

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KEMAL TAHİR'İN ESERLERİNDE HALK
BİLİMİ UNSURLARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Oğuzhan ATLI

2011 - NİĞDE

T. C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KEMAL TAHİR'İN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ
UNSURLARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Oğuzhan ATLI

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nedim BAKIRCI

2011-NİĞDE

ONAY SAYFASI

Yrd.Doç.Dr. NEDİM BAKIRCI danışmanlığında OĞUZHAN ATLI tarafından hazırlanan “**Kemal Tahir'in Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Anabilim Dalı TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

25 / 02 / 2011

JÜRİ :

Danışman : Yrd. Doç. Dr. Nedim Bakırcı

N. Bakırcı

Üye : Doç. Dr. Canan Çelikkale

Canan Çelikkale

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kamal İbkeri

Kamal İbkeri

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

/ /

Prof. Dr. Selen DOĞAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Tanzimat'tan günümüze kadar gelişmesini üstüne koyarak arttıran Batı tesirindeki Türk edebiyatının cumhuriyetten sonra büyük bir sıçrama göstererek, Batı normlarına uygun eserler veren usta kalemler yetiştirdiği görülmektedir. Tanzimat döneminde emekleyen, Servet-i Fünun döneminde yürüyen, Cumhuriyet döneminde koşmaya başlayan Türk edebiyatı gerek etimolojik gerek sosyolojik gerekse folklorik anlamda mükemmele yaklaşan eserler vücuda getirmiştir.

Çorum, Çankırı, Malatya ve Kırşehir hapishanelerinde on iki yıl hapis yatan Kemal Tahir, mensubu olduğu halkı, onun dilini, gelenek göreneklerini, inançlarını, eğlencelerini, sevinçlerini, acılarını, işini gücünü, yeme içmesini, mitlerini, tarihini, kahramanlarını, anlatmalarını, kısacası tüm halk bilimi unsurlarını deklanşöre basıp hafızasına kaydetmiş; bunları yeri ve zamanı geldikçe “yol boyunca tutulan ayna” gibi Türkçemizin zengin, renkli ve güzel dünyası içinde yoğurup; keskin zekası ve akılcı üslubuyla birleştirip folklorik sosyolojik bir cümbüş hâlinde okurlarına sunmuştur.

Kemal Tahir; ideolojisini, inancını ve geleneksel unsurları bir potada eritip -halka yol göstererek- yeni bir dünya kurmak amacıyla kalemini oynatmıştır.

ABSTRACT

It is seen that the Turkish Literature under the West-effect which developed itself from ‘Tanzimat (the political reforms made in the Otoman State in 1893)’ to ‘Republic regime’ –making a big splash after republic regime- grew up skillful writers who produced works suitable to the western norms.

The Turkish Literature -which began to crawl at ‘Tanzimat Period’, walked at the ‘Servet-i Funun Period’, and started to run at ‘Republic Period’- brought out works that were almost perfect in the etymologic, sociological and folkloric sense.

Kemal Tahir, who was imprisoned in Çankırı, Çorum, Malatya and Kırşehir Prisons for 12 years, recorded the community he belonged to, their telling the heroes, their languages, traditions, beliefs, recreations, joys, pains, occupations, eating habits, myths and history, in short; each element of Folklore to his mind, and he presented all these to his readers as a folcloric and sociological feast at the proper times and places improving them in the colorful, rich and beautiful world of our Language Turkish, combining the elements with his intelligence and fluent literary style.

Kemal Tahir wrote with the aim of guiding the community by combining his ideology, belief and the traditional elements and creating a new world.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	3
ABSTRACT	4
ÖN SÖZ.....	14
KISALTMALAR	17
GİRİŞ	18
KEMAL TAHİR'İN HAYATI, ESERLERİ VE HALK KÜLTÜRÜNÜN ÇAĞDAŞ EDEBİYATIMIZA ETKİSİ.....	18
1. HAYATI	18
2. ESERLERİ	18
3. HALK KÜLTÜRÜNÜN ÇAĞDAŞ EDEBİYATIMIZA ETKİSİ	22
KEMAL TAHİR'İN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI.....	25
1. DİL ANLATIM.....	25
1.1. Kelime Hazinesi	25
1.2. Bedeni Hareketler Dışında Anlatım	29
1.2.1. Davulla Haberleşme	30
1.2.2. Gerdek Gecesi Atılan Silahın Anlamı.....	30
1.2.3. Mektuplaşma	31
1.2.4. Ulak (Haberci) Vasıtasıyla Haberleşme:.....	31
2. HALK ŞİİRİ.....	32
2.1. Âşıklar	35
2.1.1. Âşık Niyazi	35
2.1.2. Yunus Emre.....	37
2.2. Mani	40
2.3. Türkü	44
2.4. Ninni.....	46
2.5. Ağıt.....	47
2.5.1. Ertuğrul Gazi Ağıdı.....	49
2.5.2. Deli Süleyman ve Hacı Bey Ağıdı.....	50
3. ANLATMALAR.....	52
3.1. Evliya Menkıbeleri.....	52
3.1.1. Hacı Bektaş Veli	53
3.1.2. Hallac-ı Mansur.....	54

3.1.3. Yunus Emre ve Battal Gazi.....	55
3.1.4. Uğru Abbas	57
3.1.5. Şeyh Edebalı	58
3.2. Masallar.....	58
3.2.1. Hükümdar Şehriyar ile Kardeşi Hükümdar Şahzaman'ın Öyküsü	61
3.2.2. Masal Motifleri	62
3.2.2.1. Hayvan Motifi	62
3.2.2.2. Olağanüstülükler Motifi	63
3.2.2.3. Dev Motifi.....	64
3.2.2.4. Aldatma Motifi.....	65
3.2.2.5. İmtihan Motifi	66
3.2.2.6. Mükâfat–Ceza Motifi	66
3.2.2.7. Geleceğin Tayini Motifi.....	67
3.2.3. Formeller	67
3.2.3.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri	67
3.2.3.2. Geçiş Formelleri.....	68
3.2.3.3. Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller	69
3.2.3.4. Bitiş Formelleri	69
3.2.4. Sayı Formelleri.....	70
3.2.5. Masal Diyarları	72
3.2.6. Renkler	73
3.3. Fıkralar	74
3.3.1. Kürtlerle İlgili Bir Fıkra	75
3.3.2. Nasreddin Hoca Fıkraları	76
3.3.2.1. Hocanın Eğeri.....	77
3.3.2.2. Hocanın Tavukları.....	77
3.3.3. Nükteli İlanlar	78
3.3.3.1. İşçi aranıyor.....	78
3.3.3.2. Daktilo Aranıyor:	78
3.4. Halk Hikâyeleri	78
3.4.1. Kemal Tahir ve Halk Hikâyeleri	80
3.5. Destanlar	82
3.5.1. Ergenekon Destanı	82

3.5.2. Battal Gazi Destanı	84
3.6. Efsaneler.....	85
3.6.1. Alamut Efsanesi	86
3.6.2. Fukara Çoban	87
3.6.3. Kılıçlı Keşiş Efsanesi	88
3.6.4. Ayının Aslı	89
3.6.5. Kadın Şerri	89
3.6.6. Tek Başak.....	90
3.6.7. Üç Kadın	91
4. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER	92
4.1. Atasözleri	92
4.2. Deyimler.....	99
4.3. Ölçülü Sözler Vecizeler	107
4.4. Küfürler Argo Sözler	107
4.5. Satıcı Sözleri	110
4.6. Dualar Beddualar	112
4.7. Yeminler.....	115
4.7.1. Kur'an'a El Basarak Yemin Etme.....	115
4.7.2. Değnek Atlama	115
4.7.3. Hz. Allah, Din, İman, Nikah Üzerine Yapılan Yeminler:.....	116
4.8. Hitaplar ve Nasihatler	116
5. DAYANIŞMA YARDIMLAŞMA VE EĞİTİM KURUMLARI.....	119
5.1. Ahilik	119
5.1.1. Yiğitbaşı veya Başağa Geleneği	121
5.2. Dinî Kuruluşlar (Tarikatlar)	122
5.2.1. Alevilik (Şiilik-Kızılbaşlık)	122
5.2.2. Bektaşilik	124
5.2.3. Rûfâilîk.....	125
5.3. Zekât Hayır İşleri	126
5.4. Komşuluk-Misafirperverlik	129
5.5. Vakıflar	130
6. HAYATIN DÖNÜM NOKTALARI İLE İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER	132

6.1. Doğum.....	132
6.2. Ad Verme	134
6.3.Çocukluk Çağı.....	136
6.4. Sünnet.....	140
6.5. Evlenme	142
6.5.1. Kız Görme (Dünürçülük)	143
6.5.2. Başlık Parası.....	144
6.5.3. Battal'ın Düğünü.....	145
6.5.3.1. Kalbur Toplama	145
6.5.3.2. Bal Şerbeti İkramı	145
6.5.3.3. Dibekte Buğday Dövme	145
6.5.3.4. Kırkım (Gelinle Damada verilen hediyeler)	146
6.5.3.5. Gerdek Cuması.....	146
6.5.3.6. Gelin Sandığı Getirme ve Gelin Alma	147
6.5.3.7. Gelin Karşılama	148
6.5.3.8. Nikâh (Dini Nikâh)	149
6.5.3.9. Gerdek Gecesi	149
6.5.4. Parpar Ahmet'in Düğünü	150
6.5.5. İbrahim Rıza Beyin Düğünü	151
6.5.6. Cehennem Topçusu Cemil'in Düğünü.....	152
6.6. Ölüm.....	153
6.7. Günlük Hayatla İlgili Gelenek Görenekler	155
6.7.1. Erkeğin Üstün Tutulması Geleneği.....	157
6.7.2. Şölen-Toy Geleneği	158
6.7.3. Gelinlik Etme Geleneği.....	159
6.7.4. Hediyeleşme Geleneği	159
6.7.5. Kan Davası (Kan Gütme).....	160
7. HALK BİLGİSİ	162
7.1. Halk Hekimliği.....	162
7.1.1. Zehirli Sıçanotu	162
7.1.2. Çocuk Düşürme.....	163
7.1.3. Sıtmanın Tedavisi	163
7.1.4. Pansumanlar	163

7.1.5. Şişme-Kan Toplama.....	164
7.1.5.1. Hayvan Derisiyle Tedavi.....	164
7.1.5.2. Kara Ağaçla Tedavi.....	164
7.1.5.3. Tavuk Pisiği İle Tedavi	165
7.1.5.4. Tütün, Örümcek Ağı, Taze Kuyruk Altı, Fıskı ile Tedavi	166
7.1.5.5. Zeytin Mucizesi.....	166
7.1.6. Öksürüğün Tedavisi	166
7.1.7. Karaçıban (Frengi)'ın Tedavisi	167
Frenginin halk arasında “karaçıban” diye bilindiği ziftle katranla tedavi edilmeye çalışıldığı şöyle anlatılır.	167
7.1.8. Deniz Tutması	167
7.1.9. Zehirlenmeler	168
7.1.10. Kalp Yetmezliği	168
7.1.11. Bebek Sancısının Tedavisi	168
7.1.12. Avradotu-Adamotu	169
7.1.13. Ruh Hastalıkları	169
7.1.14. Diş Ağrısının Tedavisi	170
7.2. Halk Veterinerliği (Baytarlığı) ve Zoolojisi.....	170
7.3. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi.....	175
7.4.Halk Hukuku	176
7.4.1.Kısasa Kısas	176
7.4.2. İhtiyar Heyeti	177
7.5. Halk Botaniği (Bitki Bilimi)	180
7.6.Halk Taşımacılığı Ve Taşıma Teknikleri.....	181
7.6.1. At Arabası	181
7.6.2.Ata Bağlanan Sal.....	182
7.6.3. Payton.....	182
7.6.4. Kağrı	183
7.6.5. Motorlu Taşıtların Kullanımı	183
7.6.6. Deniz Taşımacılığı	184
8. BAYRAMLAR TÖRENLER KUTLAMALAR	186
8.1. Dinî Bayramlar.....	186
8.2. Millî Bayramlar.....	187

8.3. Kutsal Aylar-Günler.....	187
8.3.1. Ramazan Ay'ı.....	187
8.3.2. Miraç Gecesi	188
9. İNANIŞLAR	188
9.1. Rüya İnancı	188
9.2. İstihare Namazı	190
9.3. Yatırlar Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanışlar.....	193
9.3. Muska-Büyü-Fal	195
9.3.1. Tıslım	195
9.3.2. Muska.....	197
9.3.3. Ruh Falı.....	197
9.3.4. Kahve Falı	198
9.3.5. Remil Dökmek	199
9.4. Ahiret İnancı (Cennet-Cehennem İnancı).....	201
9.4.1. Cennet	201
9.4.2. Cehennem:	204
9.5. Karanlık Dünya ve Hz. Âdem Türbesi Hacılığı İnancı.....	207
9.6. Kıyamet Günü İnancı	211
9.6.1. Kıyamet Alametleri.....	212
9.7. Cin-Peri İnancı	214
9.7.1. Cin Tutması.....	215
9.7.2. Cin Çıkarma	215
9.8. Nazar Nazarlık İnancı	217
9.9. Canlı-Cansız Varlıklarla Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanışlar	218
9.9.1. Kurban Bayramında Yağmur Yağacağı İnancı.....	218
9.9.2. Terkos Gölü'nün Oluşumuna Dair İnanış.....	218
9.9.3. Ters Dönen Ayakkabının Uğursuzluk Getireceği İnancı.....	218
9.9.4. Kadınlara Dair İnanış	219
9.9.5. Tilki İle İlgili İnanış	219
9.9.6. Güvercinlerle İlgili İnanış	220
9.9.7. Başakla İlgili İnanış	220
9.9.8. Okunmuş Sakalın Kesilmeyeceği İnancı	221
9.9.9. Cennetten Çıkarılmaya Dair İnanış.....	221

9.9.10. Yemekten Önce El Yüz Yıkamaya Dair İnanış	222
9.9.11. Kürtlüğe Dair İnanış.....	222
9.9.12. Namaz Oruç İnancı	222
9.9.13. Yaratılanın Sevilmesi İnancı	223
9.9.14. Kurban Adak İnancı	224
9.9.15. Miraç İnancı	225
9.9.16. Her Şeye Duayla Başlama İnancı.....	226
9.9.17. Atın Yaradılışına Dair İnanış	226
9.9.18. Baykuş Ötmesine Dair İnanış.....	227
10. HALK TİYATROSU	227
10.1.Gölge Oyunu (Karagöz).....	227
11. OYUN EĞLENCE SPOR.....	230
11.1. Çocuk Oyunları	231
11.1.1. Aşık Oyunu	231
11.1.2. Ahi Derneği Kurma Oyunu.....	232
11.1.3. Gelin-Kadın Oyunu:.....	235
11.2. Geleneksel Sporlar	236
11.2.1. Güreş	236
11.2.2. Cirit	241
11.2.3. Boks	241
11.3. Büyüklerin Oyunları Eğlenceleri	241
11.3.1. Sinsin Oyunu.....	241
11.3.2. Avcılık.....	243
11.3.3. Şans Oyunları	244
11.3.3.1. Poker	244
11.3.3.2. Dama	244
11.3.3.3. İskambil Oyunları.....	245
11.3.3.4. Satranç.....	246
12. HALK DANSLARI	247
12.1. Zeybek Oyunu	247
12.2. Ferfene	247
13. GİYİM KUŞAM	248
13.1. Erkek Giyimi.....	248

13.1.1. Reye Pantolon ve Setre	249
13.1.2. Sako.....	250
13.1.3. Şalvar	250
13.1.4. Külot Pantolon	251
13.1.5. Kuşak Bağlama	252
13.1.6. Türkmen Erkek Giysileri	253
13.2. Kadın Giyimi.....	253
13.2.1. ��etek Entari ve Fes	253
13.2.2. Tayy�r ve Tuvalet	254
13.2.3. �arşaf	255
14. HALK SANATLARI VE ZANAATLER�	256
14.1. Meslekler.....	257
14.1.1. Marangozluk	257
14.1.2. Arabacılık.....	258
14.1.3. Askerlik.....	258
14.1.4. Demircilik	258
14.1.5. Vatmanlık (Makinistlik) ve Bilet�ilik	259
14.1.6 Antikacılık.....	259
14.1.7. Berberlik ve Halk Hekimliği	260
14.1.8 Rençberlik	261
14.1.9 Bekçilik	262
14.1.10. Cellathlık.....	262
14.1.11. Kahvecilik	262
14.1.12. Dülgerlik	263
14.1.13. Taşçılık.....	263
14.1.14. Rençperlik ve Odunculuk.....	264
14.1.15. Kalaycılık	264
14.1.16. �er�ilik.....	265
14.1.17. Avukatlık.....	266
14.1.18. Muskacılık.....	267
14.1.19. Recilik (Bakkallık).....	267
14.1.20. M�rekkep�ilik	268
14.1.21. Dokumacılık (�r�c�l�k)	268

14.2. Halk Resmi.....	269
15. HALK MİMARİSİ.....	270
15.1. Yapı Teknikleri ve Yerleşik Konutlar.....	271
15.1.1. Konak.....	272
15.1.2. Köşk.....	273
15.1.3. Hanlar.....	274
15.1.3. Camiler.....	274
16. HALK MUTFAĞI.....	275
16.1. Mutfak Araç ve Gereçleri.....	275
16.2. Yemeklerin Yapılışı.....	276
16.2.1. Tandır Kebabı.....	276
16.2.2. Kaygana (Sahanda Yumurta).....	277
16.2.3. Kabak Yemeği.....	277
16.2.4. Kuru Fasulye-Pilav.....	277
16.2.5. Bulgur Aşı.....	278
16.2.6. Yufka Ekmeği.....	278
16.3. Sofra Gelenek ve Göreneği.....	278
16.3.1. Yemeği Hızlı Yeme.....	278
16.3.2. Sofraya Buyur Etme.....	279
16.4. Belirli Günlerde Yenilip İçilenler.....	280
SONUÇ.....	281
KAYNAKLAR.....	284

ÖN SÖZ

Edebiyatımızın önemli isimlerinden olan Kemal Tahir'in eserlerindeki Halk bilimi unsurları bizden önce Tülay Er, Kamuran Eronat, Nevzat Gözaydın¹ gibi hocalarımızın ilgisini çekmiş fakat bu çalışmalar yazarın birkaç kitabıyla sınırlı kalmıştır. Bu çalışmamızda Nevzat Gözaydın hocamızın tavsiyesine uymuş olarak Kemal Tahir'in çağdaş Türk edebiyatındaki önemini eserlerinde saklı duran halk bilimi, halk kültürü cevherini, yazarın bunları işleyişini, yoğurup, hazırlayıp okurlarına sunuşunu bir bütün hâlinde sunmaya çalıştık.

Çalışmamız, *Giriş*, *Kemal Tahir'in Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları* ve *Sonuç* olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazarın hayatı, eserleri ve halk kültürünün çağdaş edebiyata etkileri başlığı altında bir batı edebiyatı ürünü olan romanın bizdeki gelişimi; halk bilimine, halk kültürüne katkılarından bahsettik.

Araştırmamızın asıl bölümü Kemal Tahir'in Eserlerinde Halk Bilimi Unsurları adını taşımaktadır. Çalışmamızın esasını oluşturan bu bölüm, *Dil Anlatım*, *Halk Şiiri*, *Anlatmalar*, *Kalıp Sözler*, *Dayanışma Yardımlaşma ve Eğitim Kurumları*, *Hayatın Dönüm Noktaları*, *Halk Bilgisi*, *Bayramlar Kutlamalar Törenler*, *İnanışlar*, *Halk Tiyatrosu*, *Oyun Eğlence Spor*, *Giyim Kuşam*, *Halk Sanatları ve Zanaatları*, *Halk Mimarisi*, *Halk Mutfağı* ana başlıklarından oluşmaktadır.

Dil Anlatım bölümünü; kelime hazinesi ve bedeni hareketler dışında anlatım haberleşme gibi alt başlıklara ayırdık. Kelime hazinesi konusunda günümüzde pek kullanılmayan fakat eserlerde geçen kelimeleri tespit edip anlamlarını verdik. Bedeni hareketler dışında anlatın konusunda da çeşitli uygulamaların geleneğe nasıl yapıldığı, eserde nasıl kullanıldığı ve günümüzde nasıl yapıldığı karşılaştırılmıştır.

Halk Şiiri başlığı altında ozan-bahşi ve âşıklık geleneği hakkında bilgi verilip eserlerde geçen âşıklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserlerde tespit edilen mani, türkü, ağıt ve ninni söyleme geleneğiyle ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

¹ Tülay Er, *Kemal Tahir'in Altı Romanın Halk Bilimsel Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara 1986; Kamuran Eronat, "Kemal Tahir'in Sağirdere ve Kör Duman Romanlarında Halkbilimi Öğeleri", *Millî Folklor*, 17 (65), Bahar 2005, s. 92-101; Nevzat Gözaydın, "Türk Romanında Halk Bilimi Verileri II: Kemal Tahir Köyün Kamburu", *Türk Dili*, Sayı 706, Ekim 2010, s. 307-315.

Anlatmalar başlığı altında genel olarak destanlar özelde Ergenekon Destanı ve Battal Gazi Destanı hakkında bilgi verilip bu destanların eserde nasıl anlatıldığını belirtilmiştir. Efsaneler hakkında bilgi verildikten sonra eserlerde geçen efsane metinleri üzerinde durulmuştur. Evliya menkıbelerinin ne olduğu, evliyanın kim olduğu ve eserlerde adı geçen evliyalar hakkında bilgiler verilip eserlerdeki metinler aktarılmıştır. Masal hakkında genel bilgiler verilip eserlerde tespit edilen metinler üzerinde durulmuştur. Ayrıca eserlerde bulunan masal metni ile Binbir Gece Masallarındaki metnin mukayesesı yapılmıştır. Yazar tarafından eserlerde kullanılan masal motifleri tespit edilmiş ve bu motifler değerlendirilmiştir. Masallarda kullanılan kalıplaşmış ifadeler (formeller) hakkında çeşitli kaynaklardan yararlanarak bilgiler verilmiş ve bu bilgiler ışığında eserlerdeki geçen formeller üzerinde durulmuştur. Bu kısmın sonunda renkler ve masal ülkeleri üzerinde durulmuştur.

Kalıplaşmış Sözler başlığı altında eserde kullanılan atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, yeminler, selamlar, küfürler, argo sözler, nasihatler, satıcı sözlerini tespit edilmiştir.

Dayanışma Yardımlaşma ve Eğitim Kurumları başlığı altında *Ahilik, Alevilik, Rufailik, Bektaşılık, İmece, Zekât ve Hayır İşlerini* eserlerdeki kullanımları verilerek açıklanmıştır.

Hayatın Dönüm Noktaları İle İlgili Gelenek ve Görenekler başlığı altında doğum, çocukluk çağı, sünnet, evlenme, ölüm, günlük hayatla ilgili gelenek görenekleri eserde geçen metinler ışığında açıkladık.

Halk Bilgisi başlığı altında halk hekimliği, baytarlığı, meteorolojisi, takvimi, hukuku, botaniği, zoolojisi ve taşıtlarıyla taşıma teknikleri incelenmiştir. Bayramlar-törenler-kutlamalar başlığı altında millî ve dinî bayramlar, kutsal aylar ve günler eserlerde geçen metinler ışığında açıklanmıştır. İnanışlar başlığı altında canlı-cansız varlıklarla ilgili inanışlar, dinî inanışlar, nazar nazarlık inancı, yatırırlarla ve türbelerle ilgili inanışlar, rüya, büyü, fal kavramları ve kurban, adak inancı eserlerde tespit edilerek gelenekteki yerleriyle karşılaştırılmıştır.

Halk Tiyatrosu başlığıyla Karagöz oyununun tarihi hakkında bilgi verilerek eserde geçen metinler aktarılmıştır.

Oyun Eğlence Spor bölümünde çocuk oyunları (aşık, gelin, kadın, taş atma, güreş, cirit), büyüklerin oyunları (sinsin) ve geleneksel sporlar (güreş, cirit, boks) eserlerdeki metinler ışığında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Halk Dansları başlığı altında Kemal Tahir'in eserlerinde tespit edilen Zeybek ve Ferfene adlı oyunlar üzerinde durulmuştur.

Giyim Kuşam başlığı altında kadın ve erkek giyimleri gelenekteki yerleri belirtilerek açıklanmıştır.

Halk Sanatları ve Zanaatları bölümünde eserlerde geçen meslekler tespit edilerek bu meslekler hakkında bilgi verilmiş ve eserlerde yer alan halk resmi ile ilgili inançlar değerlendirilmiştir.

Halk Mimarisi bölümünde konut çeşitleri ve yapı teknikleri ele alınmış, eserlerde tespit edilen konak, köşk, han ve cami ile ilgili bölümler ele alınmıştır.

Halk Mutfacı başlığı altında eserlerdeki metinlerden hareketle yemeklerin yapıları, mutfak araç gereçleri, sofrada adabı gibi konular değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmada ele alınan konular değerlendirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmamızın hazırlanıp son hâlini almasında yol gösteren, kaynakların temini için şahsi kütüphanesinden her türlü ihtiyacımı karşılayan, ilmi ve irfanıyla ufku aydınlatan, bununla da yetinmeyip gönülden desteğini, samimi ilgisini ve hamîliğini şahsıma her an hissettiren, sevgili hocam Yrd. Doç. Dr. Nedim Bakırcı'ya teşekkür ederim.

Ayrıca çalışmam sırasında beni sabırla bekleyen oğlum İhsan Efe ve kızım Fatma Nur'a; bu süreçte büyük bir özveri göstererek, yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim Betül Atlı'ya müteşekkirim.

2011 Niğde

Oğuzhan ATLI

KISALTMALAR

BÇ.	: Bozkırdaki Çekirdek
BM.	: Büyük Mal
C.	: Cilt
D.	: Damağası
DY.	: Dutlar Yetişmedi
EŞM.	: Esir Şehrin Mahpusu
Gİ.	: Göl İnsanları
hızl.	: Hazırlayan
HŞİ. I	: Hür Şehrin İnsanları I
HŞİ. II	: Hür Şehrin İnsanları II
K.	: Körduman
KAKO.	: Karılar Koğuşu
KM.	: Kelleci Memet
KÖKA.	: Köyün Kamburu
KUKA.	: Kurt Kanunu
N.	: Namusçular
RYK.	: Rahmet Yolları Kesti
S.	: Sağırdere
s.	: Sayfa
S	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
ÜÖ.	: Üstadın Ölümü
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
YA.	: Yol Ayrımı
YY.	: Yediçınar Yaylası
YS.	: Yorgun Savaşçı
ZD.	: Zehra'nın Defteri

GİRİŞ

KEMAL TAHİR'İN HAYATI, ESERLERİ VE HALK KÜLTÜRÜNÜN ÇAĞDAŞ EDEBİYATIMIZA ETKİSİ

1. HAYATI

II. Abdulhamit'in yaverlerinden Yüzbaşı Tahir Bey'in oğlu olan Kemal Tahir (Demir) 15 Nisan 1910'da İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Anadolu'nun değişik illerinde tamamladı. Gazi Hasanpaşa Rüstiyesini bitirdikten sonra girdiği Galatasaray Lisesi'ndeki öğrenimini onuncu sınıfta bırakıp avukat yazıhanesinde kâtiplik, Zonguldak'ta kömür işletmelerinde ambar memurluğu yaptı.

1930 yılında İstanbul'a dönen Tahir "Vakit, Haber, Son Posta" gazetelerinde röportaj yazarlığı ve çevirmenlik yapmıştır. "Yedi Gün ve Karikatür" dergilerinde sekreter, "Karagöz" gazetesinde başyazar, "Tan" da yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1938–1950 yılları arasında Çankırı, Çorum, Malatya ve Kırşehir cezaevlerinde kardeşi Nuri Demir ve şair Nazım Hikmetle birlikte aynı suçtan –askeri isyana teşvik suçundan- on iki yıl yattı. Cezasını tamamlamasına üç yıl kala çıkarılan genel af ile özgürlüğüne kavuştu. İstanbul'a döndü.

İstanbul'a döndükten sonra ikinci eşi Semiha Sıdika hanımla evlendi. Gazetecilik yapan Tahir "Körduman, Bedri Eser, Samim Aşkın, F. M., İkinci, Nurettin Demir, Ali Gıcırılı, Tipi, TA-KA, Cemalettin Mahir" gibi takma isimlerle çeviriler tefrika romanlar, senaryolar yazdı.

6–7 Eylül olaylarında tekrar tutuklanan Kemal Tahir altı ay cezaevinde yattıktan sonra Aziz Nesin'le birlikte "Düşün Yayınevi" kurdu. Aziz Nesin, Metin Erksan, Halit Refiğ, Atıf Yılmaz ile senaryo çalışmaları yaptı.

1968'de SSCB'ye giden Tahir'in 1970'de akciğer ameliyatı geçirdikten sonra sağlık sorunları arttı. 21 Nisan 1973'de geçirdiği kalp krizi sonu İstanbul'da öldü. (http://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Tahir) (12.12.2010).

2. ESERLERİ

Edebiyata şiirle başlayan Kemal Tahir ilk şiirini 21 yaşında iken "İçtihat" da yayınladı. Bunu "Yeni Kültür, Geçit, Var, Ses" dergilerinde çıkan şiirler izledi.

Başlangıçta heceyle yazan Tahir, Nazım Hikmet'in tesiriyle serbest ölçü kullanmaya başladı. Cezaevi yılları ve sonrasında şiir yazmadı.

Cezaevinde geçirdiği yıllar Anadolu'yu, Anadolu köylüsünü, köylerde yaşanan olayları, daha yakından tanıyıp belli bir birikim yapmasına vesile oldu. Müşahede ettiği I. ve II. Dünya savaşlarını, savaşın topluma etkileri olan eşkıyalık, yoksulluk, kaçakçılık hikâyelerini, Osmanlının kuruluş ve çöküşünü, halkın içinde bulunduğu durumu, kendisini de Halide Edip'in romanlarında görülen "Üstün kadın" tipinde olduğu gibi "Üstün adam" modeliyle eserlerine katarak toplumcu yazar modeli çizmiştir. Tüm çıplaklığıyla gözlemleyip biriktirmiş ve bunları tüm ayrıntısıyla ilerleyen yıllarda kaleme almıştır. İlk eseri olan "*Göl İnsanları*" (Gİ.) 1955 yılında yayınlandı. İlk dört öykü köylünün hayata bakışı, kadın erkek ilişkileri ekonomik şartların şekillendirdiği yaşam anlatılır. Sonradan kitaba dâhil olan dört öyküde ise insanların zaafı, batıl inançları, çıkarıcılıkları bir ironi içinde, eleştirel üslupla verilmiştir.

Aynı yıl içerisinde "*Sağırdere*" (S.) adlı eseri yayınlayan Tahir eserde; Mustafa'nın aracılığıyla "Gurbet-Sıla" olgusunu çarpık kadın-erkek ilişkilerini, boş inançları gelenek görenekleri, giyim kuşamları, köyün, köylünün kendi içinde oluşturduğu yasalarını, yasaklarını, kurallarını, şehir açmazını gözler önüne serer. Bu eserin devamında "*Körduman*" (K.) yayınlanır. Eserde "Sağırdere" den itibaren dost olan Mustafa ve Vahit'in çarpık ilişkiler, çıkar çatışmaları ve geçmişte yaşananların sorgulanması sonucu birbirine düşman kesilmeleri sonucu birinin mezara diğerinin mahpusa gitmesi konu edilir. Köy şartları düşünüldüğünde zengin (!) sayılan Mustafa "Reciliğe" (bakkallık) başlar. Köydekilere göre durumu iyidir, babasının zoru ve çoğunlukla kendi rızasıyla Ayşe'yi, ve onun kardeşi Fadik'i baştan çıkarır. Olay duyulur iş büyür eski hesaplar yeniden ortaya dökülür...

"*Rahmet Yolları Kesti*" de (RYK.) savaştan güçsüz düşen devletin eşkıyalara, haramilere bir dönem söz geçiremediğini onlara bir süre mecburen zaman verdiğini fakat sonunda hâkim gücün devlet olduğu gerçeğini verirken yaşanan dalavereleri riyakârlığı çıkarıcılığı, adam kullanmayı, Alevilerin nizamlarını, dedelerin rolünü, Nuh tufanından kalma bir geceyle son bulan eşkıyalığı ifade eder. Buna, kafa tutulan düzenin çarpık ilişkilerini kurallarını "Nuh Tufanı"na benzeyen bir tufanla yok etme isteği de diyebiliriz.

“*Yedi Çınar Yaylası*”, “*Köyün Kamburu*” ve “*Büyük Mal*” üçlemesinde (YY., KÖKA., BM.) köyün, köylünün günlük hayatı, amiyane kadın erkek ilişkileri, insanların hırsları, zaafları, asalet merakları, çıkar ilişkileri, ağalık meselesi, yine eşkıyalık eşkıyanın bazı güçler tarafından kullanılıp mazlumun ezilmesi bunların Çalık Kerim vasıtasıyla deşifre edilip yine horlanıp hakir görülen köyden sürülen Çalık’ın vasıtasıyla bertaraf edilmesi söz konusudur. Bunun temelinde yazar savaş nedeniyle güçsüz kalan idareden, adaletten yoksun devleti görür. “*Büyük Mal*” da rejim değişmiş Cumhuriyet ilan edilmiştir. Devletin kurumları çalışmaya başlamıştır. Rüşvet, iltimas, kan davası yine yasak kadın-erkek ilişkileri ve cinayetlerle bitirilmiştir. *Yedi Çınar Yaylası*yla başlayan “*Köyün Kamburu*” yla devam eden seri; rüşvet, iltimas, kan davaları, yine çarpık kadın erkek ilişkileri ve cinayetlerle bitirilmiştir.

“*Esir Şehrin İnsanları I-II*” (EŞİ. I., EŞİ. II.) yazarın karalamaları arasında bulunan yarım bırakılmış bir eserdir. Ölümünden sonra yayımlanmıştır. Eserde Cumhuriyet İstanbul’u şehir hayatı geleneğin yeni düzendeki değişimleri, serserilik, kumar, alkol, seviyesiz kadın-erkek ilişkilerini, yoksulluk, azınlıklar, azınlıklara bakış, adalet sisteminin işleyişi, giyim kuşam, inanışlar, arkadaşlık kadirşinaslık gibi temalar üzerine durulmuş bunlar okuyucuyu sıkmayan akıcı bir üslupla verilmiştir. Üstün erkek tipi Murat (yazarın kendisi)bu eserde karşımıza çıkar Murat’ın yaşadıklarıyla yaptıklarının tezadı içinde insan çizgi film kahramanı Süpermen’i düşünmekten kendini alamaz.

“*Esir Şehrin Mahpusu*”nda (EŞM.) ise mütareke dönemini nesli tükenmekte olan bir paşazadenin anılarından yola çıkarak hikâye eder. Kendini bulmaya çalışan Kamil Bey’in hapisteki çilesi, Saray ve burjuva hayatı sonrası gerçek halk ile, onun ele avuca sığmaz yaramaz çocuklarıyla bir arada kalıp, suçu kendisi ve kendi nezlinde Osmanlı aydınında bulması ile kendi kendisiyle olan hesaplaşmayı tamamlaması anlatılır. Mütareke yılları Kuvva-i Milleyenin direnişi cezaevindeki düzen (koğuş ağalık, kumar vs) gözler önüne serilir.

Yunus Nadi roman ödülünü aldığı “*Yorgun Savaşçı*” da (YS.) ise işgal altındaki İstanbul’da yaşananlar Anadolu’daki direniş, millî mücadelenin başlaması Çerkez Ethem olayı, eşkıyaların ıslahı, İstiklal Mahkemeleri, bitmeyen savaş,

bitmeyen askerlik, kurtuluşa inanan ve inanmayanlar, cehennem topçusu Cemil Yüzbaşı'nın serencamıyla verilir.

Yazarın bir diğer ödüllü eseri – Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü alan eseri – “*Devlet Ana*” (DA.) Osmanlının kuruluşunu, beylik töresini, konar-göçer yaşam tarzını, ahilik kurumunu, teşkilatlanmasını, Anadolu'nun Türk yurdu olmadan önceki adaletsiz yönetimini, dervişlik makamını, inançları, gelenek ve görenekleri, Moğol istilasını, Osman'ın rüyasında ve Anadolu'nun bağrında büyüyen koca çınarı – yani Osmanlıyı - destansı, masalımsı bir üslupla anlattığı eseridir.

“*Kurt Kanunu*” (KUKA.) Mustafa Kemal Paşaya yapılan suikastın – İzmir Suikastının- anlatıldığı eserdir. Eserde Abdülkerim ve hamisi Kara Kemal Beyin suikast hazırlıkları başarısız olan suikasttan sonraki kaçak hayatları, gittikleri Alevi köylerindeki maceraları yine seviyesiz kadın – erkek ilişkileri, Bektaşilik inancı misafirperverlik anlatılır.

“*Yol Ayrımı*”nda (YA.) serbest fırka olayı anlatılır. Vatan kurtulmuş yeni rejim ilan edilmiş Kamil Bey ve arkadaşları serbest kalmışlardır. Yıllar boyunca arayıp sormadığı kızı ile kavuşan Kamil Bey ve arkadaşlarının devletin tepesinde olup bitenleri anlamaya çalışmaları, yorumları, devletin tepesinde olan şoför Dadal'ın ağzından açıklanması; yani Mustafa Kemal Paşa'nın çok partili hayata geçiş ile ilgili düşünce ve çalışmalarını onun direktifleriyle Fethi Okyar, Nuri Conker vs. kişiler aracılığıyla Serbest Fırka'nın çalışmaları halk üzerindeki etkisi Gazi'nin mecliste yaptığı konuşmalar fırkanın kapatılması vs. konu edilir.

Tahir'in ölümünden sonra basılan “*Damağası, Kelleci Memet, Karılar Koğuşu, Namusçular*” (D., KM., KAKO., N.) bu eserlerde Kemal Tahir cezaevi hayatını, hasbelkader bir suç işleyip ceza evine gelen insanların kendi vicdanlarıyla hesaplaşmadan idare ve mahkûmlarca da yeniden yargılanmaları, bunların işbirliği içinde mahkûmu soymaları, hırslarının zaaflarına yenik düşmeleri, cehalet, yoksulluk, geri kalmışlık, boyun eğmişlik, eğitimsizlik bir kenara itilip yok sayılmışlık ve çaresizlik içindeki insanımızın panoramasını çizer. Bu toprağın bu vatanın insanların canlı karakterlerini çizerken onların kırılmalar, entrikalarla dolu hayatlarını, umutlarını, heyecanlarını, yaşama sevinçlerini, bekleyişlerini anlatır.

“*Bir Mülkiyet Kalesi*” (BMK.) yazarın otobiyografisi diyebileceğimiz eseridir, ölümünden sonra basılmıştır. Eserde II. Abdülhamit'in yaverlerinden ümmi

bir marangoz olan Mahir Efendi'nin yükselişi, padişahın himmetiyle kagir bir ev (taştan yapılmış) sahibi olması, evlenmesi, tekaüde -emekliye- ayrılması, evinin elinden alınmak istenmesi, tekrar askere alınıp savaşa gidip gelmesi, dönüş yolunda evinin borcunu daha rahat kapatmak amacıyla ticaret yapmaya çalışması vs. II. Abdülhamit Han'ın yanında başlayan serüvenin, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında son bulması hikaye edilir.

“*Bozkırdaki Çekirdek*” (BÇ.) halkın düzelmesi geliştirilmesi cehaletin önünün alınması için yine halkın içinden seçilen onu iyi bilen tanıyan eğitimciler aracılığıyla olacağına inanan insanların girişimleriyle kurulmasına karar alınan “Köy Enstitüleri”nin kurulmasını, bu işler yapılırken karşılaşılan maddi manevi zorlukları çekilen meşakkatleri yapılan mücadeleleri ve eğitim zayıatlarını anlatan okula, eğitime halkın bakış açısını yansıtan bir eserdir.

“*Dutlar Yetişmedi, Zehra'nın Defteri ve Üstadın Ölümü*” (DY., ZD., ÜÖ.) adlı hikâyeler yazarın yayınlanmamış hikâyelerinin toplandığı hikâyelerdir. Tamamlanmamış bu sosyal içerikli eserlerde; aşk toplumdaki yozlaşma, kapitalist düşünce, menfaatperestlik eleştirilmiştir. Yazarın daha üstünde çalışıp güzelleştirmek için bıraktığı hikâyeler yayıncı kuruluşun maharetiyle kitaplaştırılmıştır.

3. HALK KÜLTÜRÜNÜN ÇAĞDAŞ EDEBİYATIMIZA ETKİSİ

Ortaçağ'da İtalyan Dante'nin “İlahi Komedyâ” ile attığı tohumlar 16. yüzyılda İspanya'da Cervantes'in yazdığı ve çağdaş romanın ilk örneği kabul edilen Don Piote (Don Kişot) ile ilk meyvesini vermiş olur. Rönesans ve reform hareketleri sonrasında birbirine tepki olarak ortaya çıkan ekoller Batı edebiyatını mükemmelliğe yaklaştıran bir seviyeye eriştirir. İşte tam bu noktada başta Paris olmak üzere Avrupa'nın değişik kentlerine ya sürgün ya da kaçak olarak giden Jön Türkler, yurda döndüklerinde öğrendiklerini uygulamaya geçerler. Böylece çağdaş edebiyatımızın temelleri atılmış olur. Batılı anlamdaki türlerde; ilk roman, ilk hikâye, ilk tiyatro, ilk gazete, ilk tenkit, ilk mülakat, ilk makale bu aydınların kaleminden Tanzimat Döneminde çıkar. Her ne kadar ilkeleriyle eylemleri birbirini tutmasa da eserleri batılı anlamda başarısız olsa da “toplum için sanat” anlayışında olmaları getirdikleri bazı yenilikler dikkat çekicidir.

Peki, bu yenilikleri besleyen kaynak nedir? Bu kaynağı en başta Bilge Kağan'da sonra Anadolu'yu manen fetheden Hoca Ahmet Yesevi'de, Yunus Emre'de aramak gerekir. Türk dilcileri olan Kaşgarlı Mahmut ve Ali Şir Nevai'de aramak gerekir. Divanda, dergâhta Türkçe konuşmayı ferman eden Karamanoğlu Mehmet Bey'de aramak gerekir, Aydınli Visali, Edirneli Nazmi, Tatavlılı Mahremi de aramak gerekir, Yusuf Akçura, Gaspralı İsmail Bey, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Mehmet Fuat Köprülü, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Mustafa Kemal Paşa'da aramak gerekir.

Arayalım; fakat nedir bu kadar muhterem zatın ortak paydası?

Dil!.. Evet dil... Hepsinin mücadelesi dil birliği, halkın konuştuğu dil ve eserler vücuda getirmek halktan kopuk ve halkın anlamayacağı bir edebiyatı, dili reddetmek. Zaten Bilge Kağan bunun için balbal diktirmedi mi? Bunun için “eline, diline, beline sahip ol demedi, mi Yesevi? Yunus, bunun için sade, akıcı, halkın çok rahat anladığı diliyle asırlara meydan okumadı mı? Kaşgarlı ilk folklorik eserimiz Divan-ı Lugat'it Türk'ü, kültürümüz kaybolmasın, dilimiz yozlaşmasın diye yazmadı mı? Ali Şir Nevai Farsça'yı tercih edenlerin yanlıgılarını Muhakemet'ül Lugateyn'le ispatlamadı mı? Mehmet Bey gövde ile başın irtibatını sağlamak için bu fermanı vermedi mi? “Biz kısık sesleriz, minareleri sen ezansız bırakma Allah'ım!” (Arif Nihat ASYA) diye dua eden şair misali edebi aczlerini ifade etseler de halktan kopuk, belli bir zümrenin anladığı, Divan Edebiyatı'na bunun için kafa tutmadı mı Nazmi, Visali, Mahremi? Yusuf Akçura ve Gaspralı İsmail Bey bunun için dilde birlik demiş. Halkımız ve kültürümüz yaşasın diye Türkçe haykırmış Mehmet Emin Yurdakul dağlara taşlara. Ziya Gökalp, Mehmet Fuat Köprülü ve Ömer Seyfettin bunun için bir araya gelip mücadele etmediler mi? Faruk Nafiz Çamlıbel bunun için Anadolu'yu dolaşmadı mı “Han Duvarları”da? Ve Gazi Mustafa Kemal Paşa, bunun için Türk Dil Kurumu'nu kurup “Güneş Dil” teorisini ortaya atmadı mı?

Günümüzden geriye – Çağdaş edebiyatımızın başlangıcına- bu perspektiften baktığımızda “Köyün Kamburu”nu, “Akçasazın Ağaları”nı, “Yılanların Öcü”nü, “Sarı Traktör”ü, “Bizim Köy”ü, “Yaban”ı, “Memleket Hikâyeleri”ni, “Çalıkuşu”nu, “Karabibik”i, “Ateşten Gömlek”i, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak”ı, “Tan Sesleri”ni, “Vatan Yahut Silistre”yi, “Durub-i Emsal-i Osmaniye”yi, “Rüya”yı, “Küçük Şeyler”i daha iyi anlarız.

İşte böylesine geniş bir coğrafya içerisinde gelişip kökleri mitlere dayanan, gövdesi ve dalları günümüze ulaşan, her yaprağında bir cevher barındıran kadim Türk edebiyatı; Kemal Tahir ve adını zikrettiğimiz, edemediğimiz birçok sanatçı vasıtasıyla; halk kültürünün, halk folklorunun mayasıyla yoğrulmuştur. Bu mayanın karıştığı ürünleri incelediğimizde halkın içinden, yani içimizden birilerini görmek, onların bu eserlerde hayat görüşüyle, yaşam tarzıyla, kültürüyle, folkloruyla, yaşatıldıklarına tanık olmak kabildir. Bu kaynaktan beslenmeyen ürünlerin ise bir müddet hüküm sürüp sonra tozlu raflardaki yerini alacağı muhakkaktır.

Netice itibariyle halka rağmen, sürdürülen, marjinal bir kesimin zevklerine hitap eden edebiyatın gövdesi Tanzimat'la sarsılmış, kökleriye Millî Edebiyat döneminde sökül müştür. O zaman dikilen, fidanlar koca koca ağaçlar olup meyveye durmuştur. Bize o meyvelerden bir çeşni sunan Kemal Tahir'in gerçekçi üslubu sağlam gözlemciliğiyle – o, bir Dostoyevski bir Shakespeare! olmasa da- Halk Bilimi'ne olan katkıları yadsınamaz.

KEMAL TAHİR’İN ESERLERİNDE HALK BİLİMİ UNSURLARI

1. DİL ANLATIM

Bu bölümde Kemal Tahir’in eserlerinde geçen yöresel kelimeleri, bu kelimelerin eserlerdeki anlamlarını ve varsa ağızlar sözlüğündeki kullanıldığı yerleri ve anlamlarını vermeye; bedeni hareketler dışında haberleşmenin nasıl sağlandığını tespit etmeye çalıştık.

1.1. Kelime Hazinesi

Kelimeler bir dilin anlamlı en küçük yapı unsurlarıdır. Dil, varlığını kelimeler aracılığıyla sürdürür. O dili konuşan insanlar duygularını, düşüncelerini, sevinçlerini, kederlerini, korkularını velhasıl insanı ifade eden her türlü olguyu kelimelere yüklediği belirli anlamlarla ifade ederler. Dildeki kelimelerin yaşaması halkın, aydınların o kelimeleri kullanmalarıyla alakalıdır. Bugün Anadolu’da bazı yörelerde kullanılan, ancak yurt genelinde pek fazla tanınmayan yerel ağız özelliklerini yansıtan çeşitli araştırmalar sonucu yaşatılmaya çalışılan binlerce “kelime”miz bulunmaktadır.

Gerek Türk Dil Kurumu gerek üniversiteler bu konudaki araştırmaları sonuna kadar desteklemektedir. Bu konunun ayrıntılarına girerek konuyu amacından uzaklaştırmak niyetinde değiliz, fakat Kemal Tahir’in eserlerinde kullandığı sözcük dağarcığını oluşturan Orta Anadolu ve kısmen Doğu Anadolu ağızlarından aldığı – bugün pek fazla kullanılmayan- bazı kelimeler dikkati çekmektedir. Bu kelimeleri ve anlamlarını vermek adına çalışmamıza böyle bir başlık açmayı uygun gördük. Bu kelimelere, anlamlarına ve Anadolu’da kullanıldığı yörelere dair bilgileri alfabetik olarak sıraladık.

Ablacılık: Kelimeleri kadının kadını sevmesi, lezbiyenlik anlamında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde de Çorum, Erzurum, Manisa, Kırşehir yörelerinde de bu anlamda kullanıldığı belirtilmektedir.

Ağmak: Eserde yılan gibi akıp gitmek, anlamında kullanılmıştır.

Sözün ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Eskişehir, Samsun, Niğde bölgelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Aksata: Eserde alışveriş, ticaret yapmak, anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde bu kelimenin Ankara ve çevresinde bu anlamıyla kullanıldığı belirtilmektedir.

Avadanlık: Eserde alet, edevat anlamında kullanılmıştır.

Ayınca–Ayıngacı: Kelimleri eserde kaçak- kaçakçı, tütün kaçakçısı. , anlamında kullanılmış, ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla; Isparta, Afyon, Burdur, Balıkesir, Çankırı, Ankara, Bolu, Kocaeli, Kayseri, Yozgat ve Konya yörelerinde kullanıldığı belirtilmektedir.

Becit, Becit işi: Eserde ve ağızlar sözlüğünde “acele” anlamıyla verilmiş olup, yazarın sözü, eşkıya kovalamak amacıyla valinin acele çıktığını belirtmek için kullandığı görülmektedir.

Bükülmek: Söz, eserde dönmek, bir yeri dolanıp (dönüp) gitmek anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Cici Mama Yemek: Deyimi eserde –erkek adına- cinsel anlamda kadınla birlikte olma anlamında kullanılmıştır.

Çığırışmak: Sözü eserde bağırıp çağırmak, velvele anlamlarında kullanılmış olup ağızlar sözlüğünde bu anlamıyla Adana, Afyon, Amasya yörelerinde kullanıldığı görülmektedir.

Derakap: Sözü de tıpkı “becit” gibi eserde derhal, acele, çok acele anlamında kullanılmış bir kelimedir. Ağızlar sözlüğünde Erzurum yöresinde bu anlamda kullanıldığı belirtilmektedir.

Damağası: Türkçe sözlükte, hapishaneyi soyan azılı haydut anlamıyla verilen söz eserde idareyle işbirliği içinde diğer mahkûmları tırtıklayan onlardan önce rızasıyla itiraz ederse kaba kuvvetle haraç alan kişi anlamında kullanılmıştır.

Dunbay: Sözü eserde de açıklandığı gibi manda anlamında kullanılmıştır.

Dinegri: Rivayete göre papaz Karo’nun icadı olan iskambil kâğıtları² içinde yer alan kupa, maça, sinek gurubunun sonuncusudur karo. Buna halk arasında dinegri, dinari de denir.

Etekleme: Söz eserde, kendini gösterip saygıyla selam vermek anlamında kullanılmıştır.

² Justen Garden :Kağıtların Esrarı

Evsun: Söz eserde av için yapılan siper, gizlenme yeri anlamında kullanılmıştır. Bu anlamıyla ağızlar sözlüğünde Malatya’da kullanıldığı görülmektedir.

Esfel-i Safilin: Türkçe sözlükte, cehennem / kış, makat olarak tanımlanan sözü yazar cehennem anlamıyla kullanmaktadır.

Fakiri Pürtaksir: Eserde, günahı çok bir fukara olarak açıklanmaktadır. “Hür Şehrin İnsanları” serisinde Murat karakteriyle karşımıza çıkan Tahir, kızların hatıra defterlerine naçizane bir şeyler karalamaktadır. Yazdıklarının altına ise bu rumuz ile imzasını atar.

Ferfene: “Sağırdere” adlı eserde geçen söz bir çeşit eğlence anlamındadır. Kızlara mahsus bir eğlence olup senede bir kez yapıldığı ifade edilmektedir. Kızlar kendi aralarında topladıkları paralarla bu eğlenceyi düzenlemektedirler. Toplanan paraların eğlencedeki yeme içme masrafları için olduğu belirtilmiştir.

Gövdelemek: Hiçbir şeyi sorun etmeden yiyip içip kanını doyurmak anlamında kullanılmıştır.

Herk: Eserde, öküz ve saban ile tarlayı sürmek, ikilemek anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde ise tarlayı sürüp dinlendirmeye bırakmak anlamıyla verilir; Çorum, Çankırı, Bolu, Samsun, Malatya, Yozgat, Ankara, Kırşehir, Adana, Konya yörelerinde kullanılan bir kelime olduğu belirtilmiştir.

Ihtırmak: Eserde diz çöktürmek anlamında kullanılan söz; ağızlar sözlüğünde çöktürmek, oturtmak anlamında verilmiştir. Sözün Çorum, Aydın, Manisa, Sivas, Mersin, Adana, Amasya, Niğde, Gaziantep ve Kayseri’de kullanıldığı belirtilmiştir.

Kaltaban: Farsça bir kelime olup eserde namussuz, alçak, yalancı gibi anlamlara gelecek şekilde babacan bir edayla söylenmektedir. Söz, ağızlar sözlüğünde Bolu yöresinde tabansız, korkak; Konya’da ise konuşmayı bilmeyen anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Keşik: Eserde karşılıklı yardımlaşma, imece anlamında kullanılmıştır. Köylüler orakla ekin biçerlerken el birliği içinde birbirlerine yardım ederek işlerini daha kısa sürede bitirmektedirler, bu ve buna benzer işleri keşikle yapmaktadırlar. Söz ağızlar sözlüğünde sıra, nöbet anlamıyla Konya, Ankara, Yozgat, Gümüşhane, Niğde, Sinop, Amasya, Çankırı ve Bolu’da kullanılmaktadır.

Kokaroz: Eserde darı, mısır anlamında kullanılmaktadır.

Kotarmak: Çekip çevirme, işi icabına göre bitirmek, oluruna uydurmak anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Koskun: Bir çeşit ayakkabı veya ayakkabının tabanını oluşturan parça anlamında kullanılmıştır.

Kömüş: Eserde iyi bir cins öküz, çift öküzü anlamında kullanılmıştır. Kırşehir, Çorum, Konya, Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Afyon'da ise mandacımız anlamında kullanıldığı ağızlar sözlüğünde belirtilmektedir.

Maşlah: Eserde deriden yapılmış erkek üst kıyafeti anlamında kullanılmış, ağızlar sözlüğünde, sözün Kırşehir'de soğuktan korunmak için vücuda sarılan kalın örtü anlamında kullanıldığı belirtilir.

Memişhane: Eserde, ayak yolu, tuvalet, helâ anlamında kullanılmaktadır. Ağızlar sözlüğünde sözün bu anlamıyla Gümüşhane ve Muğla'da da kullanıldığı belirtilmektedir.

Mışmış: Eserde, sözün Malatya'da **kaysı** anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Ağızlar sözlüğünde ise sözün Denizli'de "süt" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Mintan: Erkek gömleği, anlamında kullanılmıştır. Sözün Tokat'ta "ışlık" adıyla yakasız ve de nakışlı olarak kullanıldığı ağızlar sözlüğünde belirtilmektedir.

Mülevves: Arapça bir kelime olan söz, eserlerde "kaltaban" sözü gibi babacan bir edayla söylenmektedir. Ne söyleyeni alçaltan ne de söylenen kişiyi kızdıran bir hakarettir. Kirli, pis, dağınık anlamındaki sözün bu anlamdan ziyade hakimiyeti, otoriteyi sembolize ettiği görülür.

Nam-ı Müstear: Rumuz, günümüz ifadesiyle "nik" anlamındadır.

Nobran: Şakadan anlamaz, kaba anlamında kullanılmıştır.

Susa: Eserlerde yol, araba yolu anlamında kullanılmıştır. Sözün, ağızlar sözlüğünde dar yol, şose anlamında Çorum, Bolu, Ankara, Isparta, Muğla'da kullanıldığı belirtilmektedir.

Seyirtmek: Söz eserlerde yetişmek, hızlı hızlı koşturmak, ayak işlerini bu şekilde yapmak anlamında kullanılmıştır. Ağızlar sözlüğünde sözün koşmak, yetişmek anlamıyla Çorum ve Gaziantep'te kullanıldığı belirtilmektedir.

Şarradak: Eserlerde elinde, avucunda, eteğinde ne varsa hepsini birdenbire dökmek anlamında kullanılmıştır.(kesesindeki altınları kızın önüne şarradak boşalttı gibi)

Şose: Taş kırıklarının üzerine kum dökmek suretiyle oluşturulan stabilize yol anlamıyla özellikle “Bozkırdaki Çekirdek” adlı eserde enstitü öğrencilerinin keşiş düzü denilen mevkî okullarını ve okulun yolunu yapmaları münasebetiyle çok sık kullanılmıştır.

Tekerlenmek: Eserlerde, yüksek bir yerden aşağı yuvarlanmak anlamıyla kullanılan sözün Ağızlar sözlüğünde, yürürken ayağı takılıp dengesi bozulmak anlamıyla Ankara, Niğde, Artvin, Trabzon ve Sivas’ta kullanıldığı belirtilmektedir.

Uğrun kapı: Gizli kapı, gizli geçit anlamıyla kullanılmıştır.

Vakıtlılar: Maddi olarak durumu iyi olanlar, zenginler anlamıyla eserlerde kullanılmış bir kelimedir.

Yaren: Eserlerde “ablacılık” sözüyle aynı anlamda kullanılmıştır.

Zagon: Eserlerin hemen hepsinde en sık kullanılan kelimelerden biridir. Rusçadan dilimize geçen bu kelimeyi Tahir racon, kural anlamında kullanmaktadır. Söz Erzurum’da kanun, yasa, ahlak / kuvvetli olmak / sağlam bir ahlak ve nizam anlayışında olmak anlamlarında kullanılmaktadır.

Zırnık: En küçük ufak parça anlamıyla Tahir’in eserlerinde geçen söz aynı anlamla Çorum, Isparta, Denizli, Çorum, Hatay, Sivas, Kayseri, Niğde, Elazığ ve Kırşehir’de kullanılmaktadır.

Zipka: Eserlerde geçen bu söz Ankara, Çorum, Kayseri, Amasya, Elazığ, Artvin ve Tokat’ta ağı geniş, paçaları dar bir çeşit şalvar anlamında kullanılmaktadır.

1.2. Bedeni Hareketler Dışında Anlatım

İnsanoğlu konuşma yeteneği sayesinde anlaşmayı sağlar, derdini anlatır, ne demek istediğini ifade eder. Ancak konuşmak bazen insanı zor durumda bırakabilir. Boş konuşmak, gereksiz konuşmak, susmak gereken yerde konuşmak işleri içinden çıkılmaz bir hale getirebilir. Bu yüzden atalarımız “söz gümüşse sükût altındır” , “ iki dinle bir konuş” gibi sözlerle boş konuşmanın gereksizliğini vurgulamışlardır.

Bunların dışında da uzakta olan eş dost akraba vs. kişilerle sürekli görüşememe gidip gelememe teknoloji ile yok oldu sayılır. Telsiz, telefon, internet, televizyon gibi çağın yenilikleri uzakları yakın etmektedir. Ulaşım kolaylığı uçak, hızlı tren, yeni araçlar mesafeleri kısaltmaktadır. Ne var ki bu gelişmeler yenidir. Peki, önceden insanlar nasıl haberleşirlerdi? Özel ulaklar sayesinde (elçiler) tatarlar

(posta) ile mektuplaşma, aynı memlekette yaşayan bir tanıdık vasıtasıyla, daha eskilerde ise posta güvercinleriyle haberleşmenin sağlandığını biliyoruz. Bunların birçoğu artık kullanılmamaktadır. Geri kalanları da nostalji amaçlı belli günlerde belki bazı insanlarca kullanılıyor olabilir.

Bununla beraber yukarıda da belirttiğimiz gibi gelişen teknoloji bunların hepsinin pabucunu dama atmış kendilerini tozlu rafların arasına kaldırmıştır.

Kemal Tahir'in eserlerinde geçen haberleşmelere bir göz atalım:

1.2.1. Davulla Haberleşme

Kadim Türk geleneğinden biri olan davul çaldırma Hakanlık sembolü olarak kullanılmıştır. Hatta bayrak, davulla birlikte Hakanın otağının önünde durur. Ayrıca askerlikte, hakanlık konağında, ordugâhta nevbet (uyandırma) davulunun önemli olduğunu söyleyebiliriz. İslamiyet'te ise davul beş vakitten dolayı beş nevbe olarak adlandırılmış ve çalınmıştır. Bu iş için özel yetişmiş nakkareler mevcuttur (Ögel 1987: 22, 27).

“Devlet Ana” adlı eserde haberleşmenin davulla sağlandığı, belli ritimlerin belli mesajları içerdiği şöyle ifade edilmektedir.

“Orhan Bey'in çocuk gözlerinden ilk defa, gerçekten korkunç bir kahretme hırsı, mavi bir ışık gibi, çakıp geçti. Yumuşak çizmeleriyle bir kaplan gibi, sessiz yürüdü, davulu alıp çadırdan çıktı. Kızgınlığını bundan çıkarmak istiyormuş gibi, "Baskın var" işaretini vurmaya başladı:

—Dan dan dan-dan dan... Dan dan dan-dan dan... Dan dan dan-dan dan...

Arada bir duruyor, köyden karşılık bekliyordu. Köy, duyduğunu bildirince davulu yere attı.” (DA. s. 109-110)

1.2.2. Gerdek Gecesi Atılan Silahın Anlamı

Gerdek gecesi damadın patlattığı silahların iki anlamı vardır. Birincisi; gelini konuşturdum, ikincisi ise gelinin “ kız oğlan kız” olduğunu herkese duyurmaktır.

“Sağırdereyi geçip Meryem'in evi önüne geldiği zaman silah patlamaya başladı. Mustafa durup saydı: “Tamam yedi kurşun! İyi güzel! Kız çıktı Selime! Pelvan iyi bilmiş. Bir şarjöre kıydı Battal Ağa!” (S. s. 144)

1.2.3. Mektuplaşma

Mektuplaşma uzaktaki birinin sevdiğine tanıdığına eş dost akrabasına vs. meramını anlatmak, hal hatır sorup bir nebze hasret gidermek için başvurulmuş haberleşme yöntemidir. Eserlerde postayla tanıdıklar aracılığıyla mektuplaşma oldukça fazla geçmektedir.

“Babasına yazdığı mektubun karşılığını, Mustafa tam üç buçuk ay sonra teşrinisaninin 15 inde aldı. (...) Himmet Çavuş’un damadı Recep ceketinin parlak düğmelerinden iki tanesini çözdü iç cebinden buruşuk bir zarf çıkardı.

—Al bakalım... Yazıldı çok oldu. Çünkü biz köyde bir ay kaldık fazladan” (S. s. 294-295)

Okuma yazma bilmeyenler mektubu bir bilene yazdırır, bir bilene okutmaktadır. Kelleci Memet Murat Bey’e kendisine gelen mektubu şöyle verir:

“Kâğıt da sarmış bizim arkadaş beyim... Nah buyur! Okursun da iki satır karşılık yazarsın!.. Murat mektubun ilkokul yazısını kolayca okudu:

Kardeşim Mehmet Efendi;

Önce selam eder, hatırını sorarım, nasılsın, iyi misin, iyi olmanı Tanrı’dan dilerim. Bu yandan bizi sorarsan çok şükür vücudumuz sağdır...” (KM. s. 120)

1.2.4. Ulak (Haberci) Vasıtasıyla Haberleşme:

Acil durumlarda önemli meselelerde Beyler, Paşalar, Hükümdarlar özel haberciler ile haberleşme sağlamaktalar. Bunların en önemli özelliği ağızlarının sıkı olması ve gideceği yolları iyi bilmeleridir. “Devlet Ana” adlı eserde Orhan Bey, babası Osman Gazinin Voyvoda Nurettin Bey’e mesajını Kerimcan’a anlatıp ne yapması gerektiğini şöyle ifade eder.

“Orhan Bey sedire oturdu.

—Yarın ulaksın Kerimcan... Erkenden yolcusun... Gün ışıırken... Söğütten yel gibi kopup İnönü’ye yetişeceksin, kuşluktan önce... Gözünü aç...” (DA. s. 251)

2. HALK ŞİİRİ

Temelleri İslamiyet öncesine dayanan Türk halk şiirinin, o dönemlerde ozan baskı kam şaman gibi kutsal kişilerce önemli günlerde sözlü olarak müzik eşliğinde sürdürülüp yaşatıldığı birçok araştırmacının ortak kanaatidir. Sonrasında İslamiyet'in etkisiyle ozan ve baskılar yerini âşıklara, derviş, abdallara bırakmışlardır. Âşıklık geleneğinde âşıklar iki koldan yetişmektedir. Birincisi “bade içerek” âşık olanlar ki bunlar genelde ümmi insanlardır. Rüyalarında aksakallı pir elinden bade içerler, bir süre baygın yatarlar. Halden anlayan bir âşık gelir başucunda saz çalar deyiş söyler kendine gelince ona mahlasını verir; acar âşık—o güne kadar sazı eline almayan o ümmi şahıs – ustasından sazı alır ve virtüözlere taş çıkartacak şekilde saz çalıp deyiş söylemeye başlar. Bu tip âşıklar gelenekten yetişen âşıklardır.

İkincisi ise usta-çırak ilişkisi ile yetişen âşıklardır ki aşığın yanında yetişen kişiler zamanla bu işe vakıf olur; saz çalmayı deyiş söylemeyi ustasından yavaş yavaş öğrenir.

Pertev Naili Boratav âşıklıkla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunur:

“Âşık (halk ozanı, saz şairi) ’ın şairlik gücünü ve yetkisini düşünde kendisini pirin sunduğu “aşk badesi”ni içmekle ve “ideal sevgilisi”nin hayalini görmekle kazandığına inanılır. Böyle bir olağan üstü olayla şairlik niteliği kazanmış sanatçıları daha da kuşkusuz ayırt etmek isteyenler onları badeli âşık, hak aşığı sözleriyle nitelendirirler.” (Boratav 1992: 20).

Umay Günay, bu âşıklık geleneği ve rüya motifini şöyle değerlendirir:

“Halk hikayelerinde hikaye kahramanını âşık olmaya ulaştıran rüya motifi kompleks bir motiftir. Başka kültürlerde tek tek ortaya çıkan unsurlar âşık edebiyatındaki rüya motifinde birbirinin içine girmiş olarak bir arada yaşatılmaktadır. Hikâye kahramanı bu rüya ile pir elinden bade içerek Tanrı aşkını, sevgilinin aşkını ve kendisine toplum içinde müstesna bir yer sağlayacak saz şairi olmak için gerekli bütün hünerleri ve bilgileri kazanmaktadır. Uyandığı andan itibaren yeni kişiliği ile çevresinden ilgi sevgi ve saygı görmeye başlamaktadır” (Günay 1993: 90-91).

Ozan baskı geleneğinin yerini âşıklık geleneğine devretmesi halk şiirinin araştırmacı ve uzmanları tarafından şöyle değerlendirilir:

L. Sami Akalın halk şiirini şöyle tanımlar ve şairlerini şöyle sınıflandırır:

“Halk şiiri; orta Asya Türk şiir geleneğini Anadolu’ya getirip günümüze kadar sürdüren sanatçıların yarattığı şiirlerinin bütünü. Müslüman Ortadoğu özelliklerinden çok etkilenmiş olsa da dilini, yerli özelliklerini, şiirde ölçü ve biçim yönünü oldukça koruyabilmiştir. (...) Anadolu’da Türk halk şairlerine ‘âşık’ derler.”

Türk halk şairleri şöyle sınıflandırılabilirler:

1) *Din ve Tasavvuf Şairleri.*

2) *Köylü Şairleri.*

3) *Kasaba şehir Şairleri.*

4) *Yeniçeri Şairleri.*

5) *Göçebe Şairler.*

Halk şiiri içten geldiği gibi söylenir. Ölçü olarak hece vezni kullanılır. Aruzla yazılanı çok azdır. Koşma, semai, destan, türkü vb. nazım şekilleri kullanılır” (Akalın 1980: 127).

Görüldüğü gibi L. Sami Akalın Âşık ve Tekke Tasavvuf edebiyatı nazım biçimlerini tek kalemde “halk şiiri” başlığı altında vermektedir. Nitekim bu konuya Pertev Naili Boratav da şöyle bir yaklaşım içindedir:

“XIII-XV. ‘inci yüzyıllar arasındaki dönemde Halk şiirini yalnız bu ikinci bölüm (Tekke şairleri) sanatçılar temsil ediyorlar; Daha doğrusu yaratmalarının bütünüyle din ve tarikat dışı halk şiirinin temsilciliği diye nitelendireceğimiz sanatçılardan bize kadar bir şey ulaşmamıştır. (...) Onların yaratmalarında yalnız din ve tarikat konuları ile sınırlanmış olmadıklarını da unutmamak gerekir. XVI. Yüzyıldan sonra din ve tarikat dışı bir halk şiiri akımı güç kazanıyor. Yüz yıllar ilerledikçe bu akımın temsilcisi olan adların sayısı da artıyor. (...) din ve tarikat konularından esinlenen ve sanatlarını yalnız dünya dışı düşünen hizmetine bağlayan ama gene de seslerini halk çevrelerine duyurmak isteyen şairler âşık şiirine paralel yeni bir akımın temsilcisi olarak beliriyorlar. Yunus Kaygusuz Hacı Bayram, Eşrefoğlu... gibi ilk dönemin ünlü şairlerinin izinden giden bu sanatçıları edebiyat tarihçileri “Tekke Şairleri” diye adlandırılırlar.” (Boratav 1992: 21-22).

Mehmet Yardımcı, tasavvufi halk şiirinin doğuşunu, gelişimini ve etkilerini değerlendirirken şu ifadeleri kullanır:

“Dinî mahiyetteki tasavvufî halk şiiri XI. Yüzyılda Fergana, Buhara ve Horasan’da şeyhlerin çoğalıp şehirden şehre ilahiler okuyarak dolaşan dervişlerin meydana çıkmasıyla ve Türklerin bu dervişleri eski ozanlara benzetmeleriyle başlamıştır. Halkın, aşığı “Hak aşığı” sayması bundandır.(...) Bu edebiyat türü ile tasavvufî düşünceleri çeşitli yönlerden ele alan birçok tarikat kurulmasına yol açılmış bu düşüncelerle Anadolu’da serbest görüşlü ilahi bir aşk felsefesi tarzı meydana gelmiştir.(...) Tekke edebiyatı aşıklarının ana amacı tarikat düşüncesini yaymak, din büyüklerine ve Tanrı’ya övgülerde bulunmaktır” (Yardımcı 1999: 380-381).

Günay halk şiirini : *“İslamiyet’ten önce ve sonra halk arasında nazım, daima ezgili ve müzik aleti eşliğindedir. Anonim, âşık ve tekke şiiri her zaman ezgiyle okunmuştur. Çok kere de müzik aletinin eşliği söz konusudur. Başlangıçta kopuz ve türevleri şiire eşlik ederken zaman içinde müzik aletleri bağlama, çöğür, ney, mey, kudüm, tambur, kaval, düdük vb. gibi farklılaşmış fakat şiir hiçbir zaman müzikten ayrılmamıştır.(...) Orta Asya Türk edebiyat geleneğine dayalı üç edebiyat tarzında da başlangıcından bu yana şiir büyük ölçüde doğmaca yaratılmış, hafızalarda muhafaza edilmiş, sözlü nakille yayılmıştır.” (Günay 1993: 5-6). şeklinde değerlendirir.*

Saim Sakaoğlu halk şiirinin kaynağı meselesini daha önce yapılan tespitlerin artılarını eksilerini ortaya koyduktan sonra –ki biz o bahse girip sözü uzatmayacağız– şu şekilde ifade eder:

“Türk saz şiirinin birinci derecede yazılı kaynağı cönklerdir; diğer yazılı kaynaklar arasında bize ışık tutacak olanların sayısı ve oranı son derece azdır. Bu konuda belki en fazla bilgiyi Evliya Çelebi’nin “Seyahatname”sinde bulabilmekteyiz; ancak Çelebimize güvenmenin derecesi ne olacaktır? Ama onu kaynak olarak almak zorunda olduğumuzu da unutmamalıyız.” (Sakaoğlu 1989: 106)

Umay Günay İslamiyet’in kabulü ile terk edildiği kabul edilen Ozan–baksı geleneğinin beş asır sonra kendiliğinden ortaya çıktığını kabul etmez. Geçiş dönemiyle ilgili tespit edilememiş bilgileri şanssızlık olarak değerlendirir. Bunun doğal sonucu olarak da İslamiyet’in kabulüyle “Tekke Edebiyatı” adıyla ortaya çıkan ürünleri makul sayar. Ozan – baksı geleneğinin ise değişen şartlara uyarak ayakta

kalmaya çalıştığını savunur. Dede Korkut hikâyelerindeki ozan tipini XVI. Yüzyılda ortaya çıkan âşık edebiyatından farklı olmadığını ifade eder.” (Günay 1993: 18).

Erman Artun ise Ozan-baksı geleneğinin Anadolu’da yeni bir kimlik yeni bir inanç çerçevesinde bambaşka bir kimlik kazandığını tasavvufun diğer edebiyatları olduğu gibi âşık tarzı edebiyatı da denilen edebiyatı da etkileyip yeni bir gelenek oluşturduğunu özellikle Bektaşî şairleri kanalıyla gelişme gösterdiğini ve yayıldığını belirtir. Bununla beraber oluşan yeni tarzın kaynağı her ne kadar ozan-baksı tipi olsa da âşık tipini proto tipi ozan baksı değildir.” der (Artun 1996: 14).

Ayrıca Erman Artun, âşıkların, âşık şiirinin Türk kültüründeki yerini ifade ederken şu değerlendirmelerde bulunur:

“Âşık şiirinde öğreticilik vazgeçilmez bir özelliktir. Âşık güncel konuları halkın ilgisini canlı tutacak biçimde işler. Onlar yaşadıkları toplumun sözcüleridir. Toplumun ortak norm değerlerini şiirlerinde günlük olaylarla bağ kurarak anlatırlar.” (Artun 2001: 49).

2.1. Âşıklar

2.1.1. Âşık Niyazi

Âşıklık geleneğinden yukarda bahsetmiştik. Dost meclisini şenlendirmesi için çağırılan âşık Niyazi maharetlerini gösterir. İçkinin sarhoşluğun bozduğu muhabbet ortamını yeniden yoluna koyar ve tatlıya bağlar. Âşıklığını konuşturur hikâyeler anlatır deyişler söyler. Eserde geçen ifadelerle şöyledir:

“Âşık Niyazi muhabbetlerde şakanın kavgaya ne kolay döndüğü kavganın başındaysa hiç suçu yokken sazın kafasında nasıl parçalandığını bildiğinden tezeneye var kuvvetiyle çökmüştü. Zımbırtıyı üst perdeye çıkarıp ortalığı gürültüye fark ediyordu. Pürüzlü ve ümitsiz sesiyle boğuk boğuk: “Takıver de zillerin üçünü / Dönüver de meydan senindir aman” parçasına gelince Bilal efendi ile Çerçi Yusuf “pezevenklik” bahsini bırakıp el çırpmaya başladılar...”

Âşık Niyazi havayı değiştirmek için sazı acele düzenledi. Öksürüp gırtlığını temizleyerek söylemeye girişti.

Âlemi yaratan yetiş imdade

Günden güne oldu zulüm ziyade

Kati bunda kaldı ulaş feryade

Bir acayip halde kaldı fukara

Diye başlayan deyiş “şüphesiz ahir zamane erişildiği hane başına yüz kuruş saliyane istediğini, bu yüzden nicelerin kuru ekmeğe muhtaç bulunduğu, rençperin koşmaya öküz bulamadığını, aldığıının pahalı, sattığının ucuz olduğunu hafta sekiz iken tekâlifin ona çıktığını murabahacıların yüzde otuz faiz kestiğini işlerin Allah’a kaldığını köylünün elini duvara astığını, herkesin tatlı canından usandığını, muhtar ve kır serdari masraflarına güç yetmediğini, yarının bugünden yaman geldiğini toprak kısırlaştığından ancak tohumu geri verebileceğini, bu yüzden rençperin çiftçi dağıtmayı bile göze aldırıldığını, hal böyleyken ağanın eldekini bölmeye davrandığını, mültezimlerin de harmanda bulduklarını hayvanlarına yedirdiklerini, sanki öküz tohum vermişler de ortakmışlar gibi davrandıklarını” hikâye ediyor “ahvalin böylece nereye varacağını” sorup; “elde bolca verecek mal kalmadı. Bundan sonra fukara güngörmez. Ekserimiz müfsit, ahlaksız olduk. İşbaşına hep hazele geçmiş, dünyada rahat kalmamış. Fukaranın çarığı bağa, sırtı bir top beze muhtaç. Boğazdan artırıp olan bile olunamaz oldu. Ölüm hak ama kefen bulmak zor! Fukara fikre daldı, ne halt edeceğini şaşırdı.” Diye feryat edecek: “rençperin elleri koynunda olduğuna, bittiğine, hep ipten kuşağa indiğine, bütün tahayyülde kalıp nihayet mehdi resulü gözlemeye başladığına” yemini bastırıp sonunu şöyle bağladı:

Görüldüğü gibi şair içinde yaşadığı toplumun sorunlarına kayıtsız kalmaz, onların dertleriyle hemdert olur. Hatta bununla da kalmaz söylediği şiirlerde de bunları anlatır.

“Rıza: der bunu düşün ha düşün

Tekliften bir kimse göremez için

Bıçak açmaz milletin ağzıyla dışın

Böyle bir kederde kaldı fukara

Biçare herifin hasta kısık sesi, bu destanın lafına da türküsüne de pek uygun düşmüş, diyenleri içlendirmişti.

Uzun İskender’in gözleri bir yere daldı. Eli bıyığında bir vakit gülümsedi. Tatlı kibirli şeyler düşündüğü belliydi. Neden sonra kasıntıyla doğruladı.

—Evet, İbrahim Efendi! Umum dağlar üzerine müfettiş olduğumuz devir. Bir de türkü yakıldıydı... Aklında mı Âşık Niyazi? “Geldi” ayağıyla giden bir türkü...

Âşık Niyazi Eşkıya Uzun İskender'e yakılan türküye, türkünün yakıldığı kişinin huzurunda sazıyla sesiyle hayat verir:

Âşık Niyazi sazı bu sefer bir başka gayretle kucakladı. Tezeneyi tellerde bir başka hamaratlıkla gezdirdi. Havayı bulup türküyü sahibine teslim etti.

Kapılara karşı çıkın

Er İskender Ağam geldi

Kırk davullu düğün kurun

Er İskender Ağam geldi

Elde mavzer dilde süphan

Yiğitliğin ayan beyan

Osmanlıyı bile soyan

Er İskender Ağam geldi

Susayı tutmuş üç kişi

Kitap yazmaz böyle işi

Şu dağların müfettişi

Er İskender Ağam geldi...

... Uzun İskender türküyü bitirince soludu:

—İşte böyle İbrahim Efendi kardeş! Bu türkü bu kadar...

Nur ol Âşık Niyazi. Unutmamışsın, iyi vurdun!” (RYK. s. 71-72-73-74-75).

2.1.2. Yunus Emre

Tekke – tasavvuf- edebiyatının mihver şahsiyetlerinden Yunus Emre ile ilgili günümüzde çok çeşitli rivayetler söz konusudur. Nerde ne zaman nasıl yaşadığı kesin olarak bilinmemekle beraber çeşitli kaynaklardan ve özellikle de söylediği deyişlerden malumat çıkarılabilmektedir. Nihat Sami Banarlı bu konu ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

“Yunus Emre’nin doğduğu yer hakkında bilgimiz kesin değildir. Bazı eski kayıtlar kendisinin değilse bile mensup olduğu aile veya topluluğun Anadolu’ya Horasan’dan geldiğini bildiriyorlar... Yunus Emre’nin veya içinde yetiştiği ailenin o

kadar güzel ve kuvvetli bir halk Türkçesinin Anadolu çağından önce Horasan diyarında işlemiş olmaları pek muhtemeldir. (...) “Hacı Bektaş Velâyetnamesi” Yunus Emre’nin Sivrihisar’a bağlı Sarıköy’de doğduğunu söylüyor. Daha başka kaynaklarca da tekrarlanan bu bilgi Yunus ailesini ve bizzat Yunusun Sarıköy’de vatan tutmuş olduklarını düşündürür.” (Banarlı 2001: 327-328).

Abdurrahman Güzel Yunus’un dilini, üslubunu imgelerini özetle şöyle değerlendirir. “Yunus Arapça ve Farsça tasavvuf terimlerinin Türkçe karşılıklarını bulan kişidir. O yaşadığı devrin Türkçesiyle konuşmuş yazmıştır. Kelimelere yüklediği yeni ve soyut kavramlar onun üslubunu ve diğer şairlerden farkını ortaya koyar. Ayrıca üslubunda senli benli konuşma havası hâkimdir. Onun şairliğindeki üstünlük üslup farkındandır. Onun asıl dehasını Türk dilini sanatkârane bir üslupla en üstün bir şekilde kullanmasında aranmalıdır. Kullandığı dil sadedir. Bu sadelik şiirin özündeki derinliği veren bir sadeliktir.” (Güzel 2004: 293–296).

“Yunus Emre Anadolu’da dinî-tasavvufî Türk edebiyatının kurucusudur. Onun fikirleri günümüze kadar ulaşmış, aktüalitesini hala devam ettirmektedir. (...) Yunus Emre’nin hayatında Taptuk Emre’nin önemli bir yeri vardır. Bu sebeple Yunus Taptuk Emre münasebetlerini menkıbevi açıdan ele alırken onun şeyhinin “Taptuk Emre” olduğunu görüyoruz. (...) Doğum yeri hakkındaki bilgimiz yetersizdir. Ancak Hacı Beştaş Velâyetnamesi’nde Yunus’un Sivrihisar’ın Sarıköy’ünde doğduğu kayıtlıdır. (...) Yunus Emre’nin medrese öğrenimi görüp görmediği ihtilaflıdır. Onun birinci derecede kaynak alması gereken şiirlerinde bu ihtilaf göze çarpar. (...) şurası muhakkak ki, Yunus, okumuş, yazmış, dil bilir zamanın bilgilerini elde etmiş bir adamdır. Ümmi oluşu bir masaldan ibarettir. (...) bu ilimleri medrese eğitimi ile öğrendiği açıktır. Yalnız bu eğitimi nerede, hangi medrese de yaptığını, kimlerden ders aldığını bugün için açıklayacak durumda değilim. Yunus’un Tekke eğitimini Taptuk Emre dergâhında yaptığını Velayetname’den öğrenmekteyiz.” (Güzel 2004: 330-331-338-339-340).

Şeyhi Taptuk Emre’ye kırk yıl hizmet edip dergâha odun taşıyan Yunus Emre çilesi dolunca irşat için Osmanlı topraklarını karış karış dolaşır. Derviş Yunus Osmanlının kuruluşunu anlatan “Devlet Ana” adlı eserde şöyle yâd edilir.

Kaplan Çavuş onun çocukluk arkadaşıdır. Anadolu’yu gezmesini şöyle ifade eder:

“Ozan dili çeviktir. Bize haberin var mı yurttan ülkeden? Nereleri dolaştın geldin bu kez?”

—Şamdan, Tebriz’e çıktık, oradan koptuk Bağdat, Halep, Konya dedik yürüdük. Zaman çetin zamandır, Kaplan Ağa hiç olmadık işler olmaktadır. Benim gördüğüm Moğol göçünü bağlasa gerek ve de çarpacağını çarpıp savuşsa gerek.”
(DA. s. 215).

Yunus’un Risaletü’n Nushiyye hazırlanan kitapların o dönemde devlet ricaline sunulması geleneği, Yunus’un Türkçeciliği eserde şöyle aktarılmaktadır.

—“Dur yahu! Deyişlerin birikti mi yüreğe vuran deyişlerin?”

—Eh

—Ya kitap ne sularda?

—Hangi kitap?

—Senin mesnevin.

—Bitti sayılır, adını koyamadım bir türlü, Risaletü’n Nushiyye desem nasıl?

—Yahu yok mudur bunun Türkçesi Allah Lillah aşkına? Öğüt kitabı desene düpedüz şuna...

—Diyeyim de “Türkmen Cönkü”dür diye yüzüne bakmasın değil mi? Mesnevi yazmaktayız uyuma Kaplan, Hamzaname değildir bu. Beylere, sultanlara, sunulacak her malın kılıfı kendine ve de alıcısına göredir.

—Hani siz Karamanoğlu divanına Türkçe getirdinizdi. Acemceyi devlet katından sürüp çıkardınızdi. Adamın işi sözünü tutmazsa nasıl gelir iki yakası bir araya?” **(DA. s. 216-217).**

Yunus Emre’nin deyişlerinden örnekler eserde sık sık zikredilir :

“Evet! Sayın Şövalye, bak ne demiştir bu sefil ozan:

“Yaz yaratıp yer donatan. Kar yağdırıp su donduran / Yanan kömür, kızan demir, örse çekiş salan benim / Emredip bulut oynatan, yerde bereket kaynatan / Elimde kudret şiriği, halka ekmek veren benim / Yere göğe direk kuran, bükülmeden dimdik duran / Denizlere göl çağıran adım Yunus, umman benim!” **(DA. s. 53).**

Selçuklu tahtına oturan Karamanoğlu’nun öldürülmesini Kaplan çavuş Yunus ve onun gibi düşünenlerin suçu olduğunu söyler ve bu olayla ilgili olarak şunları ifade eder.

“Selçuk sultanlığını kuracağız diye davranıp bu tahta Karamanoğlu’nu oturtmak çıkar yol değildir; çünkü sahteciliktir, dediler. (...) Cimri denmez mi senin bir deyişin gelir aklıma gülerim.

—Hangisi?

Şol karşıki dağların Meşeleri bağları / Sağlık safalık ile aştık elhamdülillah / Kuru idik yaş olduk / Ayak idik baş olduk / Kanatlandık kuş olduk, uçtuk elhamdülillah...

Anlamadım ne ilgisi var?

(...) Ya hani sefil cimri? Sağlık Safalıkla aştı mı elhamdülillah ?” (DA. s. 217).

Yazar “Devlet Ana” adlı eserde Yunus Emre’nin ağzından her yerde bir mezarının olacağını şöyle ifade eder:

“Koca Kaplan benim dünyada belli bir mezarım olmasa gerek... Ülkenin her yerinde birer Miskin Yunus mezarı bulunsun da gül.

—Gülerim, çünkü mezarı yok demektir bu hey derbeder Yunus! Türkçesi; toprak bile kabullenmedi herifi demektir.

—Doğrusun! Gözlerini kırıştırarak sayıklar gibi okuduk.

Bir garip ölmüş diyeler / Üç günden sonra duyalar / Soğuk su ile yuyalar / Şöyle gelip benim gibi...”(DA. s. 218).

2.2. Mani

Maniler tek dörtlükten oluşan, (aaba) şeklinde kafiyelenen ilk iki dizesi doldurma olan asıl anlatılmak isteneni son iki dizede verilen anonim ürünlerdir.

Doğan Kaya “Anonim Halk Şiiri” adlı eserinde manilerle ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapar:

“Maniler bilindiği gibi aşk konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş dört mısralı, müstakil şiirlerdir. belli konuya sahip olmayışından dolayı onu tür olarak ele alamayız. Beri taraftan, her ne kadar farklı kafiyeli ve dörtten fazla mısralı şekilleri varsa da bunlar maninin asıl özelliğini zedeleyecek durumda değildir. Bu bakımdan maniye şekline göre isim vermek, yani mani şekli mani biçimi sözünü kullanmak doğru bir davranış olacaktır.” (Kaya 1999: 3-4).

Rıfat Bilge ise“Maniler” adlı eserde maniye şöyle açıklar:

“Maniler Anonim Halk Edebiyatı’nın en tanınmış folklorik ürünlerinden biridir. Kafiye sırasına göre dağılımı (aaba) bakımından halk şiirleri içinde görülmeyen tek türdür. Maniler her türlü hayati olayları ,(aşk, gurbet, hasret, kıskançlık, kırgınlık ve tabiat vb.) işleyen bir türdür. Mani halk şiirinin nazım şekli bakımından en küçük olanıdır. Maniler halk edebiyatının bilinmeyen şairleri tarafından söylenmiş, halka mal olmuş kıymetli gönül yadigârlarıdır.” (Bilge 1996: 13).

Rıfat Bilge açıklamalarının devamında manileri şekil bakımından şöyle değerlendirmektedir: *“Maniler genel olarak yedi hecelidir. Kafiye düzeni aaba’dır bazen de aaab olur.Dört mısradan meydana gelir ve hece ölçüsü ile yazılır. Genelde dört mısradan az olan mani olmamakla beraber Prof. Şükrü Elçin bu tür manilerin mani atışmalarında ve karşıberi adı verilen türkülerde ve Kuzey Bulgaristan’la Romanya’da yaşayan Gagavuz Türklerinin eserlerinde görüldüğünü söyler.”* (Bilge 1996: 17).

Pertev Naili Boratav maniyi şöyle değerlendirir:

“Gerçek dili gerek gelenek ortaklığı bakımından çok geniş bir alana yayılmış olan mani, en çoğu yedi heceli ve aaba düzeninde uyaklı bir dörtlük olarak gösterir kendini. (...) Bazı hallerde uyak düzeni ile dize sayısı değişebilir” (Boratav 1992: 170-178).

Pertev Naili Boratav “cinaslı mani” ile ilgili olarak şu izahı yapmıştır: *“Cinaslı mani” çok eski bir geleneğe çıksa gerek Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sindeki bir metin bu tip manilerin XVII. Yüzyılda söylendiğine bir tanıktır. Evliya buna “ acem manisi” der; bu deyim “ Azeri tipi mani” anlamında almamız gerekir. Metin gerçekten de Azeri ağzının özelliklerini taşır.”* (Boratav 1992: 171).

Cem Dilçin ise cinaslı maniyi şöyle açıklar:

“Kesik mani, birinci dizesinin hece sayısının yediden az olan manilerdir. Dizeleri cinaslı uyaklarla kurulur. Bundan dolayı böyle manilere cinaslı mani de denir. Birinci dize cinaslı uyağı oluşturan sözcüktür. Bu sözcük ya da söz öbeği anlamlı da olsa düşünceye bir giriş ve uyağa başlangıç niteliğinde olduğundan maninin yapısında ve anlamlarında bir aksaklığa yol açmaz... Cinaslı manilerimizin çoğu İstanbul manileridir” der. (Dilçin 2004: 284).

Şükrü Elçin manilerin kaynağını “...manilerin ilk kaynağı hiç şüphesiz halkın hafızasıdır. Cönkler, mecmualar, sözlükler, divanlar, halk hikayeleri, ramazannameler, mektuplar, bekçi destanları vb. eserler manilerin yazılı kaynağını teşkil ederler.” (Elçin 1993: 282).

Bu izahlardan sonra Kemal Tahir’in eserlerinde geçen halk şiiri, şairleri türlerini inceleyelim: “Büyük Mal” adlı eserde Nefise’nin Şahcivan aşkıyla söylediği şiirler 11’li hece ölçüsüyle heceyle söylenmiş –kendi ifadeleriyle deyişler -koşma tipinde söylenmiş (aaab) diğeri (aaba) şeklinde kafiyelenmiş halk şiiri örnekleridir.

“—Üste vermek kaç para Saray ablacım, biz tatlı canı oğlanın yoluna bahşiş bırakalı hanidir!... Ne denilmiş? “Biz de bel bağladık okur yazara/ Şahcivan bir yana ,dünya bir yana/ Canımız çıkmadan girdik mezara/ Ecelsiz ölüm var bilsin yarenler” denilmiş!..

—Kız kahpe! Bunlar nasıl deyişler, bildiğimiz aşık deyişleri... Vah vah! Yazık emeklerime... Hani, bunca yemin içtiklerin,” bundan böyle herif kısmına tutulmak yok, Yusuf peygamber olsa diyerekten şişindiklerin?

—Töbe! Saray abla tutulmayınca... Yanıp kül olup yeniden kemik bağlayıp et tutmayınca... Neden yaşamalı bu dünyanın yüzünde, mal gibi sırtıtaraktan?... Ne denilmiş? “Yârin bahçesinde gül var mı ola/ Aşkın defterinde öl var mı ola/ Ölüüm dedim yar ölsün demiş/ Ölümden öteye yol var mı ola” denilmemiş mi?” (BM. s. 443-44).

Yine aynı eserde Nefise saray ablasına tutkunluğunu anlatırken şu maniyi söyler ve derdinden hoşnut olduğunu iddia eder.

“Essaaah! Ecinni büyüü tutkunluğudur bu... Bu yangın âdem işi değil... Olsun! Aman hiç sönmesin! Söndü mü hiç olmaz! Ne denilmiştir? “Gündüz bende / Geceler gündüz bende / Yangını yardan tatlı / Bak gece gündüz bende” denilmiştir. Derman istemem Saray abla, ben yangınımdan hoşnudum. Böyle yangın olmayınca bir karı bu dünyada neden yaşamalı?” (BM. s. 446).

Yine “Büyük Mal” adlı eserde Prava Mıstık arkadaşının hapse düştüğünü fırsat bilerek onun sevgilisine koşmalar maniler düzer.

“Berî bak kız, senin haberin yok çengi, biz sana nice maniler koşmalar düzdük ki, akılları baştan alır türküler yaktık. Dur eğlen! Dur da bak! Koca tanrı budur senden dilediğim / Bir kavuştur cennette al canımı / Bir soyayım, bir sarayım

yatayım / Kıymeti yok vuslatta al canımı! Nasıl bu böylece, Kahpe Cennet... Nasıl haaa? Vuslat ne demektir? Bilmediğinden sırtırsın orospu! Diyerek kafa salladı. "Vay ki Cennet Hanım! Ne demekmiş bakalım Âşık Pırava? Gör bak ne demiş... Üşüdü gül üşüdü / Kar yağdı gül üşüdü / Bir güldün aklım aldın / Bu nasıl gülüşüdü" deyip kesti. " (BM. s. 328).

"Köyün Kamburu" adlı eserde şöyle bir mani geçmektedir:

"...Bir şey mi dedin gâvur kâtip?

—Haşa ne diyebilirmişim. Aklıma bir âşık sözü geldi de...

Vaktin birinde âşık demiş ki;

Akarsuyun bendi yar

Benzin küle döndü yar

Gene karşıma çıktın

Gözümün levendi yar. Demiş

—Bu lafın neresi benim üzerime

—Birinci beyit senin... Baksana benzin küle döndü senin üstüne leventlisi de hafızın..." (KÖKA. s. 233).

Hasret çekenlerin bu hasretliğini manilere döküp mektupla sevdiklerine yolladıkları "Bir Mülkiyet Kalesi" ve "Karılar Koğuşu" adlı eserlerde şöyle aktarılır:

"Bir mendil işle yolla!

Ucun gümüşle yolla.

İçine beş elma koy,

Birini dişle yolla!"

Buyurmuş. Ben ömrümde bu "Dişlenmiş elma"dan daha dehşetli bir aşk mektubu duymadım. " (BMK. s. 446).

Tözey'i henüz görmedim. Daha doğrusu mapushanenin önünden geçerken mutlaka görmüşümdür ama hatırlamıyorum. Hacı mahpusa girmeden evvel kerhane olduğuna göre epey yaşlı ve yıpranmış olmalı. Şimdi ne güzel bir mani söylediler. Sana yazacağım:

Gözümün bebeği yar

Elimin emeği yar

Mihnet ile kazandım

Soframın ekmeği yar

Sen bir mektubunda bizim halk şiirlerinin bazı tarafları var. Onlara artık yetişmek imkânsız demiştin. Zaman zaman böyle küçük dörder satırda senin sözünü hatırlarım.” (KAKO. s. 78).

2.3. Türkü

Türkiye’nin sözlü geleneğinde bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için (âşık şiirleri için dahi) en çok kullanılan ad Türküdür. Bölgelerle konulara değin özel hallerde ya da ezginin ve sözlerin çeşitlenmesine göre türkü kelimesi yerine şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt adları kullanılır.

Pertev Naili Boratav’ın ninni ve ağıtları türkünün alt başlıkları olarak değerlendirdiğini şu ifadelerden anlıyoruz:

“Türk halk edebiyatının inceleme çerçevesi içinde biz “ türkü” sözüne daha özel bir anlam yüklüyoruz. (...) Halk geleneğinde türkü kelimesiyle gösterilmeyen ninnileri ve ağıtları da bu türden sayıyoruz. Türküyü aşağıda sayılıp dökülecek çeşitlemeleriyle düzenleyicisi bilinmeyen halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen çağdan çağa yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere uğrayabilen ve her zaman bir ezgiyle koşulmuş olarak söylenen şiirler diye tanımlıyoruz.” (Boratav 1992: 150-151).

Cem Dilçin ise *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* adlı eserinde “ türkü” yü şöyle açıklar:

“Türlü ezgilerle söylenen bir anonim halk şiiri nazım biçimidir. Söyleyeni belli, kişisel halk şiiri biçimleri arasına giren türküler de vardır. Türkü her iki bölüğe de girebildiğinden halk edebiyatının en zengin olanıdır. Türkü bentleri yapı ve sözleri bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkünün asıl sözlerinin bulunduğu bölümdür ki bent adı verilir. İkinci bölüm ise her bendin sonunda yinelenen nakarattır. Bu bölüme “bağlama” veya “kavuştak” da denir. (...) Anadolu halkı bütün acılarını ve sevinçlerini türkülerle doldurur.” (Dilçin 2004: 289).

Dilçin ayrıca türküleri ezgilerine konularına ve yapılarına göre üç guruba ayırarak tasnif eder. Bu tasnifte tıpkı Boratav gibi ninni ve ağıt konularına göre türkülerin içerisinde değerlendirir.

Kaya ninni ve ağıtın konularına göre türküler bahsi içinde verilmesinin doğru olmadığını söyler ve bunu şöyle eleştirir:

“Bilindiği gibi gerek ağıtlar gerekse ninniler ezgili parçalardır. Birisi acı ile diğeri çocuğun uyutulması sırasında zengin bir ruh haliyle terennüm edilirler. Ezgili olmaları bunların türkü içinde gösterilmesini gerektirmez. Öyle olsaydı ezgili oyun tekerlemelerini de burada zikretmek gerekirdi. Ancak birbiriyle ilişkili olduklarından söz edilebilir. Çünkü şekil, kuruluş ve ihtiva ettikleri konu itibarıyla ağıt, ninni ve tekerlemeler müstakil özellik gösterirler. (Kaya 1999: 2-3).

Nevzat Gözaydın “türkü yakma”yı yeni türkülerin doğuşunu, yayılışını değerlendirirken yakılan türkünün ilk şekliyle son hali arasında bazen büyük farklar olduğu tespitinde bulunur.

“Anadolu’umuzda öteden beri türküler mühim hadiseler üzerine yakılır. Mesela genç bir adam vurulur veya genç bir gelin ölür yahut da genç bir kız kaçırlır. Buna benzer birçok hadiseler halkın ruhunda müşterek bir acı, bir heyecan uyandırırsa ondan istifadeye kalkan hassas ruhlu insanlar hemen bir türkü yakarlar ve bu türkülerde o türkülerde ilham eden hadise neyse anlatılır.(...) Ekseri bu türkülerin yakıcıları belli olmaz. (Gözaydın 1989: 25-26).

“Karılar Koğuşu” adlı eserde halk şiirinin gelişimi ile ilgili kısa bir değerlendirme yapılır ve ardından yanık bir türkü söylenir.

“Duvar da resim “İmaj” mecmuasının kapağından kesilmiş bir fotoğraf, bir süvari kadın hatta kadın da değil bir genç kız... Tatar’a benziyor; başında kısa bir kalpak belinde onlu tabanca yerde kar. Ve uslu uslu objektife bakan kadanası...

Sonra kederli ve yorgun sesiyle bir türkü tutturdu:

Yürü güzel yürü yolundan kalma

Her yüze güleni dost olur sanma

Ölümden korkup da sen geri durma

Yiğidin alınına yazılan gelir.” (KAKO. s. 52).

Töre gereği mallar bölünmesin diye genç bir oğlana ağasının yaşlı karısı verilir. Oğlan kahrından mecnun olur, dağ başlarında yanık türküler söyler. Bunlar “Kelleci Memet”te şöyle anlatılır:

“... Geçmediyse de geçenleri çok gördük Abdi Usta... Biz de bir Nuri vardır. Buna, mallar bölünmesin diye ölmüş ağasının elli yaşındaki dul karısını alıverdiler.

Oğlan köyün arkasındaki kayanın başında:

Verirsin ellere genci, güzeli

*Gerdanı aktır da incedir beli
Bana da gelince kocamış dulu
Getirip yamamak olur mu Allah.*

Diye türkü çağıra çağıra geberdi. Geberince babası olacak namussuz ne halt etse iyi? Bu sefer kariyı daha küçük oğlana aldı...” (KM. s. 242).

Bir Cezayir türküsü “Körduman” adlı eserde Mustafa ve İsmail’in sözleriyle yeniden can bulur.

“Yüksek sesle güldüğü için Mustafa döndü:

—Bir şey mi dedim İsmail?

—Yok, aklıma bir âşık sözü geldi de...

—Sende âşık sözü tükenmez, söyle bakalım!

—Vaktin birinde âşık ne demiş?

Babınadır deli gönül babına

Koç yiğitler sığmaz oldu kabına

Ala çamın boz meşenin dibine

Silah çatıp yatmamıza ne kaldı?, demiş. Beğendin mi?

—Beğendim aferin! Bunun makamını da bilir misin?

—Bilirim yanıktır. Mahpusta Hacı Baba söylerdi: Cezayir havası.” (K.s.381)

2.4. Ninni

Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinden olan ninni çocukların ana şefkati eşliğinde dinledikleri ilk ezgilerdir. Ana çocuğunu bazen kucağına, bazen dizine, bazen de beşiğine yatırıp onu avutmak için ona ilk kez yakarır. Mehmet Yardımcı eserinde ninniye şöyle tarif eder;

“Ninni, çocuk emzirilip karnı doyurulup, kundaklandıktan sonra sallanıp uyutulmaya çalışılırken, yatırılmasından uyumasına kadar veya ağlamasının azalmasıyla artmasına göre sallamanın hızı artırıldığı gibi annenin sesi veya söyleyişin ses tonu da artar azalır. Ninniler çocuk uyutmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen ezgilerdir.” (Yardımcı 1999: 53).

Ali Berat Alptekin ise ninniye: *“Ağlayan çocuğu susturmak veya uyku saati gelen çocuğu uyutmak için anne kucağında, dizinde veya beşikte söylenen ezgilerdir.” (Alptekin 1990: 63) şeklinde tarif eder.*

Amil Çelebioğlu da “bir çeşit türkü” olarak değerlendirdiği ninniyi şöyle tanımlar:

“Ninniler, en az iki üç aylıkken üç dört yaşına kadar annenin çocuğuna, onu kucağında, ayağında veya beşikte sallatarak daha çabuk ve kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak için hususi bir beste ile söylediği ve o andaki halet-i ruhiyesini yansıtır mahiyette, umumiyetle mani türünde bir dörtlükten meydana gelen bir çeşit türkülerdir.” (Çelebioğlu 1995: 9).

Doğan Kaya’nın ninni tanımını ise şöyledir:

“Ninniler uyutulmaya çalışılan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve birtakım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört mısra ile söylenen ve mısra sonlarına birtakım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözlerdir.” (Kaya 1999: 341).

Çocukların uyutulması için belli ezgiyle söylenen, türkülerden olan “ninni” eserlerde şöyle geçmektedir. Mahir Efendi alacağı evi görmeye gittiğinde evde yaşayan adamın karısıyla arasında şu diyalog geçer:

“—Nerde buluruz efendiyi?

—Cehennem dibinde... -Ses kesildi. Biraz sonra duvarda ikası gıcırdayan bir salıncak sallanması ve bir ninni duyuldu:

Karga da seni tutarım aman!

Kanadını yolarım aman

Yelpazeler yaparım aman!

Hanımlara satarım aman! E, E, E!..” (BMK. s. 67).

2.5. Ağıt

Ölen kişinin ardından duyulan acıyı dile getiren kendine has bir ezgiyle söylenen ağıtlar sözlü halk geleneğimizin ilk örneklerindendir. Temeli Türklerin en eski tarihine dayanır. (Destanlar dönemine) Sözlü gelenekteki adı “sagu” dur. Bilinen ilk örneği Divan-ı Lugat’it Türk’te yer alan “ Alp Er Tunga Sagusu”dur.” (Banarlı 2001: 45).

Şükrü Elçin’in ağıtlarla, ağıt söyleyen kişilerle ve ağıt geleneği ile ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

“İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme üzüntüsü telaş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, şikayetlerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesinde umumiyetle “ağıt” adı verilir. Ağıt söyleyen için “ağıtçı” sözü yaygınlaşmış ve “ağıt yakmak” deyimini türemiştir. (...)“Ağıtları çoklukla kadınlar söyler. Ölen erkeğe bu vazife herkesten önce anasına, karısına, kız kardeşine, kızına, akraba ve komşularına düşer. Bazı yörelerde bu işi meslek edinmiş ağıtçılar yapar. (...) bugün Türkmen ve Yörüklerle Güney ve Doğu Anadolu’da zayıflamakla beraber eski ağıt geleneğini sürdürenlerde vardır. Toroslar’da, Binboğa dağlarında ve Kozan’daki temsil şöyledir. Hasta can çekişirken hoca Kur’an okur; ruhunu teslim edince yakınları bir halka oluşturur. Ev halkından biri ölünün bohçaya konulmuş çamaşır ve elbiselerini ortaya döker. Bohçayı getiren eline her hangi bir eşyayı aldıktan sonra uzun veya kırık hava ezgisiyle ölünün ailede bıraktığı boşluğu anlatan ağıtına başlar. Bu ağıt çoğu zaman ağlamanın ötesinde bir feryattan ibarettir.” (Elçin 1990: 1-4-5).

Nihat Sami Banarlı eski Türklerdeki ölüm, ölüm sonrasındaki işlemler ve ağıt (sagu) geleneklerini şöyle ifade etmektedir:

“Kurtlar gibi ağlaşır, yakalarını yırtar, ağlamaktan sesleri kısılır, gözleri yaşlarla örtülürdü. Sonra ölüyü gömmek için uğurlu bir gün bekler gömdükten sonra da birinciye benzer törenler yaparlardı.(...) Kültigin’in ölümü dolayısıyla yapılan büyük bir yuğ töreni anlatılır. Törende sığıtçı (matemci) ve yuğcu (ağlayıcı) ların bulunduğu belirtilir. İşte bu vb matem törenlerinde saz şairleri bu sefer elem ve ölüm şiirleri söylerdi. Matem şiirlerine “sagu” denirdi.”(Banarlı 2001: 45).

Pertev Naili Boratav ise ağıt geleneğini şöyle izah etmektedir:

“Halk geleneğinde bu törende orada söylenen sözler “ağıt” deyimiiyle adlandırılır. Kendilerine özgü ve yerden yere, bölgeden bölgeye değişik ezgileriyle türkülerin de katıldığı ölüye ağlama törenlerini sadece kadınlar düzenler ve yürütürler.(...) Kadınlar ölünün evinde toplaşrlar. (...) odaya yeni girenler ölünün en yakını ve yaşça en büyük olanın boynuna sarılır; ağlar, ya da ağlar gibi yapar. Ağıtı çağırıp söyleyen ağıtçının sesine sesini katarak figan eder. Acı feryatları bazen bütün törene katılanlarca bir koro halinde tekrarlanır.” (Boratav 1992: 197).

Doğan kaya ise ağıtlarla ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapar:

“Ağıtların ortaya çıkışının temel sebebi ayrılıktır. Bu bakımdan biz de ağıtları başta ölüm olmak üzere ayrılığın yahut üzüntünün doğurduğu ıstırap sebebiyle ortaya konulan lirik ürünler olarak düşünmekteyiz.” (Kaya 1999: 244).

Salon edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı, klasik edebiyat gibi isimlerle de anılan divan edebiyatında ise ölen kişinin ardından duyulan acıyı anlatan şiirler “mersiye” adıyla anılmaktadır. Bunların en ünlüsü ise Kanuni Sultan Süleyman’ın ölümü üzerine baki tarafından yazılan “Kanuni Mersiyesi” türün en güzel örneklerindendir.

Kemal Tahir’in eserlerinde geçen ağıt örnekleri şöyledir:

2.5.1. Ertuğrul Gazi Ağıdı

Tahir’in Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunu anlattığı ödüllü romanı “Devlet Ana” adlı eserde Ertuğrul Gazi’nin ölüm haberi herkesi şoke eder. Kısa bir şaşkınlıktan sonra başta Bacıbey olmak üzere kadınlar ağıt yakmaya başlarlar.

“Herkesten önce Bacıbey boşandı, dizlerini döverek yere çöktü. Davul gibi sesiyle bağırmaya başladı:

Kabı sarıkları yere çalın adamlar! Yakaları çekip yırtın! Övündüğüm ak aslan gitti! Acı tırnakları yüzünüze çalın karılar, al yanakları yolun. Düşmanlarına korku salan gitti. Uçta kızlar gülmesin kas kas, gelinler kına yakmasın! Ölüm aldı yer gizledi. Yalan dünya kime kaldı! Gelimli gidimli dünya vay! Sonucu ölümlü dünya.” (DA. s. 153).

Bacıbey oğlu Demircan’ı kaybetmiş oğluna kızdığı için ağlamamış, ağlayamamıştı. Kızmasının sebebi ise oğlunun Liya adındaki bir Rum kızını sevmesi, onunla evlenmek istemesidir. Bacıbey Ertuğrul Gazi’nin ölüm haberiyle oğlunun acısını yüreğinde duymuş, iki cana birden yanarak şunları söylemiştir:

“Bacıbey Demircan oğluna, gâvur kızından dolayı küs olduğu için, tadıyla ağıt yakamamış, acısı yüreğinde düğümlü kalmıştı. Ertuğrul’u da, hem sever, hem sayardı. Canevinden çekip çıkardığı ağıt, öteki bacıları da hemen kavramıştı. Dövünerek ağlayan Bacıbey’in ardı sıra, sözleri, birbirlerinden alıp birbirlerine vererek dövünmeye giriştiler:

—Vay Kayı’nın ulusu!.. Vay ulusun umudu, yiğit Ertuğrul!

—Vay akli derinlere erenimiz... Vay belâmıza kanal gerenimiz!

—Vay kılıcını göklere asan... Gün ortası düşman basan... Basıp dağıtan...

Hep bir ağzından uludular:

—Karşı yatan kara dağı sorar isen yaylandı Bey, yaylan hani?

—Yaylan hani! Güm güm akan erkek sular, suyundu Bey, suyun hani?

—Suyun hani?

—Vay Kara Osman Beyimizin, Ak Gündüz Alp'in, yiğit Savcı Gazinin yiğit babası...

—Vay dünyayı kara gördüm, akan suyu akmaz gördüm... Vay vay söndü ocaklarım, çakmakları yakmaz gördüm!

—Kalmış yiğit arkası... Aç miskin doyurucu... Türkmen'in direği!.. Gaziler gazisi beyim vay! Alplar başbuğu, erenler serdari, bacılar atası, Sakar suyun dalgıcı. Yeşil dağın kaplanı, ak atların binicisi, vay Ertuğrul Beyim vay!..

Bu kez kadınlara, savaşçılar da koşulduklarından Söğüt temelinden sarsıldı:

—Tavla tavla yağız atlar, sorar isen atındı Bey, atın hani?

—Atın hani?

—Uğraşlarda düşman yenmek bahtındı Bey, bahtın hani?

—Bahtın hani?" (DA. s. 153-154).

Kerim ağabeyi ve Uç beyi kaybetmenin acısı içindedir. Ölülerle artık vedalaşma anıdır. Toprakten gelenler yine toprağa döndürölür.

"İlk toprağı, ağasının ölüsü üstüne kendisi atmış sonra küreğı Toros kapmıştı. Arkadan herkes zorlattı Ertuğrul Bey'in mezarını çabuk örtmek için." (DA. s. 167).

2.5.2. Deli Süleyman ve Hacı Bey Ağıdı

Mahir Efendi ve Selami Efendi sohbet ederlerken mevzu ağıtlara gelir. Beypazarlı Deli Süleyman ve Hacı Bey için yakılan ağıtlar şöyle zikredilir.

—Bizim Anadolu'da üç tane esaslı türkü cinsi var: Oyun havası, eşkıya havası, bir de ağıt! Oyun havasından Develi'yi severim. Konya'da bulunduğum oturak âlemlerini gördüm. Bizim millet yüzüne beraber "Kahpe" dediğı umumi kadını ne kadar barbarca kullanır!.. Eşkıya havasından "Çöllo" enteresan, Çöllo fakir bir çobanmış. Mahpus olmuş, "Hapis damı"na Çullu aşağı, Çullu yukarı... Öfkelenmiş. Aylarca uğraşıp yeraltından tünel açmış. Çıkıp gideceğı zaman, koğuş

halkına bağırması: "Bana şimdiye kadar Çullu dediniz, şimdiden sonra da Çöllo diyeceksiniz" Çöllo'nun ne manaya geldiğini öğrenemedim ama... Eşkıya olduktan sonra Kayseri bedestenini bastığı, çuhayı, basmayı meydana çöküp, Martin'le ölçerek fakire, fukaraya dağıttığı söylenir.

—Ağıtlardan hangisini seversin?

—İki tanesini! Birisi Beypazarlı Deli Süleyman üzerine çıkarılan, öteki Hacı Bey'e yakılan... İkisini de bizim bölükteki Çorumlu Mevlüt güzel söylüyor. Şuna bak: "Seçin ağalar seçin yiğidi seçin! / Koç yiğit olana kefenler biçin! / Yeğin atlar besledik kara gün için / Binip dizgin etmemize ne kaldı?"

—Ya, öteki!..

—Hacı Bey mi? O daha yaman... Fark ettin mi? Şimdi söylüyordu. Hacı Bey namı bir ağa imiş. Hizmetkârının nişanlısını cebren almış, düğün günü. O gece gerdeğe girecek. Hizmetkâr bir Martin peydahlamış, bir de yıldırdan zorlu bir at tutmuş. Köyü tek başına basmış. Hacı Bey'i öldürerek nişanlısını terkiye atıp yallah dağ başına... Hacı Bey'in üç tane kansı varmış. Ağıtı en büyük karısı söylüyor...

Selami Efendi biraz kalın ve kederli sesiyle yavaş yavaş okudu:

Öküz aldı koşamadı,

Yiğit oldu yaşamadı,

Namusuma zor geliyor,

Kız o, seni boşamadı.

Ayva ile nar istiyor,

Yandı yürek kar istiyor.

Tez gel Hacı Bey'im tez gel,

Küçük karın er istiyor." (BMK. s. 433-434).

3. ANLATMALAR

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde geçen evliya menkıbelerini; Hacı Beştaş Veli, Hallacı Mansur, Yunus Emre, Uğru Abbas, Şeyh Edebâli menkıbelerini, masalları; Şah Şehriyar ile kardeşi Şahzaman'ın Öyküsü'nü, masal motiflerini, formellerini, renkleri, masal diyarlarını, fıkraları, Nasrettin Hoca ve fıkralarını, nükteli ilanları, halk hikayelerini, destanları; Ergenekon ve Battal Gazi Destanlarını, efsaneleri tespit edip değerlendirmeye çalıştık.

3.1. Evliya Menkıbeleri

“Din büyüklerinin hayatları etrafında oluşan olağanüstü haller, yani kerametleri anlatan küçük hikayelerdir. Bu şahısların biyografilerini, mücadelelerini, kerametlerini olağanüstü hallerini anlama, bilme isteğiyle yazılan manzum ve mensur eserlere menakıpname denir. Abdurrahman Güzel, Menakıpnamelerin oluşumuyla ilgili olarak : “... velilerin vefatından sonra onların hayatları etrafındaki rivayetler, müritleri ve tarikat mensupları tarafından ağızdan ağza dolaşarak menkıbeleşmekte ve bunlar “menakıpnameler” adı altında müstakil eserlerde toplanmaktadır.” (Güzel 2004: 211-212).

Evliya, velinin çoğulu, eren ermiş manasına gelir. Ermiş insan manevi olgunluğa ulaşmış insan-ı kâmilidir. Kamil insan masivadan geçen halıkı ile bir olan insandır. Onda artık ikilik yoktur, her şeyde her yerde bir “tek” vardır, O da Allah'tır. Baktığına onun nazarıyla bakar, sevdiğini O'nun için sever, yaptığını O'nun rızası için yapar. Bunlar “Fena fillah” makamına ulaşanlardır. Buna tasavvufta “Vahted-i Vücut” (birde bir olma) denilmektedir. O birde elbette ki Allah'tır.

“İnsan maddi vücudunu ve vücut heveslerini dünya da bırakarak Allah'ına yine ondan gelen canla kavuşur. Bu Allah'tan kopan “nur”un yine Allah'a ulaşması demektir. Allah varlığında yok olmak manasındaki bu “Fena fillah” haline insan öldükten sonra varır. Fakat coşkun bir Allah aşkı ile olgunlaşıp daha dünya da iken bu dereceye ermiş insanlar da olmuştur. İslam dünyasının büyük evliyalar Bistami'ler, Mansur'lar, Mevlana'lar, Yunus'lar için böyle düşünenler çoktur.” (Banarlı 2001: 45).

Zamandan ve mekândan münezzeh olan Halıkımız evliya kullarına da bazı ih-sanlar da bulunur. Normal insanların normal şartlarda başaramayacağı işler bunlar kerametle hallederler. Halk bunları dilden dile aktarır. Böylece evliya menkıbeleri ortaya çıkar. Kemal Tahir'in eserlerinde de bazı evliyaların menkıbeleri anlatılmıştır. Bunlar eserde şöyle verilmiştir.

3.1.1. Hacı Bektaş Veli

Hoca Ahmet Yesevi'nin halifelerinden Ahmet Perende'nin yanında yetişen, yetiştikten sonra irşad için Anadolu'ya hocası tarafından gönderilen, "Hünkar" namıyla bilinen ve halk tarafından çok sevilip sayılanmaktadır. Bu süreç Güzel tarafından şöyle açıklanır:

"Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmed Yesevi'nin talebesi ve halifesi olan, zahir ve batın ilimlere sahip bulunan Lokman Perende'nin yanında eğitimine başlar, orada yetişir, olgunluk çağına da gelince icazetnamesini alıp "irşad göreviyle Anadolu"ya gönderilir.(...) Hacı Bektaş'ın Amasya, Kayseri, Sivas şehirlerine gittiği daha sonra Karacahöyük'e yerleştiği de Aşıkpaşazade tarafından nakledilmektedir. Değişik kaynaklarda Hacı Bektaş'ın nice Necef, Kerbela, Bağdat'a gittiği ve bazı imamların makamlarını ziyaret ettiği; Şam, Kudüs, Halep, Gaziantep, Elbistan, Tarsus, Bozhöyük, Muğlan Kalesi gibi birtakım yerleri dolaştığı kaydedilmektedir. (...) Mezarı bugünkü Hacı Beştaş Dergahı'nın karşısındaki bölümdedir." (Güzel 2004: 306-307-320-321).

Hacı Bektaş Veli'nin "Kurt Kanunu" adlı eserde keramet göstererek Hindistan'da yaşayan bir sarrafa manen yaptığı yardım şöyle hikâye edilir.

"Rivayettir hazret-i hümkâr Hacı Bektaş Veli Efendimiz kapısında ve hizmetinde Güvenç adlı bir derviş vardı. Epeyce er terbiyesi yemiş kimse idi. Bir gün: ... Güvenç Abdal Hacı Bektaş'a "Muhrip nedir, mürit ve âşık nedir, ne demektir" diye sormuş. Hacı Beştaş buna doğrudan karşılık vereceğine "Bir sarrafa bin altun nezrimiz var, al getir" diyerek Güvenç'i yola çıkarmış... Ne kendisi sarrafın nerede olduğunu söylüyor ne de Güvenç soruyordu. "Hemen emri: işittikleyin, cüppesini giydi, eteklerini topladı, hazırların ellerini öptü yola vurdu..."

... Güvenç abdal bir günde üç günlük yol gidip Hindistan'ın "Delhi" şehrine ulaşmış... "Bir şehir ki anlatılması mümkün değil. Yüce kalesi içinde, âdemleri

sayısının sonu yok. Güvenç'e şaşkınlık elverdi. (Hiç ben bu vilayetimizde bu kadar ulu şehir gördüğüm yok ve işittiğim...) diyerekten... Dahi Güvenç Abdal şehre girdi. Sokak be sokak giderek pazara yetişti. İçinde gezerek şehrin bedestenine uğradı. O yana bu yana baktı. Geçip gidedururken karşıda gördü bir saray oturur. ...Meğer Hacı Bektaş Veli hünkâra bin lira nezreden sarraf bu sarrafmış. Bir gün gemide giderken fırtınaya tutulmuş, candan umut kesilince erenlere bin altın adamış. Hacı Bektaş hünkâr yetişip gemiyi kurtarmış... Sarraf Güvenç'e de bin altın yolluk veriyor. "Güvenç Abdal ol üç bin altunu bir keseye koyup koynuna saldı." Erenlerin hizmetini bitirdi. Sarrafla ve dolaşp şehir içinde giderken apansız bir cumbaya gözü takıldı. Gördü kim ol çardağın penceresine ay yüzlü bir güzel kız durur. Görmesiyle Güvenç'in aklı başından gitti. Bin can ile vurulup tutuldu. Gözünü ayıramadı. Üç gün üç gece yemedi, içmedi, uyumadı, ayakta durup pencereye baktı. Kız büyük bir tüccarın kızıydı. Dile düşeceğinden korkup cariyesini yolladı. Cariye dedi: hey derviş üç gün üç gece bu pencereye bakıp hayran olmuşsun! Yoluna gitmezsin! İmdi ol umudun ol murad sana elvermez. Onun gibi varlıklı yer kızını avlayayım diyen kimsenin pulu altunu gerekir ki, isteğine yol bula...Güvenç Abdal bunu duymasıyla vay altunuma noldu? Diye çalınıp üç bin altunu çıkarıp, şıkırdatıp göstermesiyle... Kız razı olup Güvenç'i gizlice içeri alıp..." (KUKA. s. 138-139).

3.1.2. Hallac-ı Mansur

Nihat Sami Banarlı Hallac-ı Mansur'daki iştiyakı, Vahted-i Vücut felsefesinin ondaki tezahürünü şöyle ifade eder:

"Birlik âleminde her şey birdir. Mutlak var olan, varı yoktan var eden Allah'tır. "Hallacı Mansur'un aynı hal ve heyecanla şevke gelip "Enel Hak: Ben Hakkım" demesi de bundandır. Bir Allahlık iddiası sanılarak Hallac'ın Bağdat'ta idamına sebep olan bu söz de "Allah'tan başka ilah yoktur" manasındadır. "Ben yoğum!" demektedir. Mademki kâinatta Allah'tan başka hiçbir hakiki varlık yoktur, o halde ben nasıl var olurum" diyerek kendi yokluğunu ifade etmektir." (Banarlı 2001: 327-328).

"Dutlar yetişmedi" adlı eserde Kemal Tahir ise Hallac-ı Mansur'u şöyle anlatır.

—*Hallacı Mansur Efendimiz Enel Hak diyor. Yani ben Allah'ım deyip çıkıyor.*

—*Çıkıyor ama derisine de samanı tepeliyorlar. Yağma yok!*

—*Bunlar hep Allah'ın bir hikmeti! Mansur Efendimiz, ben Allah'ım diyerek huruc edince İslam karışıyor. Çok adamın akı şaşıyor. Zamanın uleması araya giriyorlar: “Gel etme efendi” bu söz nasıl söz, geri dur, tövbe çek, sözü kim söylediye tövbeyi o çeksın, diyerek feryadı çıktığı kadar bağıyor. Hitamında bunlar acizlik getiriyorlar. Cüneyd Efendi'mize koşuyorlar. Cüneyd Ebu Kasım-ı Bağdadi dedin mi on dakika düşüneceksın. Lakabı da hazzor yani terzi tayfasından... İbrişimle gömlek entari filan işliyor da beğendiriyor. Millet ona koşmuş. “Bu Mansur çizgiden çıktı. Ben Allah'ım diye tutturdu, nal diyor da mih demiyor. Bu lafı nasıl bir laf? Bu lafın bir tevili olsa gerektir” diyorlar. Cüneyd efendimiz ibrisim iğnesini tacına sokuyor, bir vakit fikre dalıyor. Hitamında, biz bu lafın tevili gününde değiliz, kerbelası günündeyiz, buyuruyor.*

—*Tevil nedir?*

—*Yani kitabına uydurarak. Evet, her ne kadar “ben Allah'ım” demekteyse de şu kitabın şu sayfasındaki şu ayetin kavlince manası başkadır. Filan diyerek bir şey uyduracak*

—*Yahu ne demek! Mızrak çuvala sığar mı imiş ki...*

Tövbe!” (DY. s. 183).

3.1.3. Yunus Emre ve Battal Gazi

13. yüzyılda yaşamış olan Yunus Emre'nin doğduğu yer de doğum tarihi de kesin olarak bilinmemektedir. Anadolu'ya Horsan'dan geldiği rivayet edilir. Taptuk Emre'nin Dergâhında Kırk yıl hizmet etmiş, dergâha odun çekmiştir. Bu kırk yılın sonunda Şeyhi'nden icazet alan Yunus Emre Anadolu'yu irşad etmek amacıyla diyar diyar gezmiştir. Deyişler söylemiştir. Şairin Anadolu'da dokuz on yerde mezarı vardır. Bunların çoğu “makamı”dır.

Battal Gazinin kim olduğu ve Anadolu'da kimler tarafından benimsenip kabul gördüğünü şöyle ifade eder:

“Anadolu Türkleri arasında Seyyid Battal Hikâyeleri büyük rağbet görmüştür. Bu hikâyelerin tarihi kahramanı Abdullah 'el Battal VIII. Asırdaki Emevi-

Rum savaşlarında bulunmuş ve Bizanslıları mağlup etmiş bir Arap kumandanıdır. (...) Bu destanın aslında Arap olan kahramanına Türkler Anadolu gazilerine uygun bir unvanla Battal Gazi demişlerdir.” (Banarlı 2001: 301).

“Türk edebiyatında mensur ve manzum birçok Battal Gazi menkıbesi kaleme alınmıştır. (...) Türkçe Battal-nameler dikkatle incelendiğinde bunların Zülhime’den etkilenmekle birlikte bazı özgün vasıflara sahip olduğu görülür. Eski Türk inançlarından, İran Peri masallarından nakışlar bulunur. (...) Onun, Aşkar Devzade isimli atı kendisi gibi kahramandır. (...) Battal-namede cihat ve paza ruhu kendini çok kuvvetli bir şekilde hissettirir. Seyyid Battal menkıbeleri X-XI. Asırlarda Rumlar tarafından da benimsenmiştir.” (Güzel 2004: 223-224).

Cenevizlilerden Osmanlılara Battal Gazi ve Yunus Emre’nin himmetiyle geçen hanın hikâyesi “Zehra’nın Defteri” adlı eserde şöyle anlatılır.

—*O zaman da var mıymış bu han burada?*

—*Deli Azap’ın işi o kadar eski değil... Bu hana geldin mi bunun yapısı Battal Gazi’ye dayanıyor. Bildin mi Battal Gazi Sultanı?*

—*Bildim.*

—*Tamam... Bura Ceneviz yapısı... Kale diye yapmış Cenevizli. İçine demir giyimli askerlerini, doldurmuş ki Batak Gazi sultan’ın yolunu kese de buradan ileriye geçirmeye... Kurban olduğum Battal Gazi Sultan, kırmış günün birinde gâvurun demir giyimli askerlerini, dua gücüyle göze görünmeden içeri girip, bastırp... Bakmış ki Cenevizli Battal gazi Sultan’a demir giyimli askerle baş etmek yok... Papaz askerini gönderip kondurmuş. Gavur ecinnisinin binin bir kılla çekip çevirir papaz askeri vardır. Papazlar tılsım gücüyle bozmuşlar, fukara Battal Gazi Sultanımızın oyunlarını... Kurban olduğum Battal Gazi Sultanımız bakmış ki Ceneviz’in papaz askerine kendi başına güç yetiremeyecek, Hak tutkunu Derviş Yunus Abdalımızı istemiş... Bildin mi sen bu Hak tutkunu Derviş Yunus Abdalımızı?*

—*Evet*

—*Deyişlerini de bildin mi?*

—*Bildim.*

(...) Bunlar birbirini arkalayıp kaleyi almışlar papaz askerinden Osmanlı’ya böyle böyle diyerek kâğıt salmışlar. Osmanlı’dır buraya baldırı çıplak askerini yollamış biraz...” (ZD. s. 181-182).

3.1.4. Uğru Abbas

“Bozkırdaki Çekirdek” adlı eserde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa zamanında yaşamış Uğru (hırsız) Abbas’ın menkıbesi şöyle anlatılmaktadır.

“Peygamber vaktinin ermiş evliya hırsız Uğru Abbas?”

—Hem hırsız hem ermiş evliya... Bizim köyden geçen ramazan tuttuğumuz hoca okudu, Himmet Ağa’nın odasında... Peygamber zamanı bu Uğru Abbas, köylerde yakmalık can bırakmamış... Sonunda ölür Abbas Uğru. Peygamber: “oh pislik temizlendi, Allah’ıma şükür!” demeye kalmadan bakar ki omuz başında Cebrail melek... Cebrail meleği bildin ya öğretmenim? Allah’ın kur’an tatarı... Allah peygambere haber yollayacaksa bu Cebrail melekten başkası getirebilemez. Peygamber: “nedir?” diye sorar. Allah diyesi ki: “Benim Uğru Abbas adında cennetlik kulum bugün ölüp ve de ölü taşına konup... Namazının kılınması beklenirken halk peygamberlerim neden seğirtip yetişmez?... diyesi. Peygamberlerin ossaat can başına sıçramış öğretmenim, hoplayıp koşmuş ki, ne görsün, ölü taşının çevresinde ayak basacak yer yok.

—Kalabalık mı?

—Kalabalık ama adam kalabalığı değil, öğretmenim, bildiğin melek melaike kalabalığı... Gökte melek melaike kalmamış, yığılmış Uğru Abbas Efendimizin ölüsü başına. Ağlayan hangisi, çekip yakasını yırtan hangisi... “Nedir hey Allah bunun gizlisi?” diye şaşırılmış fukara peygamber... Uzatmayalım Uğru Abbas’ın ölü namazını peygamber bir ayağı üstünde kalabilmiş. Çünkü ötekini bassa Allah beterinden esirgesin, meleği, melaikeyi ezecek... Sakatlık olacak ki bombok... Peygamberdir, dönüp evine gelmiş... Fikre dalmış ki, öğretmenim, çok derinlere dalmış... Gözü sağ omuzu başında. Dur durak uyku muyku arama... Gözü Cebrail meleğin yolunda çünkü. Aradan geçmiş birkaç gün, Cebrail melek gelmiş, koynu kucağı Allah haberi dolu... Peygamberin habere mabere bakacak sırası mı? Toparlamış Cebrail meleğin yakasını “nedir bu Uğru Abbas meselesi yahu?” diye başlamış sıkılamaya. Meğerse öğretmenim bu Uğru Abbas hırsızlığa çıkarken dualar edermiş ki her bir duanın arasında darı tanesi sığmazmış. Ayrıca kıyasıya yapmazmış uğruluğu Uğru Abbas. Kararınca yaparmış. Senin anlayacağın, bakarmış ki sandıkta, kesede sözgelimi yüz kuruş var, ellisini alır ellisini bırakmış. Türkçesi

yarın geçimine ne kadar gerekse o kadar almış. “Nasılsa biz bu yola döküldük, beşi de bir onu da bir bu günahı değiştirmedikten sonra...” demezmiş. Baş kes insaflı bırakma lafı bu Uğru Abbas’tan kalma derler, bizim güngörmüş yaşlılarımız. Tilkinin piri Uğru Abbas’tır beyim. O sebepten tilki çakala hiç benzemez ve tilki öldürmek avcılıkta kanun değildir.” (BÇ. s. 282-283-284).

3.1.5. Şeyh Edebalı

“Devlet Ana” adlı eserde Allah dostlarından Ahi Şeyhi Şeyh Edebâlî’nin kerameti şöyle anlatılmaktadır.

“Şeyh Edebâlî başkadır. Tuttuğu uzar tutamak olur, bastığı düzelir basamak olurdu. Ben görmedim, kerameti söylenir. Herifin biri kimyacılıkta altın yapma tutkusuna iş, baba mirasını ve de kendi kazandığını harcayıp saçıp savup hasır üstünde çıplak kalmakla Şeyh Edebâlî’ye gelip sadaka istemiş... Şeyh yerden bir tutam toprak alıp “Kimya öyle olmaz böyle olur, derbeder,” diye uzatmakla toprak, ossaat altın olmuş, şaşkın herifin aklı sıçrayıp hazreti şeyhin eteğine yapışmış...” (DA. s. 52-53).

3.2. Masallar

Masal, dinleyeni bazen alıp bir anda hayal alemine daldırıp, olayın kahramanı padişah veya sultan donuna sokan, olmazları olduruveren tayy-ı zaman ve tayy-ı mekan içinde kah türlü sıkıntılara gark edip aciz bir beşer yapan kah ayaklarını yerden kesip ona sınırsız ihsanda bulunan, kalıp sözlerle süslenmiş, eğitici bir sözlü anlatım türüdür. Masal sözü geçmişten günümüze kadar değişik şekillerde izaha çalışılmış ancak bunların hiçbirisi günümüzdeki manasını yeterince ifade edememiştir. Saim Sakaoğlu bu durumu şöyle eleştirmektedir.

“Oysa Masal sadece çocukların eğlenmesi ve onların eğitilmesi amacıyla ortaya konulan bir halk edebiyatı ürünü değildir. Masal dünyasının kapısını aralayan bilirler; öyle masallarımız vardır ki iç içeliğinden dolayı çocukların onları anlamaları pek de kolay olmayacaktır. Belki belirli masalların dinleyicilerini çocuklar olarak kabul edebiliriz, aksi takdirde çocukları içinden çıkılmaz olaylarla karşı karşıya bulabiliriz. Bir “Helvacı Güzeli”ni bir “Hayat Otu”nu veya bir

“Muradına Nail Olmayan Dilber”i öyle her çocuğa anlatıp da zevkle dinlemesini bekleyemeyiz” (Sakaoğlu 1999: 2).

Peki nedir masal? İşte bu sorunun cevabını da yine, konunun uzmanlarının ortaya koydukları tespitlerle bulabiliriz: Çeşitli kaynaklar ve araştırmacılar masal hakkında birbirinden farklı tanımlar vermişlerdir. Bunlar şu şekildedir:

Şemşettin Sami : *“Adab ve ahlak ve nasayihe müteallik küçük hikâye (masal bundan galattır.)”* (1996: 1289) derken, Ferit Devellioğlu: *“Terbiye ve ahlaka faydalı, yararlı olan hikâye”* (1993: 625) şeklinde açıklamıştır. Türkçe Sözlükte: *“Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların ve tanrıların başından geçen olağandışı olayları anlatan hikâye.”* (1998: 1510) şeklinde tanımlanırken; İslam Ansiklopedisinde : *“Aslında iştikakına göre Habeşçe mesl, messale; Aramice masla ve İbranice masal gibi mukayese ve karşılaştırma ifade eder. (1960: 120) denilmiştir. Yeni Türk Ansiklopedisinde: “Olağanüstü olağandışı ve hemen hemen tamamı hayali olaylara ve kahramanlara yer veren halk hikâyeleri, sözlü anonim halk edebiyatının bir türüdür.”* (1985: 2216) şeklinde, Yeni Rehber Ansiklopedisinde: *“Günlük hayattan sıyrılarak insanların muhayyilelerinde tabiat ve gerçek dışı âlemde yaşattığı kahramanların hikayesinde sözlü nesir türü.”* (1994: 276) diye tanımlanmıştır.

Ziya Gökalp masalı: *“Masal perileri ve devleri, muhtevi olsun olmasın zamanı ve mekânı muayyen olmayan esrarengiz bir muhitte cereyan eden hikâyelerdir.”* (Filizok 1991: 94) şeklinde açıklamıştır.

Saim Sakaoğlu masal hakkında: *“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür”* (Sakaoğlu 1973: 5) derken, Bilge Seyidoğlu ise masalı *“Halk arasında yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, bir varmış bir yokmuş gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan sonunda yedi içti muradına erdiler yahut onlar erdi muradına biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü; biri anlatana, biri dinleyene, biride bana gibi belirli sözlerle sona eren zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü.”* (Seyidoğlu 1995: 149) olarak değerlendirir; Umay Günay masal hakkında: *“Asırların birikmiş irfanını ve belirli bir hayat düzenini yaşamak zorunda olduklarımızla yaşamak istediklerimizi*

bir arada kendisine has bir atmosfer ve üslupla kendi mantık sinsilesi içinde geleneksel motiflerle anlatılır.” (Günay 1992: 321) bu değerlendirmeyi yaparken; Ali Berat Alptekin: “ Masal nesirle söylenmiş ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası olmayan, tamamen hayal mahsulü olan mensur bir türdür.” (Alptekin 2002: XI) der. Şükrü Elçin masalı: “Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası ve hikayesi.” (Elçin 1993: 368) diye açıklar. Esmâ Şimşek de masal hakkında: “Genellikle özel kişiler tarafından kendine mahsus(olağanüstü) zaman, mekan ve şahıs kadrosu içerisinde yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” (Şimşek 2001: 3) bunları söyler. Son olarak değerli hocam Nedim Bakırcı ise masalı şöyle açıklamaktadır: “Olayları bilinmeyen bir zamanda geçtiği halde mekânı bazen belli olan, bazen belli olmayan kahramanlarından bazıları hayvanlar, tabiatüstü varlıklar ve insanlar olan, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırıp düşündüren anlatılan yerin sosyal hayatından izler taşıyan bazen sonunda konuya uygun bir darb-ı mesel bulunan sözlü anlatım türüdür.” (Bakırcı 2006: 23).

Maslarda tekrarlanan kalıp sözlere formel adı verilmektedir. Saim Sakaoğlu “formelleri” şöyle açıklar:

“Masalların belirli yerlerinde bir takım sözler yer alır. Bu sözleri hemen her usta anlatıcı kullanmak ister. Bu sözler daha masalın asıl olaylarının başlamasından önce görülür ve yine masalın olayının bitmesinden sonra da devam eder. Unutma ve yanlışlık gibi sebeplerle biraz bozulmuş olarak görülseler bile aslında bir kalıptan çıkmış gibi görünen sözlere “formel” yani kalıp sözler adını veriyoruz.”(Sakaoğlu 1999: 57).

Masallar günümüze kadar değişik isimlerle anlatılmışlardır. Saim Sakaoğlu bu isimleri şöyle ifade etmektedir.

“Masal, kelimesi yerine Anadolu’da kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır: Metel, mesele, matal, hekâ, hikâ, hikiya, hekeya, oranlama, ozanlama ve nagıl. Bölgelerimize göre değişen daha başka kelimeler de kullanılabilir” (Sakaoğlu 1973: 7-8).

Bu tür Kemal Tahir’in eserlerinden ya bir bütün halinde ya formatı değiştirilmiş karma bir anlatım tarzında ya da motiflerinden birinin kullanılmasıyla

karşımıza çıkmaktadır. Her ne şekilde olursa olsun yazarın halk anlatmalarına vakıf olduğunu, bunları kullanmadaki mahirliğini adı ne olursa olsun halk kültürünü halk folklorunu eserlerine yansıttığını özellikle belirtmek gerekir.

3.2.1. Hükümdar Şehriyar ile Kardeşi Hükümdar Şahzaman'ın Öyküsü

Kemal Tahir, “Binbir Gece Masalları”ndan aldığı bu öyküyü halk hikâyesine aktarma denemesi yaptığını belirtip, bir takım değişiklikler yaparak “Göl İnsanları” adlı eserine dahil etmiştir. Eserde “Bir Godoşluk Hikâyesi” adıyla verilen metni aslıyla mukayese ederek farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız.

Değişiklikler isimlerden başlamıştır. Eserin adı “Hükümdar Şehriyar ile Kardeşi Şahzaman'ın Öyküsü” (Binbir Gece Masalları 2001: 49-55) iken “Bir Kardeşlik Hikâyesi” olarak verilmiştir (Gİ. s. 297-318) Anlatılanlar Sasani hükümdarlarından birinin Hint ve Çin’de kardeşinin ise Semerkandül Acem’de geçmekte iken yapılan değişiklik sonunda Şehriyar’ın Hindiya’da kardeşinin ise ağabeyinin ihsanıyla Karanlık dünya, Yecüc Mecüc Ülkesi Sarı Ovalar Diyarı ve Kandahar Beldesinde Kaf dağı aralarında sınır olmak şartıyla hüküm sürmesi şeklinde ifade edilmiştir. Şah Şehriyar’ın adı Şehriyar kardeşi Şahzaman’ın adı “Kutluyar” olarak verilmiştir.

Binbir Gece Masallarında büyüğün baskın olması belirtilip babaları hayatta verilerek kardeşiyle Şehriyar’ın ayrı ayrı yerlerde hüküm sürdükleri belirtilirken; yapılan değişiklik sonucu babaları ölür, Şehriyar padişahlından kardeşine ihsanda bulunup-yani ülkeyi bölerek- hükümdarlık verir. Günler zamanlar geçer, yirmi yıl sonra Şehriyar, kardeşi Şahzaman’ı görmek dilerken; değiştirilen metinde on yıl sonra Şehriyar, Kutluyar’a elçiler gönderir; gel görüşelim der. Yola düşen Şahzaman sarayda bir şey unuttuğunu fark eder, saraya dönerken, Tahir saraya dönüş sebebini Kutluyar’ın karısına olan tutkusuna, son bir kez olsun beraber olma arzusuna bağlar. Yine bir fark olarak sayı motifleri karşımıza çıkar. Kutluyar, elçinin ağabeylerinden getirdiği mektubu üç kez öper başına koyar. Ağabey kardeşi Kutluyar’ı iki konak geriden karşılar, onun şerefine kırk gün kırk gece bayram ilan eder. Kuluyar ağabeyine yengesinin yaptıklarını anlatınca plan kurarlar. Şehriyar bu plan mucibince olayı gören, duyan, bilen herkesi öldürtüp derviş donuna girerek kardeşiyle birlikte tacı tahtı bırakıp kendilerinden daha kötü durumda olanlar var mı

diye aramaya çıkarken asıl metinde Şahzaman'ın anlattıklarını duyan Şehriyar anlatılanları gözü ile müşahade ettikten sonra tacı tahtı bırakıp kendilerinden daha kötü durumda olanları gözlemlemek amacıyla kardeşiyle birlikte bahtını aramaya koyulur, yollara düşer.

Yolda yaşadıkları deniz ecinnisi olayı, ecinninin düğün gecesi kaçırıldığı kızın yaptıkları, bunları delil olarak birlikte olduğu erkeklerden aldığı yüzükler ve sultanların yüzüğünü de aldıktan sonra kadınlarla ilgili verdiği öğütler neticesinde Şehriyar ve Şahzaman'ın saltanatlarına dönmeleri Şehriyar'ın döner dönmez karısının ve kölelerin boynunu vurdurup her gece bakire bir genç kızla birlikte olup sonra kızı öldürtmesi sonucu ülkeden kaçmaların başlaması nihayetinde ülkede genç bakire kız kalmayan ülkede vezirin zora düşmesi vezirin büyük kızı Şehrazad'ın babasını rahatlatmaya çalışmak amacıyla “kendisini Şehriyar'la evlendirmesini başarabilirse kızları bu zulümden kurtaracağını başaramazsa ölümünün yine kızlar için kurtulmalık olacağını babasına söylemesi ve vezir babasının Şehrazad'a nasihatıyla öykü noktalanırken; yapılan değişiklikle deniz ecinnisinin kaçırdığı kız bunları zorla baştan çıkarıp yüzüklerini alıp verdiği Dede Korkut öğüdünden değerli! Öğütlerle hikayeye son verir.

3.2.2. Masal Motifleri

Motif, masalda yaşayan ve kalıcılığını sürdüren masalın en küçük unsurudur. Her masalda mutlaka en az bir tane motif bulunmalıdır. Açıklamasını yaptıktan sonra incelememize konu olan, Kemal Tahir'in eserlerinde geçen masalların motiflerini değerlendirelim.

3.2.2.1. Hayvan Motifi

“Fermanlı Hoca” adlı masalda hayvan motifleri göze çarpmaktadır. Aslanlar kaplanlar maymunlar eserde adı geçen hayvanlardır:

“Kaplanlar balkanına ayak bastık. Duaya kuvvet verilsin denildi. Duaya çöktüm ki olursa o kadar olur. Burasını da iki konak geçtik. Kaplan görülmedi değil ama bize belasını bulaştıramadı. Kuyruğunu salladı biri ikisi o kadar.” (Gİ. s. 324).

“Aslanlar ülkesidir bu... Yüreğini sağlam tutmayan elden gider ha denildi. Aslan tespihine yumuldum. Aslan hayvanların padişahı olduğundan tespihe mesbihe

fazla kulak asmamakta çevremizde dolananlar fırtına gibi. Ağızlarını açıp dişlerini çatırdattılar ama bulaşamadılar.” (Gİ. s. 324).

Yukarıdaki metinler Hz. Âdem Türbesi Hacılığının sıkıntılı ve zorlu gidiş yolundaki çileleri ifade etmektedir. Dönüş yolunda ise maymun şebek ülkesinden geçilecektir.

“Mama yolu maymun şebek ülkesinden geçer. Maymun milletin Hz. Âdem Baba Türbesi Hacılarına pek kötülükleri dokunabilemez. Çünkü maymun milleti can alıcı değildir. Âdemoğlu takılicıdır. (...) Her sabah başbuğun huzurunda maymun milletin hüknâr divanı kurulur. Baş delibaşı sanki baş vezir, millete sabah söylevini çeker. Davacıları davaya çağırır. Davayı başbuğ dinler, suçluları maymun şeriatın kavlince falakaya yatırır. (...) Maymun milletin erkekleri insanoğlunun kızına karısına meraklı olur. Tenhada yakaladıkları karının kızın bunlar kafasına çöker. Aman demeye bırakmadan o işi işleyip savuşurlar. Çevredeki köylerin oynak karılarından buna alışanın çok olduğunu söylediler...” (Gİ. s. 330).

3.2.2.2. Olağanüstülükler Motifi

Fesli Süleyman Bey Bahri Bey’e onun kızı Zehra’nın isteğiyle yardıma gider.

“Küheylan, Bahri Bey’in üç günde aldığı yolu üç saatte kesmiş, meydan yerine yetişmiş.” (ZD. s. 161).

Görüldüğü gibi mesafeleri aşmada bir olağanüstülük görülmektedir. Üç günlük yol aynı şartlarda üç saatte gidilmiştir.

“Süleyman Bey ormana girmiş, şu kayayı kaldırsın, demiş. On tane cihan pehlivanı kayaya yapışmış kaldırmak şurada dursun, yerinden kımıldatamamışlar. Süleyman Bey, çekilin reziller, diye gülmüş. Kayayı kenara götürmüş. Altına gömdüğü emanetleri çıkarmış.” (ZD. s. 165).

Yukarıdaki metinde ise bir âdemoğlundan insanüstü güçler olduğu görülmektedir.

“Denizin kaynayan yerinden biri çıktı. Biri dedikse Âdemoğlu değıül! Bildiğimiz deniz ecinnisi... Üç adam boyunda iki pelvan kesiminde, kafası boynuzlu...” (Gİ. s. 315).

Cinlerin âdemi beşer-e garip bir şekilde görülmesi yukarıdaki metinde görülen olağanüstülüktür.

“Vaktin birinde buraya geldim. Aşılmaz Serendip Dağının dibinde ümmetini ağlaşır gördüm. Habeş’ten, Hicaz’dan Rum’dan taşçılar istedim. Bu merdiveni yetmiş yılda yondurdum. Anladım ki salt merdivenle olmayacak, fırın örüp demir erittim yeterince demir kazık döktürdüm. Demircilere zincir büktürdüm. Her basamağa bir demir kazık çaktırdım. Bunları birbirine zincirle bağladım. Zincirlerin her biri bin arşındır, on parçadır. Sonuncusu şehitlik zinciridir. Yüreğinde yanan dünya tutkusu olan çıkma işine boş yere sıvanmasın olmaza çabalamasın, ne mutlu çıkabilene.” (Gİ. s. 325).

İskender adında bir kişinin Serendip Dağına yetmiş yılda yaptırdığı on bin arşınlık tılsımlı merdivenin serencamı kitabesinde yukarıdaki gibi yazılmıştır. Hz. Âdemin cennetten dünyaya gelişi Serendip Dağına inişi ve Hz. Âdemin cüssesi mübalağalı bir şekilde anlatılır.

“Âdem babamızın kaç okka çektiği nasıl tepindiği anlaşılın ki çıplak ayağı kara demir taşına geçmiştir. Kara bahtım kem talihim taşı bassam iz olur hesabı, balçığa basmış gibi iz bırakmıştır. Kayayı yokladım. Bildiğimiz demir taşı masal kitabının Ferhat pelvanı gelse de şu kadar batmanlık külüngüyle bir yıl debelense o taştan kıymık koparamaz. İzi karışladım vay başıma, Uzun Hoca karışıyla tam on bir karış dört parmak geldi ki Kemal Paşa ölçüsüyle üç metre seksen iki santim eder. Âdem babamızın taban boyu bu olunca gövdesinin boyu düşünülmeli.” (Gİ. s. 328).

İlyas Paşa’nın yanında gezdirdiği “babalı” adı verilen Arap Ebülhüda’nın cinlerle beraber dolaşması olağanüstülük olarak “Fermanlı Hoca” adlı masalda karşımıza çıkar.

“Gayetle öfkeli bir Arap... Gözleri yumruk gibi dışarıya uğramış, saç sakal dikilmiş, salya sümük birbirine karışmış. Bunlara “babalı” derler. Kızdırmaya hiç gelmez çünkü yanında her zaman ecinnilerden iki tane zülüflü hüddam gezdirir.” (Gİ. s. 351).

3.2.2.3. Dev Motifi

Dev hemen hemen bütün masallarda aynı tarif edilir: “bir dudağı yerde bir dudağı” gökte sözü devî açıklamaya yeterlidir.

“Arap göründü ki gecenin karanlığı öyle değil bir dudağı yerde bir dudağı gökte ve de gövdesi adam ejderhası gövdesi olduğundan gizli kapıya sığmayıp duvarı aşarak gelmekte.” (Gİ. s. 306).

“Denizin kaynayan yerinden biri çıktı. Biri dedikse Âdemoğlu değıil! Bildiğimiz deniz ecinnisi... Üç adam boyunda iki pelvan kesiminde, kafası boynuzlu...” (Gİ. s. 315).

3.2.2.4. Aldatma Motifi

Mısır Padişahı Sultan Abuzer fakir fukaraya bir fon açmış hazineden ihtiyaçlarını görmektedir. Açıkgozün biri Sultanı dolandırır. Yardım için muhtaçlara verilen mühürlü pusulanın sahtesini düzenleyerek hazineyi soymaya başlar. Durum anlaşılır ve yakalanır:

“İyi bildin seni affetmek doğru olmaz. Fakat can-ı gönülden tövbekâr oldum diyorsun. Ölmeden evvel mührü hümayununuzu nasıl taklit ettiğini söyle.

—Pek basit sultanım. Yumurtaları kaskatı oluncaya kadar suda pişirdim. Kabukları soyarak mührünüze tatbik ettim. Tersî yumurta beyazının üstüne çıktı. Bunu pusulaya bastım. Bu muameleyi bir gün sabahtan akşama kadar yapınca elime tam 482 tane pusula geçti.

—Bunu anladık. Paraları nereye veriyordun?

—Kumara şevketlim.” (ZD. s. 191-192).

Kandahar padişahı Kutluyar’ı eşi Sultan Hanım padişahın yaveriyle aldatır.

“Yatakta iki kişi yatmakta. Evet, anadan çıplak baygın yatan karı, Sultan hanım... Ya beriki? Beriki de Allah beterinden esirgesin şallah mallah. Yaverlerinden yakışıklı yüzbaşı.” (Gİ. s. 302).

Ağabeyi Şehriyar da aynı kaderi paylaşır karısı tarafından aldatılır.

“... Sultan hanımla karayılanın ağaca sarılması gibi sarıldı. Büktü çökertti. Gözü açıp kapamaya bırakmadan urbalarını yırtıp anadan doğmuşa döndürdü. Hamur gibi yoğurmaya girişti ki Allah yarattı demek yok. (...) İlle Sultan hanımın zapt olması hiç kalmamış. Koca Arap ejderhasının ilk tutuşta bunaltmış, soluğan etmiş...” (Gİ. s. 306-307).

Deniz ecinnisinin herkesten sakınıp kıskanıp cam sandıklarda gezdirdiği kız da kaşla göz arasında onu aldatmaktadır.

“—Yuf size... Oynaştıkların da yüzük varsa armağan alırım da saklarım. Burada doksan sekiz yüzük vardı. Şimdi yüz oldu. Yüzüksüz zibidilerin sayısı da Allah bilir yüzü aşkındır.” (Gİ. s. 318).

3.2.2.5. İmtihan Motifi

Fesli Süleyman doğmadan bırakıp gittiği oğlunu kendi oğlu mu değil mi diye imtihan eder:

“Tazısını başköşeye oturtur, kendisine açılan sofrada tazıyı doyurur, atına arpa değil üzüm verilmesini ister. Açılan yatağı ateşe atıp anasının yatağını ister. Türölü hakaretler eder. Nihayet kendi oğlu olduğuna kanaat getirir.

—Bu huysuzluğa ne lüzum var?

—Oğlunu deniyor. Bakalım benim kanımdan mı hâsıl olmuş, yani asilzade mi değil mi?

—Asilzade kısmı anasına sövseler seslenmez mi? İyi doğrusu.

—Evet... Asilzade kısmı evine gelen tanrı misafirine zinhar seslenmeyecek.”

(ZD. s. 172).

Sultan Abuzer kendisini dolandıran kumarbazı zarlarıyla imtihan eder:

“Sıska oğlan zarları besmeleyle aldı elleri durmadan sallandığı için vakit geçirmeden padişahın yüzüne baktı.

—Hangi zarı emir buyurursunuz?

—At bir düşeş.

—(...) Yerde düşeş duruyordu.

—Ala! Bir düşse at hele.

Oğlan attı zarlar düşse oturdu.” (ZD. s. 191).

3.2.2.6. Mükâfat–Ceza Motifi

Bahri bey kırk haramilerin aldığı develerini geri getirene şu ödülü bahşeder :

“Kırk deveyi salimen getirene kızım Zeliha Hanım’ı vereceğim demiş.” (ZD. s. 163).

Sultan Abuzeri dolandırıp yakalanan kumarbaz cezasının ne olduğunu da kendisi söylemektedir.

“—Evet dedi sizin hazinenizi dolandırdım. Bunun cezası ölümdür, biliyorum.” (ZD. s. 191).

3.2.2.7. Geleceğin Tayini Motifi

Dilenci kılığında gelen Hz. Hızır Nurettin Hoca'ya Nurettin Hoca'nın kimseye söylemediği sırlarını açıklar gelecekte haber verir.

“Ey Çorumlu Nurettin Hoca, dedi. Karanlık Dünya velvelesine düşmüşsün, uykuyu kaybetmişsin. Neredeyse korkudan karnın yarılacak. Ferah ol Allah seni buraya kadar sınıdı. Bu sinamayı yüz aklıyla atlattın. Bundan böyle aklından Karanlık Dünyayı çıkar. Buradan doğruca İstanbul'a gideceksin. İstanbul'da sana yaman işler var, demesin mi?” (Gİ. s. 336).

3.2.3. Formeller

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde geçen masal formellerinin tespitini yapmaya çalışacağız.

3.2.3.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri

Masalın asıl olaylarına geçilmeden önce anlatıcının dinleyicileri masala hazırlamak amacıyla söylediği kalıp sözlerdir. Şimdi Kemal Tahir'in eserlerinde anlatılan masalların başlangıç formellerine dönelim:

“—Bir de Fesli Süleyman Bey masalı var...

—Bilir misin Mustafa Ağa?

—Bilinmez mi? Mustafa Ağa bir işaretle boşalan bardakların kaldırılmasını emretti. Fesli Süleyman Bey... O gece gerdeğe girdi, diyerek birdenbire masala başladı.” (ZD. s. 158).

Görüldüğü gibi anlatıcı başlangıç formeli kullanmadan yukardaki masala başlamıştır. Bir diğer masalda ise şöyle giriş yapılmaktadır.

“Evvel zaman içinde Mısır Beldesinin Ebuzer isimli bir padişahı vardı.” (ZD. s. 185).

Bu masalda anlatıcı yalın kısa bir formel kullanılmıştır. Aşağıda ki masalda ise “evvel-eski zamanlı” başlangıç formeli kullanılmıştır.

“Bir vakitler Hindiya tahtında adaletli, devletli saltanatlı heybetli bir padişah otururdu ki oturmak olursa bu kadar olsun!” (Gİ. s. 297).

“ Bu dediğim, eskinin işleri ki, delikanlı çağımızın delilik işleri... Acemden Tibet’e Tibet’ten Hindistan’a geçip bombaya indim.” (Gİ. s. 319).

Yukarıdaki masalda da “ evvel/eski zamanlı başlangıç” formeli kullanılmıştır. Yalnız bu masalda anlatıcı çok gerilere gitmez. Kendisi başroldedir.

3.2.3.2. Geçiş Formelleri

Bu formeller bir olaydan diğerine geçişi sağlar. Anlatıcı bunlar sayesinde dinleyiciler üzerindeki etkisini canlı tutar. Sanatçının anlattığı masallardaki geçiş formellerini inceleyelim:

“Uzatmayalım, düğümleri kızın koşusuna bağlamışlar.” (ZD. s. 161).

Yukarıdaki örnekte anlatıcı dinleyicilerin sıkılmaması için sözü kısa kesip mevzuya girmek amacıyla uzun zamanı kısaca ifade etmek için bu formeli kullanmıştır.

“Biz şimdi nerden haber verelim... Biz haber verelim Bahri beyden...” (ZD. s. 162-163).

Anlatıcı yukarıdaki örnekte ustalık gösterisi yaparak dinleyicileri merakta bırakmak için bu formeli kullanmıştır.

“Yola çıkmışlar az gitmişler uz gitmişler... Üç aylık yolu tam altı ayda geçmişler...” (ZD. s. 169).

Masalın ortalarında yapılan tekerlemelerin başlıca görevleri bir yerden bir yere geçişi sağlamaktır. Yukarıdaki örnekte “az gitmişler, uz gitmişler” kalıbıyla verilen geçiş formeliyle yapılan ve az gibi görünen iş çok olarak ifade edilmiştir.

“Gelin geçmiş zamanda Hindiya’nın birde Karanlık Dünya’nın kodoş sultanlarından haber verelim.” (Gİ. s. 297).

Anlatıcı burada da ustalığını göstermek için geçiş formelini kullanmıştır.

“Uzatmayalım, Hacı Seyfüddin-i Hindi Hoca Efendimiz ertesi gün bizi bir yelkenliye bindirdi.” (Gİ. s. 320).

“Uzatmayalım, Âdem Baba Türbesi hacılığını bir eksiksiz kurtarıp Bombay’a döndüm.” (Gİ. s. 331).

“Uzatmayalım arabaya bindik...” (Gİ. s. 346).

Yukarıdaki örneklerde de dinleyiciyi sıkmamak sözü kısa kesmek için “ uzatmayalım...” la başlayan formel kullanılmıştır.

Son olarak “gün” ile başlayan şu formeli de ifade edip geçiş formellerini bitirelim.

“Günlerden hiç unutmam, bir mübarek Perşembe günü... Gurbet hali pırtı yıkamaya oturmuşum...” (Gİ. s. 343).

Bu formelin de görevi geçişi sağlamaktır.

3.2.3.3. Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller

Masallarda benzer şekilde yaşanan ve ifade edilen olaylar ve konuşmalar anlatılır. Bunların kalıpları bozulmaz. Ne var ki kelimelerinde anlatıcıdan kaynaklanan değişimler olabilir. Kemal Tahir’in anlattığı masallardaki bu formellerin kullanımı şu şekildedir:

“Kutluyar dert ortaklığı gayretiyle kılıca el attı, doğruldu, zıplayıp merdivenleri yel gibi inip has bahçeden kuş gölgesi geçer gibi hiç patırtı etmeden yanaşıp hepsini doğramaya kalktı.” (Gİ. s. 307).

Yukarıdaki örnekte bir hareketin tasviri yapılmıştır. Kutluyar’ın acele yaptığı hareketler dile getirilmiştir.

“Çekinme Uzun Hoca, dile dilediğini, al istediğini, dedi. Padişahların bu laflarına hırpadak şunu isterim bunu isterim diye arsızlanılmaz. Dileğim sağlığın diyeceksin.” (Gİ. s. 321).

“Dile dilediğini al istediğini – dileğim sağlığın” formeli normal konuşma şeklinde olan formellerdendir.

“Ayağına bir demir çarık eline bir demir sopa uydurup yola düşeceksin. Bizden sana beş vakit namazda hayır dua... Hey yavrum Uzun Hoca, dedi.” (Gİ. s. 333).

“Demir çarık, demir sopa” formeli masalcının olayın içinde olduğunu ifade eden formellerdendir.

3.2.3.4. Bitiş Formelleri

“Masal boyunca anlatılan olayların bir noktada birleştirilmesinden sonra anlatıcı masalını uygun bir şekilde bitirmek zorundadır. Kafiyeyle bazı sözlerle masalı bağlarken dinleyicileri kendisine gösterdikleri ilgiyi de dikkate alan anlatıcı kısa veya oldukça uzun olan bir bitiş formeliyle sözlerini bitirir. (Sakaoğlu 1999: 62).

Kemal Tahir'in eserlerinde anlattığı masalların bitiş formelleri aşağıda verilmiştir:

“—Eve apansız dönmeyeceksiniz... Dönmek zorunda kalırsanız, kapıda kendinize bir iş bulup gürültü, patırtı edeceksiniz. Gerisine karışmayın. Gerisini Sultan hanımlar bilir ve de gereğini töresince yerine getirir! Dedi ki bilene, Korkut Ata öğüdünden değerlidir.” (Gİ. s. 318).

Yukarıdaki masal özetleyen bitiş formeli ile nihaytlendirilmiştir. Bu formele göre masal bitirilirken bir öğüt bir ahlaki görüş eklenir. Böylece masaldan bir ders çıkarılmış olur.

“Bu Uzun İmam'ı sana ısmarladım. Gecenin birinde yüreğimiz sıkılırsa nefes etmeyi istesem gerektir. Kaybolmasın kendisine yüz altın ihsan ettim. Gönlü çekerse camilerde mendil gezdirip bahşış de toplar, çünkü fermanlı hocamdır, dedi.” (Gİ. s. 353).

Bu masalda anlatıcı olayın içindedir, bizzat kendisi başroldedir. Masalın nihayetlenmesi de bu minval üzere olmaktadır. Yani “olay yerinden gelme” formeli kullanılmıştır. Anlatıcı masalın inandırıcı olabilmesi için olayların içinde bulunduğunu, kahramanlarla bir süre birlikte oturduğunu söyler. Böylece dinleyiciler kahramanların mutluluklarına bir dereceye kadar ortak olurlar.

“Ertesi gün zavallıyı yeniden evlendirmişler, 15 yaşında bir kız almışlar. Hep beraber muratlarına ermişler.” (ZD. s. 175).

Yukarıdaki masal ise muratlarına erme formeliyle nihayet bulmuştur.

“Sultan Abuzer vezirlere döndü:

—Söyleyin bakalım bu adama ne cezası verelim?” (ZD. s. 192).

Bu masal ise çıplak bitiş formeliyle bitmiştir. Buna göre iyiler ödüllendirilirken kötüler ise cezalandırılırlar.

3.2.4. Sayı Formelleri

Masallarda belli sayıların (üç, yedi, kırk gibi) tekrarlanması inanışlarla ilgilidir. Kemal Tahir'in eserlerinde aktardığı masallardaki sayı formelleri şöyle verilmiştir.

“Elçiye yetişip mektubu alınca, üç kez öpüp başına götürüp bir zaman başı üstünde tutup sonra sır kâtibine verip okuttu, yazılanı öğrenince, ellerini dizlerine vurarak çırpınmaya başladı, sonunda fesini yere çaldı...” (Gİ. s. 300).

“Şehriyar Sultan meğer kardeşi onuruna kırk gün kırk gece bayram ferman etmiş...” (Gİ. s. 303).

“—Aman efendim, av halidir, “Kırk gün taban eti, bir gün av eti” denilmiştir.” (Gİ. s. 312).

“Yeterince dilsiz peydahlayıp içerdikleri yediden yetmişe temizle... Leşlerini götür, timsahlı havuza dök...” (Gİ. s. 313).

“Üç aylık yol gelmişler, beterin beterini bulamamışlardı.” (Gİ. s. 315).

“Kızdır, sandıktan çıkmasıyla fukara deniz ecinnisini dur demeye bırakmayıp üstüne varıp cilveye getirip öyle kışkırttı ki, yarım saatin içinde üç kez günaha sokup güçten düşürdü.” (Gİ. s. 316).

“Vardım kapıda ki kuyruğa takıldım, kuyruğa kalsa sıramız üç ayda gelemiz.” (Gİ. s. 319).

“Yedi yıldır oruçlu olduğundan, sesi az biraz incelmış.” (Gİ. s.320).

“Üçüncü soruda eteğine vardım, isteğim adem Baba Türbesi Hacılığı...dedim.” (Gİ. s. 321).

“Aslanlar ülkesini üç konakta geçip Yedi Mağaralar Yaylasını tuttuk.” (Gİ. s. 324).

“Bu merdiveni 70 yılda yondurdum. Anladım ki salt merdivenle olmayacak.” (Gİ. s. 325).

“Üç gün üç gece hu çekip ağlayarak, kafamı yumruklayarak yalvardım.” (Gİ. s. 329).

“Sana yetmiş gün dünya sözü yasak, oruca sarılacaksın, yetmiş gün sana sıcak yemek yok, günde üç zeytin tanesi, üç sokum ekmek...” (Gİ. s. 331).

“Basra’dan İstanbul’a her gün yedi kervan gider, dediler.” (Gİ. s. 339).

“Sanki bu kürsünün kırk yıllık erbabıyım, bir de baktım orta yere “miraç” kıssasını kaldırıp atmamış mıyım? (Gİ. s. 341).

“Ben burada yedi tuğlu vezir iken bir Çorumluya bu hakaret nedir?” (Gİ. s. 350).

“Ben yedi kere etekleyip sekizinci de toprağa kapandım: Duan kuvvetiyle hazırım padişahım, dedim.” (Gİ. s. 352).

“Padişahın en küçük oğlu yedi kat yerin dibine doğru... Yedi kat yerin dibi işte burası...” (EŞM. s. 80).

“Silahşorlar atlanmışlar. Kırk haramilerin peşine düşmüşler. Bir gün geçmiş, haber yok; iki gün haber yok. Üç gün olmuş, gene haber çıkmayınca, Zeliha Hanım’la annesi meraka düşmüşler.” (ZD. s. 160).

“Zeliha Hanım eve koşmuş üç günlük dürüm dürmüş.” (ZD. s. 160).

“Küheylan Bahri bey’in Üç günde aldığı yolu üç saatte almış.” (ZD. s. 161).

3.2.5. Masal Diyarları

Masal diyarları gerçek olmayan fakat inandırıcılığı olması gerektiğinden dolayı bilinen gerçek yerlerin isimlerinin kullanıldığı mekânlardır. Bunlar; Çin, Hindistan, Maçin, Fizan, Kaf Dağı İstanbul vs. olarak sıralanabilir.

Kemal Tahir’in “Binbir Gece Masalları”ndan Halk hikâyesine aktarma denemesi yaptığı bölümdeki yerler: “Hindiya ve Karanlık Dünya”dır.

“Gelin geçmiş zamanda Hindiya’nın bir de Karanlık Dünya’nın godoş sultanlarından haber verelim.” (Gİ. s. 297).

Yine bu bölümde adı geçen yerler şunlardır:

“Karanlık Dünya’yı ve de Yecüc Mecüc ülkesini ve de Sarı Ovalar Diyarı’nı sana verdim. Kaf dağını sınır çektim. Var git Kandahar Beldesi başkentin ola...” (Gİ. s. 299).

Fermanlı Hoca Hz. Adem türbesi hacılığına soyunur. Uzun meşakkatli yollardan geçer. Uğradığı yerler şunlardır:

“Acem’den Tibet’e, Tibet’ten Hindistan’a geçip Bombay’a indi.” (Gİ. s. 319).

“Ertesi sabah hancıya Serndip Dağı’nın gidişini sorarken, sultanın çerisinden bir bölükbaşı geldi. Burada Rum’dan bir Uzun Hoca varmış. Hani, dedi.” (Gİ. s. 322).

“Vara vara vardık sıkı durulsun Filler Dağı’na geldik. (...) Kaplanlar Balkanına ayak bastık.(...) bir ovaya geldik ki bildiğimiz ot denizi Aslanlar ülkesidir bu. Aslanlar ülkesini üç konakta geçip Yedi Mağaralar Yaylası’nı tuttuk...” (Gİ. s. 324).

“Kervanbaşı, görünen delik Serendip Dağı’nın kapısıdır diye bağırırdı.” (Gİ. s. 324).

“Dönüşte mama yolundan indik. Mama yolu maymun, şebek ülkesinden geçer.” (Gİ. s. 330).

“Uzatmayalım Adem Baba Türbesi hacılığını kurtarıp Bombay’a döndüm” (Gİ. s. 331).

“Karanlık Dünya’nın beri sınırı bildiğimiz Kaf dağı, Kaf Dağı’ndan öte âdemoğlunun barındığı son ülke Balgar ülkesi...” (Gİ. s. 339).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Hz. Adem Türbesi Hacılığı oldukça meşakkatli yolculuklar enteresan memleketlerden geçip gidilerek elde edilmektedir.

İstanbul’da son bulan yolculuk İran, Tibet, Hindistan Bombay, Serendip Dağı, Filler dağı, Kaplanlar Balkanı, Aslanlar Ülkesi, Yedi Mağaralar Yaylası, Maymun Şebek Ülkesi, Karanlık Dünya, Kaf Dağı, Balgar Ülkesi’nden geçmektedir.

3.2.6. Renkler

“Renkler daha çok sıfat olarak kullanılır. Bu renkler bir eşyanın, bir hayvanın, bir kıyafetin rengi olarak karşımıza çıkar. Türk masallarında bazı kavramların değişmez renkleri vardır. “Saç sırmadır, iki koçtan biri siyah biri beyazdır. Sarı, pembe, yeşil gibi renklerin hiç denecek kadar az kullanılmasına karşılık bazı renkler özellikle seçilip kullanılmış gibidir.” (Sakaoğlu 1999: 67).

Kemal Tahir’in aktardığı, masallar da geçen renk formellerinin değerlendirilmesi:

“Kentın her yanı, al bayrağa, boyalı işkembeden alacalı fenerlere kesmiş, yerler ipek halıdan görünmez olmuş.” (Gİ. s. 304).

“Nerdesin? Bekleyesim kalmadı, yetiş! Demesiyle duvarın tepesinde kapkara bir Arap göründü ki, gecenin karanlığı da öyle değil!..” (Gİ. s. 306).

“Padişahın en küçük oğlu kuyunun dibinde, Arap’ın verdiği kılırları birbirine sürüyor. Yeryüzüne çıkmak için ak kılırları sürecekti. Yanlışıyla kara kılırları sürmüştü. Ak koyun geleceğine kara koyun geliyor.” (EŞM. s. 80).

“İyi etmişsin, ellerin yeşil ola! Lakin gene de sabırlıymışsın gardaş.” (Gİ. s. 310).

“Başvezir hoplayıp çıkınca küçük kardeş sordu:

—Aktan karadan hadım ağalarını ayırmadın... Kötü halayıkları, yaşlı kalfaları da kattın sürüye...” (Gİ. s. 313).

“Kara bahtım, kem talihim taş a bassam iz olur hesabı balçığa basmış gibi iz bırakmıştır.” (Gİ. s. 328).

“Altmış yediden sonra, üç gece, üst üste rüyaladım. Aksakallı bir derviş önüme dikilip: ‘Karanlık Dünya! Karanlık Dünya!’ diye bağırırdı.” (Gİ. s. 332).

“Sınıra vardığın önüne getirilen kara perdeden belli olur. Perde dedimse bildiğimiz perde değil, kara gece.” (Gİ. s. 334).

“Gürültüyü kesin! Kara Cüppe altında ne yiğitler dolaşır, hele bir görelim, buyurdu.” (Gİ. s. 341).

“Gayet domuz suratlı bir çavuş ki yüzüne cehennem karası düşünmüş.” (Gİ. s. 343).

“Uzattın kara domuz, nerde Cüppe, diyerek kırbacını kaldırmaz mı?” (Gİ. s. 345).

“Nursuz bir gemidir. Kara katrana boyarlar da deryanın ortasına sürüverirler. Ben o kara domuzu aramaktayım.” (Gİ. s. 346).

“Bir kere ‘Allah’ diye haykırıp arabanın gerisine yaslandım. Üstüme bir kara duman çöktü.” (Gİ. s. 349).

“Bir ihtiyar adam tarladan dönüyor. Öküzlerin boynuzuna kara yazma bağlamış.” (ZD. s. 169).

“Cüppesini toplayarak sarı sahtiyandan yapılmış hafif pabuçlarına tozlarını ayaklarını yere vurarak silkeledi.” (ZD. s. 186).

Renkler konusunda yukarıdaki örnekleri şöyle bir toparlayacak olursak “kara” “ak” nadiren yeşil ve sarı renklerin eserlerde geçtiğini görüyoruz.

Kara cüppe, kara katran, kara duman, cehennem karası, kapkara bir Arap, al bayrak, ak koyun, kara koyun, kara bahtım, aksakallı derviş, kara perde incelenen masallarda geçen renk formelleridir.

3.3. Fıkralar

Fıkralarda toplumun ince zekâsını nüktedanlığını, şakacılığını görmek mümkündür. Fıkralarda beklenmedik olayların, beklenmedik bir şekilde

nihayetlendirilmesi insanları güldürürken aynı zamanda da düşündürmektedir. Güldürürken düşündüren fıkralar, kısa; fakat yoğun anlatımlar olarak karşımıza çıkar.

Pertev Naili Boratav fıkraları: *“Bu kümedeki anlatılar fıkra, latife, nükte ve bir çok hallerde de sadece hikaye deyimleriyle gösterilirler. Bunlar da tıpkı hayvan masallarında olduğu gibi kısa, hatta onlardan daha yoğun bir anlatı tekniği uygulanmıştır. Sırası düşünce herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak ya da direnişinde yazıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi vesilelerle anlatılır bu hikâyeler. (...) Asıl özellikleri bitişte nüktenin bütün gücünü duyurmak için “veciz” olmalarıdır. (...) Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa bunlar yaşadıklarına şüphe olmamakla beraber gerçek biyograf yaları hele kendilerine en çok yakıştırılan fıkralarda anlatılanların gerçek yaşamlarıyla ilişkileri kesin olarak hiçbir zaman bilinmeyecek kadar menkıbenin sırrına yerleştirilmiş kimselerdir. (Boratav 1992: 85-86-87) şeklinde değerlendirir.*

Abdurrahman Güzel ise diğer anlatımlardan farklılığı üzerinde durur.

“Sözlü edebiyat türleri arasında fıkra , kendine özgü kompozisyonuyla ötekilerden ayrılır. Anlatım sırasında kelimelerin seçimi, tasvir biçimi, diyalog çatısı, konu seçimi ve hedef belirlenmesi ona küçük hacimli kompozisyonun içinde bu farklılığı kazandırır (Güzel 2004: 208).

Kemal Tahir’in eserlerinde fıkralar, nükteler yukarıdaki açıklamalara uyan metinler şöyle zikredilir.

3.3.1. Kürtlerle İlgili Bir Fıkra

Kürtlerle ilgili olarak anlatılan bir fıkrayı Kemal Tahir “Zehra’nın Defteri” adlı eserinde okuyucuya sunmuştur. Ancak bu fıkra çeşitli topluluklar için değiştirilerek anlatıldığını burada hatırlatmak isteriz.

“Avukat Hulusi Bey:

—Arama, diye muzafferane bağırdı. Dinle beni Kürt oğlu... Musa Peygamber Tur-ı Sina’ ya çıkmış. Allah ile dertleşiyor. Lafın aralığında aklına gelmiş. Sormuş : ‘ Yarabbi! Sen Müslüman kullarını neden yarattın!’ ‘ Cennetim şenlensin diye! ‘ Kafir kullarını neden halk ettin?’ , ‘ Cehennem şenlensin diye’ , ‘ Ya Kürt kullarını

neden dünyaya getirdin!’ Allah’ tır, sakallarını biraz sıvazladıktan sonra ‘ Benim Kürt’ ten haberim yok!’ demesin mi? (ZD. s. 154-155).

3.3.2. Nasreddin Hoca Fıkraları

Halk arasında fıkraları, nükteleriyle yaşayan; yapılan işlere uygun olarak öğüt, nasihat vermek amacıyla fıkraları emsal gösterilen Hoca efsanevi bir halk kahramanı olarak zihinlerde yaşatılmaktadır. Onu Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin ortak hazırladıkları eserde şöyle anlatırlar:

“Sadece güldürme amacı gütmeyiz. Onlarda eğlendirirken eğitecek ve düşündürecek hususlar da vardır. Hoca fıkralarında toplumun aksayan yönlerini göz önüne sermiş ve her türlü haksızlığın karşısında olmuştur.” (Sakaoğlu–Alptekin 2009: 51).

Ali Berat Alptekin ve Saim Sakaoğlu ortak eserleri olan “Nasreddin Hoca”da Ebu’l Hayr-ı Rumi’nin eserinde aktarılan bir Nasreddin Hoca fıkrasının değiştirilmesini değişikliği yapan çağdaş bilgini! şu şekilde eleştirirler.

“ Doğrusu bu fıkrayı kitabına alan çağdaş bir bilginimiz üç şeyin yazımını değiştirmiş ilkinin bir bölümünü... ile göstermiştir. Acaba Saltukname’ye alınan bu fıkranın başına gelenler sadece bu mudur? Din konusuyla ilgili açıklamayı yaparken dinin kabul etmeyeceği bir anlatım tarzının seçilmesi bizde tedirginlik yarattı. Ya o dönemde de benzer değişimler yapıldıysa? Saltukname’de “ veli” olarak gösterilen hocanın böylesi bir açıklama yapıp yapmayacağını hoca uzmanlarına bırakıyoruz. (Sakaoğlu–Alptekin 2009: 9).

Abdurrahman Güzel ise Hoca’nın manevi yönünü şöyle ifade eder:

“Nasrettin Hoca, sağlam bir İslam inancına, köklü bir dinî bilgiye, ciddi bir ahlaki yapıya, atmosferik bir tasavvuf kültürüne sahip, halk diliyle; Salih, mübarek, veli bir kişidir. Hoca inancında taassuba kaçmaz. İbadeti duayı, Allah rızası için yapar, bunları şahsi menfaatine alet edenleri ise o çok zarif mizah metoduyla irşad etmeye çalışır. Buna mukabil gerçek ve faziletli İslam inancına bir imanla bağlanır.” (Güzel 2004: 356).

Bu düşünceden hareketle Kemal Tahir’in naklettiği (Hocanın Eğeri) fıkrayı Nasreddin Hoca’nın değil onun adının kullanıldığı fıkralar kategorisinde değerlendirmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

3.3.2.1. Hoca'nın Eğeri

Nasrettin Hoca karısının kendisini aldatıp aldatmadığını anlamak için gerdek gecesinden itibaren bir yol izler...

“Vaktin birindeki Hoca Nasrettin de maskara Hoca Nasrettin lafı cebinde bir hoca!..

—Ne yapmış?

—Köyden körpe bir karı almış, gerdek gecesi yatağa vurup Allah'ın emrini adam gibi yerine getireceğine fukara kızı eğere dayayarak...

—Git işine bacım! Bir laf söylemeli az biraz tutturmalı... Yatak şurada dururken kudurmuş mu bu maskara Hoca Nasrettin her kimse...

—Yahu sen Hoca Nasrettin'den iyisini mi bileceksin? Gözü açılmamış yavruyu eğer üstünde alıştırması... Komşu delikanlılarından hoyratlar araya girerse farkına varacak...

—Nasıl bakalım? Okunmuş eğer miymiş hoca'nın eğer?

—Okunmuşluğu... Geçmiş aradan birkaç ay... Hoca yine bir gece avrat getir bizim şu eğer deyince karı ne dese iyi eğer de neymiş avanak herif... Yumuşacık yatak şurada dururken, dememiş mi?

—Vay başıma! Nasrettin Hoca denen dümbük hiç mi utanmamış domuzluğu tutulunca?

—Hoca yere batsın... Demek sen şimdi bu lafı neyin üstüne getirmektesin? Osman oğlan da gerdek gecesi şuradaki yumuşacık yatağı komşu delikanlılarının hoyratlıklarına bırakıp hoca hesabı eğere mi alıştırarak?

—Heyya!” (D. s. 367).

3.3.2.2. Hoca'nın Tavukları

Nasrettin Hoca'nın toplumdaki idarecilere yöneticilere ve halka verdiği çok ince mesaj şöyle ifade edilir.

“Hoca merhum yaman bir feylesof. Evet, ben Nasrettin Hoca'mızı dünyanın en büyük feylesofu sayıyorum. Ziya Bey'in anlattığı fıkrayı hatırladınız ya!... Tavuklar sıkıldı, önümden sere serpe yürüsünler diyerek kafesten çıkarmış, hepsi bir tarafa dağılmış. Bir değnek yakalayıp horozu kovalamaya başlamış. Hem kovalar hem de bağırmış: “Karanlık gecede sabahın olduğunu bilirsin de Akşehir yolunu

bilmez misin? Ha ha ha... Yani Müddeiumumî Muavini Bey insanlar da şimdi hocanın tavuklarına döndüler, gece vakti insanların sandıklarını biliyorlar da gündüz ortası hak yolunu bulamıyorlar, dedi. ” (DY. s. 96).

3.3.3. Nükteli İlanlar

“Dutlar Yetişmedi” adlı eserde aktarılan gazete ilanlarındaki espriler, ince düşünceyi, keskin zekâyı, nüktedanlığı yansıtan, yüze tebessüm bırakan izlerdir.

3.3.3.1. İşçi aranıyor

Yaşının zerre kadar ehemmiyeti yoktur. Elinin ayağının tutar, sıhhatli olması şarttır. 17 ila 30 arasında bulunan talipler tercih edilir. Her çeşit ev işleri, çamaşır, ütü, bilmelidir. Her sabah çarşıya pazara çıkacak, esnafla boğuşacaktır.

Ücret: belediye nikâhı ve düğün.

3.3.3.2. Daktilo Aranıyor:

Ciddi bir müessese tarafında, her türlü işe yatkın bir daktilo aranmaktadır. Fazla kullanılmış olmayanlar, iyi basanlar, gece mesaisi sırasında gürültü çıkarmayanlar, bilhassa hoyrat kullanmaya dayanıklı olanlar tercih edilecektir. Elinde böyle malı bulunanların öğleden sonra bürolarımıza müracaatları...”

Not: Yanlışlığa mahal kalmaması için, aranan malın daktilo bayan olmayıp, bizzat daktilo makinesi olduğu ayrıca ilan olunur. (DY. s. 167).

3.4. Halk Hikâyeleri

Halk hikâyeleri halk edebiyatının anlatmaya dayanan türlerinden olup hem yazılı hem de sözlü kaynaklarda olduğu bilinmektedir. Yazılı kaynakların Cönkler ve Mecmualar olduğu da aşikârdır.

Halk hikâyeleri fasıl ile başlar. Fasıl içinde divani koçaklama, tekerleme vs. gibi şiirler vardır. Hikâyenin değişik yerlerinde klişe cümlelere rastlanır. Mesela nesirden şiire geçerken (aldı Kerem, aldı Aslı vs gibi). Anlatıcılar mutlaka kendilerinden halk hikâyesine ilavelerde bulunurlar. Böylece halk hikâyelerinin içinde zaman zaman fıkra, efsane, atasözü, deyim, masal örnekleri bulabiliriz. Halk hikâyeleri nazım nesir iç içe anlatmalar olup bu özelliğiyle masal efsane fıkra ve destan gibi metinlerde kolayca ayrılabilir. Halk hikâyelerinin dili anlatıcının

özelliğine bağlı olarak sade veya ağdalı olabilir. Bu hikâyelerde bazen aşk, bazen kahramanlık, bazen de bunlar bir arada işlenir. İşlenen olaylar, konular gerçek olduğu gibi hayali de olabilir.

Kahramanların “âşık” olması genellikle pir (Derviş, Hz. Pir, Hz. Hızır) elinden içilen badeye bağlıdır. O güne kadar saz çalıp şiir söylemeyen âşık bade içmesiyle saz çalıp deyiş söylemeye başlar. Halk hikâyelerinin mekânı dünyadır. Zaman zaman masal ülkeleri de bu mekâna eklenebilir. Halk hikâyelerinde kahramanların en büyük yardımcıları at ve manevi yönden de “pir”idir.

Halk hikâyeleri genellikle mutlu sonla biter. İki hasret uzun yıllar sonra birbirine kavuşur. Halk hikâyesi anlatana “meddah”, “hekatçı” vs. isimleri verilir.

Halk hikâyelerinin diğer anlatmaya dayalı türlerle münasebeti ise Ali Berat Alptekin tarafından şöyle yapılmıştır:

“Destanlar manzum ve uzun olma özelliğiyle halk hikâyelerinden ayrılırken; millî olması tarihle yakın münasebeti bulunması gibi vasıflarıyla da halk hikâyelerine yaklaşılmaktadır.(...)Seni bir tahkiye tekniğine sahip olan masallarda olayın geçmişte cereyan ettiği daha anlatmanın başında belirtilir. “ Bir varmış bir yokmuş... Evvel zaman içinde” klişe cümleleri masalın hayal mahsulü olduğunu dinleyiciye duyurabilmek içindir.

Halk hikâyelerinin uzun, nazım – nesir, gerçek veya gerçeğe yakın olayları anlatma vasfı, türü masaldan kolaylıkla ayırmaktadır. Çünkü masallar, nesir şeklinde kısa hayal mahsulü ve beynelmilel olabilme özellikleriyle tanınır. Anlatım süresi bakımından da masallar halk hikâyelerinden ayrılır. Çünkü masal anlatıcısı bir gecede birkaç metin anlatırken halk hikâyesi anlatıcısı bunu daha uzun bir zaman dilimine dağıtmaktadır. (...) dinî, inandırıcı, kısa ve nesir şeklinde olma vasfıyla destan masal ve halk hikâyelerinden ayrılan efsaneler konumuz açısından da önemlidir. Gerçi efsane metni halk hikâyesi olmamaktadır. Ancak anlatıcının kendisinde yaptığı ilavelerle efsane örneklerini her zaman bulabiliriz.(...) Fıkra metinleri de bir olayın daha iyi izah edilebilmesi amacıyla halk hikâyesi metinleri arasında görülebilir. Nitekim Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Bekçi Mustafa, Bektâşi Karadenizli vs ile ilgili pek çok fıkrayı halk hikâyeleri içinde bulabiliriz.” (Alptekin 1999: 17-18).

Fuat Köprülü halk hikâyelerinin kaynağını üçe ayırmaktadır. Bunlar şöyledir:

“1) Eski Türk an’anesinden geçen mevzular. Dede Korkut, Köroğlu gibi.

2) İslam an’anesinden geçen dinî mevzular. Mevlid, Menakıb-ı Seyyid Battal Gazi, Fütühi’s Şam Fütüh’i Afrikiyye, Hz. Ali Cenklere, Hz. Hamzanın kahramanlıkları, Eba Müslim Horasani Kıssaları, Hallacı Mansur Şeyh, San’an gibi tanınmış Sufilere ait manzum ve mensur birçok kitaplar.

3) İran an’anesinden geçen ekseriyette dinî olmayan ve bazen de zahiri bir İslami renge boyanmış mevzular (İran yoluyla geçen Hint mevzuları da bu devre girebilir). Kelile ve Dine, Şehname gibi” (Köprülü 1986: 366–371).

Şükrü Elçinin Halk hikâyeleri tasnifi ise şu şekildedir:

1) Türk kaynağından gelenler: Dede Korkut hikâyeleri, Köroğlu ve kolları ile ilgili hikâyeler Âşıkların hayatları etrafında teşekkül eden halk hikâyeleri ve bozlaklar bu gruba girmektedir.

2) Arap–İslam kaynağından gelenler: Leyla ile Mecnun, 1001 gece, Ebamüslim, Gazavat-ı Ali, Veysel Karani, Battal Gazi, Danişmentname vs.

3) İran Hint kaynağından gelenler: Ferhat ile Şirin, Kelile ve Dimne vb” (Elçin 1996: 444 – 445).

3.4.1. Kemal Tahir ve Halk Hikâyeleri

Kemal Tahir incelediğimiz eserlerde halk kültürüne büyük önem vermiş onu dikkatle incelemiş ve ustaca nakletmiştir. Halk hikâyelerini de pek fazla olmasa da yeri geldikçe başarılı bir şekilde okuyucuya sunmuştur. “Rahmet Yolları Kesti” adlı eserde Köroğlu hikâyesinden şu metni aktarır:

“... Nam adamın ayağına gelmez. Gidip arayacaksın. Namın yaptığını sırasında ne para yapar ne silah. Sen Köroğlu’nun meselesini hiç duydun mu bakalım?

—Köroğlu Çamlıbel’de oturup... Yani şu bildiğimiz Köroğlu...

—Bak ne olmuştur: Bu Köroğlu günlerden bir gün çobana gitmiş, “Şuradan bir koyun ver ben Köroğlu’yum” demiş. Çoban: “Hele namussuz...” diyerek Köroğlu’na bir sopa çekmiş ki sopa adına layık... Köroğlu canını güçle kurtarmış, kelle kulak kan içinde kendini Çamlıbel’e zor atmış. Çamlıbel dersin bir Çorum’umuzun ekseriya kışlası gibi... Köroğlu’nun tam yedi yüz keleş orda oturur kalkar. Köroğlu bunlara görünmeden bir karanlık yere çekilmiş “Hey Allah nedir bu

bizim başımıza gelen bela! Bir çoban parçası bizi nasıl kötüleyebilirmiş? Sakın bunca yılın namı bizden uçup gitti mi? Farkına mı varamadık?” diye ağlarmış. Köse Kenan yani Köroğlu’nun akıl danesi ahvali görünce sormuş öğrenince gülmüş: “Bre Kör domuz” demiş. “Namin olmadıkça sen kaç para edersin?” Peki, be Köse Emmi biz çobana “Köroğlu’yuz!” dedik ya: Sen dedin ama çoban bakalım ne dedi? Bu herif Köroğlu değil, demiştir. İzini Köroğlu’nun izine uydurmak isteyen bir kopuk, demiştir. Yoksa demiştir, Koca Bolu Bey’ine dünyayı dar getiren Koçyiğit Köroğlu yani Huruşan Ali Ağa bir çobanın ayağına gelip, bir tek koyun istemeye tenezzül eder mi, demiştir. Hemi de doğru ulan rezil kör, bu Çamlıbel senin üzerine mi durmakta sandındı.

Bunları tekmlil senin namının üstüne durur. Şimdi görelim haklı mıyım, haksız mıyım? Köse Kenan böyle demesiyle yedi yüz deli atlıdan en kötüsünü çağırmış: “Şurda bir çoban var seğırt! Köroğlu Ağadan ferman götür. Elden gitmek istemezse en besilisinden yirmi koyun tez göndersin!” demiş. On dakikaya kalmadan koyunlar tamam. Anladın mı yeğen?” (RYK. s. 141).

Kemal Tahir’in “Göl İnsanları” adlı eserde usta bir meddah edasıyla söze nasıl başladığını aktarmak istiyoruz. Sanatçı, Binbir Gece Masallarından halk hikâyesine aktarma denemesi yaptığını belirtir ve söze başlar:

“Ey ihvanlar, ey dostlar, ey yarenler! Selam olağandır efendim! Hoş gelmişsiniz ve de sefalar getirmişsiniz, gönül eğlemek için ve de gülmeklik için ve de muhabbet etmeklik için... Bu geceki meselemiz, hâşâ huzurdan efendim, “Kodoş Sultanlar” üzerinedir. Kodoşluk efendilerim kurban olduğum koca tanrının hikmetidir ve de cilvesidir. Türkçesi Âdemoğlunun sabrını denemesidir. Padişah kısmı Âdemoğlu mu ki kodoşluk denemesi başına gelebilsin, affedersiniz, derim ki evet, âdemoğludur, çiğ süt emerekten büyümüştür. Bir kişi padişah olmakla adamlıktan çıkmaz ve de kodoşluktan kurtulmaz. (...) Ey ihvanlar, ey dostlar, ey yarenler biz şimdi hangi kodoş sultanlardan haber verelim? Gelin geçmiş zamanda Hindiya’nın bir de Karanlık Dünyanın kodoş Sultanlarından haber verelim.” Der. Masalı anlatmaya başlar.” (Gİ. s. 297).

3.5. Destanlar

Destan toplumu derinden etkileyen savaş, göç, doğal afetler, yangın, deprem, salgın hastalık vs. gibi olayların akabinde sözlü gelenekte oluşturulup dilden dile nakledilen ve her devirde üstüne bir şeyler eklenen oluşumundan belki de asırlar sonra kaleme alınan nazım ve nesirle –çoğunlukla nazımla- yazılan uzun anlatılardır. Destanda anlatılanlar milletlerin mitlerinde yaşadığı düşünülen elim olaylardır. Destanların üç aşamada oluşumunu tamamladığı düşünülürse Türklerin destanlarının hiçbirisi de oluşumunu tamamlamamıştır. Birinci aşamada yaşanan elim olay söz konusudur ikinci aşamada uzunca bir süre halkın bu yaşanan olayı dillendirmesi nihayetinde ise o milletin içinden çıkan güçlü bir şair tarafından yazıya aktarılması gerekir; fakat bizim destanlarımızın hiçbirisi bu üçüncü aşamayı görememiştir.

Pertev Naili Boratav destan hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Destanın başlıca niteliği uzun soluklu bir anlatı olmasıdır. Çokluk nazımla düzenlenmiştir. Destanlar ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş gelişmiş yapıtlardır. O çağlarda hem yaradılış ve dönüşümlere tanrılara ve çeşitli olağanüstü varlıklara hem de toplumun geçmişine değin bilgileri destanlar verirlerdi. Böylece onların konuları iki kümede toplanır:

1) Kozmogoni ve Mitoloji konuları.

2) Ulusun geçmişindeki önemli olaylar.

(...) Destanda toplumu bir bütün halinde görürüz, kahramanlar bu bütün adına iş görür. Onları kendi aralarında bile birbirinden güçlülükle ayırt ederiz.(...) Destan kahramanları soylu kişilerdir. Destancı soylular sınıfının ideal tiplerini çizmek toplumu yöneten ve onun adına iş gören, savaşan bu kişilerin şanını yüceltmek amacını güder.(...) Destanın konuları ona başka bir nitelik daha kazandırır. İnanişlerinin ve geçmişe değin bilgilerinin kaynakları olduğu için toplum destanlarda anlatılan şeyleri gerçekten olmuş sayar .(Boratav 1992: 35-37).

3.5.1.Ergenekon Destanı

Diğer milletlerin birer ikişer destanları allanıp pullanıp süslenirken bizim tarihin hemen her döneminde oluşan destanlarımız derlenmeye muhtaç kalmıştır. Sözün özü kaçmadan kovalamayı görmemiştir. Bu durumu Banarlı şöyle

değerlendirir: *“Türkler destan devri yaşamaktan yeni destanlar söylemekten eski destanları derleyip toplamaya bilhassa özlemeye vakit bulamamışlardır”* (Banarlı 2001: 11).

Ergenekon adının etimolojisine değinen Abduraman Güzel’in değerlendirmesi şu şekildedir:

“ Dağın doruğu olan yere dağ kemeri anlamında “ ergene” kelimesiyle “ dik” anlamındaki “ kon” kelimesinin birleştirilerek Ergenekon adını verdiler. Kıyam ve Nüküz’ün oğulları çoğaldı. Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldılar ki Ergenekon’a sığamadılar. Atalarının buraya geldiği geçidin yeri unutulmuştu...” (Güzel 2004: 220).

Destanların teferruatlı açıklaması diğer milletlerin destanları, destanların kaynakları vs üzerinde fazla durmayacağız. Bu bölümde “Ergenekon Destanı” ve “Battal Gazi Destanı”ndan bahsedip geçeceğiz.

Ergenekon, Türklerin yüzyıllarca çift sürerek av avlayarak maden işleyerek yaşayıp çoğaldıkları etrafı aşılmaz dağlarla çevrili mukaddes bir toprağın adıdır. Bu destan özetle şöyledir:

“Türk illerinde Göktürklerin hâkimiyeti vardır. Diğer iller hanlar beyler Göktürlere karşı birleşip bu hâkimiyete son vermek isterler. Bir hile yaparak savaşı kazanırlar. Savaş artığı kalan Kaylan ve Tukuz kadınları ve hayvanlarıyla sarp yollardan, dağlardan aşarak Ergenekon’a gelir yurt tutarlar. Dört yüz yıl orda yaşarlar. Çıkış yolu olmadığı için demir dağı eriterek öz yurtlarına geri dönüp atalarının öcünü alırlar.” (Banarlı 2001: 25-26).

Bu destanın Pertev Naili Boratav tarafından değerlendirmesi:

“Çeşitli yabancı (Çinli, Arap, İranlı) ya da Türk (Kaşgarlı Mahmut, Ebul Gazi Bahadır vb.) yazarların eserlerinde Türklerin mitolojilerine ve yazılı tarih öncesi geçmişlerine değin menkıbe ve efsane niteliğinde bilgiler verilir; bunlardan bir bölümünün, o kaynakların yazıldığı çağlarda ya da daha önceleri, halk içinde oluşmuş “destan” türünde ürünlerden alınmış olması mümkündür. Türklerin bir Boz-kurt soyundan nasıl türemiş olduklarını düşmanlarından kaçıp sığındıkları dağların içinden bir demircinin yardımı ve gene bir “Boz-Kurt”un kılavuzluğu ile nasıl kurtulduklarını anlatan hikâyeler belki eski Türk destanlarından arta kalmış anılardır. Bunların o eski çağlarda destan türünün gerektirdiği biçim ve üsluba

bürünmüş destan geleneğine uygun olarak anlatılıp anlatılmadığını kesinlikle bilmiyoruz” (Boratav 1992: 41).

Ergenekon Destanı’nın halk kültürüne yansımaları sözlü gelenekte nasıl yaşadığını Kemal Tahir’in anlatmasıyla inceleyelim:

“Senin zamanında sancak yerine kurt kuyruğu mu asılacak terbiyesiz cinci?

—Kurt kuyruğu ya ne sandın? Türkün tarih kitabında kurdun çok oyunları var. Vaktin birinde Türk’ün içi bozuluyor da yenik düşüyor, bulaşıyor, düşmanları önü sıra kaçmaklığa... Kaçıp dururken can korkusuyla Balkan’a düşüyor. Meğer saklandığı yerin girimi varmış da çıkımı yokmuş. Sonunda Türk’ün girdiği yeri de yitiriyor. Kalıyor mu sana çukur da. Derken arkadaş döl döl geliyor, Türk çukura sığmaz oluyor. Bunlar az kalıyor ki birbirlerini yiyeler. İşte o sıra kurt geliyor. Bunlara çukurun çıkacak deliğini gösteriyor. O gün bu gündür kendini bilen bir Türk kurdu öz soyundan ayırmaz. Benim cumhurbaşkanlığında bayrağın üst köşesine koca kurdu yerleştiriyorum ki kurdun iyiliği hep akla gelsin.” (KM. s. 101).

3.5.2. Battal Gazi Destanı

Battal Gazi hikâyesini ise “Evliya menkıbeleri” adlı bölümde aktarmıştık. “Gülen Azap Hanı”nın nasıl İslam bayrağı altına girdiğini hikâye ederken Seyyid Battal Gazi’nin yaptıklarını, serencamını Kemal Tahir “Zehra’nın Defteri” adlı eserinde şöyle nakleder. Metni tekrar hatırlatmak istiyoruz.

“—O zaman da var mıymış bu han burada?

—Deli Azap’ın işi o kadar eski değil... Bu hana geldin mi bunun yapısı Battal Gazi’ye dayanıyor. Bildin mi Battal Gazi Sultanı?

—Bildim.

—Tamam... Bura Ceneviz yapısı... Kale diye yapmış Cenevizli. İçine demir giyimli askerlerini, doldurmuş ki Batak Gazi sultan’ın yolunu kese de buradan ileriye geçirmeye... Kurban olduğum Battal Gazi Sultan, kırmış günün birinde gâvurun demir giyimli askerlerini, dua gücüyle göze görünmeden içeri girip, bastırıp... Bakmış ki Cenevizli Battal gazi Sultan’a demir giyimli askerle baş etmek yok... Papaz askerini gönderip kondurmuş. Gavur ecinnisinin binin bir kılla çekip çevirir papaz askeri vardır. Papazlar tılsım gücüyle bozmuşlar, fukara Battal Gazi Sultanımızın oyunlarını... Kurban olduğum Battal Gazi Sultanımız bakmış ki

Ceneviz'in papaz askerine kendi başına güç yetiremeyecek, Hak tutkunu Derviş Yunus Abdalımızı istemiş... Bildin mi sen bu Hak tutkunu Derviş Yunus Abdalımızı?

—Evet

—Değişlerini de bildin mi?

—Bildim.

(...) Bunlar birbirini arkalayıp kaleyi almışlar papaz askerinden Osmanlı'ya böyle böyle diyerek kâğıt salmışlar. Osmanlı'dır buraya baldırı çıplak askerini yollamış biraz...(ZD. s. 180-181).

3.6. Efsaneler

Efsaneler, kendisini oluşturan milletin; kişi, yer, ve olaylarla ilgili doğmalarını dini inançlarla bütünleştirilerek anlatıldığı küçük fakat inandırıcılığı bulunan anlatmalardır.

Şükrü Elçin efsaneyi halk edebiyatına giriş adlı eserinde şöyle ifade eder:

“İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen, zamanla inanç, adet, an'ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir çeşit masaldır.” (Elçin 1993: 314).

Saim Sakaoğlu ise *“Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır, umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur. Kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır”* (Sakaoğlu 1980: 6). der.

“Efsane... Çocukların bazen zevkle dinledikleri bazen de içindeki olayları çözemedikleri için, soru yağmurunu başlattıkları hemen daima bir inanışı da peşinde getiren küçük hikaye. (...) Efsaneler eski hayatımızın her anında bizimle beraber olan anlatmalardır; ancak bu ilgi günümüzde biraz azalmış bulunmaktadır.” (Sakaoğlu 1992: 25–29).

Pertev Naili Boratav ise *“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır. Hikâye ve destana yaklaşıp. Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir*

anlatı oluşudur. Bir destan parçası karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopuk kendine özgü üslup niteliklerini sanatlık süslemeleri yitirince sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bildirme göreviyle sınırlanınca efsane olur. (...) Efsaneyi masaldan ayırt etmeye yarayan bir özellik de onun sonun acıklı bitmesi –zorunlu değilse bile– olağandır. Buna karşılık biliyoruz ki masal her zaman sonu tatlıya bağlanan bir anlatı türüdür” (Boratav 1992: 98-99). der ve efsaneleri şöyle tasnif eder:

1. Yaradılış Efsaneleri.

2. Tarihi Efsaneler.

3. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler.

4. Dinlik Efsaneler (Boratav 1992: 100).

Efsanelerle ilgili bu bilgileri aktardıktan sonra Kemal Tahir’in eserlerinde geçen efsanelere geçelim:

3.6.1. Alamut Efsanesi

Tarihi kaynaklarda Selçuklular döneminde yaşadığı rivayet edilen Hasan Sabah, Alamut Kalesi’nde haşhaşla insanları köleleştiren onların zaaflarını kendi menfaatine uygun kullanan bir eşkiya, harami olarak bilinmektedir. “Devlet Ana” adlı eserde Osman Bey, Kerimcan’a derviş abdal kılığına giren cavlakların aslının nereye dayandığını yani Alamut Kalesi’nde yaşayan ve hüküm süren Hasan Sabbah’ın yaptıklarını anlatır.

“—Haşhaşçılıktan kökleri. Eskinin meselesidir. Vaktiyle bir Hasan Sabbah türemiş Acem içinde... Geçmişe yanmaz, gelecekte nesne ummaz bir kıyıcı herif... Kuşkanadı erişmez bir dorukta bir kale örmüş, adı, Alamut... "Dağlar Şeyhi" olup çıkmış... "Benim Mehdi" diyerek biriktirmiş başına ipini kırıp kazığının sırtlayıp geleni... İçirmiş bunlara afyonlu şarabı. Atmış koyunlarına körpe cariyeleri... "Cennetir bu... Allah'ın cennetine ölen girer. Doğru çalışırsanız bana, sağken, durağınız burasıdır ve de burda size ölüm yoktur," demiş... "Cenneti dünyada bulduk" sanan avanaklar, yitirmiş ölüm korkusunu... Saldığı yere dalar, tut dediğini karar olmuştur. Çok adam öldürmüş bunlar vaktiyle... Şimdinin cavlakları, eskinin haşhaşçılara pek benzemez ama gözü karası gene de çoktur” (DA. s. 179).

3.6.2. Fukara Çoban

“Rahmet yolları kesti” adlı eserde ise bir anlığına padişah olmayı dileyen fukara çobanın dileğinin kabul olması şöyle hikâye edilir.

“... Sungurlu’nun kasaba esnafını gazlayıp yakmadıkça bu dünya düzelmez. Bana çok değil bir hafta beylik vermeli. Çok değil bir haftacık... Ahır zamana kaldık kardeş! Eskiden padişah kısmında böyle oyunlar olurmuş. Bursa’nın çoban kıssasını bildin mi?

—Neymiş haberim yok

—Vay demek nakledivermemişim. Yeri gelmemiş demek! Dinle: Bursa tarafında bir çoban... Fukara bir çoban... Bursa toprağında kestane olur kardeşim. Nah her biri yumruğum gibi kestane ki bilmeyen kara karpuz sanır. Bizim askerliğimiz oradadır. Bursa’nın dağı taşı kestanelik... Bursalı ocakta kestane odunu yakar, evini kestane kerestesinden yapar, yediği içtiği kestane... Öyleyken Bursalı namussuzluk etmiş fukara çobana bir tadımlık kestane vermemiş. Kedin bilmez değilsin ya, çoban kısmı tekin değildir. Fazladan bu çobanın can başına sıçramış... Bursa’nın çobanı gece gündüz dağlarda haykırır gezer olmuş. Haykırması şu: “Hey Yarabbi” demekte “sopamı havaya atayım da yere düşene kadar bana padişahlık ver!” bir gün zamanın padişahı aradan tebdil geçermiş. Eskiden padişahlar arada bir derviş-abdal donuna girip dolaşırlardı. Ve de iyi bir iş. Dünyadan haber alacak padişaktır. Çobanın lafını duymuş: “Hay Allah!” demiş. “Bir çoban parçası havaya attığı değnek yere düşene kadar padişah olursa ne halt eder?” kendini bildirmiş: “Sana dilediğin padişahlığı verdim. Göster bakalım hünerini köpek,” demiş. Çoban derakap, sopasını havaya atmış da: “Bursa’nın umum kestaneleri hayrat!” deyivermiş. O zamandan bu yana Bursa’nın kestanelikleri vakıf hayratıdır. Etrafı kale duvarıyla çevrilmiş olsa atla gir, sorma ye! Fazladan mendilini, koynunu doldur. Bursalı seslenmez. İşte bana da böyle bir padişahlık vermeliler de şu Sungurlu’nun hayvan süreççilerine, namert celeplerine ağızlarını belletmeliyim” (RYK. s. 94-95).

3.6.3. Kılıçlı Keşiş Efsanesi

“Bozkırdaki Çekirdek” adlı eserde köy enstitüsünün kurulmasına karar verilen “Keşiş Düzü” denen mevkie adını veren kılıçlı keşişin halk arasında anlatılan efsanesi şöyledir:

—*Neden Keşiş Düzü demişler bizim enstitünün kurulacağı yere?*

—*Kılıçlı Keşiş oturmuş çünkü...*

—*Tek başına mı?*

—*Bu mesele bizden eski... Tek başına... Tek başına oturmuş da boğazı beklermiş... Bilen kalmadı şimdilerde bizim köyün yaşlıları benim körpeliğimden anlatırlardı bu keşişi... Çok can kurtarmış Kılıçlı Keşiş! Sis yapar, çünkü imansız dumanlı boğaz beyim! Biz “körduman” deniz. Sis yapar ki göz gözü görmez. Kurdun Allah Allah dediği hava. Âdemoğlunu canlı canlı yuttuğu bayram günü... Karadumanın dağı taşı kapladığı amansız günler, uyarak dolanırmış bu Kılıçlı Keşiş... Yolunu yitiren sesine gelir, canını kurtarırmış. Yontma taştan barınağı varmış bu keşişin. Ceneviz Kaleleri gibi... Çöküntüsü durur daha...*

—*Toprağı nasıldır düzün?*

—*Keşişin vaktinde iyiydi derler. Bağ dikmiş Kılıçlı Keşiş... Ekin kaldırmış ki bire yirmi... Keşiş gidince körelmiş... O zaman bu zamandır yoz... Motor koşmadan açması çetin bana sorarsan.*

—*Keşiş neden gitmiş?*

—*Gitmiş nedense... bir gün bakmışlar ki yok içini çekti. Bir deli çoban vardı bizde... Ben yetiştim. Bilenler “Bu deli pezevenk yüz yaşında vardır ya artığını Allah bilir” derlerdi. Bu deli çobanın dediği doğruysa bozdumanın iyice çöküp dağı taşı dünyanın yüzünden sildiği amansız günlerde Kılıçlı Keşiş dumanın içinde görünürmüş apansız... Belinde adam boyu kılıç... Sirtında yeri süpüren kara cübbe... Başında kara keçeden keşiş külahı, önüne düşer seni çıkarırmış selamete... Aman eline davranayım demeye kalmadan karıştırmış dumana*

Kambur hancı içini çekti:

—*Bir adam keşiş olmakla adamlıktan çıkmaz. Osman Ağa benim bildiğim bu kılıçlı keşiş gizli din taşıyan bir keşiş... Kırklardan olmadığı ne belli. Bana sorarsan kayıplara karışmadı. Deli Derviş donuna girdi. Gelip Zeynel Ağa’nın değirmenine*

kondu. İcini bir daha çekti. Tarih kitaplarında yazılan böyle işler Sarı Saltık Sultan da kırk yıl mağarada keşişlik etmedi mi?” (BÇ. s. 113).

3.6.4. Ayının Aslı

Kelleci Memet Murat Bey’e ayının insandan azma olduğunu, bununla ilgili halk arasındaki rivayeti şöyle anlatır:

“... Canımızı yaksın da öldürmesin! Canlar neden bu kadar tatlı beyim? Hiç tatlı olmayan can var mıdır?

—Yoktur Kelleci!

—Ayının da canı acır mı adam gibi?

—Acır!

—Ayının canı acımasa önünde durulmazmış... Durulmaz evet –bulaşık kaplarını bıraktığı yerden aldı- Ayı da adamdan azma mı beyim? Şebek maymunu gibi...

—Hayır, ayı ayıdan azma

—Biz adamdan azma biliriz. Bir zengin adam varmış köyün birinde. Yaylada otururmuş. Sürü sahibi bir zengin... Bir gün kara kış zamanı bir fukara gelmiş, üşüyor ki dişleri birbirine vurmacasına... Biraz yapağı ver de kendime yorgan dikeyim, demiş. Zengin adam vermemiş. Fakirdir, “ayı ol” demesiyle ağa o saat ayı olmuş... Esir gediği yapağılar derisine yapışmış. Ayı bu sebepten balı çok sever beyim, aslı ağa olduğundan...” (KM. s. 229).

3.6.5. Kadın Şerri

Kadınların şerrinden Azrail’in bile yıldıgını! Vurgulamak amacıyla anlatılan bir inanış “Hür Şehrin İnsanları I.” adlı eserde şöyle anlatılır:

“... Azrail bir gün Allah’tan izin istemiş. Ben yoruldu bir müddet yerime birisi çalışsın istirahat edeyim demiş. Allah da ona on sene izin vermiş. Azrail dünyayı dolaşmış İstanbul’u çok beğenmiş. Buraya yerleşmek istemiş. Orta yaşlı bir adam şeklinde Nalbant Hacı Mehmet Ağa ismiyle bir dükkân açıp yerleşmiş. Aradan bir iki ay geçmeden mahalleli biz seni çok sevdik, evlendireceğiz demişler. Durun etmeyin! Demesine meydan bırakmadan evlendirmişler. Bir seneye varmadan bir de oğulları olmuş. Kadın kavgacı geçimsiz bir mahlûk imiş ki Azrail’in anasından

emdiği sütü burnundan getiriyormuş. Azrail bırakıp gidecek lakin evlada kıyamıyor. Nihayet oğlu on yaşına basmış. İzni de bitmiş. Giderken oğlunu bir kenara çekip ben annenın şerrinden kaçıyorum sana bir iyiliğim dokunsun. Doktorluğunu ilan et. Nerede bir hastaya gidersen beni orada görürsün. Ayakucunda duruyorsam hasta iyi olacak ilaç diye birkaç damla su ver. Başucunda duruyorsam hasta muhakkak ölecek. Ona göre konuş. Beni de senden başkası göremez demiş savuşmuş...

Oğlan babasının nasihati üzerine doktorluğunu ilan etmiş. Meşhur bir doktor olmuş. En ümitsiz hastaları iyi etmeye bir şeyi yok gibi görünenlerin bazısının öleceğini söylemeye başlayınca namı dünyayı tutmuş. Günlerden bir gün padişahın kızı hastalanmış. Padişah bizim meşhur doktoru çağırmış. İki damla ilaçla en ümitsiz hastaları tedavi ediyormuşsun. Kızımı kurtaramazsan vallaha billaha kafanı keserim demiş. Oğlan kızın odasına girmiş. Bir de bakmış ki babası kızın başucunda duruyor. Başlamış yalvarmaya. Lakin Azrail Allah'tan emir aldığı için çare yok diye başını sallıyormuş. Doktor hemen dışarı çıkmış. Tekrar içeri girmiş. Sonra dışarıda bir gürültü kopmuş. Dışarıda Azrail ne oluyor diye meraklanınca, doktor kapıdan başını uzatmış. Sonra Azrail'e dönüp; bir şey değil baba, annem burada olduğunu haber almış da içeri girmek istiyor demiş. Azrail bu sözü duyunca pencereden atlayıp kaçmış (bir daha da sultan hanıma yaklaşmamış, karısına yakalanmamak için) (HŞİ. I. s. 242).

3.6.6. Tek Başak

Evvel eski zamanlarda buğdaylar tek başaktan ibaret değilmiş başakla çocuğunun pisliğini temizleyen kadın yüzünden kırk elli başak bire düşmüş. Kalan bu bir başak da köpeklerin kısmetidir...vs. Bunun anlatılmasına sebep nimetin kutsallığını korumak, ona saygısızlık etmemek gerektiğini yaymak olduğu aşikardır.

Bir şehir karısı, tarla kıyısında çocuğunu abdeste tutmuş sonra bebeği başakla temizlemiş... Allah o dakika gazaba gelmiş. Sapı dibinden tutup sıyırmış. Niyeti bütün başakları inadına gökyüzüne çekmek... derken yeryüzündeki bütün itler bağrıışmaya, ağlaşmaya, ulumaya başlamış. Bunu üzerine kurban olduğum Allah sapın tepesinde bir başak bırakmış senin haberi var mı? Biz şimdi itlerin kısmetini yemekteyiz.

—Demek o yüzden mi şimdi saplarda bir başak var?

—Ondan... Bazı bazı bir sapta üç dört başak görünür.

“İşte o tarlalara Hızır uğramıştır. O yıl eski zamandan kalma bir rençper yılı olur. Allah bize acır da: “Hadi biraz yüzleri gülsün mülevveslerin” der. Anladın mı neden makine uğursuz? Köylü kısmı kara sığırdan şaşmayacak...”(K.s.120).

3.6.7. Üç Kadın

Güzel konuşan, güzel şarap mayalayan ve işvesi cilvesi nazıyla herkesi kendine meftun eden kadınların esrarı şöyle anlatılır.

“Bilinen meseldir: Üç karı gidermiş... Bakmışlar ki karşıdan Yusuf peygamber gelmekte... Yusuf peygamber mahpus milletinden önce zampara milletinin piri... Karılar: “Hey peygamber Yusuf Ağa! Bize bir hediyen yok mudur?” diye çığırışmışlar. Yusuf peygamber zamparanın piri olduğundan, kuşağının arasında her zaman boyalı şeker bulundururmuş. Çıkarıp bunlara birer şeker vermiş. Karılardan biri şekerini hemen ağzına atmış. Bu karı İstanbul karısı... Dili o sebepten baldan baygın... Karşına oturup bir yıl durmadan konuşsa açlığını tokluğunu, uykunu muykunu sana hemen unutturur. Soyunup koynuna girse o harekete girişmeyi aklına getiremezsin. İkinci karı Yusuf peygamber şekerini götürmüş kızıl şaraba atmış. Bu da reaya karısı... Kendi on para etmez ama kurduğu şarap ekmek kısmına gayet yarayışlıdır. Amber macunu gibi bele kuvvet verir.

—Ya üçüncüsü?

—Üçüncüsü... Hey Davavekili, evine gitmiş de şekerini bedeninin her yanına sürmüş. Bu çeşit karının etine doyum olmaz. Etinin tadı cennet aşında yoktur. Bir kez alıştın mı, bitti. Gebereceğini bilsen zorlatırsın.” (YY.s.62).

4. KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde geçen atasözlerini, deyimleri, ölçülü sözler, vecizeleri, küfürler ve argo sözleri, satıcı sözlerini, alkışlar ve karışları (dua-beddualar) yeminleri (antlar) hitaplar ve nasihatleri tespit edip değerlendirmeye çalıştık. Folklorumuzun, tozlu raflarda duran kitaplar arasında parıldayan, cevherlerini Kemal Tahir'in eserleri aracılığıyla gün ışığına çıkarmaya çalıştık.

4.1. Atasözleri

Halkın çok geniş bir zaman içinde oluşturduğu, deneyimleriyle sabit olan, az sözle çok şey anlatan atasözleri İslamiyet öncesi Türk edebiyatında “sav” Osmanlı Döneminde “darb-ı mesel” olarak adlandırılmıştır.

Kemal Tahir'in eserlerinde ise atasözleri, genellikle “ne denilmiştir denilmiştir.” formatıyla verilmiş; aktarılan, konuya uygun olarak öğüt vermek, pay çıkarmak, yol göstermek amacıyla kullanılmıştır.

Atasözleri Türkçe Sözlükte: “*Atasözü uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darb-ı mesel.* (1998: 155) şeklinde açıklanır.

Ömer Asım Aksoy ise biçimi ile ilgili şunları söyler:

“Her atasözü belli bir kalıp içinde belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine aynı anlamda da olsa başka sözcükler konulamayacağı gibi söz diziminin biçimi de bozulamaz (Aksoy 1981: 19).

Abdurrahman Güzel, atasözlerinin tanımını, yapısını ve üslubunu şöyle değerlendirir:

“Asırların süzgecinden geçerek günümüze ulaşmış özlü mecazi sözlerdir. Atasözlerinde edebi sanatlardan mecaz, cinas, tevriye, istiare, kinaye tezat gibi birçok söz sanatı vardır. Kelime ve cümle yapısı bakımından da çok sağlam bir yapıya sahiptirler. (...) Atasözlerinde inandırıcı, büyüleyici bir üslup bulunmaktadır.” (Güzel 2004: 847).

Dehri Dilçin atasözlerini töre olarak niteler ve her atasözü için geçerli olan töre olabilme sürecini şöyle açıklar:

“Atasözleri, beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenileşmiş törelerdir.

Bir söz töre halini alabilmek için şüphesiz ki mensup bulunduğu ulus arasında her sınıf halk tarafında türlü vesilelerle ve binlerle tekrarlanması, bu suretle bütün bir milletin tecrübe muhekinden ve vicdan süzgecinden geçtikten sonra ayarı tam altın gibi ortaya çıkması, revaç bulması lazımdır. Bu gün bizlerin elimizde bulunan, hafızamızda yaşayan atasözlerimizden bir çoğu bu şekilde vücut bulmuş, her fert tarafından benimsenerek vicdanlara nakşolunmuş sözlerdir.” (Dilçin, 2000: XV).

Bazı atasözlerinin sözlerinin değişik kullanılması onların yapısının bozulduğu anlamına gelmez. Farklı bölgelerde farklı kullanımlar karşımıza çıkabilir. Ömer Asım Aksoy “Atasözleri ve Deyimler sözlüğü” adlı eserinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Atasözlerinin donmuş bir kalıp olduğunu söylemiştik. Bazı atasözlerinin birkaç kalıbı bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu kalıplardan her biri ayrı ayrı atasözü olarak tanındığından değişiklikler donmuş olma kuralına aykırı sayılmaz. Örneğin;

“Denize düşen yılanı sarılır.” Sözü’nün;

“Denize düşen yosuna sarılır.”

Biçimi de vardır; ama denize düşen balığa ya da samana sarılır gibi bir biçimi yoktur.... Bazı atasözleri ayrı ayrı bölgelerde değişik biçimler almış olabilir. Bu da yukarıdaki kuralın bozulmuş olması demek değildir. Bu gibi atasözlerin o bölgelerde kalıplaşmış özel bir biçimi var demektir.” (Aksoy 1981: 19).

Aksoy’un açıkladığı bu duruma örnek kullanımlar Kemal Tahir’in eserlerinde de mevcuttur, aşağıda bunlara da değineceğiz:

Kemal Tahir’in eserlerinde geçen atasözleri ve bu atasözlerinin eserlerdeki kullanımları aşağıda alfabetik olarak sıralanmıştır.

“Acemi nalbant zanaatı Kürt eşeğinde beller.” atasözünü Kelleci’nin fotoğraf çekirme telaşesi arasında kullanır...

“Tamam, beyim kâğıdı yaktı. İsmet Paşa’nın resimciliğini yüzüne gözüne bulaştırdı. Her adamın çektiği resim gazeteye basılsa... Ulan kötü Cinci!... Sen

Kelleci milletiyle oyun mu oynamaktasın... Kelleci kısmı bir vakit tekin değil... Adımız gazeteye basılacak, derken bek kuruşu gâvur ettin. Otur Kelleci oğlum! “Acemi nalbant zanaatı kürt eşeğinde beller” lafı vardır ama acemi resimciler için değildir.” (KM. s. 257).

“Ağzı olan yer, beli olan gevşer.” atasözü Yesevi’nin “Eline, diline, beline sahip ol.” sözünün tersten algılanması olarak düşünebiliriz. Bunlara sahip çıkmayan toplum bozulur. Rüşvet, iltimas, adam kayırma ortaya çıkar, bunları yapanların meziyetlerini de işte bu atasözü açıklar:

“Sorgu yargıcı, Hacı Kenan rezilinin yetiştirmelerinden bir yetim oğlan olduğu için belki biraz zorlanırsa da, sonu selametti. Çünkü Osmanlı’da ağzı olan yer, beli olan gevşer.” (BM. s. 112).

“Anasız toy huysuz olur.” atasözü ananın, çocuklarının başında olması gerektiğini; olmayınca sorunlar çıkacağını vurgulamak için kullanılmıştır.

“Abu Efendi içini çekti.

—Anasız fukaralar... Öyle ya... Karı gece gündüz fabrikalarda. Bir hafta gece bir hafta gündüz. Ana olmadı mı çocuk kısmı terbiyeden düşer. Anasız toy huysuz olur demişler.” (DY. s. 13).

“Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım.” atasözü kimsesizliği, sorumsuzluğu, başına buyrukluğu ifade etmek amacıyla “Göl İnsanları” adlı eserde Bulgaryalı Deli İbrahim’in ağzından şöyle kullanılmıştır:

“Karı milleti bir şeyi aklına koyar da yapmaz mı? İpek işlemeye girdi. Sen, sabah namazından, akşam ezanına kadar kaynar suda çalışabilir misin a karı? Üç aya varmadan yatağa düştü. Sıcak suda çalışmak göğsüne dokunmuş... Al belayı!.. İnce illetten kurtaramadık. Kaldık mı sana bir başımıza!.. İşte o gün bugündür, bir abam var atarım, nerede olsa yatarım hesabı... Bir başına olmak Rabbime mahsus, derler hocalar... Pek inanmayacaksınız. Bulgaryalı Deli İbrahim de bir başınadır işte.” (Gİ. s. 29-30).

“Bir ağacı suda çok koma, olur sana abanoz; bir azabı çok tutarsan ya enişteniz olur ya babanız.” atasözü ise zaman kavramının önemini vurgulamak ve ikili ilişkilerde sosyal seviyenin korunması; aksi halde istenmeyen sonuçların doğacağını belirtmek için kullanılmıştır. (KÖKA. s. 115).

“Dayak gelirse tez ol, yemek gelirse yumul.” Atasözü sofraya misafir davet etmek, misafiri yemeğe oturtmak için yüreklendirmek ve örf-adetlerimizi yansıtmak için kullanılmıştır.

“Buyursana misafir. Sen daha başlamadın mı? Gövdelemeye bak... Ne demişler: “Dayak gelirse tez ol, yemek gelirse yumul” demişler. (EŞM. s. 63).

“Deveciden ahababı olan, kapısını büyük yapacak.” atasözünü yazar kendisi açıklar, bu atasözünün açıklaması ve b eserdeki kullanımı şöyledir:

“Bizde de bir lafa edilir: “Deveciden ahababı olan kapısını büyük yapacak.” derler. Deveci ile kapı laf gelişidir. Bunda çok hikmet var. Dengi dengine demeye getiriyor. (D. s. 363).

“El öpmekle ağız aşınmaz.” atasözü bir müşkülümüzü halletmek için olurlarına gitmenin, dik konuşmayıp alttan almanın gerektiğini; aksi halde işin çıkmaza sürükleneceğini öğütlemek için kullanılmıştır.

“Sürüp gideceksin Hacıağayı bulacaksın. Durum vaziyeti bir bir anlatacaksın, gerekirse elini ayağını öpeceksin. Ne denilmiştir? “El öpmekle ağız aşınmaz” denilmiştir.” (Gİ. s. 292).

“Ergene karı boşamak kolay.” atasözü her işin görüldüğü kadar kolay olmadığını vurgulamak için kullanılmıştır.

“Hakkı aldı götürdü gördün mü? Aferin! Herif ayrı bir adam! Şu Himmet çavuş’un işleri canım! Öyle ya “ergene karı boşamak kolay” demişler.” (K. s. 431).

“Erkeklerle şaka yapma bela çıkar, kariyla şaka yapma zina çıkar.” atasözünü Topal İsmail bıyığını çeken Pelvan Vahit’i uyarmak için kullanır.

“Vahit birden uzanıp kendisini dalgın dalgın dinleyen Topal İsmail’in bıyığını tutup çekti. İsmail acıyla sıçrayıp eline vurdu.

—Höst, bırak ulan! Bu da mı şaka?

—Şaka elbet

—Bak Vahit Pelvan olduğundan bilemezsin. Erkeklerle şaka yapma bela çıkar, kariyla şaka yapma zina çıkar denilmiştir. Adın mı lafi? (K. s. 229).

“Erken çıkan yol alır, er evlenen döl alır.” atasözünü yazar kendisi açıklar, atasözünün eserdeki kullanımı ve açıklaması şöyledir:

“...Bizi rahmetli babamız evlenmeye kalktığında yalan mundar on beşimizdeydik demeyeyim belki on altıdaydık. Onatlıyı bitiremediğimize yemin etsem

başım ağrımaz. Diyeceksiniz ki yahu bu herif kudurmuş mu? On altı yaşındaki körpecik oğlanı evermekten ne olur? Evet, “ Erken çıkan yol alır, er evlenen döl alır.” denilmiştir. Ama buradaki er evlenme yirmiye yakın belki de yirmiden sonradır.” (D. s. 363).

“Gönülsüz it sürüye canavar alıştırır” atasözü işi amacından uzaklaştırmak, aksatmak, bazen tamiri imkansız sorunlar yaratabilir, istenmeyen sonuçlar doğurabilir, mesajını vermek için kullanılmıştır.

“Ne demişler, "Gönülsüz it, sürüye canavar alıştırır" denilmiştir. Aklı fikri başka yerde bunun...” (DA. s. 205).

“Her karının adı birdir, karanlıkta birdir.” atasözü aşırı seçici olmamanın gerektiğini, benzer şeylerin sonucunun da benzer olacağını vurgulamak için kullanılmıştır. (KK. s.13).

“Köyün Kamburu” adlı eserde **“İt ürümekle deniz mundar olmaz”** şeklinde kullanılan atasözü Parpar Ahmet’in saldırganlığı, küfürbazlığı karısında yaptırım kararı alan köylülerin bu kararı ona bildirirken “Ya söverse” ihtimaline karşı kendi aralarında kullandıkları bir atasözüdür.

“...Onu sen bana bırak! Gider konuşurum en kötüsü bize sövecek değil mi? Sövsün varsın it ürümekle deniz mundar olmaz.” (KÖKA. s. 26).

“Devlet ana” adlı eserde **“ Kaynar çorba, buzlu şerbet olmaz, dişi çürütür; koca kişi, körpe avrat, işi çürütür.”** Şeklinde kullanılan atasözü “Karılar Koğuşu” adlı eserde **“Gece ayaz, gündüz bulut, evde kışı zayi eder; sıcak yemek soğuk su, o da dişi zayi eder; genç avrat koca kişi, o da işi zayi eder.”** şeklinde kullanılmıştır. Bu atasözleri her işin bir yakışığı olduğunu, olmayacak işere amin demenin yanlış olacağını, ilerde sorunların yaşanacağını belirtmek için kullanılmıştır. Atasözlerinin kullanıldığı metinler aşağıda verilmiştir.

“—Heyvah! Böyle mi bilinir sizde bu? Kulağını ver, Türkmen kocakarının öğüdünü işit! "Kaynar çorba, buzlu şerbet, olmaz; dişi çürütür / Koca kişi, körpe avrat, uymaz işi çürütür". (DA. s. 591).

“—Fena değil... Karının güzelliği ne demek? “Her karının adı birdir karanlıkta tadı birdir.” Demişler.

—Kocasını demek ki sevmiyormuş.

—Sever mi? İhtiyarlamış. Meşhur bir mesel var: Gece ayaz gündüz bulut, evde kışı zayi eder. Sıcak yemek, soğuk su o da dişi zayi eder. Genç avrat, koca kişi o da işi zayi eder.” (KAKO. s. 13).

“Büyük Mal” adlı eserde **“Keçinin meşeye ettiğini kül derisinden çıkarır.”** Şeklinde kullanılan atasözü “Körduman” adlı eserde ise **“Keçinin fidana ettiğini kül derisinden çıkarır.”** şeklinde kullanılmıştır. Bu atasözleri öç, intikam alma duygularını, bu duyguların devamında ortaya çıkan eylemin tezahüratını belirtmek için kullanılmıştır. Öç, intikam alma çok geç de olsa sahibini memnun etmiştir. Eserlerde Şöyle kullanılmıştır:

“Ulan iyi...Ulan ne kadar iyi...Ulan aferin kahpe Cennet!.. Haşşöyle...Ne denilmiştir sefil Zülfü “Keçinin meşeye ettiğini kul derisinden çıkarır.” Denilmiştir.” (BM. s. 52).

“—Hele rezil! Ulan Aferin! Bizim tekenin öcü yerde kalmadı. “Keçinin fidana yaptığını, kül derisinden çıkarır” demişler aferin!” (K. s. 435).

“Kısrağa dost gibi bakacak, düşman gibi bineceksin.” atasözünde toplumun kadına bakışını görmekteyiz. Yazar atasözünü Murat Bey’in ağzından şöyle ifade eder:

“—Tözey aşağıda ağlıyor mu hala? Yere oturmuşsa yanakları tutup yavaşça kaldırmalı gözlerinin içine sevgiyle, arzuyla bakarak dudaklarını öpmeli... “Kısrağı dost gibi bakacak, düşman gibi bineceksin...” atalarımızın her hususta birinci oldukları bu güzel ve zamparaca sözden de işte belli.” (KAKO. s. 124-125).

“Mert dayanır namert kaçır.” atasözü zora gelince erkeğin, erkekliğin, cesaretin ortaya çıkacağını belirtmek için kullanılmıştır.

“-Ak koyun ile kara koyun nerde belli? Geçitte... Hangi geçitte? Korkulu geçitte... Korkulu geçit nere? Mert ile namerdin ayrıldığı boğaz... Ne denilmiştir. “Mert dayanır, namert kaçır” denilmiştir.” (KUKA. s. 90).

“Nedir düşman, tutsak bilir; kaçmak nedir, aksak bilir.” atasözü her işin bir uzmanı olsa da asıl uzmanın onu yaşayanlar, yani başından geçenler olduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Tıpkı Nasreddin Hoca’nın damdan düşünce hekim yerine bana damdan düşen birini bulun demesi gibi...

“Kıyıcının domuzuyla kan içmeye doymayan gelir. Moğol’u aratır ki, gör nasıl? “Nedir düşman, tutsak bilir; kaçmak nedir, aksak bilir” sözünü yabana atma!”(DA. s. 215).

“Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz.” atasözü her şeyi “kün” emriyle yaratan Hz. Allah için yaratmanın sadece bu sözden ibaret olduğunu, acziyetin insanlar için bulunduğunu ifade eden kaderci yaklaşımı belirtmek için “Yorgun Savaşçı” adlı eserde şu şekilde kullanılmıştır:

“—Allah heriflerin gözlerine kara perdeyi çekti. Ne demişler?’’ deme olmaz olmaz/olmaz olmaz demişler bu dünyada ‘’demişler... İngiliz de olsa gavur kısmının bir yerde tutar avanaklığı... Çünkü Allah bizimledir. Öyle değil mi paşam?”(YS. s. 159).

“Ölenle ölünmez.” atasözü her ne olursa olsun hayatın devam ettiğini anlatmak için kullanılmıştır (Gİ. s. 299).

Halk arasında “Gönülsüz yapılan/yenen aş ya karın ağrıtır ya baş.” şeklinde kullanılan atasözü, eserde **“Senin bilmediğin aş ya dış ağrıtır ya baş.”** şeklinde kullanılmıştır. (KÖKA. s. 176).

“Tavuğu buğday tanesiyle çekip getirisin, karıyı üzüm tanesiyle...” atasözü bir işin olması için ısrar edip arkasını takip etmek gerektiğini, her kapıyı açan bir anahtar olduğunu vurgulamak için söylenmiştir.

“Kulak verme üstelemeye bak. Bunun yolu da bu! Tavuğu buğday tanesiyle çekip getirirsin karıyı üzüm tanesiyle...” (S. s. 34).

“Yer baskısı dağ, halk baskısı bey...” atasözü bey kısmının ağır başlı, sözünün eri, lafi dinlenir bir kişi olması gerektiğini belirtmek için “Devlet Ana” adlı eserde şöyle kullanılmıştır:

“Bey kısmı “Sayılayım” derse, kapısına zorlu silâhşor biriktirecektir. “Yer baskısı dağ, halk baskısı bey” denilmiştir.” (DA. s. 283).

Gazeteci Murat’ın Şinasi’den atasözleri okuduğunu, bunu gazetede oluşturacağı köşede kullanmak için yaptığını ve seçtiği atasözlerini şu şekilde ifade eder.

“Canı çalışmak istemiyordu. Çalıştığı da, dergi için Şinasi’den atasözleri seçmek... Bunlarla ‘Halk Felsefesinden Örnekler’’ diye bir küçük köşe yapmayı düşünmüştü, ‘Kurtuluş’un gelecek sayısına... “Adam yanılmakla adam olur”,

“Ölenin malı da beraber ölür”, “İlk vuran okçudur”, “Türk’ün miracı asılmak”, “Davasını bilmeyene tanık olma”, “Düşünse toprağa sarıl”, “Dar yerde yemek yemekten bol yerde dayak yemek hayırlıdır”, “Osmanlıyı at yıkar, Türk’ü inat”, “Kavgada silah ödünç verilmez”, “Konuşmak okumaktan iyi”, “Tamahkâr varken dolandırıcı aç kalmaz”, “Görünürden görünmez çoktur...”

Usandı birden... İki yokluğa alışamıyordu bir türlü: Elektriksizliğe, akarsu olmayışına...” (YA. s. 336).

“Kızını dövmeyen dizini döver.” Kelamı zamanın yegane mücerrep pedagesi hakikati idi. “Kadın dediğin, çiroza benzer, ne kadar döversen o kadar yumuşar” hikmeti de aile saadetinin bir vakitler sopaya istinat ettiğini ne güzel ispat eder.” (ÜÖ. s.174).

“Aç bırakma hırsız olur, çok söyleme arsız olur” lafı da sözün terbiyede kıl kadar yeri olmadığını ispat etmez mi? (ÜÖ. s. 175).

Yukarıdaki örneklerde de Kemal Tahir’in “Karikatür” dergisinde “Dayak Cennetten mi Çıktı?”³ (Başlıklı yazısında dayağa karşı olduğunu literatürümüze giren, dayağı savunan deyim ve atasözlerini kıyasıya eleştirdiğini görüyoruz.

4.2. Deyimler

Deyimler, kalıplaşmış anonim sözlerdir. En az iki kelimeden oluşurlar; ancak istisna tek kelimelik deyimler de vardır: “ıslatmak, damlamak, eteklemek, tepelemek...” gibi. Deyimlerin sözleri sözlerinin yeri değiştirilemez. Her deyim ifade ettiği kalıp bir anlamı vardır. Çoğu mecazlı kinayeli sözlerdir; ancak gerçek anlamda kullanılmış deyimler de vardır. Deyimi oluşturan sözlerden tamamı gerçek anlamdan uzaklaştığında deyim birleşik yazılır. Deyimler cümle içerisinde iyelik ve şahıs eklerini alabilir. Mesela “göze girmek” deyimi “Gözüne girdim.” veya “Gözüme girdi.” şeklinde kullanılabilir. Deyimler genellikle mastar durumundadır. “Patayı çakmak, eteklemek, yola düşmek...” gibi. Cümle biçiminde olan deyimler de vardır: “Çiğ yemedim ki karnım ağrısın.” gibi.

Şükrü Elçin deyimleri şekil ve mana diye ayırıp mana bakımından şöyle açıklamıştır:

³ Kemal Tahir, Dayak Cennetten Mi Çıktı, Karikatür, (110) 1938.

“Deyimler atalar sözünde olduğu gibi soyut kavramları açıklamak için somut kavramlara başvururlar. Deyimleri teşkil eden kelime guruplarında benzetme yoluyla yapılanların hepsi veya biri gerçek anlamlarının dışında ve fakat anlam içindedirler (...) Deyimlerdeki hayaller çok defa mantık dışı ve mübalağalıdır. Deyimler bazen süslü bazen boş sözlerdir...” (Elçin 1993: 644).

Deyimlerle ilgili bu açıklamalardan sonra Kemal Tahir’in eserlerinde göze çarpan deyimleri -alfabetik olarak- kullanım anlamlarıyla beraber vermeye çalışacağız.

Acizlik getirmek: Çaresiz kalmak.

Mansur Efendimiz, ben Allah’ım diyerek huruc edince İslam karışıyor. Çok adamın akı şaşıyor. Zamanın uleması araya giriyorlar: “Gel etme efendi” bu söz nasıl söz, geri dur, tövbe çek, sözü kim söylediye tövbeyi o çeksin, diyerek feryadı çıktığı kadar bağıyor. Hitamında bunlar acizlik getiriyorlar. (DY. s. 183).

Aç gözlü: Doymayan, hakkından fazlasını isteyen.

“Gençler sıralarını savıp küçük çocuklar bağrışarak tasa hücum ettikleri zaman yüzünü buruşturdu. “biz de vaktinde böyle mi yapardık?” çocuk kısmı utanmaz bir yandan, aç gözlü bir yandan, rezillik...” (S. s. 94).

Ağzından kaçırmak: Farkında olmadan bir sırrı ifşa etmek, açıklamak.

“...Din askeri Rufai gerek ki düşmana kavuşunca süngüden kurşundan yılmaya ve de sırasında her bir beden acısına dayanıp İslam’ın sırrını ağzından kaçırmaya.” (BÇ. s. 315).

Ağzın tadı bozulmamak: Huzuru kaçmamak, her zaman mutlu olmak.

“Bal şerbetinden birkaç yudum içti. Kaşığı yanındakine verirken; Oh yarabbi şükür... Ağzımızın tadı bozulmasın inşallah” dedi. (S. s. 94).

Aklı yatmak: İnanıp, güvenip, destek vermek, kabul etmek.

“İki dizi üzerine gelip çok laf etti. Tasarımlarını sayıp döktü, milletin aklını savunma işine iyice yatırdı.” (KÖKA. s. 258).

Ateş saçağı sarmak: Meftun derecesinde aşık olmak. (“Ateş bacayı sarmak”, diye bilinen deyim “ateş saçağı sarmak” şeklinde kullanılmıştır.

“Artık iş işten geçmiş. Ateş saçağı sarmış. Ben ölüyorum abla... Senin haberin mi var? dedi. Oğlan bir mektup yazdıysa, o dört mektup yazdı...” (N.s. 274).

Avucunun içine gülmek: İnceden inceye sezdirmeden ukalaca alaya almak anlamında kullanılmıştır.

“Dedim bunları hep Pırava reziline... “Sen oralarını bana bırak arkadaş, dedi.

Bana kalsa sinamak boşuna!... Bu sebepten gülüverdim avucumun içine sezdirmeden.” (BM. s. 305).

Başına çökmek: İrzına geçmek, tecavüz etmek anlamındadır.

“Beri bak Marazlı derviş, bizim Çorum’umuzda bu, haddini bilmeyenin başına çökme işi çok olmuştur ya hiç biri böyle can alıcı düzenlenmemiştir.” (BM.s.340).

Boyun eğmek: İstemese de kabullenmek.

“Fukara güney yeli, at nedir bilmezse de, karşısındaki koca Tanrı olduğundan, gerisini kurcalamadı, "Keyfin bilir," diye boyun eğdi.” (DA. s. 418).

Boyunca günaha batmak: Büyük günah işlemek. Dinin yasaklarını yapmak.

“Vaktimizi bilelim Müslümanlar! Namazımı kaçırdım diye yanmayalım! Boynumuzca günaha batmayalım. Gavur işi değil bu saatler, Capon müslüman işi...” (BÇ. s. 87).

Can başına sıçramak: Sinirlenmek, delirmek kızmak anlamındadır.

“Kedin bilmez değılsin ya, çoban kısmı tekin değildir. Fazladan bu çobanın can başına sıçramış... Bursa’nın çobanı gece gündüz dağlarda haykırır gezer olmuş.” (RYK. s. 95).

Cavlağı çekmek: Ölmek anlamında kullanılmıştır.

“Verdiği dermanı alıp her neyse kaynatıp içmiş. İçmesiyle yoğurt aklığında ki gövdesi o saat yeşil küfe kesti, ardından ocak isı gibi karardı. N’oldu demeye kalmadan kara cavlağı çekti.” (BM. s. 245).

Cici mama yemek: Kadınla cinsel ilişkiye girmek.(Gİ.s.327).

Çiğ yemedim ki karnım ağrısın: Suçu yanlış olmadığından gocunacak bir şeyi de olmamak anlamındadır.

“Toprak Hatun milletin donuklaştığını önce hiç sezemedi. Çiğ yememişti ki karnı ağrısın! Fazladan, yukarda Koca Tanrı, aşağıda Emey Hanım, yayladan getirilen tabancaların burada olduğunu biliyordu.” (BM. s. 484).

Çizgiyi yanlış çizmek: Baştan yanlış yapmak, kuralları koyamamak anlamında kullanılmıştır. Eserde şöyle geçmektedir:

“Yanlış çizdik bu çizgiyi Yıldız Ağa! Niyazi Çavuşun sözünü dinlemek varmış. Hocanın sözünü dinlemedik Muhtar Nazmi emminin sözünü dinlemedik. Anan karı bunca ağladı. Halt ettik Ömer Eğitmen’in sözlerine kanmak yoktu”. (BÇ.s.232).

Damlamak: Olay yerine vakit kaybetmeden gelmek.

“Yangın var diyerek köşklü narasına çöktü ki bunca yıllık Sidikli’nin kablesi şaştı. Sus ulan dememize kalmadan komiser damladı.

—Sidikli’nin karakolla arası yok mu?

—Valla Osman Abi dubara döndü ama çakozlamayalım. Komiser karıyı resmen arakladı. Bizi ıslattılar ki dümdüz.” (EŞM. s. 69).

Dili dışı kilitlenmek: Korkudan konuşup hareket edemez olmak anlamında kullanılmıştır.

“Daha geçen hafta şurada ki jandarma kulübesine elinde mumla girip oturmuş. Jandarmanın aklı çıkmayazdı, dili dışı kilitlendi.” (D. s. 146).

Dillere destan olmak: Övgüyle bahsedilmek, dilden dile söylenmek.

“Ahmet’in kahve ocağı başlangıçta dillere destan oldu Nargileler parıl parıl, fincanlar dizi dizi, semaver tertemizdi.” (ÜÖ. s. 61).

Dişini sıkmak: Sabretmek anlamındadır.

“Karlos Çorbacı boşuna kurcalamaktasın yerin altını sen,üç günlük ömründe..Sık dişini cavlağı çekince toplarsın bu testi kırıklarını,bakır parçalarını...” (YS. s. 161).

Ek yerini tutmak: Açığını yakalamak anlamında kullanılmıştır.

“Nedir Hacı Emmi? Hangi ek yerimizi tutmuş bu rezil Pırava?” (BM. s. 369).

El sürmemek: Alıcı olmamak anlamında kullanılmıştır.

“Hacı ağanın malı olan ardiyeye, tarlaya, fındıklığa, bahçeye, bostana, dükkana mala el sürmeyiz ve de göz ucuyla bakmayız.” (Gİ. s. 292).

Eski hamam eski tas: “Köyün Kamburu” adlı eserde “eski hamam eski tas” şeklinde kullanılan deyim hiçbir şeyin değişmediğini, her şeyin bilinen düzende olduğunu anlatmak için kullanılmıştır..(KÖKA. s. 22).

Eşek sudan gelinceye kadar dövmek: Öldüresiye dövmek anlamında.

“Jöntürk diye gammadlanan tıbbiye talebelerini yedi sekiz Hasan Paşa’nın eşek sudan gelinceye kadar dövdüğünü mahalle arasında baskın veren şaşkın zamparalara, semt bıçkınlarının sille ve tokatla ders verdiklerini hep biliriz.” (ÜÖ. s. 174).

Etelemek: Kendini gösterip, saygıyla selam vermek anlamındadır.

“Etekledim, bir zaman dikildim tekrar etekledim. Nedir kürdoğlu veresiye mal almaksa niyetin hiç olmaz.” (Gİ. s. 292).

Görgeç: Anlık olan, çabuk biten, önemsiz anlamında kullanılmıştır.

“Hasan Pelvan’ın ellerine sağlık. Allah için sopa iyi çekildi. Eh efendi, elverir, sürgit değil görgeç denilmiş. Geçenlerde dediğim gibi: Biz bunu medreseye dehleyelim.” (KÖKA. s. 143-144).

Göze almak: Bütün riskleri baştan kabullenmek.

“Arada sırada şüpheyeye düşüp “Acaba Musa Çavuş’a Sülük oğlana bir söyleyen olur da başım belaya girer mi?” diye işkillenenler de her şeyi göze alıp köyü sonuna kadar koruyacaklarına yemine ettiler.” (KÖKA. s. 258).

Gözü kara: Korkusuz anlamındadır.

“İstibdat yıllarında deniz askerliği tulumbacılıktan farksız olduğu için bilirim. Bunlar bilek gücünden, usta nişancılıktan, gözü karalıktan anlar.” (YS. s. 263).

Gözünü açmak: Herhangi bir tehlikeye karşı hazır bulunmak uyanık olmak.

“Erkek evinden gelin sandığı getirilecek. Sana teslim gözünü aç. Örtüyü falan çaldırma rezilliktir.” (S. s. 121).

Gün görmemek: Bolluk refahtan uzak olmak sıkıntı çekmek.

“Bundan sonra fukara gün görmez. Ekserimiz müfsit, ahlaksız olduk.” (RYK. s. 72).

Hak etmek: Becermek anlamındadır.

“...Çamaşır yıkamayı değme kadından iyi hak eder, yamar ütülerdi.” (D. s. 51).

Hasır üstünde kalmak: Elindeki tüm mal varlığını kaybetmek, iflas etmek.

“Aslında bir şey olmazmış ama Ertuğrul Bey, onur etmekteymiş “Yok” demeğe... Beyliğine yaraştıramamaktaymış... “Bu yüzden hasır üstünde kaldı uç milleti, bunaldı ki büsbütün,” dedi eniştem...” (DA. s. 35).

Islatmak: Dövmek, dayak.

“Yangın var diyerek köşklü narasına çöktü ki bunca yıllık Sidikli’nin kiblesi şaştı. Sus ulan dememize kalmadan komiser damladı.

—Sidikli’nin karakolla arası yok mu?

—Valla Osman Abi dubara döndü ama çakozlamayalım. Komiser karıyı resmen arakladı. Bizi ıslattılar ki dümdüz.” (EŞM. s. 69).

Kaçıntı yapmak: Zina etmek anlamında kullanılmıştır.

“Dur hele! Bunların evlenmesi doğuracak kadar olmadı. Söyle sene abla, sakın topal karı vaktiyle bir kaçıntı mı yapmış?” (KÖKA. s. 43).

Kaşık tutmak: Davetiye çıkarmak, karşı tarafı kışkırtmak anlamında kullanılmıştır.

“Vatmandır, daha, belanın irisine kaşık tuttuğunu ve kırılalı parmağını eşekarısı deliğine soktuğunu kestiremeyip, göz ışımarıyla Dadal Efendi’yi göstermekle, bileççi işi kavrayıp, “Bilet” dedi.” (YS. s. 68).

Kayıplara karışmak: Ortadan yok olmak.

“Kırklardan olmadığı ne belli. Bana sorarsan kayıplara karışmadı. Deli Derviş donuna girdi. Gelip Zeynel Ağa’nın değirmenine kondu.” (BÇ. s. 113).

Kiblesi şaşmak: Ne yapacağını şaşırarak.

“Yangın var diyerek köşklü narasına çöktü ki bunca yıllık Sidikli’nin kiblesi şaştı. Sus ulan dememize kalmadan komiser damladı.

—Sidikli’nin karakolla arası yok mu?

—Valla Osman Abi dubara döndü ama çakozlamayalım. Komiser karıyı resmen arakladı. Bizi ıslattılar ki dümdüz.” (EŞM. s. 69).

Kırmızı tumanlıya hasret gitmek: Abazalık, kadın yüzü görmeyenin anlamında kullanılmaktadır.

“Hay gözün kör ola Abdurrahim... Kırmızı tumanlıya hasret gidesin e mi?” (N. s. 276).

Kulak asmamak: Önem vermemek anlamındadır.

“Bizde bir Ramazan Bayramı vardır, bir Kurban Bayramı! Ramazan Bayram’ına da kulak asma!” (KM. s. 229).

Kulak vermek: Gizlice dinlemek anlamında kullanılmıştır.

“Evlatlıkları da ağa uyurken muhahkah çadırın kapısında nöbet beklerlermiş. Bezirgan Ağa bakmış ki konuşuyorlar, kulak vermiş. “Şunu öldürelim de kervanı bizim olsun. Suyu deh edelim gitsin.” (D. s. 224).

Kurban gitmek: suçsuz yere cezalandırılmak anlamındadır.

“Yüzbaşı Bey tabur kumandanın hasedine kurban gitmişti.” (D. s. 49).

Nikah kıymak: Evlenmek anlamındadır.

“Dayı Maksut Neriman’ın, Teğmen Faruk Cemil’in tanığı oldu. Yahya Hoca kısa bir dua ile nikahı kıydı.” (YS. s. 169).

Ocağını yakmak: Nesli, töreyi düzeni devam ettirmek.

“On yiğide bedel Demircan oğlun yetmez mi, senin Bacıbeyliğine ve de rahmetli Rüstem Pelvan yoldaşımın ocağını yakmaya?” (DA. s. 101).

Patayı Çakmak: Selam vermek anlamında kullanılmıştır.

“Koştum. Hükümatta mektupçu beye rastladım. Hazır ola gelip patayı çaktım.” (Gİ. s. 273).

Sofra dökmek: Ziyafet vermek anlamındadır.

“Köy yerinde fukaradan muhtar görülmüş müdür? Fukara kısmı oda mı açabilir, gelen gidene memura zaptiyeye sofra mı dökebilir?” (KÖKA.s.198).

Sotaya düşürmek: Issız yerde, savunmasız yakalamak.

“Kopil amandayken bağışlamak sıralıdır. Oğlan hem kurabiye hem toy... Sotaya düşürdüler. Benim lafım harbi. Üst yazı fasa-fiso...” (EŞM. s. 65).

Sürgit: Devam eden sürekli, önemli anlamında kullanılmıştır.

“Hayır istemez diyenin elini öperim, istidacı Mistik kopuğu gibi “Pırava” deyip patayı çıkarım.” (BM. s. 112).

Taşı havaya atıp başını altına tutmak: Gençlikte hiçbir şeyin umursanmadığı “cahil cesareti”nin yaşandığı dönemde yapılanlar, yani sonuçlarını düşünmeden pervasızca yapılan işleri anlatan deyim eserde şöyle verilir:

“Bu nasıl bir çağdır, taşı havaya atıp başı altına tutacak bir çağ değil midir? Bu yaşta sarhoşlanıp naralanmadıkça, fırtına gibi esereken gecenin bir vakti mahalle içlerine dalıp avradı oynak dümbükleri ,’Aman bizim evin camlarını mı indirecekti, yoksa kapıyı mı devirecek?’ diye hoplatmayınca ve de...” (BM. s. 54-55).

Tok gözlü: Dünya hırsı olmayan hakkına razı olan.

“...Şerbet içme sırası yaşlılardan gençlere gelince Mustafa sulu kapısına doğru geriledi. Böyle tok gözlü davranmayı ağabeyi Murat’tan öğrenmişti.” (S. s. 94).

Türkü olmak: Dillere düşüp alay konusu olmak.

“Örtüyü çaldırdın mı sana ödetirim. Fazladan “gelin örtüsünü çaldıran avanak” diye Yamörene türkü olursun.” (S. s. 121).

Yatağa düşmek: Hastalanmak anlamında kullanılmıştır.

“Sen, sabah namazından, akşam ezanına kadar kaynar suda çalışabilir misin a karı? Üç aya varmadan yatağa düştü. Sıcak suda çalışmak göğsüne dokunmuş...” (Gİ. s. 30).

Yola düşmek: Bir yere gitmeye başlamak anlamındadır.

“Göreyim seni! Kürtlük sırasıdır ve de kürt aklı göstermek sırasıdır, dedi. Yola düştüm ama keyfide yitirdim.” (Gİ. s. 292).

Yüreğindeki dışarı dökmek: Gizli yeteneğini açık etmek, bildiklerini açıklamak.

“Elbet adam kıtlığında. Akıl olsaydı yüreğimizdeki dışarı döker miydik?” (EŞM. s. 49).

Yüzüne gözüne bulaştırmak: Beceremeyip berbat etmek anlamında kullanılmıştır.

“Tamam, beyim kağıdı yaktı. İsmet Paşa’nın resimciliğini yüzüne gözüne bulaştırdı.” (KM. s. 257).

Yazar dövmek, zarar vermek, dayak anlamlarına gelen deyimleri “Üstadın Ölümü” adlı eserde “Dayak Cennetten mi Çıktı” başlıklı yazısında ardı ardına sıralamış dayağı ve dayakçı zihniyeti eleştirmiştir.

“Dayak; ıslatmak, tepelemek, suyunu çıkarmak, yüzünü gözünü karıştırmak, bodoslamasını kırmak, yapıştırmak, muştalamak, marizine kaymak, tüyü yolunmuş tavuğa çevirmek, leşini sermek, pataklamak, hakkından gelmek, Allah yarattı dememek, tabirleriyle lisaniyatımıza aşağıdan yukarıdan da kök salmıştır.” (ÜÖ. s. 174-175).

4.3. Ölçülü Sözler Vecizeler

Atasözlerine yakın olan ancak söyleyeni belli olan özlü sözlerle “vecize” denir. Vecizelerin de sözleri sözlerinin yeri değiştirilemez. Az da olsa birkaç eserde ölçülü sözlerle yer vermiştir. Tahir’in eserlerinde vecizelerin kullanımı şu şekildedir:

Dayakla eğitimi savunan bir zihniyetin bunu dile nasıl ustaca aktardığını Ziya Paşa’nın dizeleriyle ifade eder Kemal Tahir, “Üstadın Ölümü” adlı eserde:

“Kadın dediğin, çiroza benzer, ne kadar döversen o kadar yumşar.” Hikmeti de aile saadetinin bir vakitler sopaya istinat ettiğini ne güzel ispat eder.

Hele Ziya Paşa merhumunun:

“Nush ile uslanmayı etmeli tektir,

Tektir ile uslanmayanın hakkı kötüdür” beyti ile edebiyata geçip kurulan dayak, Osmanlı içtimai hayatında sopanın en köklü, en esaslı bir mevkiini işaret ve tespit etmek bakımından çok mühimdir.” (ÜÖ. s. 174).

Peygamberimize (S.A.V.) atfedilen şu sözde oldukça enteresandır.

“Ali başını büsbütün göğsüne eğmiş, bir şeyler mırıldanıyordu.

Hacı imam geniş yüzünü büsbütün yayıp takma dişlerini beyaz beyaz kımıldatarak güldü:

—“Sükût ikrardan gelir Rıza Bey, sükût ikrardan gelir. Hastaya çorba sual olunmaz. Peygamberimiz ne buyurmuş: ‘Karı milleti, ne Müslüman’dır, ne Frenk. Kırk tanede bir tanesi bir Müslüman’a gerek.” Yaa Rıza Bey...” (Gİ. s. 81).

Namık Kemal’in şu dizesi de sanatçının ölçülü sözler olarak kullandığı sözlerdendir.

“... Boşuna telaşlanmış Niyazi, Gurbet Hala... Benim bildiğim Memetçe, “Köpektir zevk alan sayyâd-ı bi insafa hizmetten” dedirtmez kendine...” (KUKA. s. 107).

4.4. Küfürler Argo Sözler

“Argo: Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı. 2- Serserilerin, külhan beylerinin kullandığı söz veya deyim.Küfür: Sövme, sövmek için söylenen söz, sövme.” (1998: 129).

Kemal Tahir küfürler ve argo sözleri çok yoğun olarak kullanmasa da eserlerinde bunların örneği yok değildir. En usturuplusundan en masumuna kadar yapılan küfürler en bitirim delikanlıların kullandığı kelimeleri onun eserlerinde görmek mümkündür:Pazar satıcısının yabancı gördüğü hanımlara karşı küfre varan hitapları çok nükteli ve kinayelidir.

“Hem yürekli hem bilekli fazladan lafın çifte anlamlısını pek seven bir zibidi. Kızla anası pırtıları yoklayıp durularken herif başlamış laf dokundurmaya... “Allı verelim, küçük bayan... Morlu verelim... Açıkça koyu verelim” diye yılmış... Evet, yılmışa iyiymiş ama yılmış. Berikiler göçmen olduklarından bizim yutturmacalarımızı nerden bilecekler? Fukara kız “koyu istemez” dedikçe densiz herif tadında kesmemiş; yutturmacayı üsteledikçe üstelemiş. Öteki pazarcılar gülüşmeye başlayınca kız işin farkına varıyor...” (KM. s. 92).

Pazarlıkta Süleyman Efendi ile anlaşmayan Bekir Ağa en okkalı küfürlerini sandukalardan gün ışığına çerçi Süleyman için çıkartmaktadır.

“Bekir Ağa artık son çaresine başvurdu, bir adım gerileyerek toparlandı: Sağ kolunu yukarı aşağı sallamaya başladı.

—Ulan çerçi avradımı belleyesin ki...

—Otuz efendi.

—Anamla Kabe yolunda zina etmiş ol ki...

—Eşşedüenla... Kızlarım Çorum Galatasında (kerhanesinde) müşteriye çıksınlar ki...

—Otuz dedim Ağacığım, otuz...

—Gelinlerimi üzerinden Çankırı Çingeneleri tüm aşsın ki...

—Aşağı kurtarmaz, benim ağızımdan yemin çıktı

—Gel yeğen yanılmaktasın! Aklın ermediğinden...

—Otuz...

—Ben de “yirmi beş” dedim kafir!

—Hiç olma Ağa... Otuzdur bu...

—Öyleyse Çerçi Süleyman Ağa ben senin ananı avradını ve de kızlarını ve de gelinlerini ve de eşiğindikileri, beşiğindikileri... Cümle ümmeti Muhammet’le, cümle firengistan kefereleriyle birlikte... Ulan namussuz sen Sungurlu pazarına icat

mi çıkaracaksın? Pazarlıksız mal mı satılır pezevenk? Banka mı oldun? Dananın karnında çömlekle Ceneviz altını mı var?

—*Otuz dayıcığım, ömrüne bereket ve beline kuvvet...*

—*Dayının da senin de silsilenizi eşekler... Töbe Yarabbi!...*” (RYK. s. 99).

Yine bir alacak verecek meselesi yine havada uçuşan gün yüzü görmemiş havada uçuşan savrulan küfürler... Ana avrat gelin kız ne varsa sıralanmaktadır. Bunlar “Dutlar Yetişmedi” adlı eserde şöyle geçmektedir:

—*Ulan namussuz Satılmış yeter ettin. Mahpus Milletme bizi rezil ettin dümbük. Ulan dursana pezevenk. Paramı bitamam isterim demekteyim.*

—*Senedi napalım senedi?*

—*Nasıl senet, hangi senet, avradını top kâküllü gelinini ve de körpecik yengen kızını...*

—*İçeridesin, kapalısın, söversin. Hiçbir şey lazım gelmez. Beş lira elverir. Gelecek ay geldiğimde beş kayme daha veririm.*

...*senedi...*

—*Ulan senet nedir. Biz senet mi imzaladık düzü!*

—*Evet imzaladık! Çünkü erkek sözü senet. Ben erkeğim Mehmet Ali ben dört yüz dirhem... Gelecek ay senet getireceğim. İmzalar beş kayme daha alırsın.*” (DY. s. 192).

“Domuz, gebeş, hıyar, kayarto sözleri de küfür olarak kullanılmıştır.

—*Ne okuyorsun sakallı domuz! Diye laf attı.*

Şemsettin hoca telaşlandı.” (HŞİ. I s. 93).

“Koridorda gürültü eksildiğinden kısım kapısının açılıp kapandığı duyuldu. Ayak sesleri yaklaştı. Demin bağırان meydancı oğlan kafasını içeri uzattı:

—*Hey seringel!*

—*Nedir ulan? Bela mısın akşam akşam?*

—*Oğlum sana hiç mi iyilik yaramaz? Kısmet getirdik...*

—*Ne kısmeti*

—*Nah varan beş! Çaylak belleme eski sübyan...*

—*Kim be? Adı yok mu?*

—*Kan yalamış, leş atlamış babayiğit... Vurduğu karı ama sen tosunun yüreğine bak!*

Yorganı omzunda, yazma mendilinden bohçası kolunda içeri giren delikanlı meydancıya kabadayı kabadayı baktı:

—Ne sandın oğlum, biz senin gibi...

—Neymiş oğlum benim gibi?

Osman Ağa çıkıştı:

—Kesin patırtıyı kayortalar!

Yeni gelen döndü:

—Şuna baksana Osman Abi. Kapıdan beri kafa ütüledi. Bahçe meydancılığı böyle gebeşlere kaldıysa...

—Gebeş senin babandır hıyar!” (EŞM. s. 55).

4.5. Satıcı Sözleri

Eskiden ağız laf yapan, yüksek sesle sattığını tanıtan insanlar daha çok iş yaparlar daha çok para kazanırlarmış, inancı hâkim olduğu için pazarlarda; pazarcı esnafı da malını satmak için boğazı yırtılıncaya kadar bağırmış. Kemal Tahir eserlerinde bu kişilerin mallarını nasıl pazarladıklarını ihmal etmemiştir. “Bozkırdaki Çekirdek” adlı eserde Emine Öğretmen ve Halim Akın (bölge halkının ifadesiyle) “esdüdü”nün ihtiyaçlarını almak için pazarı dolaşırlar pazarda et, kaysı, erik ve saat satıcıların sözleri oldukça dikkat çekicidir:

“Müdür Halim Akının “olur peki” demesine kalmadan bir bağırtı koptu:

—Et getirdim pazara açlar! Kız eti gibi gevrek et getirdim! Atabeyin emir boş bulunmuş olmalı ki Allah belanı vere emi kör pezevenk diye hoplarken Halim’le Emine Öğretmen bağırtıya döndüler. Bağırان göbekli enseli bir herifti. Sol gözü kördü. Başındaki koca şapka beline sardığı ak peştamal lekelerden alacaya dönmüştüler. Gömleğin önü karnına kadar açıktı. Bir elinde dumanları tüten saç mangal ötekinde kesilmiş ekmek dolu koca bir sepet vardı. Sesi ince keskin hadım sesiydi.

Et getirdim pazara açlar! İt eti gibi yutkunmalı değil. Etimi yemeli benim... Besili et benim etim... Anası kısır toklu eti... Sütinen besledim adamlar. Elimin içiyle üzüüm yedirerekten besledim köylüüüü! Ocak başında besledim ben etimi, komşularım tanık... Koca teke eti değil buu... Kuyruk yağı saldım kıymama ben, içyağ, donyağ değil.

Etçi gelip dükkânın önüne durmuştu. Bir yandan bağılıyor bir yandan Emir Ağa'yı kolluyordu. Ağanın oralı olmadığını anlayınca gözüne bakarak var gücüyle haykırdı.

—Eşşek! Benim etimi yemeyen, eşşoğlu eşek!

—Höst rezil... Çarparım şamarı... Bura gavur köyümü ki senin etini yiyen bulunsun, domuz!

—Dişin yok, kuşun yok Atabey'in Emir, sana öyle demek düşer. Biriktir bakalım sarı kızları... Elbet küçük karının koynunda bir yiyen bulunur.

Emir Ağa “Höst rezil, ben seni öldürünce...” diyerek kepenk sopasına yapışınca etçi savuşup kalabalığa karıştı.

Halim Akın'la Emine Öğretmen sergilerin sık olduğu yere doğru yürüdüler. Biri at arabasıyla yeşil erik, sarı kayısı satıyordu.

—Tosya'dan kaysı getirdim kardaaaşşş!... Irmak boyundan aldım geldim. Bal istersen kayısı... Ekşi istersen erik... Kayısım ballı güzel... Eriğim canlı güzel.

Son sözleri türkü makamında söylüyordu. Sesi bağırmaktan kısılmıştı.

Serginin biri saat doluydu. Satıcısı boynuna hazır papyon kravat takmış saçlarını sarıya boyamış, maşayla kıvırtmıştı. Sesi kasıtlıydı. Belli ki pazarın en soylu malını sattığı için kibirleniyordu.

—Çin işi Japon işi... Çingiraklı saat... Cevriye fosforlu da benim saatim değil mi? Mümin yüreğidir bu saatler... İmam şaşar bu saatler şaşmaz. “Vaktimizi bilelim Müslümanlar! Namazımı kaçırdım diye yanmayalım! Boynumuzca günaha batmayalım. Gavur işi değil bu saatler, Capon müslümanı işi... “Saatim yok” sözünü yasak ettim, Ilgaz'da yazak... Vaktini bilmeyen Tanrısını da bilmez. Müslüman kardaşlar... Bu ne bu? Cep saati... Tak talkı saat... Bak baklı saat... Gece kurt gözü gibi ışıldayan saat... Canlı saatler bunlar... İnsan gibi fikri var bunların... Üstünden kamyon geçsin, yayı camı kırılmaz saatler... Tekirdağlı Hüseyin Pelvan'ın elinde direği millî bükülmez saatler. Yirmi dört taşlı saatler... Taşını say da al arkadaş, sayı bilmezsen birine saydır al!...” (BÇ. s. 86-87-88).

Acil satılması gereken mallar ise pazara, bedestene, çarşıya tellal çıkartılarak dolaştırılmış. Tellalın dolaştırdığı yatak takımını satmak için söylediği sözler şu şekildedir:

“—Bedesteen! Saray takımı getirdim Bedesteeen... Bunu satan avanak, almayan mı avanak bre akılsız Bedesteeen!.. Sıkı durun yüreğiniz yarılmasın. Evvel mezatı bunun on beş kaymedir. Yanlış değil! On beş kayme... Var mı taliplisi?.. Var mı pey süren? Var mı on para arttıran?.. Bak, babacığım! Bunun alımı parayladır da, kurban olduğum, bakımı bedavadır, bedava...Tellal Ali Çavuş, akla gelir ne kadar çift anlamlı rezil laf biliyorsa ardı ardına uluyarak geçti geçti gitti. Bağirtısı duyuluyorsa da, dediği anlaşılmıyordu.” (YA. s. 310).

Zıpır bir pırtıcının (kıyafet satan pazarcı) hak kapısını, ekmek teknesini nasıl hayrat zorladığı ise gayet düşündürücüdür.

“Hem yürekli hem bilekli fazladan lafın çifte anlamlısını pek seven bir zibidi. Kızla anası pırtıları yıkayıp durularken herif bulaşmış laf dokundurmaya... “Allı verelim, küçük bayan... Morlu verelim... Açıkça koyu verelim” diye yılışmış... Evet, yılışmasa iyiymiş ama yılışmış. Berikiler göçmen olduklarından bizim yutturmacalarımızı nerden bilecekler? Fukara kız “koyu istemez” dedikçe densiz herif tadında kesmemiş; yutturmacayı üsteledikçe üstelemiş. Öteki pazarcılar gülüşmeye başlayınca kız işin farkına varıyor...” (KM. s. 92).

4.6. Dualar Beddualar

Dua, Arapça “çağırma” anlamındadır. Âdem-i beşer diz çöküp el açar, yaratanına. Sıkıntısında bir isteğinde hep O’nu çağırır imdada; çünkü O böyle istemektedir. İsteyen kullarına sonsuz hazinelerinden ihsanda bulunur Rabbim. Şair O’nun bu cömertliğini şu dizelerle ifade eder: “Verirler ben acizim kudret senin dedikçe, /Verenin şanı büyük sen iste istedikçe” diyerek Allah’ın sonsuz rahmet ve merhametini, ihsanını ifade eder

Dualar ve beddualar Pertev Naili Boratav tarafından şöyle izah edilmiştir:

“Bir bölümde sadece konuşmayı renklendiren kısa kalıplar şeklinde alkış ve kargış (hayır dua-bed dua) sözleri vardır. Bu biçimdekileri bir Halk edebiyatı türü olarak tanımlamak yersiz olur; konuşmayı süsleyişi, duyguları belirtici, anlatımı güçlendirici dil öğeleridir bunlar; kısıklıkları, yoğunlukları son kertede bulunmakla ikinci bölüktekilerden ayrılırlar: Allah muradını versin!, tuttuğun altın olsun!, alkışlara, inim inim inleyesin, Allah belanı versin!, Muradına ermeyesin! Kargışlara örnek olarak gösterilebilecek beylik söz kalıplarıdır.

İkinci bölüğü, koygunluğunu anlatımdaki özenilmişlikten, imge, düşünce ve çağrışım buluşlarındaki başarıdan olanlardır. Küçük sanat yapıtları diyebileceğimiz bu bölük alkışlara ve kargışlara birkaç örnek verelim:

Alkışlar (Hayır dualar)

Allah harmandan elini, yalandan dilini çeksın!

Yat başucunda bul, kalk ayak ucunda bul!

Kargışlar (Bed dualar)

Allah sana uyuz versin de tırnak vermesin!

Ekmeğini it yakarı bit yesin!

Yelli günde evin yansın! (Boratav 1992: 126).

Yazar “‘Namusçular’” adlı romanda bed duaya güzel bir örnek vermiştir:

“—Herif bu işe on beş lira sarfetmiş. Doğru söyle sen mi soydun karı mı?

—Tövbe Yarabbi... Ben yalvarmalarına dayanamadım. Eğer on paralarını aldımsa İmam Hasan Hüseyin kanı olsun Allah beni nuzmahil etsin cin, peri kitabı beni çarpsın.” (N. s. 276).

Narlıcalıların Parpar Ahmet yüzünden tütün kaçakçısı Gavur Ali’ye ettikleri beddua da ilginçtir.

“Dost düşmana rezil olan Narlıcalılar ne yapacaklarını şaşırdılar. Bir zaman tütün kaçakçısı Gavur Ali’ye sövüp saydılar:

—Sürgün kırımında acıma kabardı öyle mi kara düşman?

—Bu bize ettiğin neyin nesi telli kurşunlara gelesice gavat?

—O salgın, Ahmet’le Gavur Ali’yi güzelce temizleseydi ne vardı hay Allah!...” (KÖKA. s. 15).

“... Polis müdürü olacak diyesiymiş ki, ezmeyin boş yere... Benim bildiğim Kara Kemal’in sağ eli, sol elinin ne halt ettiğini bilmez, diyesiymiş... Her ne demekse... Boyu posu devrile...” (KUKA. s. 93).

“—Hastasın. Evde niye oturmadın?

—Evde... Benim evim mi var? Yoluna boz duman çökesice benim oğlum... Alnının çatısından vurulasıca benim oğlum. Bu benim oğlum inşallah ekmekçide, parayı sarrafta göre...” (KAKO. s. 9).

Gündüz Alp’in Pir Elvan’a tuttuğu alkış bölümü yüreklendirmiştir.

“Fukara Gündüz Alp bir 'Hey hey" çekti ki, dağ taş iniledi. Arkadan girişti, Pir Elvan'ı övmekliğe... "Ermeni Derbendi'nde pusuları tepip yıkan, kayaları koparıp düşman başına yağdıran, nice yiğitleri ezip yaralı sırtlan gibi böğürten, tepe aşağı dağ keçisi gibi parlayıp uçan, çiğ et yiyen karakuş yumuluşlu ve de yerleri yırtan al at tepinişli Âdem Ejderhası, Pir Elvan yetti heeey!" diyerek bölüğünü yürekledi.”
(DA. s. 509).

Çopur muhtarın Şaban Ağa'ya yaptığı alkış şöyledir:

“Çopur muhtar hatır gönül tanımazlığını meydana koyan dik sesiyle hanın kapısına doğru bağırdı.

—Şaban Ağa... servi boylarına kurban olduğum, Şabaaan! Nerdesin Cihan pelvan'ı kesimlim?... Şaban dedim namussuz yetişş!...” **(BÇ. s. 106).**

Fayrap Ömer'in kendi kendine düzdüğü alkış eserde şöyle verilir:

“Busırada avluya açılan kapı vuruldu. Kürt Vahap Onbaşı kalın kalın bağırdı.

—Kimsi ola?

—Faryap köleniz...

—Kim?

—Kaçarı şanlı kovarı namlı, anasından Hz. Ali nişanlı... Salozlara şarşap... kızlara hap hap... Mevlana kapılı Faryap Ömer köleleri.

—Kısa kes namussuz! Senden bize kurtuluş yok mudur?...” **(EŞM. s. 79).**

Hubuş'un Murat Bey'e mektup yazdırmak için söylediği alkış “Karılar Koğuşu” adlı eserde şöyle aktarılır:

“Hubuş telaşlandı:

—Şuna bak... Herkese bir olay lazım. Ben bir şey demedim ki bu lafı böyle söyledin... Sen kulak asma Murat Bey. Sen mektubunu yaz. Elin uğurludur. Allah ömrünü uzun ede... Göğsünde ak tüyler bite... Ah vah çekmeyesin...

—Peki, peki ben yazarım.” **(KAKO. s. 25).**

“... Kendimi öldürecek kadar içiyorum. Bu mektubu alır almaz cevap yaz... Haydi, benim mektubum uğurlar olsun, seni Edibe'me vermeyenin iki gözü kör olsun. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi git. Selamımı Edibe'me götür. Onun selamını da al getir...” **(KAKO. s. 89).**

4.7. Yeminler

Ant, kasem sözleri ile de ifade edilen yemin Türkçe sözlükte şöyle tanımlanmaktadır: “Tanrıyı veya kutsal bilinen bir kişiyi bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama ya da kendi kendine söz verme.” (1998: 2429).

Kemal Tahir’in eserlerinde de yeminler görülmektedir. Bunlar ant içme, Kur’an’a el basma, değnek atlama şeklinde karşımıza çıkar ki bunlardan Kur’an’a el basma ve değnek atlama çok büyük, kuvvetli yeminler olduğundan inandırıcılığı söz konusudur. Aksi halde yeminini bozan veya inanmayanın başına türlü belalar geleceği cehennemin taa dibine gideceği inancı hakimdir. Bu inanış eserlerde şu şekilde ifade edilir:

“Haydi çağır. Kelam-ı kadime basarsa ben yalanım. Allah o Allah’sa elbet o yalancıyı helak eder.” (N. s. 276).

“Kuran’a yalandan el basanın yeri cehennem. Öyle katran kazanı filan olsa öp başına koy, doğruca meyil deresindeki gayya kuyusuna tekerlenirsin.” (KÖKA. s. 149).

“-Bak Ayşe yalan söyledin mi olmaz. İşin ucunda yemin var kitaba el basarsın, sonunda yalan söylersin. Başına gelmedik kalmaz. Ellerin ayakların bükülür.” (K. s. 428).

4.7.1. Kur’an’a El Basarak Yemin Etme

İslam inancına göre büyük yeminlerdendir önemli konularda karşıdakini inandırmak için kutsal kitaba el basılarak yapılır Yalan yere kitaba el basılmışsa o kişinin dinden çıkacağı (İslam’ın şartlarından birini inkar ettiği için) düşünülür bu yüzden bağlayıcılığı vardır.

“...Gözlerini kısıarak uzaklaşan gemiye baktı. “iyi ki akıl etti kitaba el bastırmayı bizim avanak Baytar. Sağlam olsun istersen bir düğümden iki düğüm iyi...” (Kur’an’a el basarak yemin ettirme)” (KUKA. s. 7).

4.7.2. Değnek Atlama

Değnek atlama da Tahir’in birçok eserinde geçen, Çorum ve çevresinde kullanılan büyük bir yemin olduğu eserlerden anlaşılmaktadır. Buna göre bu yeminin de yaptırımı oldukça fazladır.

“Çalık Hafız demiri tavında dövmek için köylüleri hemen muhtar odasına çekti. “İki dizi üzerine gelip çok laf etti. Tasarımlarını sayıp döktü, milletin aklını savunma işine iyice yattırdı.” Beli tutmaz ihtiyarlar bile aslan kesildiler. “Arada sırada şüpheye düşüp “Acaba Musa Çavuş’a Sülük oğlana bir söyleyen olur da başım belaya girer mi?” diye işkillenenler de her şeyi göze alıp köyü sonuna kadar koruyacaklarına yemine ettiler, kitaba el basarak değnek otlattılar.”(KÖKA.s. 258).

“—Ben bilirim. Şundan bilirim ki, bu kez engel bizim yönden... Mahpus damında yemin içmiş benim. Hacı Kenan babam... Yemin içmiş ki, ‘Bundan böyle, vurucu, kırıcı herife verecek kız yok bende’ diyerek yemin içmiş... Kitaba el basarak ve de değnekler atlayarak...” (BM. s. 453).

4.7.3. Hz. Allah, Din, İman, Nikah Üzerine Yapılan Yeminler:

“... Ablam dedi ki: bir daha yapsın Vallaha Tallaha ben de eve oynas alırım dedi. (HŞİ. I s. 94).

“‘Namusçular’” adlı eserde şöyle bir yemin metni bulunmaktadır.

“—Herif bu işe on beş lira sarfetmiş. Doğru söyle sen mi soydun karı mı?

—Tövbe Yarabbi... Ben yalvarmalarına dayanamadım. Eğer on paralarını aldımsa İmam Hasan Hüseyin kanı olsun Allah beni nuzmahil etsin cin, peri kitabı beni çarpsın.

—Sus kız...

—Dinim gitsin on para almadım, imanım gitsin on para almadım. Ben para için mi?... Şuna bak...Sana bunu Abdurrahim mi söyledi? Nikahım gitsin ki almadım.

Haydi çağır. Kelam-ı kadime basarsa ben yalanım. Allah o Allah’sa elbet o yalancıyı helak eder.

—Kız rezil... Fazla söylüyorsun inanmıyorum.

—İki oğlumu bir tahtada vereyim ki para almadım. Şimdi inandın mı?” (N. s. 276).

4.8. Hitaplar ve Nasihatler

Hitabet ayrı bir sanattır. Allah’ın bazı kullarına özel bir lütfüdür öyle ki bu kişilerin ağızından çıkan her söz hak her söz doğru mesabesinde değerlendirilir. Bu hitabet olgunluğuna ulaşabilmek için evvela başta söylediğimiz Allah vergisi yetenek

daha sonra hitap edeceği fert ya da toplumu iyi bilmesi yakından tanınması gerekmektedir.

Hitaplar öğretme, yol gösterme tazında yapıldığında nasihat adını alır. Kemal Tahir'in eserlerinde geçen Müteahhit Şaban Bey'in baraj açılışında açılışa gelen milletvekili Amerikan elçisi ve halka karşı hitabeti şu şekildedir:

“Sayın vekilimin sayın refikaları han fendimiz... Dost Amerika'nın sayın elçisinin sayın refikaları hanım, sayın valimin sayın refikaları hanım... Ve de bu sevinçli bayramımıza katılmak lütfünde bulunan aziz konuklarımız, bayanlar baylar... Hepinizi saygıyla selamlarım! Barajımıza hoş geldiniz! Sayın vekilim, ‘Barajım’ dedimse, sözgelimidir, ağız alışkanlığıdır. Aslında siz ve de elçi dostumuz, kendi eserinizin üstündesiniz! Çünkü eser bizim değil, sizindir. Siz emrettiniz, biz emirlerinizi yerine getirdik. Biz birer emir eriyiz! Kutsal güç, siz büyüğümüzündür. Evet, şu anda kendi eserinizin üstünde bulunuyorsunuz! On üç yıl önce burada, şimdi durduğunuz yerde çamur vardı, bataklık vardı, sıtma vardı, yani ölüm vardı. Şimdi hayat var! Gittikçe açılıyor kendi sözlerine kendisi de şaşarak, coştukça coşuyordu: şimdi durduğunuz yerde, kimi zaman akmaya üşenecek kadar cansız, kimi zaman çevreyi batıracak kadar densiz bir dere akmaktaydı. Biz onu barajımızla gemledik. Yurt hizmetine soktuk. Bunu nasıl yaptık? Yapacak gücü nereden bulduk? Siz vekilimizden bulduk. Yanlışlarımız oldu, bağışladınız. Yardım istedik, esirgemediniz! Umudumuzu yitirdik, umut gücümüz tükendi, güç verdiniz! Biz Ata'mızın çocukları... Ata'mızın izinde... Yürüdük, arkadaşlar... Yürüdük sayın vekilim! Yürüyeceğiz. B u eser ne iltir, ne sondur. Bu eser sıradaki eserlerden birisidir daha yüzlerce... Daha binlerce...” (Gİ. s. 212).

“Devlet Ana” adlı eserde Kerim Çelebi'nin oğluna öğüdü son derece etkileyicidir: (Çocuklar burada kendi aralarında ahi divanı kurup büyüklerini taklit etmektedirler.)

“Kerim Çelebi son öğütlerini verdi:

Ey oğul! Saygılı ol ki saygı göresin!.. Sözün dolusunu söyle ki dinletebilesin! Bundan böyle sana şarap içmek, kemik ataraktan kumar oynamak yoktur. Gammazlık, kasıntı, karalamak yoktur. Kıskanmayacaksın, kin tutmayacaksın, zulmetmeyeceksin!.. Yalan söylemek, sözden dönmek, namusa kötü bakmak gayet ayıptır ve de yoktur. Ellerin günahını görmezden geleceksin! Pintilik yoktur, hele

hırsızlığı akla getirmek bile yoktur. Kuşanacağıın kuşağın onurunu bil! Kılıç erliğine soyunmaktasın. "Ali'den üstün yiğit ve de Zülfikâr'dan üstün kılıç olmaz" denilmiştir. Çabala ki, bu basamaklara yanaşabilesin! Kalk bakalım!" (DA. s. 95).

“Oğlun gibi ever kızın gibi gelin et” insanın bir yeri bir kişiyi sahiplenmesi için bundan güzel ısmarlama olamaz sanırım. Halk kültürümüzün bu manidar ifadesi eserde şöyle geçer:

“İhsan delidir bir şişe alalım da şurda ziftlenelim derse bak gücenirim... Canım sıkılır... İş zamanı başka işret zamanı başka...

—Karnını doyurdu, artık içmez!

—Kim? İhsan mı? Senden yüz bulsa küple devirir... Ben malımı bilmez miyim yavrum! Buralar sana emanet. Zaten senin evin sayılır. Oğlun gibi ever, kızın gibi gelin et. Evvela Allah, sonra sana...” (HŞİ. I s. 48).

Mustafa Kemal Atatürk kurucu meclisten vekillere hitab ederken milletin işgalcilerden kurtulacağına, vatanın düşmandan temizleneceğine olan inancını şöyle ifade eder:

"Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemehal mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itminan-ı tamımı, heyet-i celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilan ederim". (BMK. s. 453).

5. DAYANIŞMA YARDIMLAŞMA VE EĞİTİM KURUMLARI

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde yer alan Ahilik teşkilatını, dinî kuruluşları, Alevilik, Bektaşılık, Rûfâilîk'i, komşuluk ve misafirperverliği, zekât hayır işlerini, vakıfları değerlendirmeye çalıştık.

5.1. Ahilik

“Bugünkü bilgimize göre bir taraftan fetih ve gaza hamlelerini kolaylaştıran askeri bir teşekkül, bir taraftan şehirlerde ve kasabalarda sanatkârları ve çalışanları kendi kadrosuna, himayesine almış, sınıflandırıp çalışmalarını desteklemiş iktisadi bir kurum, bir “Esnaf Teşkilatı”dır. Bir taraftan da bütün bu teşkilata mensup kimselerin dinî manevi ihtiyaçlarına müspet cevap veren bir inanış ve tasavvuf hareketidir.(...) Bu teşkilatın başlangıcı Hz. Muhammed zamanına kadar uzandığı söylenen, İslami fütüvvet teşkilatının Türk-İslam dünyasında Anadolu’da, Azerbaycan ve Kırım bölgelerinde bir devam olduğu sanılmaktadır.”

(Banarlı 2001: 296-297).

“Devlet Ana” adlı eserde çocuklar büyüklerden gördüklerini taklit ederek “ahi derneği” kurup kendi aralarında oynayarak eğlenerek tekrar ederler. Yazar Ahilik ile ilgili açıklamalarını bu vesileyle yapar.

“Ey can, kulağını aç! Yola girmek dileğindesin. Şöyle bil ki, Ahilik ince yoldur ve de çetin yoldur ve de gayet sarp yoldur. Yüreğine, bileğine güvenmeyen girmemek gerekir. Çünkü yüceleyim derken batağa batmak vardır. Yolumuz anlamaklık yoludur ve de inanmaklık yoludur ve de tutmaklık yoludur. Töreleri tutmaya gücün yeter mi? Yüreğin ne demekte?

—Beliii...

—Sınavlanmaya da beli mi?

—Beliii...

—Beli dedin, günah gitti bizden... Yallah bismillah! De bakalım.

—Ahiliğin açığı kaçtır?

—Dörttür.

—Say gelsin!

—Eli, yüzü, gönlü, sofrası...

—*Kapalı kaçır?*
—*Üçtür.*
—*Say gelsin!*
—*Gözü, beli, dili...*
—*Gözü kapalıktan murat nedir?*
—*Kimsenin suçunu, ayıbını görmemektir.*
—*Ekmek yemekte kaç edep vardır?*
—*On iki...*
—*Say gelsin!*
—*Oturduktaki sağ dizi dikip sol dizi altına ala... Lokmayı önce sağ avurduyla çiğneye... Küçük lokma ağızlaya... İki elini yağlatmaya. Ağzından akıtmaya...*
Ahi adayı biraz duraklayınca Kerim Çelebi fısıldadı: "Yere dökmeye..." Bunu herkes gibi Ahi Baba da işitmişti. Ayıplayarak tersledi:
—*Kerim Çelebi... Çelebilik böyle değil!..*
Melik Bey atıldı:
—*Yere dökmeye, ağız dolu iken konuşmaya...*
Kerim Çelebi parmaklarıyla gizlice saymayı bıraktı:
—*Yedi...*
—*Kimsenin lokmasına bakmaya...*
—*Sekiz...*
—*Başını kaşımaya...*
—*Dokuz...*
—*Sözü kısa söyleye ve de hiç gülmeye...*
—*On...*
—*Yemeğin iyisini konuğa bıraka...*
—*On bir...*
—*Yemekten sonra elini yıkaya...*
—*Tamam! Ya söz söylemekte kaç edep vardır?*
—*Dört edep vardır.*
—*Say gelsin!*
—*Sert söylemeye ki ağzından tükürük saçmaya... Bir kişiyle söyleşirken başka yere bakmaya... "sen-ben" demeye, "siz-biz" diye... Elini, kolunu sallamaya...*

—Peki, yol gitmekte kaç edep var?

—Sekiz.

—Say gelsin!

—Katı katı kasılarak yürümeye... Canavarcıkları ezmeye. Dört yanına bakmaya... Taştan taşa hoplamaya... Yoldan ayrılmaya... Kimsenin ardından gözlemeye... Büyüğün önüne geçmeye. Biriyle giderken bekletecek iş tutmaya...

—Ya nesne satın almakta kaç edep vardır?

—Üç... Yumuşak söyleye... Tadına azla baka... Aldığını geri vermeye...

—Gelelim, beyler katına varmanın kaç edebi var?

—Beş...

—Say gelsin.

—Vakitsiz gitmeye... Büyüklerin hepsine ayrıca ayrıca selam vere... Uzak otura... Çok söylemeye... Öğüt vermeye...

Kerim Çelebi, Ahi Baba'ya döndü:

—Ne dersiniz? Daha sınavalım mı biraz?

Ahi Baba yargıyı erkâna bıraktı.

—Uygun...

—Elverir...

—Yontulmuş yeterince...

—Ak etti yol atasının yüzünü, aferiiiin!

Kerim Çelebi, Melik Bey'in eline bir yağlık örttü. Yol kardeşleri, ellerini bunun üstüne koydular.” (DA. s. 92-93-94-95).

5.1.1. Yiğitbaşı veya Başağa Geleneği

Çankırı'nın ve çevre köylerinin köy delikanlıları kendi içlerinden her sene bir “büyük başağa” (Buna Yiğitbaşı da denir) bir de onun yardımcısı mahiyetinde “küçük başağa” bunların dışında bir de “çavuşbaşı” seçerler. Bu seçilenler delikanlıları çeker çevirir. Anlatıldığı dönemde etkin bir şekilde faaliyet gösterdiği aşikârdır. Ancak yazar tarafından bunun günümüzde unutulmuş bir “Ahi geleneği” olduğu ifade edilir.

Sağırdere adlı eserde ise bu geleneğin işlevinden şöyle bahsedilir:

—Murat aғam, sıcak yeri buldu. Lafa daldı.

—Ne yapacaksın Murat ağayı?

—Küçük başağa değil mi? Başağa kısmı odalarda mı oturacak? Hayır!.. Kavgalıları barıştıracak...” (S. s. 46).

5.2. Dinî Kuruluşlar (Tarikatlar)

Tarikat yollar anlamına gelen bir kelimedir. Tasavvufta bütün yolların kesişim noktası; alemlerin yaratılma sebebi olan, iki cihan güneşi fahr-i kainat efendimiz Hz. Muhammet Mustafa’dır. Bunu Mahir İz şöyle ifade eder:

“Hicri ikinci asrın sonlarına doğru intişare başlamış olan tarikatların an’ane ile silsilelerinin ciharyar-ı güzine ve Hazret-i Fahr-i Alem sallallahü aleyhi vesselem efendimize kadar dayandığı rivayet edilmektedir.

Tasavvufun doğuşundan, tarikatların intişarına kadar geçer zamanı tasnife tabi tutulacak olursak, şu devreleri müşahade ederiz.

a) Tarikat öncesi tasavvuf

b) Şahıslar etrafında sistemli ve teşkilatlı bir şekilde gelişen tasavvuf.

Tarikat öncesi tasavvufun umumi manzarası, Kur’an-ı Kerim’in hükmünde ve yani zühdden ibarettir. Bu devirde sofiler azdır. (İz 1997: 171).

5.2.1. Alevilik (Şiilik-Kızılbaşlık)

Alevilik, Hz. Muhammed (sav) ölümünden sonra damadı Hz. Ali’nin ilk halife ve imametin ancak onun soyundan gelenlere ait olduğunu kabul edenlerin, sunilerden ayrılarak kurdukları mezheptir. Kızılbaşlık ise Şii mezhebinin bir koludur.

Kemal Tahir’in eserlerinde alevi köyleri, Alevilerin yaşantıları konu edilmiştir. “Damağası” adlı eserde yüzbaşı beyin Alevilerin içine casus olarak gönderildiği ve onun, onların arasında edindiği bilgiler şöyle nakledilir.

“Türklere gelince bu hikaye başka bir şekil alıyordu. Yüzbaşı Bey tabur kumandanının hasedine kurban gitmiş. Kendisi kürde benzediğinden uzun müddet o taraflarda vazife görüp Kürtçe’yi bildiğinden, asilerin ahvalini öğrenmek üzere bizzat General Kazım Orbay tarafından aşiretlerin içine casus gönderilmişti. Bizim Türkümüz neden ilerlemez, diye içini çekiyordu. Yola çıkarken Kazım Paşa sırtımızı sıvazladı. Abdullah Paşa alnımı öptü. Ayağımızda bir beyaz don, sırtımızda bir beyaz gömlek, saç sakal birbirine karışmış, kafada bir keçe külah dağın yolunu

tuttuk. Kürt müsün “Lo...” Alevi misin “Hu...” girdik aralarına... Herifler dağ yabanisi arkadaş, ayıdan bir farkları yok... Lakin atıcı teresler! Tüfengi omuza dayamak, sol gözü kapatıp “gez, göz, arpacık” demek ne sektirir. Kurşunu sanki götürüp bizim askerin kafasına çekiçle mıhlıyordu. Tüfengi bir kaldırdığını görüyorsun. Bereket topçuluğa, mitralyöze akılları ermiyordu. Mitralyöze geveze diyorlardı da pek korkuyorlardı. Bir de dağ keçisi gibi herifler... Düz kayaya tırmanıp çıkıyorlar. Dersim kadar cenabet yer olmaz. Safi mağara. Bir geçidi bir kişi tutsun bir alaya karşı koyar. Bereket ersin tayyarelerimize verdiler bombayı, bedriler bombayı... Cebel topları da iş gördü, yoksa halimiz dumandı. Erkekler şurada dursun, karılar gördüm uçarı atıyor... Hepsi Alevi bunların... Allah Muhammed tanımaz. Alevi ne demek? Gavurdan beter... Malum ya bir Alevi Müslüman olmak istese evvela gavur dinine girecek sonra da ihtida edecek, İslam olacak... Bir türkü çağırıyorlar haşa, sümme haşa... Günahı vebali boyunlarına dinle arkadaş... Hiç böyle türkü duyulmuş mu bu Türk ilinde...

Dağları başına çiğdem takınır
Kızları eline kına yakınır
Hiddetinden yedi düvel sakınır
Allah'tan kavidir beli Dersim'in
Tövbe Ya Rabbi, tövbe!

İçlerine girdim bir Erzincan mahpusundan kaçmış oluyoruz. Aslen Kemahlıyız. Bize inandılar lakin ben erkekliğimle utaniyorum. Şimdi gece oldu mu cümlesi bir yuvarlak yorganın altına giriyorlar anadan doğma soyunup... İşte o yorganın altında artık eline geçen eline geçeni uyduruyor. Ama kızın rastgelmiş ama öz anan... Kızılbaş dedik ya... Kızılbaşın da domuzu... Geceleri baskın yapıyorlar ellerine geçen Türk askerlerini kesiyorlar bu gözlerim neler gördü...” (D. s. 49-50).

Bu anlatılanların bir rivayet olduğu, gerçekte alakasının olmadığı ortadadır. İşin aslı şudur: Toplu ibadet etmenin yasak olduğu günlerde, alevi vatandaşların köşe başlarına birer gözcü koyarak ibadet etmeleri söz konusudur. Baskın sırasında ise ceza almamak için mumların söndürülüp herkesin yatış vaziyetine geçmesi salık verilmiştir. Hal böyle olunca baskınlarda aynı yatakta yakalananlar alevi cemaatini yıllarca zan altında bırakmıştır.

Bu konu ile ilgili İskender Pala'nın değerlendirmeleri ise şu şekildedir:

“Mum söndü' meselesinin temeline inmek gerek. Benim araştırmalarım göre Şah İsmail'in yanına Kalender Çelebi isminde bir gönül adamı geliyor. Şah İsmail Çaldıran'da yenilmiş, inzivaya çekilmiş, şiir ve içkiye vermiş kendini. Mevlana ile Şems nasıl yakın oluyorsa İsmail ile Çelebi de öyle yakın oluyorlar. Günlerce sarayda kalıyor Çelebi. İsmail, Kalender Çelebi'ye 'Artık bu tebaanın şeyhi sensin, şeyhlik çizgisini sen yürüt' diyor. O gün ikisinin işareti olarak iki tane mum yakıyorlar. O iki mum sönene kadar da semah yapıyorlar. Öyle bitkin düşüyorlar ki mum sönüp de ortalık karanlık olduğu zaman yeni bir mum yakmaya güçleri kalmıyor. Bir hafta sonra onların böyle yaptığını gören bir grup Alevi bunu sünnet olarak uygulamaya başlıyor. Mum yakıp sönene kadar semah dönüyorlar. Ama bu uygulama çok uzun sürmüyor. Sonra İsmail'in aşık olduğu Taçlı Hatun postu giriyor semahın içine. O günden sonra kadınlar da semahın dairesine dahil olmaya başlıyorlar. Tabii mum yakıp, uzun süre semah yapınca mum söndüğünde bitkin düşüklerini hesap edebiliriz. Bu gün bazılarının 'mum söndü' ile ima ettiğinin tarihi bir alt yapısı yok. Bu gün zihnimizdeki 'mum söndü'nün çağrışımı, tekkelerin kapatıldığı, dinî ibadet ve zikirlerin yasaklandığı, tasavvuf zemininin silinmeye çalışıldığı 40'lı yılların jandarma ve dipçik korkusunun eseridir.” (<http://www.stratejikboyut.com/haber/mum-sondu-olayinin-tarihi-kokeni-44469.html>, Erişim Tarihi 08.02.2011).

5.2.2. Bektaşilik

Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu tarikata Bektaşilik tarikatı ona intisap edenlere ise Bektaşî, denilmektedir. Nihat Sami Banarlı bu tarikatı şöyle değerlendirir.

“Hacı Bektaş Veli'nin Kırşehir yanındaki Suluca Karaöyük'de kurduğu bu tarikat hiç hür düşünceye geniş yer veren fakat şiî-batını inanışlara meyilli, Alevi tarikatlarını andıran bir kuruluştur. (...) Bektaşilik Türk halkının iman anlayışında taassuba meydan bırakmayan hür bir vicdan dünyası uyandırdı; kadınların da bulunduğu meclis ve ayinlerinde ileri ve olgun bir topluluk seviyesi gösterdi. Halk arasında Allah korkusu yerine Allah sevgisini yayma anlayışıyla çalışarak her türlü taassuba karşı durdu; Bektaşiliğin bu halleri aşırı dindarların taassubunu ve düşmanlığını davet ettiği içinde onların zahitlikleriyle ancak keskin nükteler söyleyip yermek yoluyla pasif bir mücadelede bulundu.” (Banarlı 2001: 293-294).

Abdurrahman Güzel Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya irşad göreviyle gelişini, aldığı icazeti ve Anadolu'ya varınca yaptıklarını şöyle anlatır:

“Hacı Bektaş Veli Lokman Perende'den gördüğü eğitim neticesinde aldığı icazetname-i müteakip; ocaklar uyandıracağı, nesiller yetiştireceği, birçok kıtanın Türkleşmesi ve İslamlaşmasına katkıda bulunacağı millî birlik ve beraberliği temin edeceği, hizmet vereceği Anadolu'ya gönderiliyordu.” (Güzel 2002: XIV).

Bektaşilik “Kurt Kanunu” adlı eserde şöyle anlatılmaktadır.

“Paşa çiftliğinin Derviş Kahyası kalın, dokunaklı sesiyle Menakıpname-i Hacı Bektaş Veli oluyor hepsi Bektaşî olan çiftlik yavaşmaları kaç göç bulunmadığı için kadın erkek toplanmış şaşılacak yerlerinde derin derin iç çekip inleyerek dinliyordu.” (KUKA. s. 137).

5.2.3. Rufailik

Silsilesi Cüneydi Bağdadi, Ebu Muhammed Rüveyym Bağdadi, Ebu Said Yahya en-Neccari el-Vasiti, Ebu Mansur et-Tayyib, Şeyh Mansur el Betayihî er Rabbani Ahmet Rifa-i ile Peygamber Efendimize dayanan Rifailik Tarikatı'nın kurucusu Ahmet Rifai'dir.

“Rifai, Basra bölgesinde Hasan Köyü'nde doğmuştur. Yedi yaşında babasını kaybetmiştir. Seyyid Ahmed'i dayısı büyütmüştür. Dayısı Mansur tarafından Basra'ya gönderilmiştir. Orda dayısı ve Ebu Bekir el-Vasiti'den ders okutan Rifai dayısının ölümünden sonra şeyh olmuştur. (İz 1997: 189).

Şeyh Ahmed Rufai tarafından kurulan Rufai Tarikatı 12. asırda Bağdat çevresinde kurulmuştur. Rufailik “Bozkırdaki Çekirdek” adlı eserde Rufai Dervîşi ve Kara Mansur'un diyaloglarıyla geniş geniş anlatılmıştır. Halveti olan Kara Mansur'un Rufailiğe geçişi şu şekilde olmuştur.

“... Hayır, Karaoğlan, bu mesele önce yürek ister, sonra bilek ister. Ayrıca diline de sağlam olacaksın. Baş vermek var gizliyi açıklamak yok... Tarihte okudunsa bende iyisini bilirsin. Osmanlı mülkü, savaşçı dervişlerin çabalamasıyla kurulmuştur. Savaşçı derviş ne demek Karaoğlan? Resmen din askeri demek... Öyleyse, Osmanlı'yı bugünkü çukurdan da Allah'ın izniyle din askerleri çıkaracaktır. Bu böyledir. İnanmaya gavurdur. Sana üç gün izin... Düşün taşın, evir çevir! Unutma yemin etçin! Bundan böyle, kendinden başkasına danışmak yoktur. Şurasını

aklına yaz: adem bu dünyada kazanır cenneti ama çabalamakla kazanır! Bu yolda çetin geçitler geçeceksin! Yüreğini bozdun mu, rezillik elverir ki büsbütün... Bu kadarını bil ki, üç günden sonra “He” dersen, dünya donunu soyup Rufai hırkasına bürüneceksin!

Bunu duymamla irkildim:

—Ya bizim bunca yıllık Halvetliğimiz? Diye bağırdım.

—Halvetlik mi kalır hey Karaoğlan? Rufailik yoluna sapmamış olur mu? Sınavlar geçireceksin ki çok zorlu sınavlar aşacaksın. Yüreğini şimdiden bozdunsa ayıp işledin, az biraz da günaha battın. Bundan böyle aklına güvenip dipsiz kuyulara dalayım deme ki, batağa batmayasın! Din askerliğinin yolu Rufailikten geçer! Çünkü Rufailik gövde acılarıyla boğuşma ve de onları yenme yoludur kendin bilmez değilsin ya, Rufailik’in ilk adımı, şişi avurda sokmak... Yüreğine şuncacık vesvese gelirse avurdunda kan boşalır! Kuşkuyu atacaksın ki kanın akmasın! Ardından kanına kılıç saplamak, daha ardından ateş yemek, kızgın demir yalamak vardır. Bu sınavları yüz akıyla başardın mı gövden okka çekmez olur, iğne deliğinde geçersin! Bu kesimle yeni doğmuş bebeklerin üstüne çıkıp tepinirsin de haberleri olmaz! Din askeri Rufai gerek ki düşmana kavuşunca süngüden kurşundan yılmaya ve de sırasında her bir beden acısına dayanıp İslam’ın sırrını ağızından kaçırmaya...” (BÇ. s. 315).

5.3. Zekât Hayır İşleri

Analı babalı, öksüz-yetim kalan üç çocuğa Murat Bey cezaevi Müdürü sokaklarda bırakmazlar. Çaresizlerin çaresi olurlar. Artık o yavruların da bir sıcak yuvası olmuştur. Ana sıcaklığı, baba şevkati duymasalar bile artık başlarını sokacak bir yuvaları ve de kaynayan çorbaları vardır...

“Elverir... Bunlar kim?

—İyi doğrusu. Bir haftadır ben neler çekiyorum. Bir de dairenin resen amiri olacak... Dinle İbrahimciğim... Daha evvel size takdim etmeliyim. Maho Efendi, Mekzar Hanım, Fatma Hanım... Bunlar bizim Aduş’un kardeşleri. Meseleyi kısaca anlattı. Sabahtan beri burada kurun-i ulâyı yani ilk çağı hatırlatan bir esir pazarı - hem de esirlerin bedavadan, yalvararak satıldığı menfur bir pazarı- nasıl kurduğunu, başına neler geldiğini hikaye etti. İbrahim Bey gece gündüz hastalarla uğraştığı,

insanların hastalık halindeki en berbat düşkünlüğünü yakından bildiği halde, sefaletle bütün kendi tipi adamlar gibi bir türlü kanıksayamamıştı.

—Üç yüz elli kişide üç kişi bulamadın demek? Diye alakalandı. Bulunmaz... Ben bilmez miyim?

—Müdür de müteessir olmuştu fakat daha realistti.

—Kimler müracaat etti bakalım? Diye sordu.

—Ağalara

—Ağalar kim?

—Cezaevimizin ileri gelenleri

—Yanlış yol tutmuşsun. Ağa kalmadı. Bunlar ağa müsveddesi Allah beterinden saklasın. Sefer nerede? Bana seferi göndersinler ulan. Sefer'in koluna iki kere vurdur koş... Hemen bana Kürt Bekir'in Cuma Ali'yi çağır.

Sefer gidince Murat'ın koluna iki kere vurdu:

—Oğlanı bir yere yerleştirdik... Bu kolay sen Kürt Bekir'in Cumali'ye söylemedin mi?

—Söylemedim

—Cumali kumarbazdır. Evde üç karısı bir düzine çocuğu var. İşte oğlanı ancak o kabul eder. Neden? Çünkü hovarda heriftir. Ayyaştır, külhanbeyidir...

—Anlıyorum. Namaz kılmaz; ötekiler namaz kılıyor.

—Namaza kurban olayım. Lafı nereye götürüyor. Müslümanlar... Cumali yürekli adamdır. Ben on beş senedir hapisane müdürüyüm insan sarrafi olmuşum. Sen bana hiç danışmadın.

—Övünme müdür bey oğlanı ben de bir yere yerleştiririm. Marifet küçüklerde... Şunlara bir çare?

Kürt Bekir'in Cumali ufak tefek şalvarının ve paltosunun içinde hemen hemen kaybolmuş esmer bir adamdı.

—Karılar burada beyim, dedi. Gönderelim gitsin.

—Murat, gözlerini yaşartan bir muhabbetle kumarbaz Cumali'nin omzuna elini koydu. Allah razı olsun Cumali... Eksik olma dedi.

Cumali siyah gözleriyle Murat'a dikkatli baktı. Sesinden ve yüzünden yüreğine dokunur bir şeyler sezinlemiş olmalı ki birdenbire bakışlarından bir ıslak şey geçti. Yutkundu. Alt dudağı çocuk gibi titriyordu.

—Ne olmuş beyim? Sen üç gündür pezevenklerin arkasında bu sebeple mi dolaştın? Onları ben bilirim. Yağmur olsalar komşu tarlasına yağmazlar. Onlar haşa huzurdan ne pezevenktir onlar...

Cumali sözünü bir türlü bitiremedi. Şalvarını savurarak dışarı çıktı.

Murat demiri tavında dövmek için müdüre saldırdı:

—Aşk olsun bay direktör. Haydi bir gayret daha. Benim Gülizar kızıma da böyle bir yuva...

İbrahim Bey,

—Gülizar'ı ben anlıyorum, dedi.

—Sen mi?

—Ne sandın dört tane var. Bir de böyle olsun.

—Altmış lira maaş... Dar gelirli... Sabit...

—Sabitinden, seyyarından başlarım... Geberirlerse açlıktan hep beraber gebersinler. Malatya Lisesi müdür muavini beye şırınga yapıyorum. İki yüz kuruşa bir şırınga. Permangonat sıringası. Bu dakikadan itibaren Permangonat şırıngası iki buçuk liradır. Lisenin müdür muavini, jandarma alay kumandanı, inhisar fabrikası muhasibi beyler davransınlar. Hepsi de bel soğukluğunu aynı hanımefendiden aldılar. Beşinci işletme memurundan sayın bir bayın Macar karısından... Birdenbire müdüre döndü sen de Fatma'yı alırsın.

—Fatma'yı mı ben mi?

—Sen elbette. Fatı ne sevimli olur. Ona bir kırmızı entari yaptır.

—Bakalım evden...

—Eve başlatırsın.

—Sus herif. Allah belanı versin...

—Susmam... Kabul mü?

—Allah beterinden saklasın... Buna ben mi bakacağım. Karı bakacak... Razi olmazsa...

—Olur. Ne haddine... Beni söyle İbrahim sonra hastalanırsa gelip tedavi etmeyecek dersin... Sen götürmezsen ben götürürüm. Akşama Köroğlu'yla beraber evinizi basarız. Bırakır döneriz.

—Allah beterinden...

—Kes dedim... Senin kısır karı bunu canının içine sokar. Ben yengemi bilmez miyim? Murat’a göz kırptı. Bunun karısı böyle dört erkeğe bedeldir Murat bey... Asıl hapishane direktörü olacak insan odur. Adliye vekili, başvekil olacak bir insan...

Müdürün çocuğu olmuyordu. Memleketin adetlerine uyup evlenmeyi de düşünmemişti. Bir şeyler hesaplayarak en küçük çocuğun yüzüne dikkatle bakıyordu. Fatma sanki öğretilmiş gibi gülüverince ağır ağır yaklaşıp önüne çömeldi.

—Fatma bize gidelim mi? Cevap bekledi haa... Gidelim mi? Bana haydi “baba” de, baba ba-ba

—Baba...

—Bir daha söyle, çocuğun kirli elini tuttu. Anne de bakalım... Anne... Ana... Ana...

—Ana...

Çömeldiği yerde başını çevirip şaşkın bir gülümsemeyle arkadaşlarına baktı. Onun da Cumalı gibi alt dudağı titriyordu.

—Murat da ağlamaktan korktu. Sefer’e keyifle çıkıştı:

—Ne duruyorsun? Taze çay demlesene eşek...

İki küçük memur babaları askerde anaları mapusta olan iki çocuğu ellerinden tutup götürdüler...” (KAKO. s. 360-361-362-363-364).

5.4. Komşuluk-Misafirperverlik

Parpar Ahmet’in yurduna dönmesiyle komşuları el birliğiyle evini barkını temizleyip ocağını tütürmesine yardımcı olurlar.

“Ahmet köye sırasında gelmiş, tarlaları yaz ekimine yetiştirmişti. Evin onarımı için imeceye giren komşular dağdan mertek kestiler kağnılarıyla indirdiler. Bunca yıldır çoluğa çocuğa oyun yeri olan baba ocağı bir haftaya varmadan şenlendi...” (KÖKA. s. 10).

Mavro ve ablası Liya dervişleri hanlarında misafir ederler. Aralarında şu konuşmalar geçer.

“İri cavlak, hanın kapısına beş adım kala durup bağırdı:

“Biz bel oğlu değiliz hey /Akıp giden sel oğluyuz / Taş bağırlı dağlar olsa / Yol bizimdir yol oğluyuz.”

Gürültüye çıkan Liya önce ürkerek örtüsüyle ağzını kapattı, sonra gülümsemeye çalıştı:

—Hoş geldiniz derviş babalar!... - Şe'leri Se söylüyordu. Sesi bal gibi tatlıydı:- Uğur getirdiniz ocağımıza...

Mavro, hemen koşmuş, ablasının yanına yetişmişti.

—Uğurun çok olsun avrat! Gamın kasavetin yok olsun!

—Buyrun... Yağımız balımız yoksa da bir kaşık çorbamız vardır. Atlas döşegimiz yoksa yumuşak otumuz var!

Herif dümbeleği bir iki gümletip türküyle karşılık verdi:

—Döşek nedir ermişlere / Yerden gelen yata yere / Cehennemden beter nire / Anda bile safadayız! / Hudur Allah, sofadayız!” (DA. s. 38-39).

“Namusçular” adlı eserde Şaroğulları’nın misafirperverliği pek övülür.

“Lakin Şaroğullarını biz severiz. Hatırlı insanlardır. Misafir gidince paralanırlar. Şuraya bir yatak sererler, bir de minder koyarlar. Misafiri rahat ettirirler. Vallaha ne iyiler bu Şaroğulları...” (N. s. 258).

5.5. Vakıflar

Vakıf, bir hizmetin gelecekte de yapılması için belli şartlarla ve resmi bir yolla ayrılarak bir kimse tarafından bırakılan mülk veya para.” olarak tanımlanır. (1998: 2327).

Padişahın vakfettiği ve sulta vakfı olarak nitelendirilen Çorum Medresesine ilim tahsiline gelen Çalık Kerim’e diğer mollalar tarafından şöyle anlatılır.

“...İyiydi ama almayız. Sen Hocanın lafına bakma. Bizim bu medresenin varidatı, aslında. Osmanlı ordusuna yetermiş vaktiyle buraya gelen Kambur Kadı’nın düzeniyle şunun bunun cebine döndürülmüş. Burası tam kırk hücreli bir medrese... Her birinde dört çömez barında yüz elli molla eder. Şimdiyse biz topu topu otuz kişiyiz. Açlığa dayananlar kaldı. Çorum kasabası fakir olduğundan sadakayla, bahşişle geçim zor! Vakit fermanına göre, bize günde iki öğün sıcak aş çıkacak, sabun parası, Kur’an okuma parası, yılda bir cüppe, çamaşır, içlik parası verilecek... Oysa ekmeği çoktan kırk beş dirheme indirdiler. Yağsız bulgur aşından başka bir şey arama. O da günde bir öğün... Hücrelerin mumları, kandil yağları, şunun bunun elinde kalmaktadır. Bulgur çorbasının odununu her gün mahallelere

dağılırız da dilenerek toplarız. Millet, çömezlerin odun dilenmelerinden usandı. Allah versin demeye başladı. Çoğu zaman, bağlara kadar gidilir. Bekçilere görünmeden çitler sökülür. Artık, Osmanlı toprağına düşen rezilliğı sen hesapla...” (KÖKA. s. 160).

Yine hizmetin bedava olduğı Sultan vakıflarından biri olan hanlardan şöyle bahsedilir.

“Basra’daki bezirgan hanların kendi kanunları vardı. Bu kanunlar vakıf fermanlarında birer birer yazılıdır. Bazısı yatsıya kadar yolcu alır, yatsıdan sonra padişah gelse kapı açılmaz. Seni, kapının dışında kurt kuş paralar da imansız han bekçileri feryadını bile duymazlar. Bazısına sabaha kadar yolcu girer. Böylelerinin aş ocağı hiç sönmez, her yolcuya bir tas çorba. Bir okka ekmek, bir mum, bir torba yem verilir. Bunlar sultan vakfı olduğundan bedavadır.

—Çok iyi imiş! Elbet buna da bir çare düşünmüşlerdir. Arabistan’ın bezirgan hanlarında gece nizamı ayıdır amma sabah kanunu birdir. Her uyanan bineğini çekip, heybesini sırtlayıp, “Eyvallah!” diyerek keyfince savuşamaz. Kapılar açılmadan han tellalları feryat ederek dolaşırlar:

“Duyduk duymadık demeyin! Eşyalar keseler iyi yoklansın! Kapılar açıldıktan sonra yitik davası görülmez! Yitik davası görülmez Haaa...” Kapılar ancak yitik davası yoksa ya da görüldükten sonra açılır. Herifler bu sefer nazikçe:

“Vakittir. Yolcu yolunda gerek! Uğur ola! Allah kazadan beladan, yaramaz adam şerrinden koruya!” diyerek milleti yola koyarlar.” (ZD. s. 200-201).

6. HAYATIN DÖNÜM NOKTALARI İLE İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinden; doğumla başlayan, ad verme, çocukluk çağı, sünnet, evlenmeyle devam eden ölümle son bulan insan ömrünün takibini yaptık. Bu takipte, toplumdaki genel-geçer kurallar, örf, adet, gelenek, görenekler ;konunun uzmanlarının ortaya koyduğu saptamalar rehberimiz oldu.

6.1. Doğum

Doğan her canlı yeni bir hayata gözlerini açar. Ana babasının gözünün bebeği umut ışığı olur ve her doğum bir mucizedir. Boş laf değildir. Ana karnında bir kese suyun içinde gelişip gerilen ruh; mini mini ellerle ayaklarla dünyaya gelir, gelişir, büyür eş arar ve böylece neslin devamlılığı sağlanır.

Kemal Tahir'in eserlerinde doğum olayı Çalık Kerim'in dünyaya geliş vesilesiyle teferruatıyla anlatılmıştır. Doğum hastanede değil köyde doktor, hemşire, ebe tarafından değil ebelik eden kocakarılar tarafından yaptırılmıştır. Eserde vaktinden yaklaşık iki ay erken doğan Çalık Kerim'i kadınlar kabuksuz yumurtaya benzetmektedirler. Bunun nedeni, ise organları tam gelişmeden doğan bebeğin eserdeki ifadesiyle dokunulan her yerinin yassılanmasıdır.

Tam bir hengamenin içinde hayata gözlerini açan Çalık Kerim'in doğmasıyla birlikte yıkanıp tuzlanmıştır. Tuzlama, halk arasında ter kokmaması, terlememesi ve olgun davranması için yapılan bir uygulamadır.

Doğumdaki tıbbi müdahalelerin (kanı durdurma, bebeğin eşini alma) nasıl yapıldığı açıklanmamıştır. Doğumdaki bebeğin ters gelmesi riskinin, ölümle eşdeğer olduğu aktaracağımız metinde şöyle ifade edilmiştir.

“Cin korkusundan köylü dışarıda meseleyi alaya vurup tatlı tatlı konuşurken Ayşe yedi buçuk aylık çocuğunu sopa zoruyla vakitsiz doğuruyordu.

Yıllardan beri ebelik eden kocakarılar:

—Şaştık bütün şaştık hey Allah! Diye dizlerini dövmeye başlamışlardı. Ellerin kırılısın e mi Parpar! Kurşunlara bıçaklara gelesice Parpar yazık değil mi şuna?

Ayşe'ninki çocuk doğurmaya da çocuk düşürmeye de benzemediğinden şaşıp kızmakta haklıydılar. Karıcağız karnını kürekle ateş doldurulmuş gibi ağzından

dumanlı köpükler kaynar salyalar püskürterek toprak döşemeyi kazıyor orada bir boynunun bacaklarının etlerini tırnaklarıyla yırtıyordu. İskemleye oturtmanın çömelterek ıkındırmanın yolu bulunmadığı gibi kaldırıp birkaç adım attırmak da mümkün olmamıştı.

—Dur bacım, dur ki hey Allah

—Kız böyle olur mu? Kız dedim Ayşe beni bırak!

—Öleceksin fukara çocuk ters geldi mi bitti.

Ayşe hiçbir şeyi duymuyor odanın toprak döşemesinde kütük gibi yuvarlanıyordu. Karılar çekiştirdikçe daha çok çırpınmış üstü başı büsbütün yırtılmıştı. Yüzü gözü kan çamur içindeydi. Parpar'ın sopasıyla gözlerinden biri morarıp kapanmış, dudağı patlamış etinde çürümedik yer kalmamıştı. Karılar ancak soluğunun kesilmesinden faydalanarak fukarayı bir köşeye sıkıştırdılar kollarından bacaklarından kavrayıp kaldırdılar. Biraz daha kıvrandı, biraz daha inledi. En sonunda bayılırken Parpar Ahmet'in oğlunu herkesi şaşırtan bir kolaylıkla doğurdu...

Ebe karılar uzun zaman kanı kesmekle, sonu olmakla uğraştılar. Doğan oğlanın yıkanıp tuzlanması kundaklanıp yatırılması da pek kolay olmadı. Vakti dolmadan meydana gelen bebek kabuksuz yumurtaya benziyordu. Başını yuvarlamak için biraz bastırdılar. Surat mayalı hamur gibi yassılandı. Şöyle böyle düzeltip olurlarına baktılar...” (KÖKA. s. 44).

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde ise Mahir Bey ve Canseza Hanım'ın Murat ve Cemal adında iki çocukları olur. Bunların doğumları ise Çalık Kerimin doğumu gibi etraflıca anlatılmamıştır.

“Murat işte bu evde doğdu. Mahir Efendi çocuğun erkek olacağına o kadar emindi ki fazla sevinmedi bile. Murat, Canseza'yı da şaşırtmadı. Hiç farkına varmadan ve kendisini asla zorlamadan kocasına karşı duyduğu bütün muhabbeti oğluna çevirdi.”

Küçükle anlarmış gibi konuşuyor, mesela kundağını çözüp bağlarken:

—Ayağınızı müsaade ediniz efem! Diyordu, hayır canım, sağ ayağınızı evvela... Niçin bu kadarcık şeyi henüz öğrenmiyorsunuz... Bir de gülerseniz... İnsan sizin gibi dişsiz olursa, ağzını bile açmamalı... Haydi, şimdi sıra kolların...

Anlıyorum. Siz doktor değil hamal olacaksınız... Pek kuvvetlisiniz de ondan...”
(BMK. s. 127).

Cemalin doğumu ise eserde şöyle verilir :

“Kocasının ayak sesleri merdivenden duyuluncaya kadar Canseza rahat değildi. Hele ikinci çocuğuna Mahir Efendi daha şimdiden bunun kız olacağına emindi, adını bile koymuştu. Ayşe’ye gebe kaldıktan sonra büsbütün korkak olmuştu. 1917 senesi Ağustosunda Ayşe değil maalesef Cemal doğdu.” (BMK. s. 182).

6.2. Ad Verme

Günümüzde doğan çocuğa ad konması doğumu izleyen birkaç gün içinde gerçekleştirilmektedir. Dede, baba veya uygun bir aile büyüğü çocuğun kulağına ezan okuduktan sonra konulacak ad üç kez tekrarlanarak çocuğun adı konulmaktadır. Bu töre Osman Kibar tarafından şöyle anlatılır:

“Türklerde –özellikle Türkiye’de- çocuğa doğumunu izleyen üç veya yedinci gün içinde ad verilmesi, kırklama yapılması yaygın bir uygulamadır. Bu adet bugün de sürdürülmektedir. Eski Türk yaşayışında ise çocuk gerçek adına ergenlik çağında ve bir beceri göstermesi, yiğitlik yapmasıyla kavuşurdu. Bunun güzel örneklerini Dede Korkut destansı hikâyelerinde işlemiştir.

Seçilen ad öncelikle ölmüş dede, nine veya kardeş adıdır. Yaşayan dede, nine adının da konulduğu görülür. Yöredeki evliya, yatur, ermiş adı da seçilebilir. Ad, eğer sağ ise dede veya başka bir aile büyüğü; yoksa baba tarafından konur. Türkiye’de bazı yörelerde kadınların da ad koyduğu gözlenmiştir.” (Kibar 2005: 23).

Faruk Sümer de ad verme geleneğini “Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları” adlı eserinde Türklerin hayvan ve kuş adlarını kullanmadıklarını, gelenekteki Türk adlarının İslamiyet’in etkisiyle yavaş yavaş kullanılmaz hale geldiğini şöyle değerlendirmektedir;

“Türklerin çocuklarına ne gibi adlar koyduklarını anlamak için Abbasi, Sasani, Gazneli, Selçuklu ve Memluk devirlerindeki emirler tarafından taşınmış adlara dayanmak doğru değildir, çünkü bu adlar onlara sonradan efendileri tarafından verilmiş, manası büyük moda adlardır. Bu hususta bir fikre sahip olmak için; kitabeler, Divan-ı Lügatit Türk, Dede Korkut destanları ve Secere-i Terakime’deki adlar göz önüne alınmalıdır. Bu adların incelenmesi şu gerçeği

ortaya koyuyor ki eski Türklerde hayvan ve kuş adları ad olarak nadir denilecek kadar azca kullanılıyor.(...) Burada Müslüman Türk hanedanlarının hepsi ile ilgili bir vakıadan da söz etmeliyiz. Bu da büyük küçük bütün Türk hanedanları tarih sahnesine çıktıklarında hanedan mensupları arasında Türkçe adların daha çok olmasıdır. Zaman geçtikçe bu adlar azalır ve en sonunda (bazı istisnalar hariç) tamamen kaybolur. (Sümer 1999: 21).

Pertev Naili Boratav “ad verme” ile ilgili gelenek ve görenekleri şöyle ifade eder:

“Eski Türklerde oğlan çocuğa ya uzun zaman hiç adı verilmez yahut da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmazdı. Geçici bir ad idi. Önemli bir iş başardığı zaman yani delikanlılık çağına geldiğinde ya yaptığı önemli işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamı taşıyan bir adı verilirdi ki buna (er-at) erkek adı derlerdi. (...) Müslüman Türklerin geleneğinde çocuğa ilkin bir göbek adı kuralı koymak kuralı vardı. Bu adın verilmesi ufak bir törenle olur. Göbek adları genel olarak Müslüman geleneğinden geçerek, Kitab-ı Mukaddese çıkan ya da doğrudan doğruya İslam geleneğinde çıkan adlardır. (...) Köylerde ve kasabalarda eski Türk geleneği başka bir yönde simgelenmiştir. Eski “er-at” ın yerini “lakap” almıştır.”(Boratav 1994: 88-89).

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde Mahir Bey’in ikinci çocuğu daha doğmadan adı konulmuştur. “Ayşe”... Ama bu çocuk da oğlan doğunca adını “Cemal” koyarlar. Bu ad verme şöyle anlatılır.

“Hele ikinci çocuğu – Mahir efendi daha şimdiden bunun kız olacağına emindi. Adını bile koymuştu- Ayşe ye gebe kaldıktan sonra büsbütün korkak olmuştu.

1917 senesi Ağustosunda Ayşe değil maalesef Cemal doğdu.” (BMK. s. 182).

“Köyün Kamburu” adlı eserde ise Parpar Ahmet’in oğlu Çalık Kerim babasının öldüğü gece doğar. Uzun İmam kulağına ezanı okur Allahın isimlerinden birini – Kerim – çocuğa ad olarak verir. Kendince de manasını açıklar:

“Ulan bu sabah beni günaha sokacaksınız? Oğlanın adını koydunuz mu?

—Nasıl ad? Babasına sormayınca ad mı takılabilmiş?

—Babasını bırak da oğlanı al gel bakalım.

Şayeste abla küçücük kundağı getirdi. Doğrusu bu getirdiği şey kundağa pek benzemiyordu. Yumruk büyüklüğünde iki karpuzu mendile sarmış da ortasından sıkıca boğmuşlar. Oğlanda bir kafa var Allah beterinden saklasın gövdesinden iri...

Uzun imam akıl erdirilemez, acı şeyler düşünerek çocuğa bir vakit baktı sonra kulağına alçak sesle ezan okuyup:

—Bu oğlanın adı “Kerim” olsun dedi. Kerim İsm-i Azandan bir isimdir. Kerim ne demek bul bakalım Şayeste abla? Kerim demek “Allah Kerim” demek... İşte bu kadar...”(KÖKA. s. 47).

6.3.Çocukluk Çağı

Kızların 11-12 erkeklerin 14-15 yaşlarında evlendirildiği kızlara çocuk, erkeklere ergen dediğimiz çağların- Kemal Tahir’in eserlerinde çocukluk olarak algılanmadığı görülür.- “ Büyük Mal” adlı eserde bunu Sülük Bey’in- ilerde memur olur da işimize yarar diye okul masrafını karşıladığı- Cihanşah için söylediği şu sözlerden anlıyoruz.

“Semerli Naciye’nin gözleri müşevveş oğlan kaymakamlık okulunu bitirip bir, halt edebilir mi? Nasılmış. Doğru bilmemiş miyim?’ben bu Civanşah oğlanı tutuk görmekteyim, Zülfü ‘demedim miydi? Hani bunun az biraz kopukluğu? Hani dövüp dövülmemeleri... Ufaktan vurup vurulmadıkları? Demedim miydi? Hani bu yaşa geldi, genelevde dövüşüp hükümeta düşüp ‘yetiş ‘ diye adam saldığı yok... Kaçağa düşüp dağlara çıktığı... Şunun bunun oynak karısını sürüdüğü, hani? Bu oğlan benim hesapça, on altıyı bitirdi, on yediye geçti. Bu nasıl bir çağdır, taşı havaya atıp başı altına tutacak bir çağ değil midir? Bu yaşta sarhoşlanıp naralanmadıkça, fırtına gibi eserekten gecenin bir vakti mahalle içlerine dalıp avradı oynak dümbükleri ,’’Aman bizim evin camlarını mı indirecekti, yoksa kapıyı mı devirecek?’’diye hoplatmayınca ve de...” (BM. s. 54-55).

“Köyün Kalburu” adlı eserde esere adını veren Çalık Kerimin gelişmesi an be an aktarılmıştır. üç yaşını geçince konuştuğu, beş yaşında yürüdüğü, yedi yaşında “ amme cüzünü” ezberlediği, ergenliğindeki korkaklığı, düşüp bayılıp ayılınca cesaretlendiği vs. Hülasa Çalık Kerimin çocukluğu şöyle ifade edilmiştir.

“Altı aydan sonra kerimin sesi birden kesildi. Ama bu kez de Ayşe karıyı başka bir üzüntü aldı. Oğlan minareden düşse ağlamıyor, kafasına odun vurulsa

gözünü kırpmıyordu. Bu böylece sürüp gitti. Öteki çocukların bir, bir buçuk yaşında söyledikleri “ana”, “baba” lafları şurda dursun iki yaşını geçti de ağzından bir “mah” sesi çıkmadı. Tamam dilsiz bu oğlan büsbütün dilsiz dediler.

Kerim ancak üçünü bitirince konuşabildi. Sesi koca herif gibi kalındı. Arada bir duraklıyor da lafları teker teker söylüyor “duysan gavurca konuşuyor sanırsın...

Üç yaşından sonra konuşan fakat beş yaşına kadar yürüyemeyen Kerim artık yürüsün diye ocaklara, tekkelere götürülür:

...Dilsizlik korkusu atlatılmıştı ama başka dertler yüz göstermişti. Dört yaşında koca oğlan ayakları üzerinde duramıyordu. Ocaklara tekkelere götürdüler, ellerinden tutup kaldırarak adım attırmaya çalıştılar. İnsanla eğlenir gibi bacaklarını büktü, kollarından asılı kaldı. Yapısı da adam yapısına benzemiyordu. Aşağısı ince-kısa, yukarısı kalın-uzundu. Bu acayip gövdenin beli kırılmış hayvan gibi yerde sürünmesini görenlerin yüreğine ürküntü veriyordu....Kerim beş buçuk yaşında ayağa kalktığı zaman boynu kalın omuzları geniş göğsü kabarık pazuları pehlivan gibi şişkindi. Bacakları kısa kaldığı için kolları gövdesine bakarak çok uzun duruyordu...

Yedi yaşını dolduran Kerim namaz dualarını belletmesi için köyün imamına teslim edilir:

“Kerim yedi yaşına basınca Ayşe karı elinden tutup namaz duaları belletiversin diyerek Uzun Hoca’ya götürdü. İşte çalık oğlanın iki hüneri de o zaman meydana çıktı. Bir yıl önce okumaya başlayanlar daha ‘‘Elemtere’’de bocalarken Parpar’ın Çalık “Amme” cüzünü yarılایıvermesin mi? Hem kolay ezberliyor hem de okuması Arapçaya güzel yatıyordu....Essahtan bu pis çalık akli erdi ereli bir cenabet ürkeklik peydahlanmıştı. Uçan kuştan esen rüzgârdan korkuyor, yaprak düşse, kedi zıplasa korkudan çışını bırakıp altını pisletiyordu.(...)Derken –Allah’ın bir hikmeti canım- Parpar’ın Kerim gecelerden bir gece korkulu bir düş görüp titreyerek uyandı. Böyle düş korkusuyla uyandığı zamanlar Ana kız ana! Diye seslenir karşılık almadan yüreği rahatlamazdı. Gene ateşe düşmüş gibi anasını çağırdı. Ayşe karı kırk yılın başında oğlanı uyutup kapıyı yavaşça çekmiş komşulara iki çift laf etmeye gitmişti. Yalnız olduğunu anlayınca Kerim’in yüreğine kaynar bir su boşaldı. Boğazı kuruyuverdi. Sağını solunu şaşırmış belinden aşağısı tutmayıvermişti. Gözlerinin önünde silahlar patlıyor yüzünün derisine ateşler yapışıyordu. Yataktan kalkmak için

debelendi, yorganı bir türlü açamadı. Var gücüyle haykırdığını sanıyor, oysa sesi fısıltı gibi çıkıyordu. Ana kız ana! Dedim hey orospu dedikçe dişleri takır takır vuruyordu. Çırpınıp dururken sedirden aşağı yuvarlandı kendini kaybetti. Bu baygınlık sırasında Parpar'ın Çalık Kerim'e neler olduğunu yüreğinin nasıl değiştiğini ancak Allah bilir. Meydanda olan bir şey varsa oğlanın ödlele bayılıp, yiğit ayıldığıdır. Çalık Kerim gözlerini açtığında korkmadığını anladı. Buna önce pek şaşıtı. O geceye kadar duymadığı bu yiğitlik sanki geldiği yere tersyüzü gidebilirmiş gibi soluğunu keserek bir zaman dört yanı dinledi... Tatlı tatlı gerinerek düştüğü yerden kalktı. Gövdesi yıllardır sürüp giden bir sızı gerginlikten kurtulmuş gibi gevşeyip rahatlamıştı. Evet, evde tek başına olmasını hiç umursamadı. Yatağa girip yorganı kafasına çekti.” (KÖKA. s. 48-49-50).

On iki yaşındaki Fadik'in peşine düşen Mustafa onunla gönül ilişkisine girme çabasıdır. Fadik de buna karşı boş değildir.

“Şuna bak! Koca Yamören'de en kötü kızın ardına düştük, diye düşünüyordu. Fadik'i hem küçük, hem de çirkin saydığından Ayşe'nin önüne geçtiği sıralar duyduğu telaşı duymamıştı.(...)

—Kız Dur ulan sana Ankara'dan ayna boncuk getirdik, koku yağı getirdik. Daha neler geldi. —Fadik duruladı. —Dursana eşek... Sakız, üzüm, incir... Sana evelden beri yanmaktayız çıra gibi... Bizi öldürecek misin çengi?

—Tu utanmaz!

Fadik böyle söylerek yere tükürdü. Kucağındaki çırpılar ne kadar meydan verdiyse o kadar hızlı koştu bir yandan da gülüvermişti.” (K. s. 64-66).

Çakırların Ömer'in 15 yaşındaki oğlu Kenan'la ilgili düşünceleri ana-babanın — çocukluk çağını yaşaması gereken çocuktan -çocuğa 15 yaşında çocuk gözüyle bakmadığını gösterir.

“Hovardalık bizim kabilemize dede mirası. Benim oğlum elbette karı oynatacak... Artık vaktidir. Yaşlılarından geri kalmasını sen ister misin?

—Neyin vakti yahu? Kaç yaşında bu kopuk?

—15 ini yeni bitirdi. Aa sen ne sandın? Oğlan geldi yetişti. Sen amca gibi amca olsan çoktan kız aramaya çıkardın.” (K. s. 64-66).

Biraz daha küçük yaştaki çocuklar ise büyükleriyle birlikte işe güce gitmekte o küçük yaşta bu yaşam tarzını öğrenmeye başlamaktadır.

“En büyüğü on üç en küçüğü beş yaşında altı yedi kız çocuğu ateşin önüne çömelmişler hepsi de çamaşır yıkayan çocuklar gibi entarilerini eteklerini şalvarlarının içine sokmuşlardı. Kolları bacakları sıvalıydı.” (K. s. 60).

Kara Abuzer Çakırların Ömer’in çiftliğine yerleşip işe güce bakmaya başlar. dokuz on yaşlarındaki oğlu Sülük ile beraber kaz güderler.

“Abuzer’le Sülük oğlan gene kaz gütmeye gitmişlerdi, Fati karı ahırın yanında bir şeyler yapıyordu. Emey ortada yoktu.” (YÇY. s. 222).

Bazı çocukların okuma, adam olma, kabuğundan çıkma arzusuyla okula gittikleri bunu büyük bir hevesle yaptıkları “ Bozkırdaki çekirdek” adlı eserde şöyle ifade edilir.

“Güç ile haptetmekteyim bu kopuğu müdür bey! İlle Esdüdü diye paralamakta bu rezil!..

—Kaçta?

—Üçte ama buna kalsa gece de gidecek de iki sınıfta bir edecek... Şişinerek içini çekti. Sor bak! Zeynel emmini mi seversin, Murat eğitmenini mi de.” (BÇ. s. 131).

Yine aynı eserde Eşref adlı çocuğu kurulacak enstitüye kaydını yaptırmak için köyünü bırakıp kasaba da enstitü kadrosunun yolunu beklemesi, boş vakti değerlendirip çıraklık yapması bu çocuklardaki okuma aşkını göstermeye yeterli olur kanaatindeyiz.

“Baktım kasabaya gelmiş kendi başına bir yanlışı olur da esdüdüyü kaçıtırım, korkusuyla göçmen olmuş.Kıvranmaktaki it gibi inleyerek kıvranmakta. Yüreğim acıdı. Cinciye çırak verdim. Bu oğlan günde 3 kez benim kâğıtlarım ne oldu, diyerek eğitim memuruna koşar beyim!” (BÇ. s. 149).

Enstitüye kaydını yaptıran Ökkeş okulu kendilerinin yapacağını öğrenince geldiğine pişman oldu. Okula neden kayıt yaptırdıklarını da açıklamış olurlar. Yalnız burada ilgi çekici nokta aile büyüklerinin ve ileri gelenlerin köy enstitülerine karşı tavır almalarıdır. Çocukları göndermek istememeleridir. Çocukların ifadeleri bunu açıkça gösterir.

“Yanlışı çizdik bu çizgiyi Yıldız Ağa! Niyazi Çavuşun sözünü dinlemek varmış. Hocanın sözünü dinlemedik Muhtar Nazmi Emmi’nin sözünü dinlemedik. Anan karı bunca ağladı. Halt ettik Ömer Eğitmen’in sözlerine kanmak yoktu.

—Yıldız Ulak sinirli sinirli güldü.

—Ömer Ağanın lafiyla mı geldik biz buraya ki sen böyle söylemekteisin?

—Halt ettik, Karı yoluna esdüdiye gelmek mi olurmuş ...” (BÇ. s. 232).

“Devlet Ana” adlı eserde ise savaşçı olamayacak olan çocukların okutuldukları bunların da sakatlık vs. dolayı savaşçı olamadıkları ancak bazen istisnaların olabileceği ise şöyle ifade edilmektedir.

“Bu Söğüt'te, bütün delikanlılar savaşçı olmaya çabaladıklarından, hocanın topu topu üç öğrencisi vardı. Bunlar da, sakatlık yüzünden istemeyerek mollalığı seçmişlerdi. Güreşlerde, taş atma, taş kaldırma, bilek bükme yarışmalarında akranlarından birkaç gömlek üstün olan Kerim'in, silahşorluğu neden sevmediğine bütün Söğüt şaşıyordu. Anası Bacıbey çok yalvarmış, çok ağlamış sonunda, "Ben molla oğul istemem ve de analık hakkımı bağışlamam," diye diretmişti. Kerim, okumasını, Ertuğrul Bey'e borçluydu. "İşi uzattın Bacıbey ve de tadını kaçırdın. Bize okumuş da lazım. On yiğide bedel Demircan oğlun yetmez mi, senin Bacıbeyliğine ve de rahmetli Rüstem Pelvan yoldaşımın ocağını yakmaya?" deyip mollalığa izin aldığı günü hiç unutmuyordu.” (DA. s. 101).

6.4. Sünnet

Sünnet, erkek çocukların erkeklik organının ucundaki et parçasının çepeçevre kesilmesidir. Bu işi “Sünnetçi” denilen kişiler – genellikle berberler – yapmaktadır. Çocuklar küçük yaşta sünnet edildiği için korkup kaçmasınlar diye bir büyüğün kucağına oturtularak bu işlem yapılır.

Kucağına oturan kişiye “kirve” denir. Kirve, sünnet masraflarını çeken sünnet sırasında çocuğu kucağına oturtan kolunu tutan ve sonrasında bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimse demektir. Sünnet erkekliğin ilk adımıdır. İslam inancına göre erkek çocukların mutlaka sünnet ettirilmesi gerekmektedir. Sünnet olmayan erkeklere kız verilmemesi daha doğrusu kızların onları adam hesabına almaması sünnet işini şaşı berber Remzinin yapması açtığı yaraya serptiği ilaç, yaptığı işin bedeli vs. “Kelleci Memet” adlı eserde şöyle hikâye edilir.

“...Kasıklarında sızıya benzer tatlı bir kaşınma duyunca sünnetliği aklına geldi. Anasına bakılırsa dört yaşında var yokmuş. Böyle ağustos sıcakmış. Kelleci

Memet kendisini ellerinden tutup evden çıkaran babası Rufat Ağa'nın sesini duyar gibi oldu. "Sünnetlik oğlu olaa... Sünnetlik oğlu olan muhtar odasına..."

Muhtar odasına vardıkları zaman buraların sünnetçisi köy berberi Şaşı Remzi, bir iskemlenin üstüne usturaları pırıl pırıl dizmekteydi. Babası kesilecek oğlanları Muhtarın ahırına biriktiriyordu. O sıralar korucu Rifat Ağa bu kadar kocamamıştı. Damın kapısından dalmasıyla sürüden boğazlanacak koyun alır gibi birimizden birimizi kapıp gidiyor. Kesilmeden önce bağırın hangisi, kesildikten sonra bağırın hangisi... O yıl kesilenlerden bir kendisi bağırmamıştı, bir de Kara Osman'ın Yusuf... Bizim sır yoldaşı olmamız o zaman işi...

Berber Remzi şaşıydı ama gayet imansız olduğundan adam kesmekte eline çabuktu. Gözleri şu yandayken usturayı bir çalıyor ki hiç aman vermiyor. Berber Remzi sünnetlediği her oğlan başına elli yumurta iki toprak tuzsuz yağ alıyordu. Gördüğü iş, bir ustura çalmak... Yaraya serpelemek için verdiği ağaç çürüğünü hiç sayma. Kelleci biraz düşündü. Bir ustura çalıyor ama seni bebeklikten çekip erkek sırasına geçiriyor. Erkek kısmı kesilmedikçe erkek sayılmaz. Allah korusun her ne yüzdense bir oğlan kesilmedi mi karılarca erkek hesabına hiç alınmaz. Erkek milletin çanı yansın da nasıl yanarsa yansın, öyle mi kahpeler..." (KM. s. 282).

"Namusçular" adlı eserde ise "kirve" nin ne olduğu, nasıl kirve olunduğu kirvelikle ilgili örf ve adetler şöyle anlatılmaktadır.

"Çay dağıtılırken diğer bir tahsildara, Argalı Vahap ismindeki güzel ve kibar delikanlıya mütemadiyen "Kirve" diye hitap ettiğini İstanbullu nihayet fark ederek sordu:

—Affedersiniz, bu kirve ne demektir Bedri Bey?

—Kirveyi mi merak ettiniz beyim? Kirve buraların bir âdeti... Çocuğunuzu sünnet ettireceksiniz. Kendi vaziyetinize göre mahallenin yahut kasabanın ileri gelenlerinden birisine gidersiniz. "Ben bizim oğlanı sizin kucağınızda kestireceğim," dersiniz. Bu teklifi yaptığınız adam hemen hemen mutlaka kabul etmeye mecburdur. Kabul etimi sünnet düğününün masrafını yüzde doksan kendisi yapacaktır. Sünnetçinin önünde çocuğu kucağına alır. O andan itibaren iki aile akraba olur. Nasıl akraba, birbirlerine nikâh düşmez halde akraba. Adeta kardeşlik. Ekseriya namahremlik kalkar. Ölünceye kadar, hatta babalar öldükten sonra bu

akrabalık sürer. En müşkül vaziyetlerde kirveyi hiç çekinmeden imdadınıza çağırabilirsiniz.” (N. s. 164-165).

6.5. Evlenme

Evlenme kadınla erkeğin yuva kurmak amacıyla hayatı paylaşmalarıdır. Her toplumun kendine has evlenme adetleri vardır. Türk toplumunda evlenme; evlenmeye manisi olmayan erkeğin kendine uygun bir eş aramasıyla başlar. Bu işi dünürçüler yapar. Bunlar genellikle aile büyükleridir. Bu işe “kız görme” adı verilir. Bazı bölgelerde evlenecek kız için “başlık parası” istenir. Başlık kızın ailesine kız için verilen paradır. Taraflar evlilik birliğine karar verirse düğün hazırlıkları başlar. Taraflar bütçelerine uygun düğün yaparlar. Düğün evlilik birliğini çevreye duyurmak için düzenlenen şenliktir. Düğünde yeni evlenen çiftlerin ihtiyaçlarını gidermek onlara yardım etmek amacıyla para ziynet ve hediyeler verilir. Buna kırkım denir. Nihayetinde düğün biter. Gelinle güvey baş başa kalırlar. Baş başa kalınan bu ilk geceye “gerdek gecesi” denir.

Pertev Naili Boratav “kız görme”yi yani dünürçülüğü şu şekilde değerlendirmiştir.

“Görücülük görevini, bu geleneğin sürdürüldüğü yerlerde kadınlar üzerine alırlar; bunlar, oğlanın anası ile yakın akrabalarından yaşlıca kadınlardır. Görücülerin işi oğlana uygun düşebilecek kızları bir yoklama ve daha sonraki değerlendirmeler sonunda cayma olanağını açık bırakmak şartıyla ilk bir seçmedir.” (Boratav 1994: 173). Boratav gelin almayı ise: *“Gelin almaya gidecek oğlan evi kadınlarından bir bölüğü atlara bindiler. Bir bölüğü de yaya olarak kafiye katıldılar. (Ne kadar at varsa kadınlara bırakılır, erkekler yaya kalır.) Kafiye 7-8 kadar atlı 4-5 eşekle, gerisi yaya olmak üzere düzıldı.”* (Boratav 1994: 179). bu şekilde açıklar ki çalışmamıza geçen, Battal’ın düğününde aynı geleneklerin uygulandığı görülmektedir. Gelin ata bindirilmeden ve bindirildikten sonra atın üzengisinden taş geçirilmemesi gerekmektedir; aksi halde gelinin veya güveyin tutuklaşıp halvet olamayacakları düşünülmektedir. Boratav’ın eserinde bu durum şöyle açıklanır: *“Kızın kardeşleri, ya da amca çocukları bir elleri atın üzengilerinde bir elleri silahlarında oğlan evine kadar gelinin yanında giderler, onun ayaklarına toz atılmasını diye. Evlilere kötülük etmek isteyen birinin gelinin ayağına kum toz*

atması onun ya da güveyin “ bağlanma” sı ile sonuçlanırmış.” (Boratav 1994: 185). Ayrıca Boratav anlattıklarının tüm Türkiye’deki düğün merasimlerini ifade etmeyeceğini şöyle ifade eder: “Yukarda verdiğimiz birkaç örnek dahi bütün ayrıntılarıyla öğrenmek istediğimiz zaman törenlerin, yere, çağa, kişilerin özel durumlarına göre ne kadar zengin çeşitlemeleriyle karşılaşacağımızı belirtmeye yeter. Ama Türk düğün geleneklerinin görüldüğü yerlerdeki gösteriler dizisinde ortak ve değişmez olan bazı töreler de yok değil...” (Boratav 1992: 186).

Kemal Tahir’in eserlerinde de geçen evlenme ile ilgili olarak anlatılan; dünürcülük, başlık, düğünler, ve düğün adetleri; kalbur toplama, şerbet ikramı, gelin alma, gelin sandığı, gelini karşılama, nikah, gerdekle ilgili uygulamalar aşağıda değerlendirilmiştir.

6.5.1. Kız Görme (Dünürcülük)

Dünürcülük erkek adına kız görmeye giden kimselerin yaptığı iştir. Bunlar genellikle aile büyükleridir; fakat bunlar uygun olmadığında yakın akrabalar eş dost dünürcülük yapabilir.

Mahir efendi Sultan II. Abdulhamid’in kızı Naile Sultan’ın cariyelerinden Canseza Hanım’a talip olur. İş arkadaşları Tahsin ustanın karısı Feride ve Rıza ustanın karısı Nigar Hanım Mahir Efendi adına Naile Sultan’a Canseza Hanım için görücü giderler. Bu hanımların yaşadıkları yerin görücü usullerini eserde şöyle görürüz.

“Nigâr Hanım Kasımpaşa’daki görücü usullerinin hepsini ayrı ayrı tatbik etti. Kızları ayrı ayrı güldürdü, birer vesileyle yanlarına yaklaşıp ağızlarının kokmadığını anladı. Mevsim çok şükür sıcak olduğundan, ötelere berilerine yastıklar sokarak insanı aldatmalarına ihtimal yoktu.” (BMK. s. 42).

İbrahim Rıza Bey adına Müzeyyen hanımı görmeye dünürcü giden Nesibe’nin izlenimleri “Hür Şehrin İnsanları I.” adlı eserde şöyle anlatılır.

“O gece kararlaştırdıkları gibi Nesibe ertesi gün yanına bir başka arkadaşlarının karısını da alarak görücü gitti. Annesi kızından daha sessiz daha kadın çıktı. Nesli yavaş yavaş münkazır olmuş, çarşı Pazar bilmez ev kadınlarından... Kırk meteliği avucuna doldur, uzanır elinden al. Saymaktan

aklında tutmaktan haberi yok. Bir kere efendiye danışalım. Üvey müvey ama evin erkeğidir. Bunu da belki on kere tekrarladı.” (HŞİ. I s. 303).

6.5.2. Başlık Parası

Bazı bölgelerde kız çocukları evleneceği zaman ailesi erkek tarafından şartlara göre para talep ederler. Kız tarafının talep ettiği bu paraya – kız için ödenen para – başlık parası denir.

Yarhisar Tekfurunun kızı Lotüs e âşık olan Orhan Beyin ona biçtiği başlık parası eserde şöyle ifade edilir.

“—Sözgelimi... Diyelim ben... Ne kadar olur benim başlığım, sizde?

Orhan Bey böyle bir soruyu hiç beklemiyordu. Birden umutlanmış, sevinç soluğunu kesmişti. Konunun şakaya dönme tehlikesini bu sevinçle sezemedi. Kandırmanın, atıp tutmanın acemisi olduğundan, doğrusunu bulmak için biraz düşündü. Bir sürü koyun veririz. Üç yüz baş... Sağmal inekler, su sığırları veririz... Mandalar... Soylu savaş atları, değerli silahlar veririz. Kilimler... Halılar... Kumaşlar...

—Toprak?..

Orhan Bey hemen telâşlandı. Kelimeleri arayarak karşılık verdi:

—Toprak bağışlanmaz bizde, kız karşılığında... Toprak beyin malı değildir çünkü...

—Ya kimindir?

—Allah'ın...” (DA. s. 467).

Abdurrahim Bey evlenirken, karısı için, verdiği başlığı şöyle ifade etmektedir.

“—Kadın kısmı kocasının emri olmadıkça kendi başına bir iş yapamaz. Bizim taraflarda ayıptır.

—Anlayamıyorum.

—Neyi anlayamıyorsunuz? Bizim hanım büyük yerin kızıdır. Bizde asıl zade kızları nefisli olur. O sebeple her birinin başlığı iki üç bin liradır. Ben, amcamın kızı olduğu halde, bizimkine üç bin lira başlık verdim.” (N. s. 311-312).

“Sağırdere” adlı eserde ise hocaların hakkının Ayşe için verdiği başlık, Ayşe tarafından şöyle anlatılmaktadır.

“Anam beni kuma üstüne veresi abla, demiş. Onca ağladım, yüreğini yumuşatamadım, demiş... 100 lira başlıktan geçemedim. Benim kahpe anam demiş.” (S. s. 154-155).

6.5.3. Battal’ın Düğünü

Kemal Tahir eserlerinde geçen düğün merasimleri üzerinde önemle durmuş en ince detaylara kadar aktarmış tıpkı bir araştırmacı gibi malzeme çıkarmıştır. Çorumun Narlıca kasabasında yaşayan delikanlı başağası Battal ile müstakbel eşi Selime’nin düğün merasimlerini düğün başladığı andan gerdek gecesi dahil sonuna kadar etkileyici bir şekilde gözler önüne sermiştir.

6.5.3.1. Kalbur Toplama

Düğün köyün imamı çocuklar ve damadın köyü kapı kapı dolaşp kalbur toplaması ile başlamaktadır. Kalbur hazırlayan durumu iyi olan köylüler kalbura kuru üzüm, incir, kurabiye gibi yiyecekler doldurmaktadır. Bu kalburlar köylüden dualar eşliğinde toplanmaktadır.

“Avlu kapıları önünde bekleyen komşular elleri göbeklerinde Reşit hocanın yolunu keserek bizim eve de buyurun biz de kalbur hazırladık, dediklerinde olay pek yavaş ilerliyordu. Böyle kalbur hazırlayan evlerin avlu kapısında hocanın kısa, uzun bir dua okuması, kalabalığın “âmin” çekmesi lazımdı.” (S. s. 95).

6.5.3.2. Bal Şerbeti İkramı

Bu sırada damadın babası konuklarına, kalbur toplayanlara bal şerbeti ikram eder.

“ Güvey battalın babası bakır tasla Reşit hocanın önüne geçmişti. Hoca tas içinde duran kaşığı besmeleyle aldı. Bal şerbetinden birkaç yudum içti. Kaşığı yanındakine verirken oh Yarabbi şükür... Ağzımızın tadı bozulmasın inşallah dedi.” (S. s. 94).

6.5.3.3. Dibekte Buğday Dövme

Sonra damadın babası “oğlunun ekinin bol olması” dileğiyle evinden bir çuval buğday verir. Damadın sırtına yüklenen buğday çuvalı köy meydanındaki

Dibek taşına getirilir. Toplanan köylünün huzurunda acar Damat dibek taşında buğday döver.

“Ekin çuvalını dibek taşının yanına indiren Battal dalgın dalgın Reşit hocanın okuduğu duayı dinliyordu. Yüzü ter içinde kalmıştı. Dua bitince oğlanın babası çuvalın ağzını açtı. Dibeğe biraz buğday koyup üzerine su döktü. Ağaç tokmağı oğlunun eline verdi.

—Haydi, oğlum “ Bismillah” de, ekinin bol olsun.” (S. s. 103).

6.5.3.4. Kırkım (Gelinle Damada verilen hediyeler)

O günün akşamında- Perşembe günü kırkım - gelinle damada getirilen hediye ve paralar- yapılır. Herkes durumuna göre karınca kararınca bir katkıda bulunmak ister. Kırkımı toplayan kadın verilenleri misafirlere duyurur.

“Ömer Ağanın Meryem hanımdan bir endaze çember var, hayırlı olsun. Arkaya geçip gelinin iki bacağı arasına oturtmuş olan koca karı Meryem’in getirdiği başörtülük kumaşı odadakilere göstermek için havada bir kere savurduktan sonra kızın omzuna astı.

Koca karı bağırdı:

—İbrahim ağanın bir altını var, hak bereket vere... Düğümlemiş bir bez parçasını iki parmağının ucunda herkese gösterdikten sonra gelinin sağ tarafında oturan yenge karıya verdi.

—Muhtar Hüseyin ağanın 5 endaze basması var, kutlu olsun.

—Korucu Ali ağanın bir altını var, hak bereket versin...” (S. s. 107).

O gün akşamında delikanlılar sinsin oynar.

6.5.3.5. Gerdek Cuması

Davul zurna misafirleri karşılar, yemekler yenir, silahlar atılır, eğlence başlar, güreşler tutulur. Oğlan evinde şenlik vardır.

“Köyün delikanlı baş ağası Battalın gerdek cumasına yakın köylerin gençleri onar yirmişer toplanıp geldiler. Topluluklar köye yaklaşınca silah atıyorlar, Yamören de davulu zurnayı önüne katıp hepsini ayrı ayrı karşılamaya gidiyordu. Köyün içi o gün hele öğleden sonra Çankırının Cumhuriyet Bayramına dönmüştü. Yemeklerde hem iyi hem boldu. Kahveler içildikten sonra meydan halaya başlamış,

ardından güreş tutulmuştu. Pelvan Vahit Sımcıktan Kör Kadri'yi alt ederek bir toklu kazandı.” (S. s. 121).

6.5.3.6. Gelin Sandığı Getirme ve Gelin Alma

“Sağırdere” adlı eserde Murat, kardeşi Mustafa'yı kız evine gidip gelinin sandığını getirmek üzere görevlendirir. Kız evine gönderilen ulak gelinin sandığını getirecektir. Örtü çaldırtmak dile düşmek demektir. Bu durum şöyle anlatılır.

“Ağabeysi Murat seslendi:

—Mustafa buraya gel.

—Buyur ağam? Mustafa kasketini düzeltti, Buyur.

—Sana iş çıktı.

—Baş üstüne

—Kız evinden gelin sandığı getirilecek. Sana teslim gözünü aç, örtüyü falan çaldırma rezilliktir.

—Çalmazlar, kimin ağzına!

—Bilmem! Kendini göster. Bu da bir sağdıçlık. Örtüyü çaldırdın mı sana ödetirim. Fazla da “ gelin örtüsünü çaldıran avanak” diye Yamören'e türkü olursun.” (S. s. 121-122).

Gelin sandığını getiren kişi aynı zamanda gelini de ata bindirip getirmektedir:

“Battalın anası besmele çekerek beygirin yularını Mustafa'nın eline verdi.

—Buyur Mustafa! Kendini göstereceğin sıradır. Gelini de senden isterim. Böylece yedeğinde getireceksin.” (S. s. 123).

Eserde ise kadınların değil evlenme çağına gelen genç kızların ata bindiği ifade edilmektedir. Aksine kadınların ata binemeyeceği açıkça söylenir.

“Bu yıl on bir kız ata binecek. Yamören'e on bir kekliği... Birisini battal omuzladı. Kaldı on. Gelecek hafta Ayşe gider, dokuz mu kalır? Öbür hafta sıra bizim Murat ağanın Feride'sinde... Kız milleti bir kez evlendi mi bir daha böyle Osmanlılanıp ata binemez.” (S. s. 126).

Oğlan evi kız evinin kapısına kızı almak için dayandığında kız evi biraz nazlanır. Kapıyı açmazlar. Bahış beklemektedir.

“Köçeklerin oyunundan sonra avlu birdenbire doldu. Oğlan tarafı kapıya dayanmış gelini istiyordu.

—Ulan kapıyı açın! Bir sözüümüz var. İçerden ses soluk çıkmayınca verilecek parayı arttırmaya başladılar.

—Canım bir panganot daha olsun.

—Benden de bir lira geliyor.

—Yahu altı panganot daha mı açılacak, cennet kapısı mı bu ?” (S. s. 127-128).

Kız oğlan evine teslim edilmeden önce hazırlanan atın üzengisinden taş geçirmek gerdek gecesi karı koca olamamak şeklinde bir inanış söz konusudur.

Bu durum eserde ise şöyle açıklanmıştır:

“—Nerdesin?

Mustafa karanlığa alıştırmak için gözlerini kırıştırıyordu.

—Ne olmuş buradayız.

—Ne olmuş der, üzengiden taş geçirmeliler ki Battal ağa sana ne olmuşu sormalı.

—Kim geçirecek! Töbe! Yamören’de Battal Ağa’nın düşmanı mı var?

—Düşman kısmı belli mi ?”

Sonra gelin baba ocağında alınır, yeni evine doğru kafil yola çıkar. Yolda cami üç kez tavaf edilir, dualar okunur.

“Reşit hoca ellerini göbeğine kavuşturmuş kapıda duruyordu. Yeni cübbesini giymişti. Başıyla Mustafa’ya gelberi, dedi. Dudaklarını kıpırdatarak hayvanın sağ yanına geçti. Yüksek sesle dua türküsüne başladı. Gelini caminin çevresinde 3 kere dolaştırmak lazımdı.” (S. s. 128).

6.5.3.7. Gelin Karşılama

Kaynana ve kayınbaba gelini avlu kapısında beklerler. Hayır dualar ederler. Gelinin haneye uğurlu gelmesini dilerler. Gelin attan inmez “ gelinlik” eder. Kaynana ve kayınbabasından hediyeler koparır; Kaynana gelinin kafasından buğday saçar. Ayrıca gelinin geçtiği yollarda da insanlar gelinin kafasına buğday arpa saçarlar hayır dua ederler. Bunlar eserde şöyle aktarılır:

“Yolun iki tarafında avluların kapısında bekleyen kocakarılar üzerlerine avuç avuç buğday arpa serpererek bağıryorlardı:

—Uğurlu bereketli olsun, ağzının tadı bozulmasın!

Battalın anası avlu kapısında bekliyordu. Gelin yaklaşınca eteğindeki buğdayı saçmaya başladı.

—Hayırlı olsun, Kademli olsun, evimize uğur... Evimize dirlik...

Hayvanın önünde kız tarafları dizgini üzeniği tuttular:

—Gelin attan inmiyor!

Battalın anası birkaç avuç bozuk para serpti.

—Ben bir inek verdim insin!

—Yetmez!

Kayınbaba elini göğsüne vurdu:

—Ben de 5 tiftik davarı verdim insin!” (S. s. 130).

6.5.3.8. Nikâh (Dini Nikâh)

Eserde resmi nikâhtan bahsedilmemiştir. Kıyılan nikâh dinî nikâhtır. Bu nikâhın zamanı için Cuma sabahı nikâh kıyıldı diye ortaya laf bırakmışlar ancak nikâh sabah değil gerdekten önce yatsıdan sonra kıyılacaktır. Kimseye haber vermemelerinin sebebi nikâh kıyılarken düşmanlardan birinin bıçağı kınına sokması halinde damadın bu durum karşısında bağlanacağına inanmasındandır. Bunlar eserde şöyle hikâye edilir:

“Nikâhın o gece yatsı namazından sonra camide kıyılacağından Yamörende Mustafa, Vahit, Nail bir de güveyin sağdıçı Murattan başka kimsenin haberi yoktu. (...) Güvey Battal düşmanlık edip kendisini bağlamalarından çok korkuyordu. Murat istediği kadar öyle iş olmaz desin tam nikâh kıyıldığı dakika birisi bıçağı kınına soksa saatin kapağını kapatıverse güveyin geline yaklaşamayacağına Yamörenliler inanıyorlardı. Battal’ın kuşkusunu büsbütün dağıtmak için nikâhın sabah namazında kıyıldığı yayılmıştı. Reşit Hoca güveyle tanıkları içeri alınca Murat, Vahit, Nail, Mustafa, caminin birer köşesine nöbete dikildiler.” (S. s. 136).

6.5.3.9. Gerdek Gecesi

Gelinle güvey evlerine kondurulduktan sonra bacadan kimse gözetlemesin diye dama bekçi konur. Gelin konuştuğundan sonra baba evinden getirdiği “ gerdek yemeğini” damdaki bekçilere verirler. Gelinin konuştuğunu sonra karıkoca olduklarında gelinin kız oğlan kız çıktığını cümle âleme haber vermek için güvey

silah patlatır. Bu silah patlatma tek kurşunda olabilir bir şarjör de olabilir. Damadın ekonomik durumuyla alakalı bir şeydir. Bunlar eserde şöyle anlatılır:

“Güveyi eve koyduktan sonra Vahitle Mustafa dama çıktılar. Gerdekte olup bitenleri kopuk ipsiz takımı gözetlemesin diye bir zaman da burada nöbet beklemek lazımdı. (...) patlayan bir tabanca ikisini de sıçrattı. Vahit kasketini düzeltti. Battal ağam Selime’yi konuştu. Aferin! Bu silah konuştuğunu bildiriyor... (...) Nöbetçilere bacadan verilecek yemeğin kız evinden heybeyle getirirdi. Vahit biraz sonra kuyudan su çeker gibi kuşağı yukarı aldı. Ucuna bağladıkları yeni bir mendile tavuk kızartması, yufka ekmeği bir de un helvası koymuşlardı. (...) Dur yahu gideriz! Bu mesele sürdüğü kadar sürmez. Selime sağlam çıkarsa Battal ağa bir şarjör yakar; köyü depreme verir keyifle gideriz.(...) Sağırdere’yi geçip Meryem’in evi önüne geldiği zaman silah patlatmaya başladık. Mustafa durup saydı. Tamam, yedi kurşun iyi güzel, kız çıktı Selime! Pelvan iyi bilmiş bir şarjöre kıydı Battal ağa!..” (S. s. 138-141-143-144).

Görüldüğü gibi eserde düğün merasimine başladıktan son bulana kadar en ince detayına kadar örf adet gelenek göreneklerle beraber Kemal Tahir nakletmiştir. Eserlerde anlatılan diğer düğün merasimleri ve hazırlıkları şöyledir:

6.5.4. Parpar Ahmet’in Düğünü

Parpar’ın rezilliklerinden bıkan Narlıcalılar belki akıllanır diye, onu evlendirmeye karar verirler. Durumu kendisine açarlar. Kabul edince hazırlıklar için biraz para talep ederler. Hazırlıklar aşağı yukarı aynıdır Battalın düğünüyle. Yemekler hazırlanır, güreşler tutulur, cirit sinsin oynanır. Damat traşı tamamlanır gerdek gecesi yine bir silah sesi kızın sağlam olduğunu köye bildirir.

“... Uzun imam dört mecdiyeyi ortaya koyunca köylünün şaşkınlıktan dili dişi kilitlendi. Muhtar Kadir Ağa:

—Şimdi iman ettim, dedi... Karı milletinin yetmiş derde deva olduğuna şimdi inandım. Aferin Uzun Hoca! Oturanlara döndü. Siz de Ağalar, artık âdetinizi gösterin Parpar reziline bir düğün kuralım ki “düğün” adına değsin!Gene Mahir Ağa ön ayak oldu, etlik için bir dana bağışladı. Ötekiler de ellerinden geleni esirgemeyeceklerine söz verdiler. Herifin gel git akıllı olduğu bilindiğinden iş uzatılmadı. Eksikler hemen tamamlandı. “Şan olsun” diye Çingenelerden iki davul

zurna en namlısından iki köçek peylendi. Ayrıca güneş tutulacaktı. Koşu yaptırıp cirit kurdurmayı da Çakır Kahyalar'ın Ömer Efendi üstüne aldı. Çorum topraklarında “Parpar düğünü”nü duyanlar: “Bakalım ne oyun çıkaracak bu herif?” diye toplandılar. Narlıcalılar iki kısır dana, beş toklu eti, pilavı, hoşafı, tatlıyı tepe gibi yığmışlardı.

Gece meydanda dev gibi “Sinsin” ateşi yakıldı. Muhtar Kadir Ağa bile oyuna atılıp Mahir Ağa'nın ensesine iki tane sille yetiştirdi. Çağrılanların güzelce eğlendiği düğünde Narlıca milleti eli yüreğinde dolaşıyor. Aman he Allah! Bize bu geçitte yüz aklığı ver! Şu belayı atlatmanın kolayı! Diye kıvranıyordu. Öyle ya tam gerdek sırasında herifin namussuzluğu tutup ben caydım bastırın mecidiyelerimi, ulan namussuz imam, topal kızı sen kime yutturacaksın? Gönlün pek çektiyse kendi koynuna al!... Diyerek yeri göğü birbirine katmayacağı ne belli? Allah'ın işine bakmalı ki bunca yılın “Köy sürgünü” rezil Parpar edebini bildi hiçbir oyun çıkarmadı. Laz zıpkısı, sırmalı cepkenle karabaşlık, Berber Rıza Onbaşının özenerek perdahladığı güvey tıraşı herife doğrusu yaraşmıştı. Hele Çakırların Ömer Efendi'nin kendi eliyle kuru sıkı doldurup verdiği gümüş kakmalı piştovu pencereden dışarıya gürül gürül boşaltıp gelinin kız oğlan kız çıktığını bildirince belanın atlatıldığından hiç kimsenin şüphesi kalmadı. Köyün yetmiş evi bu silah sesinden sonra “Hey Allah! Senin nelere gücün yetmez ki?” diyerek yorganları kafalarına çektiler.” (KÖKA. s. 27-28).

6.5.5. İbrahim Rıza Beyin Düğünü

Gelin hanımın – Müzeyyen Hanım'ın – isteğiyle sessiz sedasız sade bir nikâhla aile arasında yapılmaya karar verilen düğünde evdeki hesap çarşıya uymaz. Düğün dillere destan bir şenlik haline dönüşmüştür.

“Sessiz sedasız olacağına iyice karar verilen nikâh merasimi birden bire sakın mahalleyi velveleye uğrattı. Bütün olaylara öfkelere rağmen arkadaşlardan birisinin (galiba Hamdi'nin) deli utanmaz, hacı utanır, davranalım yoldaşlar, feryadı tesir etti. Öğleye kadar horoz sesinden nazlı nazlı dinlenen Kasımpaşa'nın ahşap sokağı birdenbire sanki ordu baskınına uğramıştı. Çalgı kıyametleri koparıyor eline ilk geçeni başına atan kadınlar sokaklara uğruyordu. Ev bir anda mahşerde numuneye döndü. Bizim İbrahim Rızanın düğünü var haydi basalım diye güveyin

hangi sebeplerle masraf etmeyi istemediğini de bildiklerinden rakılarını mezelerini sepetlerine doldurup çoluk çocuk kapıya dayandılar. Evin bu mahşeri kabul etmesine imkân yoktu. Bitişik komşularda hiç hazır olmadıkları halde sofraları açtılar.(...) Hâsılı semtin hala vâsfını ede ede bitiremediği koca meydan düğünü Allah tarafından kuruluverdi. Kocakarılar bunu oğlanın saflığına, kızın namusluluğuna, anasının evcümenliğine, babasının deli dolu ama temiz kalpli olduğuna verdiler. Herkes bu çorbada bir tutam tuzu bulunsun istedi.” (HŞİ. I s. 303-304).

6.5.6. Cehennem Topçusu Cemil’in Düğünü

Cemil’le Nermin’in düğünleri ise toplumdaki buhranlar nedeniyle sade bir nikâh töreniyle geçirilir. Zaten kaçak olan Cemil gizlice evlenir.

“Dayı Maksut Neriman’ın, Teğmen Faruk Cemil’in tanığı oldu. Yahya Hoca kısa bir dua ile nikâhı kıydı. Bunlar “Mutlu yıllara... Allah bir yastıkta kocatsın!” deyip gidince, gelin güvey Selime teyzenin elini, mindere uyuma taklidi yapan Enver’in yanağını öperek hemen yukarı çıktılar.” (YS. s. 169).

İlk gece yine “gelinin konuşturulması” gündemdedir. Gelin konuşmayıp gelinlik eder güveyden hediye koparır bu vesileyle...

“Cemil kapıyı sürmeleyip döndü. Fesini kabadayıcı sedire fırlattı, odanın ortasında elleriyle yüzünü kapatış duran Neriman’a yaklaşıp bileklerini tuttu.

—Yoruldu mu?

—Çok... Enver’e acıdım. Üzüldü. Belli etmemeye çalıştı ama bitti.

—Geçer çabucak... Hadi söndürüyorum lambayı...

—Durun, hayır!

—Hayır mı? Cemil çapkın çapkın gülümsedi. Sahi öyle Yüz görümlülüğü ister... Hemen gevezelik etmeseydin, konuşturmalık da alırdın!

—Annem and verdi iki rekât namaz kılacakmışsın.

—Tamam, bir bu eksik!

—Vallahi olmaz yarın bana yemin ettirecek...”(YS. s. 169-170).

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde ise Mahir Bey ile evlenecek olan Canseza Hanım’ın gelin olarak süslenmesi Naile Sultan’ın sarayında yapılan hazırlıklar şöyle anlatılır.

“Burdurlular düğünlerde geline adeta işkence ediyorlardı; Kızcağız gözlerini kaldırıp etrafına bakmasın diye, üst gözkapaklarına altın pullar yapıştırılıyor, eğer ailede yoksa ince kangalları, beşibirlik dizisi, taç kiralayıp biçare kız, "Perşenk" haline getiriliyordu. Bu yüklenmiş haline acımadan bir iskemle üzerine çıkarıp ayakta tutuyorlar, zorla ağlatmak için ne kadar acıklı mani, koşma varsa söylüyorlardı.” (BMK. s. 181).

Sonuç olarak bir yuva kurup hayatlarını birleştirmek isteyen gençler yukarda anlattığımız bir takım usullerden göreneklerden geçtikten sonra dünya evine girerler. Elbette ki anlatılanlar toplumumuzdaki bütün “evlenme” örf adetleri değildir. Bunların dışında da gelenek görenekler vardır. Ancak hepsini izaha kalkmak oldukça zordur.

6.6. Ölüm

Ölüm, basit olarak hayatın sona ermesidir. Ancak toplumun inanışları, gelenek görenekleri; ölen kişinin eş, dost, akraba ve sevenlerinin gayretiyle manevi birliktelik daha uzun bir süre devam eder.

Bu birlikteliği Pertev Naili Boratav şöyle izah etmektedir:

“Ölünün gözleri kapatılır, çenesi bağlanır, yatağı değiştirilir, karnına bıçak konur; bulunduğu odanın pencereleri açılır, gece ise oda aydınlık tutulur; başucunda Kuran okunur, yalnız bırakılmaz. Ölü elden geldiğince çabuk gömülmelidir; ancak ikindiden sonra ölenler ertesi güne bekletilebilir.

Gömülme Hazırlıkları: yıkanma, kefene sarılma, musalla taşında cenaze namazının kılınması, genel olarak tabutun üstünde cinsiyetini kimi hallerde mesleğini, belirtilen bir eşyası konur. Genç yaşta ölenin tabutu süslenir, gelin teli, duvak vs gibi.” (Boratav 1994: 195).

Mezarın kaybolmaması, yatan kişinin kim olduğunun bilinmesi için akrabaları mezarın üstüne çeşitli malzemelerden bir işaret koymaktadırlar. Bu gelenek de Türklerin destanlar dönemine kadar uzanmaktadır. Nihat Sami Banarlı bununla ilgili olarak şu ifadeleri kullanır.

“Gömülen kahramanın mezarı çevresine “balbal” denen taşlar dikerlerdi. Türkler arasında yazı yaygınlaşınca böyle taşlar üzerine kitabeler yazdılar.”(Banarlı 2001: 45).

Kemal Tahir'in eserlerinde de ölüm, ölüm sonrası yapılan işlemler örf ve adetlerimize göre yapıldığı görülmektedir. “Göl İnsanları” adlı eserde ölü gömüldükten sonra yapılanlar şöyle anlatılır:

“Ne denilmiştir? Ölenle ölinmez denilmiştir. Ertesi rahmetliyi yoluyla gömdüler. Iskatını çevirip, lokmasını döküp, bahşişini sadakasını dağıtıp, kitabın yazdığını yerine getirdiler. (Gİ. s. 299).

“Devlet Ana” adlı eserde Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra yapılanlar şöyle anlatılır:

“Osman Bey, babasının yattığı yer yatağının yanına, Akçakoca'nın karşısında, diz çökmüştü. Yahşi İmam ölünün ayakucunda, gerçek acıların yumuşak sesiyle fısıldar gibi Kur'an okuyordu.” (DA. s. 159).

Yas tutmak, gideni yadedip unutmamak, onun acısıyla yanmak belli bir süreye tabi değildir. Toplumda en az üç gündür. Fazlasının ucu açık olarak bırakılmıştır. Yas süresince eğlence olmaz, süslü giyinilmez, bazı bölgelerde yıkanılmaz, iş tutulmaz gibi kurallarda vardır. Sülük Bey'in ölümü üzerinde tutulan yas ve çekilen acı “Büyük Mal” adlı eserde şöyle ifade edilir:

“Göçmen mahallesi, Sülük Beyin Nefise'yi aldığı zaman nasıl haftalarca düğünler kurup eğlendiyse, ölümün yasını da öyle haftalarca uzatmış, haftalarca Çorum'un göklerini ağıtlarla inim inim inletmişti. Karılar hiç dur durak bilmiyor, en küçük anılarla yeniden çığırşarak çırpınıp yolunmaya girişiyorlardı. Daha ilk geceden toplu dövünmesinin başına Soluk Beyin okuttuğu çocuklardan Civansah'ın anası Toprak hatun geçmişti.” (BM. s. 397).

“Hür Şehrin İnsanları I.” adlı eserde mezarın kaybolmaması için yapılması gerekenlerin; lahit yaptırma, taş diktirme veya demir parmaklıkla çevirme olduğu şöyle dile getirilir:.

“—Bilmem iki doktor geldi. Birisi grip dedi, diğeri bronşit... Ben kambur doktoru götürelim demiştim. Fırsat elvermedi. Öylece şakacıktan öldü. Güzel güzel konuşup dururken... Babamla birbirimize bakakaldık. E'si zaman geçti. Mezar kayboldu. Biz lahit falan yaptıramadık, taş diktiremedik. Tabi demir parmaklık da çektiremedik... ” (HŞİ. I s. 69-76).

Din, vatan, millet gibi kutsal değerler uğruna mücadele ederken ölen kimselerle İslam inancına göre şehit denilmektedir. Şehitlerin ölmediği, mahşerde

sevdiklerine şefaathçi olacağı, Allah'ın bu kullarını çok sevdiği değer verdiği inancı söz konusudur. Yine şehitler bu yukarda yapılan merasimlerden müstesna olarak defnedilirler. Yani şehitler yıkanmaz, kefenlenmez kanlı elbiseleri onların kefeni olur öylece defnedilirler. Bu inanış “Devlet Ana” adlı eserde şöyle anlatılır.

—*Buradayım! Sen nerdesin?*

—*Fukara Şirin kızı gömecekler... Savuştum.*

—*Hocasız mocasız mı?*

Şehit olduğundan, yıkanması namazı olmazmış... Bir yandım ki Şirin bacıya...” (DA. s. 601).

İslam inancına göre şehitler, kefen giydirilmeden, kendi kanlı kıyafetleriyle defnedilir ki bu sebepten şehitlerin yıkanması da söz konusu değildir. Bu inanç “Bozkırdaki Çekirdek” adlı romanda şu şekilde anlatılır:

—*Ayrıntısı, bu kez soygun yok, düşenlerin koynundaki kefen paralarını toplayıp kemer doldurma yok!*

—*Neden oğlum Savaş ganimet demek değil midir? Ölü parayı nidecek? Kefene geldi mi, şehidin kefeni olmamak kanundur. Doğru cennete gider çünkü tıkr mıkır.*

—*Tuh yüzüne... Gördün mü beyim ganimet hatırı diyerek bunca şehidimizi cennete şallak mallak göndermiş bu rezil!...*

—*Hey oğlum... Konuşursun ya bildiğinden mi konuşursun? Cennette Amerikan bezinden gömlek olmaz! Bunlar hep Hacı Zekeriya Efendi'nin dolapları. Kefen gerek diye her birimize yedi sekiz arşın pırtı daha satacak. Yağma mı yahu! Kurban olduğum Allah, ne biçim Allah ki mübarek cennetine gavur dokumasından kefen soka... Cennet bahçesinde terzilerin piri İdris peygamber, cennetliklerimize hulle donu biçip giydirmekte değil midir? Evet ben onu bunu bilmem. Savaşın kanunu ölen çıplanır gider kalan sebeplenir.”* (BÇ. s. 137).

6.7. Günlük Hayatla İlgili Gelenek Görenekler

Toplumun yazılı olmayan kurallarını, temayüllerini, bireylerden beklentilerini, olaylara, kişilere göre davranışlarını toplumun uzun yıllar boyunca tecrübelerle ortaya koyduğu bir gerçektir. Geleneksel davranış biçimleri örf, adet,

gelenek, görenek, töre adları altında birleşen davranış biçimleridir. Sedat Veyis Örnek bu kavramları şöyle açıklar.

“Örf çoğu zaman toplumun katı beklentileri olarak nitelenen bir takım örnek tutum ve davranışlardır. (...) Örfle karşı çıkmak kimi toplumlarda yasaya karşı çıkmayla bir tutulur; hatta zaman zaman yasaların da üstünde tutularak katı ve bağışlamasız bir tutumla birey cezalandırılır.(...)Adetler tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlemektedir. (...) örneğin karşılama ve uğurlamalar; yemek ve sofranın düzenleri geçiş dönemleriyle ilgili kutsamalar (...) adetlerin alanına girer.(...)Gelenekler geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine geçirilebilen bilgi, tasarım, boş inanç, yaşantı biçimi, daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültürdür(...) dar anlamda ise kuşaklar boyunca bir toplumun örneğin kutsal ya da politik işlevi gibi önemli konulardaki görüşleridir.” (Örnek 1995: 123-128).

Sedat Veyis Örnek, aynı eserde göreneklerle ilgili görüşlerini de şu şekilde ifade eder:

“Göreneğin örf, âdete, geleneğe bakarak yaptırım gücü daha zayıftır. Örfteki yapılm zorunluluğu, adet ve görenekteki yapılmalı özelliği görenekte yapılabilmeli niteliğindedir. (...) Komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alışverişte, ortak taşıtlara inip binmede, tanışma ve tanıştırmalarda nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olurlar.” (Örnek 1995: 127-128).

Sedat Veyis Örnek yukarıda çeşitli bölümlerini aktardığımız “ Türk Halk Bilimi” adlı eserde töreleri ise şöyle yorumlar:

“Bir toplulukta, bir grupta, bir yöre halkında bireylerin uymakla yükümlü oldukları ya da uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının tümünü içine alan töreler özellikle geleneksel kesimde ve kırsal alandaki etkinliğiyle dikkati çeker. Öyle ki töreleri zedeleyen ya da törelere aykırı davranışlar çoğu kez bağışlanmaz bir tutumla yasaları yargılamasına da zaman bırakmadan, bu tür durumlar için toplumca belirlenmiş olan cezalara çarptırılır.”(Örnek 1995: 127-128).

Bu açıklamalar ışığında Kemal Tahir’in eserlerinde geçen günlük hayatla ilgili gelenek görenekleri aktaralım

6.7.1. Erkeğin Üstün Tutulması Geleneği

Anadolu da bazı işleri kadınlar yapar. Ataerkil bir yapıya sahip olan toplumumuzda basit de olsa erkeğin bir takım işleri yapmaması, erkeğin kadından üstün tutulması söz konusudur. “ Dutlar Yetişmedi” adlı eserde bu durum şöyle ifade edilir.

“—Sen de ite ekmek verseydin, dedim. İşte bak deminden beri sizi seyrediyorum.

—Ben başka o başka. İti erkek beslemez. Artık Abu Efendi'nin yüzüne bakıyordu. Âdet böyledir. Köy yerinde âdet böyledir. İti de erkek mi beslermiş. Karılara ne hizmet kalır.

—İt sizin malınız değil. Jandarmaların köpeği. Jandarmalar doyursun.

—Jandarmalar da erkek. Jandarmalar buranın garibi. Evi, köyü, karısı yok.

—Ayıp Silo. Elin iti için adam bacısına vurmaz.

—Karıdır elbet dayak yiyecek. Yavaş yavaş alışır, iyidir...’’ (DY. s. 13).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ataerkil toplumlarda erkeğin baskın olduğu, gelenek göreneklerin de bu çerçevede olduğu bir gerçektir. Soyun yürümesi, adın devam etmesi erkek çocukla olacağı için doğacak çocuğun erkek olmasını istemek, erkeğin üstün tutulması hatta kadının aşağılanması söz konusudur. Erkek çocuk sahibi olmak için yapılan işlemler Pertev Naili Boratav'ın eserinde şöyle değerlendirilir:

“Genç kadının çocuk (ve öncelikle erkek çocuk) sahibi olmak için evliliğin ta başlangıcında uygulanan işlemler de var. Yeni gelinin yatağında daha gerdekten önce bir oğlan çocuk yuvarlamak kucağına bir oğlan çocuk vermek gibi.Bütün bunlar bir çeşit ihtiyat tedbirleridir. Ama evlendikten sonra uzunca bir zaman geçip de çocuğun geleceğini bildirmesi beklenen belirtiler görülmeyince genç kadın kısırlık kuşkusuna düşer ve kusurunu ya da bu gecikmeye yol açan herhangi bir sebebi gidermek için çeşitli çarelere başvurur. Bunları iki bölüme ayırabiliriz:

a) Olağanüstü güçlerden yararlanmalar ve çeşitli büyüklük işlemler.

b) Akılcı – gerçekçi “ilaç” ve “ onarma” tipinde işlemler...”(Boratav 1994: 143-144).

Oğlan doğurmayan hele hele de gebe kalamayan kadınların üstüne kuma getirilmesi korkusu, gebe kalmak için ve dahi doğacak çocuğun erkek olması için başvurulmuş çareler! Eserde şöyle geçmektedir.

“—Şundan ki, Çerkez kızı ol görüp gebelenmez. Buna demişler ki, ”başının çaresini görmedin mi, bu herif üstüne evlenir.” demişler. Karı aklıyla başlamış çabalamaya... Sonunda yükledik yoluyla... Bu kez de istemezler , “Oğlan doğurmaya bak, oğlan doğurmadın mı, hiç değeri yok” demişler. Günah Bibi cadısı, "Bende bebeği oğlana çevirecek dermen vardır ya biraz pahalıdır" demiş... Akılsız Çerkez, gerçek sanıp boynunun, fesinin altınları yolup Günah Bibi kahpesinin önüne indirivermiş bizden uğrun şarradak... Verdiği dermanı alıp, her neyse, kaynatıp içmiş... İçmesiyle yoğurt aklındaki gövdesi, ossaat yeşil küfe kesti, ardında ocak isi gibi karardı. N’oldu demeye kalmadan karı cavlağı çekti. Şu Çerkez inadına bakmalı ki, oğlan doğurmak lafının dermanının lafını açmadığından başka, Günah Bibi’nin adını da hiç anmadı. (BM. s. 245).

6.7.2. Şölen-Toy Geleneği

“ Devlet Ana” adlı eserde Osman Bey’in Karacahisar’ı almasının ardından kurulan toy ve sergilenen davranışlar eski Türk geleneği olan “şölen” yaşatıldığını göstermektedir. Bu gelenek Nihat Sami Banarlı tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Türkler bir bilgiye göre, dinî olmayan yeme içme toplantı ve eğlencelerine toy; bunların dinî olanlarına “ şölen” diyorlardı. Şölen kelimesinde büyük ziyafet umumi ziyafet manası vardır. Fakat toy sözünün de aynı manada kullanıldığı olurdu.

Totem devrinde her Türk klanının özel totemi olur, klanlar totemlerinin etini yemezlerdi. Ona ok atmaz onu incitmezlerdi. Yalnız yılda bir defa büyük dinî tören yaparak totemi “kurban” ederlerdi. Tabi kurban edilen totem yerine yeni avlanmış bir totem konurdu. İşte totemlerin kurban edildikleri günlerde verilen dinî ziyafetlere “şölen” denirdi...”(Banarlı 2001: 45).

Bu eski Türk töresi gereğince eserde Karacahisar zaferinin verdiği mutlulukla beylikte olmaz işler olmaya başlar; küsler barıştırılır, sevdalılar kavuşturulur, ziyafetler verilir...

“Osman Bey’in istediği yerlere sabaha karşı varmışlar, tasarladıklarını kılı kılına uygulayarak Karacahisar’ı almışlardı. Bu işin, köylüden üç ölü, ikisi ağır on

beş yaralıya kolay başarıldığı duyulalı beri Köslük Meydanı'nda çalman davul zurna sesleri tepeleri gümbürdetip gökleri inletiyordu. Sevinçten alacaklar bağışlanıp dargınlar barışmış, yaşlıların huysuzluğu yüzünden, belki de kıyamete kadar kavuşamayacak yavuklular, "Verdim gitti" sözüyle mutluluğun en umulmazına erişmişlerdi. Avlularda koca kazanlar kaynıyor, her ev gücü yettiğince köylü savaşıtlara bayram sofraları dökmeye hazırlanıyordu.” (DA. s. 499).

6.7.3. Gelinlik Etme Geleneği

Gelinlerin evdeki helali dışındaki erkeklerin yanında izin verilinceye kadar konuşmama, büyüklerin yanında çocuk sevmeme, çocukla ilgilenmeme kırsal kesimde hala sürdürülen bir gelenektir. Kemal Tahir eserlerinde bu geleneği şöyle işlemiştir:

“Sofada Murat’ın karısı Feride’ye rastladı:

—Kız!..

Gelin, işini bırakıp doğrulduğı halde “ buyur” demiyordu.

—Kız, sana söylüyoruz! Bizim giyimleri kim kurcaladı? Söylesene, laf soruluyor. Allah Allah! (...) Feride’nin gelinlik ettiğı için kendisine cevap vermediğini hatırlayarak yumuşadı.” (K. s. 41).

Mahir Bey’in karısı Canseza Hanım çocuklarıyla baba ocağına gider. Orada bu gelenek şöyle anlatılır:

“Babasının yanında çocuklarıyla meşgul olmak Abaza âdetine uymadığından Cemal’i ortada bırakıp eteklerini toplayarak merdivenleri koşa koşa çıktı. Babasının oturduğu odanın kapısını hızla açtı.” (BMK. s. 275).

6.7.4. Hediyeleşme Geleneği

Memleketinden herhangi bir sebeple süreli – süresiz ayrılanlar geri döndüklerinde arkada bıraktıkları kişilere çeşitli hediyeler getirirler. Getirilen hediyeler ihtiyaçlara getiren kişinin ekonomisine göre değişir. Bu gelenek Pertev Naili Boratav tarafından şöyle ifade edilmektedir.

“Yaşlarına , kabiliyetlerine göre bir ustanın yanına kapılanırlar ; çıraklık dönemlerinden geçerler. (...) Arada biriktirdikleri para ile köydeki çoluk çocuklarına

gerekli şeyler, yakınlarına hediyeler alarak köylerine sılaya dönerler. Sılaya dönüş Hidrellezde olur...” (Boratav 1994: 191).

Ankara’ya çalışmaya giden kulaksızın Mustafa da dönüşünde bu geleneğe uyar. Getirilen hediyeler eserde şöyle ifade edilir:

“Lamba gelince analığı en üstte duran siyah paltoyu kaldırıp ışığa tuttu.

—Babana mı bu?

—İyi bildin babama... Daha kuşak var, şalvar var, mintan var, yelek var, mest lastik var. (...) Mustafa daha fazla dayanamadı sandığın yanına çömeldi.

—İçinde şapkalar var. Bırak ütüsü bozulur... Birini ağama, birini babama aldık. Biri de benim. Murat ağama fazladan bir de yelek olacak. (...) Size yemeni de olacak. (...) İkisi senin ikisi gelinin. Ağası Murat’a bakıp güldü. Gazocağı da getirdim.” (K. s. 28-29).

6.7.5. Kan Davası (Kan Gütme)

Herhangi bir sebeple iki aile, iki aşiret arasına bir soğukluk girse, bunlar karşı karşıya geldiğinde ya mala ya cana bir zarar dokunur. Altta kalmamak düşüncesiyle zarara uğrayan taraf bunun öcünü almak için fırsat kollar. Olaylar büyür. Çoğu zaman incir çekirdeğini doldurmayacak sebeplerle sırf inat uğruna, gurur meselesi yapılan olaylar kötü sonuçlar doğurabilir.

“Körduman” adlı eserde Yakup Ağa Murat’tan umduğunu bulamayınca küçük oğlu Mustafa’ya yönelir yaşanan elim! Olayı anlatır: “Tekinin öldürülmesi” olayı... Sonra öcünün nasıl alınması gerektiği konusunda yol gösterir oğluna! Mükâfatı da hazırdır. Lakin ödülü alacak kişi ödül yerine hapisaneyi boylar.

—Hocaların Hakkı’yı vuracak mıydı Murat Ağa’m?

—Yok, canım hemen vurmali mı? (Yakup ağa başını çevirdi) cana değmek salt vurmakla olmaz. Sözgelimi karısını kızını baştan çıkarırsın alırsın öcünü tatlıca. Köy yerinde barınmaz olur, karıyı boşar, evlenir yeniden... Bunlar hep masarifi! Bir de şaşar karıyı vurursa, yallah mahpusa... Anladın mı?

(...) —Ben öç almayı severim hay Mustafa. Sonunda hangi kızı istersen istersen. Anana söyle. Kaç lira derlerse başlık kessinler...” (K. s. 124-178).

Çakır’ın Kenan Emey’e olan tutkusu sonucu Yediçınar Yaylası’nı, tüm variyetini, itibarını Kara Abuzer tayfasına devreder. Kirkor Amcasının mirasına

konarak yeniden zengin olan Kenan dost görünüp düşmanlık besler. Kara Abuzer'in oğlu Sülük Bey'i öldürtür. Emey'le evlenip kaybettiklerini geri almak ister. Fakat Emey kan güder. Adamlarına bu işi yaptıramayınca kendisi Kenan'ın cezasını keser.

“—Geldin mi Emey Hanım?

—Gelmek olur mu isteyince?

“Hacı Kenan sesi beğenmedi kuşkuyla irkilip Emey'in yüzüne bakar bakmaz utanmayı yanılmayı düşünmeden var gücüyle bağırmaya başladı:

—Yetişin... Yetişin komşular... Vuracak beni bu kahpe. (...) Hacı Kenan 5-6 adım açılabilmiş bir taşa takılıp sendelemişti. Elleri öne uzalı birkaç adım sarsak sarsak gitti. Dizleri üstüne çökerken Emey yere düşersen elinden kesinlikle kurtulacakmış duygusuna kapılıp ateş etti. Kurşun ense çukurunun dört parmak üstünden girmiş sağ gözden çıkmıştı. (BM. s. 509-510).

7. HALK BİLGİSİ

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde geçen halk hekimliği, çeşitli hastalıklar ve tedavileri, halk veterinerliği, halk meteorolojisi ve takvimi, halk hukuku, halk botaniği, halk taşımacılığı ve taşıma teknikleri incelenmiştir.

7.1. Halk Hekimliği

Halk arasında hemen her hastalık ve rahatsızlığı otamak, sağaltmak, tımar etmek amacıyla çeşitli uygulamalar söz konusudur. Halk hekimliği bu uygulamaların tamamını içine almaktadır.

Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası" adlı ansiklopedinin "Halk Hekimliği" maddesinde modern tıpla halk hekimliğinin en önemli farkının hastalıkların çıkış noktası üzerine olduğu ; modern tıbbın sebebi doğal sebeplerde aramasına karşın halk tıbbının bu sebebi birtakım büyüsel olaylara dayandığını belirtir. Devamında ise halk hekimliği şöyle anlatılır:

"Halk arasında kocakarı diye bilinen ve kendine göre tedavi uygulamaları bulunan kişiler, aslında birer halk hekimidirler.Yaptıkları ilaçlar kocakarı ilacı diye tanınan bu kişilerin bazılarının uygulamalarının veya hazırladıkları ilaçların hastalıkların tedavisiyle ilgili doğrudan ilgisi olmazken bazılarının uygulama ve ilaçlarının da olumlu sonuçlar verebildikleri görülmektedir." (Oğuz 2008: 167).

Pertev Naili Boratav ise halk hekimliğini şöyle açıklar:

"Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne "halk hekimliği" diyoruz." (Boratav 1994: 122).

7.1.1. Zehirli Sıçanotu

Halk arasında "sıçanotu" diye bilinen otun zehirli olduğu şöyle ifade edilmektedir.

"Aslında karı milletin oynadığı bir zararsa, durağanı beş zarardır. Oynak karı, hovarda bulsa rahatça koynuna girerim diyerek napar? En kötüsü orbana sıçanotu serper, seni gebertir. Dünya meşakkatinden kurtarır." (BM. s. 224).

7.1.2. Çocuk Düşürme

Çocuk düşürmek için halk arasında kullanılan; fakat bazı riskleri olan yöntem şöyle ifade edilmektedir.

“Bakabilir miyim? Şey olmadım iki aydır...”

—Anladım...

—İştahım yok... Midem bulanıyor. Olmadık şeyler istiyor canım...

—İlacı yok mudur bunun?... Bir şeylerler yaparlar, duyduğuma göre...

Konyakla kinini karıştırıp içerler...

—Düşündüm hepsini... Sakat doğarmış düşmezse... kanı kesemem diye de korkuyorum... Bayılırım belki... Annem anlar...” (YS. s. 154).

7.1.3. Sıtmanın Tedavisi

Sıtma tedavisi için şu ifadeler geçmektedir:

“—Bende para var binbaşım... Yetmezse üstünü ben denkleştiririm. Sulfato bir, rakı konyağı iki... Rakı konyağını iyi düşündün. Sıtmayı kese saat... Sıtmanın Azrail Peygamberi'dir. Bu rakı konyağı...” (YS. s. 334).

“Çalık Hafız hemen bir kağıt yazmış köyden bir oğlanı ata bindirip kasabaya salarak sulfato buldurmuştu. Lazlar tam iki gün avuç avuç sulfato yediler. Fayda vermeyince haplardan birer avucu boğma rakıda eritip içilirdi. Kısa boylu kalaycı biraz serhoşlandı. Şap falan söylendi. Dilini büsbütün anlayamadıklarından ne istediğine de akıl erdiremediler. Bir vakit yanık türküler çağırdı. Sonra yeniden titremeyi ele aldı. Sikkeye sarımsak ezdiler. İçine gene avuç avuç kinin doldurup sabah ayazına bıraktılar. Bunu zorla yuvarlayan fukaralar kusmaktan az kalsın gebereceklerdi. Kara sıtma bana mısın demedi...” (KÖKA. s. 290).

“Sulfatonun sıtmaya faydası olmaz. Laftır. Evde bizim çocuklarda geçende tutuldular... Sirke aldım, içine birkaç diş sarımsak dövdüm, sabahleyin sopa gücüyle birer bardak içirdim. Biri şuraya devrildi biri buraya... Bir kusma tutturdular tam iki saat... Ne safra kaldı ne sıtma.” (S. s. 271).

7.1.4. Pansumanlar

Yaraların pansumanında sıcak sirke kullanıldığı şöyle ifade edilmiştir:

“—Evet! Neden sordun?”

— *Kesilen iplerden silkinerek kurtulmaya çalıştı.*
— *Nereden çıktınız? Suyolundan mı?*
— *Suyolundan... Ağır mı yarası herifin?...*
— *Bilmem! Ağır gibi.. Sıcak sirkeyle tımarladı uzun domuz... Sardı sıkıca...*
— *Bodur namert, bu yaradan, gebermeye gebermez ya, zıplayıp kalkamaz da, tezberi...*” (DA. s. 634).

7.1.5. Şişme-Kan Toplama

Çeşitli sebeplerle şişen kan ve irin-iltihap toplayıp apse yapan yaralar eserlerde birbirinden farklı usullerle sağaltılmaya çalışılmaktadır.

7.1.5.1. Hayvan Derisiyle Tedavi

Şişen, kan toplayan yaraların nasıl tedavi edildiği, ağrının yeni yüzülmüş hayvan derisiyle dindirildiği şöyle anlatılmaktadır.

“Sağalma yok... Sülük vuracakmış Deli Balta... Gerekirse kan alacakmış neşteri çalıp...Ayağını yorgandan çıkardı. Küçük damarlardan birkaçı koptuğundan derinin altına kan toplanmış, adamakıllı morarmıştı. İlk günün acıları gerçekten korkunçtu. Yeni yüzülmüş hayvan derisine sararak biraz önünü alabilmişlerdi. Ezilmiş kaslar yüzünden Dalmaklarını oynattıkça hâlâ acı duyuyordu.” (DA. s. 479).

7.1.5.2. Kara Ağaçla Tedavi

Sağırdere adlı eserde incinip şişen diz kapağının nasıl iyileştirilmeye çalışıldığı akıllara durgunluk verecek niteliktedir.

“Çocuk gibi yürüyorum bildin mi ayağım nereye bastığımı bilmiyorum. Şu sol bacak bir kere “garç!” etti. Beş on adım sızladı. Sonra sonra acısı geçti. Eve geldim, yemeğe oturdum. Yemekten sonra hey Allah bağdaşı çözemem... Haftasında şişti. Beni köy doktoruna götürdüler. O zaman köy doktoru: Reşit emmin... Yunan savaşının asker kaçağı... “Karaağaç sarın şiş biraz yumuşasın!” dedi. Karaağacın kabuklarını kaynatıp, ufaladılar, sıcak sıcak sardılar. Birkaç gün geçti geçmedi, taş gibi diz kapağım cıvıdı. Cıvıyınca rahatladım.

—Cıvıyınca rahatladın demek... Pislik bir yere toplandı da rahatladın!

—Rahatladık tamam bildin, pislik bir yere toplandı. Biz rahatlayınca gitmedik Reşit Hoca’ya. Hafta olmadan bacak gene sertelmez mi?

—Pisliği dışarı vermemiştir.

—Vermedi. Beni Reşit Hoca'ya götürdüler. Eliyle yokladı. “Kara ağaç sarın yumuşar. Bu sefer yumuşarsa getirin!” dedi. Üçüncü gidişte baktı ki güzelce yumuşamış, şuraya bıçağı vurdu, işte bıçak yeri. Senin gavur emmin sıkı dizkapağımı. Söyle ceviz kadar bir şey sıçradı çıktı önce. Ardından bir sarı su aktı. Sonra ceviz kadar bir şey daha sıçradı çıktı. Tamam hafifledim. Eski hayvan yularından bir karış didikledi. Katrana tuzsuz yağa bulayıp fitil soktu. Fitil başladı yarayı işlemeye... Çankırı'nın hastane doktoru: “Bunu kim yardı?” diye sordu. Reşit Hoca demedim bir de “Müzevir” dersiniz. Şart olsun söylemedim. Ben yardım beyim dedim. Doktor okulundan çıkmayana doktorluk yasaktır. Mahpusta adam çok şey öğrenir. Emmini büyük cezadan kurtardım.” (S. s. 159).

7.1.5.3. Tavuk Pisliği İle Tedavi

Menüsküs tedavisinde dizin çakı ile kesilip cerahatın boşaltıldığı, kavrulmuş soğan kullanıldığı hastane doktoruna ise güvenilmediği şöyle ifade edilir.

“Ökkeş birdenbire sordu:

—Sivas'a gittin mi hiç?

—Ben mi?

—Sen ya!

—Hayır gitmedim. Zaten çok uzaklara gitmedim. Askerde de gitmedim... Bu topallık... Başa bela. Diz kapağım ceviz kadar şişti. Yeni evlenmiştik. On yıl oluyor... Ceviz kadar şişti. Köyde çakı ile kestiler. Cerahat aktı. Kestiler cerahat aktı.

—Soğan kızartıp koymadınız mı?

—Koyduyduk işletsin diye... Kar etmedi.

—Tavuk tersi bağlamalı

—Bağladık kâr etmedi. Geçen ay doktor sardıydı. Aman doktor, aman doktor kes şu pisliği çıkar, dedim. Sargı koyduk ya dedi. Hastaneden buraya gelince bir öfkelenim. Kan tepeme sıçradı. Söktüm sargıyı anasını sattığım. Bir daha sefere gidince çekişti. Geberir gidersin adam olmazsın hayvan herif diye bağırdı. Şişman hastabakıcı kadın bile güldü halimize. Alçıya vurdular.

—İyi etmişler belki fayda verir.

—*Kesip içini temizlemeden fayda vermez ya! Doktor akli işte Kim bilir elim kirlenmesin diye mi başından savdı.*

—*Alçıya vurmak kesmekten daha müşkül.*

—*Neyse doktor kısmının işine mümkün yok akıl ermiyor.” (DY. s. 47).*

7.1.5.4. Tütün, Örümcek Ağı, Taze Kuyruk Altı, Fıski ile Tedavi

İltihap (irin) tutan, açılan yaranın tedavisinde kullanılan “tütün, örümcek ağı, taze kuyruk altı, fıski” şifa bulmak için nelere başvurulduğunu, insanların nelerden medet umduğunu apaçık gözler önüne sermektedir.

“... İşte bu sıralarda ayağımızdaki yarayı besbelli doktor iyi saramamış tekrardan açıldı. Tütün bastık, örümcek ağı, taze kuyruk altı, fıski bağladık olmadı. Cerahati kesilmedi. Şaziye ile evlendiğimiz haftasında kasabadaki Doktor: “Bir kere İstanbul’a git, belki orada iyi ederler” dedi. Yüzünü de sözünün de beğenmedim. Ne de olsa taşra hastanesi, geçti. Ayağımı keserler dedim, kalktım, geldim. Ali’nin iki gün sonra ayağını kestiler. Bir müddet sonra tahta bacağını sürükleyerek çolak koca istemeyen karısına gidecek.” (DY. s. 152).

7.1.5.5. Zeytin Mucizesi

Zeytinyağının mideye, dövülmüş zeytinin ise burkulmalara iyi geldiği şu şekilde anlatılmıştır.

“Sabahları bir fincan zeytinyağı içmek çok yararlı arkadaş, mideyi temizler, adamı semirtir.” (K. s. 90).

—*Bilek nasıl Yamörenli?*

—*Kötü.*

—*Çok... Zeytin tanesini döğersin üzerine sardın mı bir şey kalmaz.” (S. s. 308).*

7.1.6. Öksürüğün Tedavisi

Öksürüğün tedavisinde ise “naneruhu”nun kullanıldığı Bir Mülkiyet Kalesi’nde açıklanmıştır. Ayak burkulmasının şişkinliği, ağrısı ve tedavisi “Sağırdere” adlı romanda karaağacın kabuklarının kaynatılıp sıcak sıcak o bölgeye sarılması onun pis kanı bir yere çekip toplaması ve akıtılan pis kan yarasının tedavisinde katran ve tuzsuz yağ kullanıldığı şöyle hikaye edilir.

“—Boş lafı bırak. Çineli Yusuf fena öksürüyor. Tabur karargâhına hâlâ bir doktor gelmedi. Şunu alaya mı göndersek?

—Alaya... Fena fikir değil... Alaya gitsin... Yolda ağzından tekrar kan boşanıp düşmezse, naneruhu verirler... Naneruhu... “Kordiyal”. (BMK. s. 383).

7.1.7. Karaçıban (Frengi)’ın Tedavisi

Frenginin halk arasında “karaçıban” diye bilindiği ziftle katranla tedavi edilmeye çalışıldığı şöyle anlatılır.

“Berber Rıza Onbaşı işi almıştı kaşlarını çatıp;

—Hey Uzun Hoca! Dedi bil bakalım şimdiye kadar bu yiğidi neden yiyip tüketmedi.

—Neye

—Karaçıban düşmüş. Karaçıban dökenlerde bit olmaz.

—Pire olur mu sakın!

—Hele sakallı domuz it mi bu?

Berber Rıza Onbaşı Ahmet’e acıdı. Sevabın biraz ziftli merhem verdi. Merhemi şartla vermiş, sorduklarının karşılığını istemişti. Ahmet hiç çekinmeden anlattı. Samsun’da arada sırada bir kötü kadınlara gidermiş. Bununda bu yüzden başı belaya girmiş. Köye gelmesi de orada birini yaraladığından (Anadolu’nun birçok yerinde frengiye vaktiyle Karaçıban derler, ziftle, katranla geçirmeye çalışırlar, ağrısı filan olmadığı için aldırmazlardı)” (KÖKA. s. 19).

7.1.8. Deniz Tutması

Deniz tutmasına karşı “limon yalanması” gerektiği “Göl İnsanları” adlı eserde şöyle anlatılır.

“Dur yahu, unuttum gitti. Sizi Kırklareli’ne kadar, hükümetimiz bedava götürüyor. Motorcular, kayıkçılar para mara isterlerse, bir metelik verme sakın! Bahşiş mahşiş de gerekmez. Ben buralarını Emniyet Müdürüyle görüşeceğim ya... Bahşişi, kavurma tenekelerine saysın teresler!.. Dur yahu! Unutuyordum az kalsın! Bizim hanım tembihledi... “Deniz yolculuğunu bilmezler. Tutar mutar! Yanlarına limon alsınlar yeterince,” dedi, “çok yemesinler! Baktılar, baş dönmesi başladı.

Limonları yalamaya girişsinler, arasını da hiç kesmesinler!’’ dedi. Haydi, Allah kazadan beladan korusun!

—Sağ ol vali bey!

Çadırları yıktık. Aşiret, vapura tıklandı.

Vapurun düdüğü, üç kez acı acı öttü. Hışılایaraktan denizin yüzünü köpürterekten geçti gitti.” (Gİ. s. 270).

7.1.9. Zehirlenmeler

Zehirlenmelere karşı sarımsaklı yoğurt yendiği şöyle açıklanmıştır.

“—Babamı vuranlardan biri Vahap derler bir adam üç ay sonra mahpusa düştü. Üçüncü gün kapıya bir çocuk gelmiş bir tava, iki karpuz getirmiş. Vahap’a verilecek deyip savuşmuş. Tavadaki eti sekiz arkadaş yemişler. Yarım saat sonra başlamışlar feryada... Döşemeleri sökecekler, kendilerini yere vuran hangisi, göğsünü, karnını cırmalayan hangisi. Bereket arkadaşlar sarımsaklı yoğurt yetiştirmişler. Doktor koşmuş. “Bunları hastaneye kavuşturun,” demiş. Anladın mı işi... Tavaya ağı koymuşlar... Şimdi geçti, gitti Karı beye sorarım da “Benim haberim yok” diye yemin eder. Lakin benim yüreğim hala şüphede...” (N. s. 300).

7.1.10. Kalp Yetmezliği

Kalp yetersizliğine karşı vücudun çeşitli yerlerine sülük yapıştırma işi şöyle açıklanmıştır:

“Olay, Cambaz Kadı’nın ağır hastalığına rastlamış, hırsız Naip de masraf azalır, diye sevinmişti. Açılan yarmayı destek duvarıyla örmeye kalmadan, Katır Molla, doktorun yasağına aldırmayıp, kalp yetersizliğine karşı gövdesinin şurasına burasına ille de şah damarlarına elli tane sülük yapıştırdığından öldü gitti.” (YA. s. 96).

7.1.11. Bebek Sancısının Tedavisi

Çocukların gazını gidermek için afyon kaynatılıp suyunun içirildiği, ateşe esrar atılıp dumanın çocuğa yutturulduğu şöyle anlatılır.

“Kerim bir ağlama tutturdu. Karılar önce buna pek kulak asmadılar. Aman dediler, çocuktur böyle olur; ama günler haftalar geçip oğlanın sesi kesilmeyince Narlıca’yı bir kaygı aldı. Afyon kaynatıp suyunu içirdiler. Kerim bir saat bayıldı

bayılmadı bağırtısı yeniden göğşe erişti. Yürek bunaltısını karın ağrısını bıçak gibi kesen ne kadar ot varsa hepsi sıradan geçirildi. Hiçbiri işe yaramadı. Ateşe esrar atıp, dumanına tuttular...” (KÖKA. s. 53).

7.1.12. Avradotu-Adamotu

“Avrat otunun” kadına faydalı erkeğe zararlı; “adamotunun” ise insana çok faydalı olduğu hatta “can otu” diye adlandırıldığı şöyle anlatılır.

—*Nesi oluyor? Kolağasının nesi dedim?*

—*Anasıymış. Günde yediği, Arabistan’da yetişen adamotu kökünün bir çiğnemi... Benim yüz elli yıldır yaşadığım işte bundan, demiş.*

—*Adamotunu bildim. Büyülü bir ottur ki eski kitaplar “can otu” diye yazar. Eğer cadı karı can otunu ele geçirdiyse kafanı kessen faydasız.*

“Bazı yerlerin suyunda “avrat otu” olurmuş. Narlıca suyu da avrat kısmına gayet yarayışlı. Bir yerin suyunda “avrat otu” varsa oranın suyu erkek kısmına iyi gelmez. Narlıca heriflerinde bet beniz neden kara sıtmaya tutulmuşlar gibi yeşil-sarı bakalım? Suyuna avrat otu karışmış ondan.” (YÇY. s. 122).

7.1.13. Ruh Hastalıkları

Sinir hastalığının dualarla, tütsülerle, atkeşanesinden yapılmış tesbih ise İsm-i azam duası ile tedavi edilmeye çalışıldığı “Köyün Kamburu” adlı eserde şöyle açıklanmıştır.

“Ahmet’in biraz durgunlaştığı sıraları kollayarak türlü düzenler tütsüler yaktı. Bu tütsüleri Serendipteki Hz. Adem türbesinden getirmişti. Ahmet kaç para... İstanbul’un Toptası tımarhanesindeki bütün zirdelileri yarım saate uslandırır diyordu tütsü fayda vermeyince Uzun Hoca padişah’ın baş imamıydı. Ele geçirdiği Magribi Yasin sarıldı. Gecelerce okudu. Bir yandan da sıtmanın iyice güçten düşürdüğü sıralarda gözleyip herifi muskalarla donattı. İçine peygamber mühürleri erittiği sularla Ahmet’e büyüklü küçüklü abdestler aldırıldı. Bunlar bir başkasına yapılmış olsaydı, öfke şurda kalsın adamın dili dişi kitlenir, herif yedi yıl ağzını açamazdı. Allah’ın işi canım Parpar’ın öfkesi bana mısın demedi. Sıtmasını biraz savuşturan herif dışarıya ilk çıktığı gün az kalsın sığırtmacı sopayla öldürüyordu.

Uzun Hoca gene de yüreğini bozmadan Amasya'dan atkestanesi ısmarladı. Bunlardan beş yüzlük tesbih yaptı. Bir gün nasılsa razı edip Ahmet'i önüne oturttu. Tayı dizgine alıştırır gibi okşaya okşaya koca tesbihi iki yüz defa başında aşırarak herifi İsmi Azam duası ile nefesledi..." (KÖKA. s. 16).

7.1.14. Diş Ağrısının Tedavisi

Diş ağrısı ve diş tedavisi için "Göl İnsanları" adlı eserde zikredilen ifadeler oldukça enteresandır...

"Yemeğin yarısında Ağazade Mustafa'nın diş ağrısı tuttu. Yanağını eliyle kapatarak dışarı çıkınca Hamdi söylendi:

—Şu domuzu çektiremedin. Geçenlerde Terkos köyünde, hazır buradayız berber Sadık Baba alıvarsın, dedim kulak asmadın.

Mustafa dışardan cevap verdi.

—O zaman ağrısı kesilmişti.

Deli İbrahim:

—Ağrıyan diş kelpeteni görünce siner, dedi. Akılcığı ere sanarsın. Şuna biraz çay kaynatalım. Sıcak, sancının panzehiridir. Ne dersin Hamdi Ağa? (Gİ. s. 22).

7.2. Halk Veterinerliği (Baytarlığı) ve Zoolojisi

Kemal Tahir'in eserlerinde veterinerliğe çok fazla yer verilmemiştir. Atlarla ve koyunlarla ilgili birkaç rahatsızlığın tedavisi dile getirilmiştir. Halk baytarlığı kavramı "Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası" adlı eserde: *"Anadolu halkının veteriner olmadığı zamanlarda ya da veterinerlere ulaşamadığı durumlarda ya da gitmek istemediklerinde hayvanlarını hastalıklardan korumak veya tedavi etmek için başvurdukları uygulama ve pratiklerin tümüne halk baytarlığı denmektedir."* (Oğuz 2008: 171). şeklinde açıklanır.

"Körduman" adlı eserde boğazına sülük yapışan atın öksürmesi ve bunun tedavisi şöyle hikaye edilir.

"Köse nalbant'ın uykusu dağılmıştı. Nazlıkız'ın neden öksürdüğünü anlayınca sağ kolunu sıvadı. Eline bir parça tuz ekti. İsmail'le Mustafa kısrağın çenesini açtılar. Tuzu görünce yapıştığı yeri bırakan koca sülüğü köse demirci çekip şu yana atıverdi." (K. s. 170).

Çoban Ali ile kuyrukçusu K r Ahmet'in aralarında geçen Şu diyalogtan kuyruk unun sınava çekildiği görülür. Bu sınavda koyunların bazı rahatsızlıkları ve onların tedavisi ile ilgili sorulara kuyrukçu K r Ahmet doğru cevap verir ve  oban Ali'den tam not alır.

—*Hayvan bulanık ağrısı olursa, ne yaparsın?*

—*Kavun veririm, sarımsaklı yoğurt veririm.*

—*Kelebek illeti olduğu nasıl anlaşılır?*

—*Duvarın gözünden... Gözündeki damarlar sararır.*

—*Pekala... Bunu da bildin, aferin... Şimdi gelelim dalak olunca...*

—*Dalak olunca... Sürü, dereye  aya vurulur, sudan birkaç kere geçer... Akıntıya doğru yürür de, zorlamasıyla dalağını eritir hayvan... Silahın varsa atar, korkutursun. Sağa sola koşturması da faydalı. Elli hayvan kırılacaksa, yirmi, otuz baş ölür.*

—*Yiğit  oban davarın doyduğunu nereden bilecek?*

—*Tren gibi bağırır da ondan...*” (G . s. 71).

Hayvanlarla ilgili olarak koyunların otlatıldığı yayla güzergahı, yoldaki tehlikeler, hayvan hastalıkları  oban ile iletiŐimleri çobanın kazancı gibi konular “G l İnsanları”” adlı eserde uzun uzun anlatılmıştır.

—*Sürü tepeye çıkınca, Ali hiç yerinden kımıldamadan: “Kis!” diyerek, hayvanları geri çevirdi. Sardığı sigarayı yakıp kibrit   p yle dişlerini karıŐtırarak K r Ahmet'e döndü. Boş oturdukları zamanlarda, kuyruk ularını imtihan etmek boş çobanların adeti idi.*

—*Say bakalım Ahmet, dedi, Ilgaz'dan İstanbul'a kaç konak var?*

K r Ahmet, yüzükoyun uzandığı yerden dizleri üstüne toplandı, saymaya başladı:

—*Ilgaz, Osman g l , Ambar dere, Hamamlı, Kurt g l , Gerece, Kamburun Değirmeni, Bolu...*

—*Oldu mu ya... Kamburun Değirmeni'nden Bolu'ya beygirle mi geçtin?*

—*Ha... Dur ağa... Kamburun Değirmeni... Kamburun Değirmeni...*

Ali sigarasını ağır ağır ağzına götürdü. Kendisi de derhal bulup çıkaramadığı için titizlendi. “Akıl başka yerde olunca adam ŐaŐırıyor,” diyerek,

içinden saydı: ‘Hamamlı, Kurt gölü, Gerede, Kamburun Değirmeni...’ hatırlayarak, yüksek sesle ilave etti:

—Köroğlu Devretti.

Kör Ahmet, ustasının durakladığını fark etmemişti:

—Ha... Sahi, dedi, öyle ya... Köroğlu Devreti, sonra Çaytut, Bolu, Yumhutepe, Devebağirtan, Daryeri, Düzce, Karasu, Akcamı, Hendek.

—Aferin Kuyrukçu.

—Hendek, Kargalı, Yağbasan, Çataköprü, Tersyeri, Adapazarı, Serverin, Çağgölü, Uzun tarla, Kirazoğlu...

—Aferin, bellemişsin... Yeter... Yiğit çobanın gözü en fazla nerede açık olacak, bil bakalım?

—Yiğit çoban; Bandır, Çumçöllü, Hamamlı’da gözünü açacak. Buralarda davar hırsızları ziyadedir. Sürü yoluna çukur kazarlar, üstüne çırpı örterler, koyun içine düşer, kalır.

—Hayvan bulanık ağrısı olursa, ne yaparsın?

—Kavun veririm, sarımsaklı yoğurt veririm.

—Kelebek illeti olduğu nasıl anlaşılır?

—Duvarın gözünden... Gözündeki damarlar sararır.

—Pekala... Bunu da bildin, aferin... Şimdi gelelim dalak olunca...

—Dalak olunca... Sürü, dereye çaya vurulur, sudan birkaç kere geçer... Akıntıya doğru yürür de, zorlamasıyla dalağını eritir hayvan... Silahın varsa atar, korkutursun. Sağa sola koşturması da faydalı. Elli hayvan kırılacaksa, yirmi, otuz baş ölür.

—Yiğit çoban davarın doyduğunu nereden bilecek?

—Tren gibi bağıırır da ondan...

İkisi de güldüler.

—Gelelim sürüye sesine nasıl alıştırırsın?

—Tokluları teslim aldık mı, bir iki ay uğraşırım. Yere halı, kilim, çuval sererim. Üstüne bulgur, yarma saçarım. Sürüye: “Dadaaaa!” diye bağıırırım. Gelip tane yemeye alışır. Gide gide, tane istemez. Sesinle idare olur.

—Bunu doğru bellediğim iyi oldu. Çobanlıkta sesine sürü alıştıramadan da ayakla çevirmeye başladın mı, aldığın parayı, kunduraya, çarığa verirsin. Aferin

çoban oldun sayılır Ahmet; artık seneye bir kuyrukçu bulur, İstanbul' a tek başına gelirsin.

—Daha nede usta? Kör Ahmet, önüne bakarak gülümsedi. Daha çok seninle gelip gitmek lazım.

Çoban Ali içini çekti:

—Artık bize bakma... Bu son seferimiz... Evleniyoruz, duymadın mı? Osman gibi, Rıza Bey'e ortakçı gidiyoruz.

Kör Ahmet sevindi. On dokuz yaşındaydı. Beş seneden beri kuyrukçuluk ediyor. Ayda on iki lira alıyordu. "Beni baş çoban tutar mı Rıza Bey?" diye düşündü. Baş çoban olursa, ayda yirmi lira alacaktı. Sürünün başında yedi ay dolaşıyorlardı, ustasına belli etmeden parmaklarıyla hesaplardı. Demek, yedi ayda yüz kırk lira kazanacaktı. Her on günde bir okka yağ, bir hak bulgur, tiryaki isen tütün tayını beye ait. Kendisinden küçük dört kardeş daha vardı. Babası bu habere kim bilir ne kadar sevinecekti." (Gİ. s. 69-70-71-72).

"Yedi Çınar yaylası" "adlı eserde Kenan'ın aldığı dillere destan olan kısrakla ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

"Herif hayvanın sağrısına (kalçasına) iki şaplak indirdi.

—Hemedan... Hemedan... dedi.

Hayvanın soyunu söyleyecek aklı sıra... Essahtan Hemendan ise... Dur bakalı! Boyu fena değil... Ayakları özürsüz. Bileklerinin inceliğini görsen, bu gövdeyi bu bilekler çekmez ne mümkün, dersin. Körpe kız bileği yanında halt etmiş... Say ki ısmarlayıp balmumundan döktürmüşsün. Tırnaklar tımarlı... Nalları gümüş gibi parlamakta.

Bedevi şeyhin dediklerini Abdülfettah bize çevirdi:

—Bir suyla on sekiz saat yol keser. Bir avuç arpayla on sekiz saat gider. Yirmi batman⁴ yük ver üstüne bin... On sekiz saatlik yaya yolunu sana hiç terlemeden dört saatte alsın.(...)Gececiliği Şam'dan Basra'ya kadar nam salmıştır... Pusulara yarım saat kala dayanır kulağını kessen bir adım atmaz. Gece vakti evi, çadırı it gibi bekler. Sahibi vurulunca omuzlayıp ordunun içinden çeker çıkarır. Çarpışmalarda yere yatıp sana siper olur. Üstüneyken silaha davransan kafayı dikip tüfeğe destek

⁴ Bir batman sekiz kilo gramdır.

verir. Bedevi şeyhi bu lafların sonunu nasıl bağlasa iyi, Davavekili? Vallah billah yaşı on yedi... dedi kesti.(....)Arap atı ne demek? Bunlar kırk yaşına kadar bütün dişlerini başlarında taşırlar. Hem de yarış olmacasına.(...)Denemesi bedava! Yirmi batman yük sarıp sinayacağız. Eşkinine, rahvanına, dizginine, dört nalına huyuna muyuna bakarsınız...” (YÇY. s. 182-183).

Yine atlarla ilgili olarak teferruatlı açıklamalar “Namusçular ” adlı eserde şöyle zikredilmektedir.

—Demek asıl hayvandı?

—Birader, Urfa’da bir aşiret reisiyle ortak almışlardı. Tabi benim Ceylan’ı değil. Ceylan’ın validesini. İki ayağı biraderin, iki ayağı reisin. Ceylan ikinci tayıdır. Henüz üç yaşında olduğu halde, iki koşu aldı.

—Cinsi nedir?

—Selakir.

—En iyi cins bu mudur?

—Evet... En güzel cinsi Hemedani’dır. Sonra Küreyşan, Maneki, Cinfi, Ubeydan gelir. Benim tayın arka sol ayağı beyazdır. Malum ya, ilerdeki sağ, arkadaki sol beyaz olursa uğursuz sayılır. Kasıkta kıvrıcık bir kıl varsa netameli. Kuyrukta bükülü kıl, eve ziyanı dokunur. Böyle hayvanı ne kadar koşturur ezersen, yani hayvan ne kadar yorulup terlerse evin düzeni, o kadar bozulur.

—Pekala demin bahsettiğiniz cinsleri nerden bilirsiniz?

—Şeceresinden.

—Şeceresini doğru söylerler mi?

—Arap şeyhleri kafalarını kesseler yalan söylemezler. Şecereye hile karıştırmak namussuzluktur. Bizim o taraflarda bey, at satmakla bedhahlık yapıldığı duyulmamıştır. Ucuz bir şey değil ki... Asilzade bir kısrağın bir tek ayağı 150 madeni liraya alınır. Bir tek ayak. At sahibine götürdüğü hediye, yalvarmak için döktüğün dil de caba...

—Pekala... Bir tek ayak nasıl taksim edilir.

—Ayağını aldın mı kısrağ sende durur. Lakin ilk tay satanın malıdır.” (N. s. 245-246).

7.3. Halk Meteorolojisi-Halk Takvimi

Halkın semaya bakarak havanın nasıl olacağını kestirmeye çalışması Halk meteorolojisi olarak adlandırılmaktadır. Yine halkın tabiattaki bazı olayları baz alarak oluşturdıkları takvim de söz konusudur.

Köylü takvimi eski yeni diye ikiye ayırımı eskiyi kendi hesabı olarak kabul etmiş, yeniye hükümet hesabı saymıştır.

“—Atma İsmail! Bizim Yamören’in her kışı şubatta başlar martın sonunda nisanda biter. Şimdi bu şubat kışı.

—Biz şubat kışı değil mi dedik? Dün gece Battal Ağa cebindeki deftere baktı. Eski şubatin ikisi imiş, hükümet hesabı doğru ama, köylü eski hesaba gider. Ayların üçü ve yedisi kötüdür. Soğuk yapar, fırtına yapar.” (K. s. 331).

Halk mahsulün durumuna göre de kendince bir takvim oluşturmuş bunu sıraya koymuştur. Bir yıl kıtlık yılı sonra bolluk yılı şeklinde periyodik giden bir takvimdir bu.

“Yakup Ağa burnundan bir kıl kopardığı için üst üste aksırdı.

—Doğrudur. Allah Allah! Bu kıtlık yılı ev mi yapılır! Evet dinim gibi bildim anasının gömülü parasını aramakta bu rezil.” (K. s. 404).

Halkın kurban bayramında yağmur yağacağına dair bir tahmini söz konusudur.

“Hava sıkıntılıydı. Koparan dağlarını duman basmıştı. Sağır aylarda rahmet basmaz ya...” (BM. s. 495).

Yine yağmurun nasıl nerden geleceğine dair bir tahminde “Körduman “ adlı eserde şöyle ifade edilir.

“Körduman çürümüş ot gibi kokuyordu. “yaşlılara bakarsan körduman iki cins karaduman, bozduman. Bozduman gelirse arkası yağmur... Karaduman pis olur. Bir kez çöktü mü üç günden yedi güne kadar kalkmaz...” (K. s. 137).

“Köyün kamburu” adlı eserde de Karadeniz Bölgesinde yaşayan insanların yağmurun ne zaman yağacağını bileceklerine dair bir tahmin söz konusudur.

“Geçen gün gökyüzüne bir zaman baktı da: yarın yağmur yağsa gerek, dedi. Bre yavrum ne yağmuru. Havada hamdolsun çekirdek kadar bulut yok, dedim. “yağacak emmi, hem de ne zorlu yağacak” dedi. Sabah namazına kalktım ki dünyayı

sel almış. Nuh tufanından kalma bir yağmur. Ortada bir şey yokken rüzgarı, yağmur sezmesi neyin nesi Uzun Hoca? Karadeniz, deniz kıyısıdır. Ora adamının işi su üstünde olduğundan havayı bilecek ister istemez.” (KÖKA. s. 10).

Halk arasında “baba hesabı” diye bilinen bir hesap vardır. Bu hesaba göre hangi ayların otuz bir, hangi ayların otuz gün olduğunu rahatça bulunur. Bu takvim “Göl İnsanları ” adlı eserde şöyle geçer.

—*Bu ay otuz bir... Temmuz ayı.*

—*Yok canım.*

Kurubacak Mehmet örselenmiş bir kösele parçasına benzeyen elini uzattı. Başparmağından itibaren parmaklarının birini açık tutup birini kapatmıştı. Yüksek sesle saydı:

—*İşte... Mart 31... Nisan 30... Mayıs 31... Haziran 30... Temmuz 31...*

—*Haklısın Kurubacak.” (Gİ. s. 35-36).*

7.4.Halk Hukuku

Bu bölümde Kemal Tahir’in eserlerinden hareketle halkın bazı belirli olayları çözmek için kendi içinde oluşturduğu, birtakım yetkiler vererek yaptırımını artırdığı; fakat günümüzde büyük ölçüde aktifliğini kaybeden ve otokontrol mekanizmasının bir ürünü olan ihtiyar heyetini ve kendi hukukunu, adaletini, yasalarını kendisi uygulayanların kanunu olan “kısasa kısas”ı tespit etmeye çalıştık.

7.4.1.Kısasa Kısas

İnsanlar Bazen kendi mahkemesini kurup orada çeşitli kararlar alır ve sonunda yargılanan kişi vicdanlarda mahkum edilmişse cezayı da yine kendisi keser. Toprak Hatun yetiminin okul masraflarını karşılayan Sülük Bey’in intikamını alması için oğlu Civanşah’ı doldurur:

“Bu Toprak abla kudurup Civanşah’ın yakasını kavrayıp; Hayda göreyim seni al şu lüveri ye Hacı Kenan alçağını dünya yüzünün erkek, yiğit namını al! Ben seni bugün için doğurdum. Yüz bir yıl verseler saçımı süpürge eder beslerim, diyerekten....” (BM. s. 416).

Hukuk “hak”tan doğar. Hakka riayet edilmeyince bazen halk hakkını kendisi arar. Arkadaşının yavuklusuna kötü gözle bakan Pıravanın Mustafa’ya kesilen ceza çok ağırdır.

“Vay ki vay... Hemi de karının yanında... Ayrıca Kavalbaz’ın Ejder canavarına da koşup...Beri bak, Marazlı Derviş,bizim Çorum’umuzda bu,haddini bilmeyenin başına çökme işi,çokça olmuştur ya,hiç biri böyle can alıcı düzenlenmemiştir. Eee... Oğlan nerlerde şimdilik... N’apmakta?” (BM. s. 340).

7.4.2. İhtiyar Heyeti

Köyün ileri gelenlerinin oluşturduğu belirli sınırlar çerçevesinde yaptırım gücüne sahip olan ve başkanlığını muhtarının yaptığı encümen-i daniş. ihtiyar heyetinin yaptırım gücünün ne kadar fazla olduğunu Pelvan Vahit’le Mustafa’nın dul bir kadının köpeğini yaralamaktan dolayı mahkeme edilmelerinden anlıyoruz.

“Muhtar Hüseyin Efendi kımıldamadan bekliyordu. Birisi bir suç işlerse böyle karşısına çıkıp bir zaman konuşmadan bekletmek adetiydi. (...)

—Buraya bakın bakalım... Dün gece siz bir köpek bıçaklamışsınız. Hanginiz yedi bu halı?

Mustafa karşılık vermeyi vahit’e bırakmıştı. Dişlerini sıkarak gözlerini kaçırdı. Biraz bekleyen Hüseyin Efendi bağırdı:

—Hele edepsizler!... Bir de susuyorlar... Size söylüyorum ulan! Köpeği vurmuşsunuz. Vahit bir omuzu duvara dayalı toplanmadan konuştu:

—Ya kim vurdu, biz görmedik

—Lafa bak! Sabaha kadar evin çevresinde kurt gibi ulumuş gezmişsiniz. Bacadan içeri kar atmışsınız. Sonunda köpeği bıçaklamışsınız.

Vahit, suratını sarak amcası oğlu candarma Nail’e hayın hayın baktı.

—Sana kim söylediyse yalan söylemiş.

—Sus rezil! Şuna bak!.. Hergele! Erkeği ölmüş bir ev... İki kızı bir dul karı nasıl besler, demezsiniz. Ulan kimsesiz bulunca ev mi basarlar? Dul karı evine delikanlı kısmı saldırır mı? Kızlar yetiştii. Ayıp diye bir şey var. Eli sopa tutan birine bulaşsanıza.Bak vahit bu yol doğru yol değil, yatırırım sopaya, kemiklerini kırarım.

(Muhtar sorgu hâkimi gibi davranmaka, sorgulanan ise itaat etmektedir.)

—Bir suçum varsa kırarsın. Düzenbaz sözüyle sopa atılmaz.

—Ben suçunuzu biliyorum. Şuna bak yedi köyün içinde böyle rezil var mı?

Vahit, yüzü kıpkırmızı, omzunu duvardan ayırıp kocaman ellerini salladı.

—Ne olmuş? Bir köpek vurulmuş. Biz vurmadık. Köpeğin hakkını ararsanız, adamın hakkını aramazsınız. Dul karı kısmısı imiş. Anam da dul karı, hakkını bir güzel yediler. Arasana bakalım!

Mustafa böyle dik konuşmanın Muhtar'ı büsbütün kızdıracağını düşünerek göbeğindeki elini tüü! Diye hafifçe salladı. Şu Pelvan... Hey yarabbi! Ağam Murat'ın laflar bellemiş. Murat Ağam gibi konuşmanın sırası mı şimdilik? Bereket versin amcası Reşit Hoca Muhtarın kolunu tutmuş kulağına mübarek gün... Cahildir! Falan diyordu. Muhtar bir iki defa sen karışma diye başını salladı; ama Pelvan'ın sözlerinden pek şaşırıldığı belliydi. Suratını asarak duraklaya duraklaya konuştu:

—Bu seferlik senin hatırın için... Bu kez böyle olsun Reşit Hoca, mübarek Ramazan bağışladım! Parmağını Vahit'e uzattı. Bak Vahit şuraya yazdık. Sizin yaptığınız haddini aştı. Mustafa sen de ipsizliğe vurdun, yakanız bir daha elime geçerse yapacağımı ben bilirim.! Reşit Hoca çıkın diye kapıyı gösterdi.” (S. s. 34-35).

Yine muhtar ve heyetinin Ayşe'yle Mustafa'nın yasak aşkları için acilen toplanıp mahkeme kurmaları bu gücü göstermektedir. Mustafa'nın Ayşe ile yaşadıkları yasak aşklarının açığa çıkması sonucu Muhtar ve ihtiyar heyeti önünde tanıkların huzurunda mahkeme edilmeleri köy yerinde ihtiyar heyetinin aktif bir şekilde olaylara anında müdahale ettiğinin göstergesidir.

“Muhtar Hüseyin Efendi, suçluları yeteri kadar süzdükten sonra, kalın sesiyle sordu:

—Himmet Çavuş söyle bakalım bunu buraya neden getirdiniz?

Himmet Çavuş kırçıl kaşlarının altından Ayşe'ye canını alacak gibi baktı. Mustafa'nın Ankara'dan geldikten sonra rezilliği ele aldığından, ötekinin berikinin namusuna dolandığından başladı.(...)Mustafa Muhtar Hüseyin Efendi'nin kendisine baktığını görünce ellerini göbeğine edeple kavuşturdu. “Karı ne demiş yahu?” Bizi hapse götürürler, eyvah!

—Mustafa

—Buyur Efendi Ağa?

—Buyur ne imiş ulan? Bak Himmet Çavuş'un söylediklerini duydun. Karının başına çökmek istemişsin zorla... Silah çekmişsin, bu söz doğru mu?

—Kabul etmem. Hepsi yalan! Kurma laf! Karalama... -Ben cebri kimin kapısına gitmişim. Başıyla Ayşe'yi gösterdi. —İşte karıların yüzü, işte kendi yüzleri... Söylesin! Cezama razıyım.

Muhtar bu kez Ayşe'ye döndü:

—Ne diyorsun üstüne zorla mı geldi?

—Ben hayvanları görmeye gittim. Hayvanlara saman verirken bu geldi...

(....)—Demek Mustafa sana bir kötülük etmedi mi?

—Haşa!...Ben elin oğluna iftira edemem.

(....)—Hakkı bak Çavuş'u dinledin, bir sözün varsa... Hakkının yanakları birdenbire sarkmıştı. Gırtlığı testere gibi inip çıkıyordu. Kendini zorlayarak yüzünü buruşturdu:

Görüldüğü gibi muhtar, mahkeme başkanı gibi davranmakta herkesi tek tek dinleyip onlara söz hakkı vermektedir.

—Himmet Çavuş haklı... Doğru bir söz! Ama, bu da yemin ediyor. Ben gözümle görmedim. Mustafa'yı gözümle görmedim.(...)Ayşe ağlamaya başlamıştı. Muhtar yumuşak yumuşak konuştu:

—Bu işte yanlışlık yapılmış. Çavuş Ağa! Bir kez yeterince tanık yok. Sonra karı davacı değil. Şimdi kanun öyle! Tanık olacak! Heyet buna ne yapsın! Eğer Hakkı bir şeyden şüphelendiyse, dediğin gibi dava eder, karıyı boşar. Öyle mi arkadaşlar? Üyeler kafalarını salladılar...

Muhtar Hüseyin Efendi Ayşe'ye çıkıştı:

—Hadi defol! Bir daha ahır kapıları üzerine sürgülenirse şart olsun seni sopanın altına alırım!" (K. s. 426-427-428-429-430).

İhtiyar Heyeti "Köyün Kamburu"nda da iş başındadır... Parpar'ın karısı Topal Ayşe'nin yediği dayaklar sonucu ihtiyar heyetine kocasını şikayet etmesi yine ihtiyar heyetinin köyde hakim güç olduğunu göstermektedir.

"Topal Ayşe, suçsuz günahsız sopa yemekten usanmış. Muhtar Kadir Ağa'sına gidip dert yanmayı çoktan tasarlamıştı. Hemen Kahya odasına koştu. Yaşlılar heyetine bir güzel ağladı." (KÖKA. s. 34).

7.5. Halk Botaniği (Bitki Bilimi)

Ziraatla, çiftlikle ilgili uzun boylu açıklayıcı bilgiler eserlerde pek fazla kullanılmamıştır. Köyden köylüden oldukça sık bahseden birçok eserinde bunu işleyen yazar her nedense bu konu üzerinde pek fazla durmamıştır. Ziraatla ilgili olarak eserlerin birçoğunda tarlalar ekin zamanı öküzlerle “herk” edildiği harman zamanı ise imece yoluyla hasat edildiği belirtilmektedir. Bu sebepten aynı şeyleri tekrar etmektense Yakup Ağa’nın buğday ekmesini, ekerken yaptığı duayı ve işine verdiği önemi göstermek istedik.

“İki saat kadar uğraştıktan sonra tarlanın üçlemesi harmanlanmıştı. Yakup Ağa düven direği toprağa saplandı. Beline tohum önlüğü bağladı. Besmele çekerek ekin çuvalının önüne diz çöktü. Mustafa çuvalın ağzını eğerek yeterince akıttı. Yakup Ağa önlüğü ucunu sol beline bileğine sardı. Gidip birinci evleğin başına durdu.

—Seyrek ekim sık ver. Tanesini tok ver. Gecen sene az çıktı, bu yıl bize çok ver. Köylünün piri Adem Baba!... Bize Halil İbrahim bereketi ver. Ya Allah ya pir! Bismillah! Taneyi avuçladı. Evleğin ortasında ölçülü adımlarla yürüyerek tohumu saçmaya başladı. Buğdayı başparmağı ile şahadet parmağı arasından serpiyordu. Yakup Ağa’nın tohumlaması çevrede ünlüydü. Tohumu tarak dışı gibi tarlanın yüzüne saçar ekini top top düşürmezdi. Yakup Ağa evleğe üç tohum attı. Şimdi sıra bunu sürmeye gelmişti. Sopanı getirdiler. Mustafa gene hayvanların önüne geçti. İleri gidenlerin burnuna vuruyor, geri kalanın yularını çekiyordu. Hayvanlar yoruldukça huysuzluktan vazgeçtiler. Burunlarından baca gibi duman salıveriyorlardı. Yakup Ağa sevindi.

—Gördün mü nasıl alışmışlar? Bunlar hiç huylu değil. Demin taş yığınlarından ürktüler. Genç hayvan ürkek olur. Körpe kız gibi... Sen aman burunlarını fazla sıkma... Bunaltma

—Sıkmam.

—Hey aslanlar! Kömüş gibi maşallah!...

—Tarla iyi herk edilmiş demezsin

—Elbet iyi herk edilecek. “Tarlayı ya herk et ya terk et” demişler.”(K. s.

116).

Yazar Mustafa vasıtasıyla köylülerin imece yoluyla birlikte yaptıkları hasadı, hasat terimlerini ve hasat zamanı yaşananları şöyle aktarır:

“Anladım hiç ekin biçmediğinden belli bir şey... Senin gibi ömründe iki saat orak tutmamış ham çocuk alagöğüste dayanır mı?

Rezilliği sorma! Teyzemin tarlası bayır... Ulan karı milleti “karının fendi...” demişler. Teyzem neden iddiaya giriyor? Bana bedavadan tarla biçtirecek. Meğer sözü birlik etmişler. Kuyruktakiler gayrete geldi. Biçip dururken bizi çevirdiler. Onlar ileri gittikçe biz geri kalmışız. Sonunda baktım ki baş yukarı biçileceğine baş aşağı biçiyoruz. Orağı attım da savuştum.” (S. s. 89).

(Yazarın açıklamasına göre Çankırı ve çevresinde ekin biçme sırası, en baştaki “alagöğüs” ortadakilere “çıkma” sondakine de kuyruk derler. Kolayı “kuyruk”tur.)

7.6.Halk Taşımacılığı Ve Taşıma Teknikleri

Sanayi devrimi, makineleşme toplumumuza çok geç adapte olabilmıştır. Taşımacılık sektöründe Kemal Tahir büyük oranda hala asırlar öncesinin taşıma tekniği olan at, eşek, katır, at arabası vs. kullandığını açıklar. Cumhuriyetin ilanından itibaren yer yer motorlu taşıtların taşımacılık sektöründe bireysel olarak olmasa da devlet eliyle halka sunulduğu görülmektedir.

Kemal Tahir’in eserlerinde yer alan taşımacılık ve taşıma teknikleri şunlardır:

7.6.1. At Arabası

At ve at arabası asırlarca Türk milletinin en büyük yardımcısı olmuştur. Taşımacılıkta kullanılmıştır. “Göl İnsanları” adlı eserden alınan metin bunu göstermektedir.

“Bedava deyivermek olmaz oğul, bizi arabana bindirir, sen yolu gösteririz, dua ederiz.

—Bindirmesi kolay ama halacığım, baksana sandık yok. Tahta çekeceğiz diye sandığı kaldırdık da arabaya sal yaptık. Arkadaki çuvalların üstüne oturur musunuz?

—Eksik olma, otururuz, ayağımız yerden kesilsin yeter.

—Haydi, atlayın bahalım... Hayvanları kamçıladıktan sonra laf açmak için sordu:

—Suhizarı buradan kaç saat çeker?

—Ayakla beş altı saat.” (Gİ. s. 167).

7.6.2. Ata Bağlanan Sal

Köyden uzakta baygın yatan Musa Çavuş’u taşımak kolay olmayınca yine devreye hayvanların yardımcılığı girer. Yapılan sala yatırılan hasta katırla çekilerek köye getirilir.

“Üstüne çöktüler. Gövdesi, Allah beterinden saklasın, çıralı çam kütüğü gibi yanıyordu. Kaldırmaya zorladılar, sürümek istediler, mümkün olmadığını anlayınca, dallardan bir sal yapıp üstüne uzattılar, bir katır bulup koştular. Musa Çavuş, öteki adıyla Veli Geyik, Çınarlı Köy’üne böyle yerde sürünerek girdi.” (Gİ. s. 243).

7.6.3. Payton

Taksi çağırma işi o zamanlar olmadığı için insanlar bir yere acele gitmek isteyince hayvanı hazır bulunmayınca bu işi kira ile yapanlar devreye girmektedir. Payton çağırılır...

“—Şöyle düşündük ilk akla geliveren bu... Ararsak belki daha uygununu buluruz: hemen koşturayım paytonu... Sizi çarşafalayayım. Ben de yanınızda olurum.” (KUKA. s. 109).

Ecdadımız bir yerden bir yere hızlı gidebilmek için asırlardır attan faydalanmaktadır. Bunun yanında yük taşımak için de at, katır, eşek, öküz (kağnı) gibi hayvanların da bilinmektedir. Kemal Tahir’in eserlerinde de bunların kullanılması söz konusudur. Osmanlının yayla göçü şöyle anlatılır...

“Oh be! Geldiler şükür... Bitti nöbet! Matarayı tıpaladı. Arkadan yüklü öküzler, katırlar atlar görünce hiç şüphesi kalmamıştı. Osman Bey’in her yıl yaylaya çıkarken Bilecik’e bıraktığı söğüt hazinesi kervanıydı bu.” (DA. s. 586).

Sülük Bey’in demirkır atından ise şöyle bahsedilir.

“At kişnemesine kulak verip gözlerini kırıştırdı.

—Nedir o? Benim demirkırı eyerlemediler mi bunlar?

—Demirkır deyince başkası nasıl eğelenebilirmiş?

—Sesini alamadım. Hayır, bu benim demirkırın narası değil.

Çok önemli bir şey hatırlamış da pek telaşlanmış gibi dizginleri kaptı, göz açıp kapamaya bırakmadan “Allah Bismillah” deyip gövdesinden umulmaz bir çeviklikle demirkırı aygırın üstüne hoptadı. Dizgini tutan hizmetkâr hayvan da boş bulunmuş ürkererek peri basmıştı. Yayla Padişahı Sülük Bey usta biniciydi. Baldırını sıkıp bineğini ustaca toparladı.” (BM. s. 14-20).

Günlük ihtiyaçların giderilmesi için de hayvanların yardımına ihtiyaç duymuştur insanoğlu. “Bozkırdaki Çekirdek ” adlı eserde enstitüye katırlarla su getirilir...

“Hıdır Molla çocukluğundan beri kışkandığı köylüsü Esef’in yıkandıktan sonra katırlardan birine binip birini yedeğine alarak türkû çağıra çağıra geçip gittiğini gördü günden beri suculuğa geçmeyi kurmuştu.” (BÇ. s. 223).

7.6.4. Kağrı

Sadece at değil öküz ve kağrı da Anadolu’da halkın taşımacılıktaki hizmetini görmektedir.

“Bir Orta Anadolu kasabasında beşinci sınıfları okutuyordum. Bir kağrı geçiyordu, toprak yoldan... İçinde bir hasta kadın yatıyordu. Yorgan lime limeydi. İnsan elinden çıkmış bir şey değil korkunç iricilikte bir kâbus koşunun yüzülmüş derisine benziyordu.” (BÇ. s. 166).

Eşeklerin sırtına yüklenen küfelerle göle çakıl taşı çekip dolduran işçilerin çalışmaları şöyle ifade edilmiştir:

“—Hava patlayacak arkadaşlar, dedi. Haydi, deniz kabarmadan bir sefer daha yapalım, gevezelik ettik.

İbrahim küreği omuzladı:

—Ölümünden korktuk, denizden ölü çıktı. Belimiz büküldü. Otlayan eşekleri toplayıp önlerine kattılar. Denizin rengi morarmıştı. Küfeleri süratle doldurdular. Çakılları boşaltıp kulübenin önüne gelince...” (Gİ. s. 28).

7.6.5. Motorlu Taşıtların Kullanımı

Kemal Tahir eserlerinde geçen zaman Osmanlının son dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarıdır. Bu sebepten motorlu taşıtlardan pek fazla bahsedilmemiştir. Bunun en önemli sebebi ise 1865 Sanayi Devrimi’nin yurdumuza

geç intibak etmesidir. Eserlerde bahsi geçen motorlu taşıtlar genellikle, kişilerin değil kurumların motorlu taşıtlarıdır. Bunların halkın hizmetine sunulduğu görülmektedir.

“Millî Eğitim Bakanlığının külüstür cipi, bu kez Ilgazdan Yusufî Esef’i olarak ikindiye doğru yola çıkmıştı. Nuri Çevik hem arabayı sürüyor hem de arkada oturan Esef’i enikonu sorguya çekiyordu.” (BÇ. s. 159).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tramvay da taşımacılıkta kullanılmaktadır.

“Dadal Efendi Galata Köprüsü’ne çıkınca Fatih-Harbiye tramvayının kırmızı arabasını bekledi.” (YA. s. 68).

Özel arabalar da cumhuriyetin ilk yıllarında ancak önemli kişilerce ve devlet büyüklerince kullanılmaktadır.

“Avluya girince baktım, İbrahim Bey’in külüstür Ford’u toza gübüre bulanmış, leş gibi yatmakta... Demek duymasıyla atlayıp sürmüş, keseden öne geçip köşkü tutayım diyerekten ham yollara dalmış... Yüz kilometrede fukara arabayı tam on yıl kocatmış, hışıra çıkarmış.” (YA. s. 84).

“Çünkü Saray’ın şoför zagonunda yukarıdan “hayda” bağirtısı ulaştı mı, araba kapıya şipşak dayanacak... Özür sökmez. Çünkü derbeder taksi şoförünün külüstürü gibi şurasını, burasını kurcalamak gerekmez. Benzin yağı noksan olmaz.” (YA. s. 80).

Avrupa’da gerçekleştirilen Sanayi Devrimi’nden neden bihaber oluşumuzu, bu gelişmeyi neden yüzyıl sonra kullanmaya başlamamızı, halkımızın motorlu taşıtlara bakışı ve düşüncesiyle birlikte şu konuşmalar bize açıklar:

—Makineyle rençperlik kötü mü?

—Lafa bak!

Hasanda böyle söylemişti.

—Neden bereketsizlik gelirmiş?

—Ulan bereketsizlik gelir. Makineyi kim sürececek bakalım! Şehirli adamı sürececek. Köylü makineden hiç anlamaz. Oysa şehirli adamı imansız olur. Çektiğimiz neden? Hep şehirli derdinden.” (K. s. 120).

7.6.6. Deniz Taşımacılığı

Mustafa Kemal’in şoförü Dadal’ın izinli bir günü hemşerileriyle buluşmak için vapura bindiği şöyle aktarılmıştır.

“Çıkmasıyla, Yalova’nın şirket vapuruna can atıp “Paso” diyerekten geçip kış güverteye yönelmiştir.” (YA. s. 66).

Yine Mustafa Kemal Paşa’nın yatla geziye çıkması Karadeniz Vapuruna gitmesi şöyle ifade edilmiştir.

“...Cumhur reisimiz İzmir’e hareket etti. Gazi Hazretleri Mudanya’dan 11.10’da Söğütlü yatına binmiş yatla gezgin serginin bulunduğu Karadeniz Vapuruna gitmiştir.” (KUKA. s. 73).

Deniz ulaşımında sandal ve vapur kullanılmaktadır.

“Kalfa dikkati çekmemek için Eyüp’e vapurla gidecek Halayı sandalla Kasımpaşa’ya geçirecekti.” (KUKA. s. 84).

8. BAYRAMLAR TÖRENLER KUTLAMALAR

Çalışmamızın bu bölümünde Kemal Tahir'in eserlerinde yer alan dinî bayramları; kurban ve ramazan bayramlarını, millî bayramları, kutsal aylar ve günleri tespit edip değerlendirmeye çalıştık.

8.1. Dinî Bayramlar

Kemal Tahir'in eserlerinde dinî bayramlarla ilgili teferruatlı bilgi –Kelleci Memet –istisna bulunmamaktadır. Ancak Kelleci Memet adlı eserde Kelleci'nin köyü olan Virankale'de herkesin bildiği, heyecanla beklenen bayramlardan çok uzak, olsa da olur, olmasa da tarzında kutlanan, sadece et yendiği için önem arz eden Ramazan ve Kurban bayramlarının algılanması, kutlanması eserde şöyle anlatılmaktadır:

“Aslına bakarsa köy yerleri 30 Ağustos Bayramı, Cumhuriyet Bayramı bilmez. Bizde bir Ramazan Bayramı vardır, bir Kurban Bayramı! Ramazan Bayram'ına da kulak asma! Bir bayramdır gelir geçer! Bizde zorlu bayram Kurban...

—Kurban kesilir de bolca et yenilir de ondan mı?

—Ondan

—Bayram sabahı uyandınız... Bayram namazı kıldınız

—Bizim Virankale'de namazı kocamış herifler kılar beyim, işten güçten düşmüş kocalar. Türkçesi ben bizim köyde aklımın saracağı bir bayram namazı görmedim. Adam sırasındakilerle Camili'ye giderler. Bayram sabahı köy yerinde her günkü gibi er kalkarsın. Gün doğmadan damı iyice kürür tezeğini tezek yerine atarsın. Öküzü, eşiği sularız. Atı olan atını tımar eder. Karılar su çekerler pınardan... Vakıtlılar bayram yemeğini çıkarır. Bu dediğim Ramazan Bayramı... Kurban Bayramı geldi mi köy yerinde her ev kendi başına kurban kesemez. Bir kabile, birkaç kabile bir yere birikir. Kabile olmayanların da toplandığı vardır. Ortaklaşıp öküz keserler. Kart öküz. Ya da birkaç kesilir. Kabilesi toplanmayanlara tellal çağırırlar. Şu evde et yenecek... Ekmeğini alan gelsin, derler.

—Parasız mı?

—Parasız iş yok... Payına düşeni vereceksin. Kurban etini biz ekmekle yeriz az biraz... Açık gözler ekmeği ufak sokum yerler. Karnın ekmek olmazlandı mı elle, kaşıkla ete yumulursun. Köylü milletin fukarası ete alışık olmadığından bayram günü karnı bozulan çok olur. Etin yağı adamın karnını gevşetir beyim! Çünkü kurban fukara kısmı kavurmanın yağını kaşıkla içer. Ağa takımının karnı neden gevşemez?

Et yağına alışıklığından... Köy yerinin bayramı bir gündür. Ertesi gün bakarsın bayram geçip gitmiş... Ertesi gün et olmadığından bayram sayılmaz!” (KM. s. 229-230).

8.2. Millî Bayramlar

30 Ağustos Zafer Bayramı’nın Çankırı’da Çankırı Halkevleri tarafından tutulan davul zurnalarla cümbüş havası içinde kutlandığı “Kelleci Memet” adlı eserde şöyle anlatılmaktadır.

“Çankırı Halkevleri 1940 yılının 30 Ağustos Bayramı için kasaba meydanına çifte davul tutmuştu. Çingen davulcularının ak bezden kırmalı eteklikleri havada dönüyor, zurnacılar zurnaları kaldırıp üfledikçe gökler sarsılıyor, ortadaki Çifte köçeklerin topuk vurmaları sanki toprağı deprem gibi ırgalıyordu. Yakın köylerden gelenler kasabanın çoluğu çocuğu çalgıcılarla oyuncularını yarımday biçiminde çevirmişlerdi.” (KM. s. 237).

8.3. Kutsal Aylar-Günler

8.3.1. Ramazan Ay’ı

Ramazan ayı İslam inancına göre oruç tutulan nefsin terbiye edildiği bir aydır. Ayın sonunda Ramazan Bayramı kutlanır. Herkeste bir iftar heyecanı, sahur telaşı görülür. “Esir Şehrin Mahpusu” adlı eserde bir ramazan günü cezaevine gelen Kamil Bey’in iftar izlenimleri şöyledir:

“Vakit ilerledikçe koğuştakiler saatlerine daha sık bakıyorlardı. sesler git gide kesilmiş içeriye akşam alacasıyla birlikte iftar topunu beklemenin usancı dolmuştu. Hristiyan mahpuslar da oruçluymuş gibi beklemekteydiler. Kamil Bey geldi geleli hiç kimsenin cigara içmediğinin yeni farkına vardı. Hristiyanların bu saygısını pek beğendi.” (EŞM. s. 54).

8.3.2. Miraç Gecesi

Recep ayının yirmi yedinci gecesine rastlayan Hz. Muhammed'in göğe çıkıp Hz. Allah ile görüştüğüne inanılan geceye Miraç Gecesi denilmektedir. Bu olay "Göl İnsanları" adlı eserde şöyle rivayet edilir.

"Koca son peygamber, adı güzel, kendi güzel Muhammed, gecenin birinde gökyüzüne çıkıp Allah'la yüz yüze konuşmakta... Din ulusu geçinenlerin çoğu: "Çıktı, konuştu, geri geldi!" der, keser. Öyle değil... Ben bu mesele üzerine tam yedi yüz yetmiş cilt kitap okumuşum. Her biri gün görmemiş kitaplar ki, Osmanlı toprağına hiç uğramamış Serendip Adası kitapları... İstanbul şehrine nam salmamız da Miraç meselesinden olmadı mıydı?

Hemen iki dizüstüne geldim, besmeleyi çektim. Hak peygamberi göğe nasıl çıkmış, nasıl uçmuş, neye binmiş, nereye varmış, perde ne biçim açılmış, nasıl görmüş, ne demiş, ne karşılık almış, bir bir anlattım. (Gİ. s. 352-353).

9. İNANIŞLAR

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde geçen inanışları; rüya, yatırlar ve ziyaretler, muska-büyü-fal, cennet-cehennem, kıyamet, cin-peri ve canlı cansız varlıklara dair halk inanışlarını tespit edip değerlendirmeye çalıştık.

9.1. Rüya İnancı

Umay Günay, rüyanın diğer milletlerde ve onların mitlerindeki kullanılış şekillerini, arz ettiği önemi, rüyanın yorumlanmasını uzun uzun anlatır. Rüya hakkındaki nihai düşüncelerini sonuç bölümünde şu şekilde izah eder:

"Bugün ferdi şuuraltı veya kolektif şuuraltı kavramlarıyla açıklanmaya çalışan ve manidar veya kehanetli rüyalar diye tavsif edilen rüyalar eski devirlerde ve dinlerin içinde Tanrının buyruğu veya Tanrı'dan gelen işareti temsil eden gelenekten haber veren rüyalar şeklinde değerlendirmişlerdir.(...)Dinler içinde özellikle İslamiyet içinde insanların biyolojik ihtiyaçlarını aksettiren rüyalar küçümsenmiş zaman zaman bunlardan korkulmuştur. Çok kere içgüdülerin tesiriyle ortaya çıkan bu rüyalar şeytanların oyunu diye kabul edilmiş ve bunlardan korunabilmek için çeşitli pratiklere başvurulmuştur. Yalnız Yunanlılar ve Hintliler bu rüyaların bedeni hastalıkların işareti olabileceğini kabul ederek bu konuda

araştırma yapmışlardır.(...) İnsanlık tarihi boyunca bütün dünyada pek çok bilinmeyenin anahtarı, insanın ve geleceğinin habercisi olarak zaman zaman korkulan, zaman zaman hayranlık duyulan rüyalar edebi eserlerin pek çoğuna konu olmuş bu eserlerde farklı akisler yaratmıştır. (Günay 1993: 88).

Rüya konusuna işaret eden Peygamberimiz (S.A.V.) rüyayı üçe ayırırken şöyle buyurmuşlardır:

“Rüya üç kısımdır: Biri Salih rüya olup müjdedir. Diğeri şeytanın verdiği üzüntüdür. Üçüncüsü de kişinin kendi kendisine konuştuğu şeylerdendir. Biriniz hoşlanmadığı bir şeyler görürse hemen kalkıp namaz kılmalı onu kimseye söylememeli.(...)Rüya, devamlı kapısı hayale açık bulunduğu için görülenlerden hüküm çıkarmak, sonuca varmak hakikate uygun değildir. Bununla beraber sadık rüyalar inanlar için müjdeci, ferahlatıcı bir mahiyete sahip olduklarından ehli tarafından tabir edildiğinde bazı gerçeklerin ucunu gösterebilir, yani gören şahsa yol gösterici bir rehber sayılabilir. (Uysal 1997: 5).

Açıklamaların ışığında Kemal Tahir’in eserlerini incelediğimizde halkımızın bu rehbera itimat ettiği, onun yol göstericiliğine gönülden inandığı aşikârdır. Oymacı Arif’in kendisiyle ilgili görülen rüyadan etkilenip mesleğini bırakması bunun en güzel örneklerindendir.

“Evladım, Arifçiğim, dedi, hayırdır inşallah dün gece bir rüya gördüm. Uçsuz bucaksız bir çayırılıkta imişim. Orta yerde bir incir ağacı var. Altında nur yüzlü bir derviş oturuyor. Beni görünce işaret etti yanına gittim. Yüzüme ters ters bakarak ‘kapı komşumuz günah-ı kebir ile meşgul, haydi o cahilin biri, irşat etmek yok mu? Hayvan ve kuş kısığını hapsetmenin neden vebalini düşünmezsiniz?’ diye çıkışmaz mı? Bilemezsin evladım nasıl ter içinde uyandım.” (ÜÖ. s. 46).

Görülen rüyanın her zaman hayra yorulması tersinin çıkacağına inanılması toplumumuzda hâkimdir.

“Mustafa başka şeyler düşündüğü için durmadan çekişen Vahit’le İsmail’in yalnız gördüklerini işitiyor, sözlerini pek anlayamıyordu. Dün gece düşünde Kavaklıgöl’e düştüğünü görmüştü. O sıra bir de baktım Ayşe geçiyor. Aman tut şu elimi öliyorum, dedim. Güldü, geçti. Elimizi tutmadı. Sabahleyin Vahit’e anlatınca Pelvan bunu iyice yormuş düş kısmının tersine çıktığını söylemişti. Ama şu topal domuz topal kısmına düş mü anlatılır. Suç bizim İsmail’e göre karı görmek Esvaplı

şeytana uğramaktı. Suyu düşmek iyi imiş ya Ayşe'ye rastlamayacakmış. Düş bozumlu. Mustafa yan gözle topal İsmail'i süzdü! "Şuna bak. Düş kısmı tersine çıkar, inşallah hayırlıdır. Ferahlayacağız... Şeytan sensin alçak!" (S. s. 96).

Rüyanın rehber yol gösterici olduğu inancı "Köyün Kamburu" adlı romanda şöyle dile getirilir.

"...Bu gece hayırdır inşallah biz bir düş gördük Ahmet oğlum bir düş ki rahmanı rüya diye işte ben buna derim. Bir su başındayım. Deniz gibi köpürmüş bir su. Apansız karşıdan kim gelse iyi? Bir boz geyiğe binmiş Geyikli Baba Hazretleri. Suyun üzerinde papur yolundaymış gibi gelmekte önünde arkasında bir sürü geyik aksakallı göbeğine inmiş Allahu ekber diye bir nara vurdum. Medet ya pir diyerek üzengisine yapıştım. Yüzünü şu yana çevirdim de geri dur dedi. Sende dünya lafı varsa Ahmet kulundan niçin esirgersin? Bir uyandım ki tere batmışım." (KÖKA. s. 22).

9.2. İstihare Namazı

Bir müşkülün olanın bu müşkülün çözümü hal çaresi için iki rekat namaz kılıp dua edip, Allah'a sığınıp, kibleye dönerek uyuması şeklinde yapılan uygulamaya denir. Büyük İslam İlmihali'nde: *"Hakkında bir şeyin hayırlı olup olmadığına dair manevi bir işarete nail olmak isteyen kimse iki rekat namaz kılar, ilk rekatında "Kafirun" ikinci rekatında "İhlas" surelerini okur. Nihayetinde de istihare suresini okur sonrada abdestli olarak kibleye yönelip yatar. Rüyada beyaz ve yeşil görülmesi hayra, siyah ve kırmızı görülmesi şerre delalet eder. (Bilmen 1975: 208).* şeklinde açıklanır.

Kemal Tahir'in eserinde ise Cinci Nezir'in II. Dünya Savaşı ile ilgili istihareye yatması rüyaların rehberliğine olan inancı yukarda yapılan açıklamaya güzel bir örnektir.

"Aklına yaz, yakında Alman' ın Hitler iki paraşütçü de bize indirecek. Biz bunun düşünüy görmüşüz. Geçen gece tazedden abdest aldıldım da Kuran' a sarılıp düşe yattıydım. Sen bu gavur hocanın karı gibi sırtına hiç aldırma! Gecenin karanlığında kuzeyden bir gürültü koptu düşümde... Gürültü ama nasıl bir gürültü!... İsrail Peygamberin çaldığı kıyamet borusu da öyle değil. Beni bir korku aldı ki dişlerimin takırtısından nerdeyse duyduğum gürültüyü bastırarak. Bir de baktım

gökyüzünün yeşili kırmızılı, akli morlu bir şeyler inmekte. Nedir hey Allah, diye seçmeye çalışırken biri bağırdı: ‘ Bilemedin mi avanak Nezir? Gökten Alman paraşütçüleri yağıyor sıkı dur. ‘ Ses yabancı değil: ama o kargaşalıkta çıkaramadım. Uyandım ki tere batmışım. Bu sabah radyo Alaman’ın Macar sınırına asker yığdığını söyleyince ben sizi neden uyardım: Norveç işi çoktan bitti Alaman geliyor diye uyardım. Aklın erdi mi Şeker Ağa?’ ...” (KM. s. 35).

Toplumun rüyaya olan itikadı, ondan etkilenmesi, bu etkiyle icraata geçmesi, vicdanının sesine kulak vermesi rüyaya olan itibarın bariz tezahürüdür.

“... Herif ölürken ben buradayım, yetişemedim. “Avrat geleydi de bana zehir yedireydi.” Demiş koca herif On gün oluyor rüyada gördüm. Bana cesaret kuşları avlamış. İlle yiyeceksin diye boğazıma sarıldı. Sabahleyin korktum. Koştum mezarına gittim. Aman koca... beni yanına alma... ben biraz daha yaşasam diye yalvardım.” (KAKO. s. 11).

— Ben bir rüya gördüm

— Hayırdır inşallah

— Hayrın karşı gele... Adıyaman’da oluyoruz. Lakin herif sağmış. Beni saçımdan sürüyor. Suya atacak. Sen geldin. Bırak şunu... Ben şahidim... Seni o ağulamadı. Bırak...” dedin. Herif senden korktu da bıraktı. Ali’ye anlattım. Murat Bey’e söyle bakalım ne diyecek, dedi.

—Çok iyi bir rüya... Meydanda bir şey... Mutlaka kurtulacaksın.

—Ben korktum. Uyandım tere batmışım. Sabaha kadar namaz kıldım. İyi etmiş miyim?

—İyi etmişsin. Gardiyan Şefika da namaz kılıyor mu?

—Kılıyor. Hanım korkarak etrafın baktı. Bana çekişiyor ağabey. Burada Aliyle konuşuyoruz diyerek bana etmediğini bırakmıyor...” (KAKO. s. 239).

“Perdenin arkasına geçtim, dünyadan el etek çekip tespihe çöktüm. Altmış yediden sonra, üç gece, üst üste rüyaladım. Aksakallı bir derviş önüme dikilip: “Karanlık Dünya! Karanlık Dünya!” diye bağırdı. Eski kitaplarda böyle bir Karanlık Dünya’yı okumuşluğum var ama “Neyime gerek...” diye üstüme mal etmemişim. Aklımdan çıkmış.

“Yahu, bu aksakal dervişin Karanlık Dünya ile alıp veremediği nedir?” dedim, “Bu herif, rüyamızda üstümüze yürüyüp neden böyle feryat eder acaba?” (Gİ. s. 332).

Osmanlı'nın kuruluşunda Osman Gazi ve Şeyh Edebalı'nın gördüğü rüyayı Devlet Ana adlı eserde Derviş Yunus'un da gördüğü ifade edilmiştir. Yunus Emre rüyasını şöyle anlatır.

“Bu kez, İtburnunda, Şeyh Edebâli Efendimizin mübarek katında, hayırlı perşembeyi, hayırlı cumaya bağlayan gece, bir düş gördüm. Şeyh Edebâli Efendimizin mübarek kucaklarından bir ay doğdu, parıltısı karanlığı çalkadı çıktı, yükseldi, orak biçimindeyken dola dola sini değirmisine döndü. Dünyayı nura boğdu. Öyle ki, gözler kamaşıp bakmaya güç yetesi kalmadı. Baktım ki, sizin Osman Bey'iniz de iki dizi üstünde sağ yanımdadır ve de tespihe girmiştir. Gökleri bezeyen ay, inip geldi, göğsüne yaslandı, gövdesine karıştı. "Aman nedir, ne hikmettir?" dememize kalmadı, ayın gömüldüğü yerde bir fidan belirdi, yeşerip büyüdü, göklere dal budak saldı. Toprağın, denizlerin yüzünü kapladı. Kaf dağlarının ve de Toros dağlarının ve de Atlas dağlarının ve Hosma dağlarının doruklarını gölgesine aldı. Fırat ırmağım, Dicle'yi, mübarek Nil'i, Frenk içindeki coşkun Tuna'yı kavradı. Uçsuz bucaksız çöller, bozkırlar, çayırli çemenli ovalar, sahralar, yedi denizler ve de ağaç denizinden nişan verir derin ormanlar, uzakların parlak gümüş kubbeli, göğe baş çekmiş kuleli, Firavun çağından kalma nice nice anıtlı nice kentler geldi, hep bu ağacın altına sokuldu. Bize hayret elverdi. "Neyin nesi?" demeye kalmadan, bir esinti çıktı, yürekten sıkıntıyı, vesveseyi sürüp çıkaran yedi cennet yeli... Kendime geldim, sabaha kadar düşündüm, yazdım çizdim. Sabah namazından sonra, Şeyh Edebâli Hazretlerine düşümü açıp danışayım dedi, elini kaldırıp susturdu, "Gerekmez, sana açılan bize de göründü. Tanrı işaretidir," buyurdu. Beyinize büyük devlettir ve de büyük müjdedir. Şeyhimizden murat istemiş, sırası gelmediğinden alamamış ama umut kesmeyip koca Tanrı'ya güvenmiş... Böylece, murat kapısı açıldı, mutlu saat geldi çattı. Bir daha istesin! Yoksun kalmayacaktır. Bizden haberini ulaştırmak...” (DA. s. 220-221).

9.3. Yatırlar Ziyaret Yerleriyle İlgili İnanışlar

Müslüman Türk toplumunun İslam’a ne kadar sahip çıkıyorsa onu yaşamaya çalışan insanlara da o kadar sahip çıkmaktadır. Bu kişilerin yaşıyor olması veya ahrete göç etmiş olması mevzu bahis değildir. İslam inancına göre evliyanın, enbiyanın, şühedanın himmeti ecelle sınırlı değildir. Bu sebeple halkımız bu kişilerin kabirlerine de gerekli saygıyı göstermiş onların yüzü suyu hürmetine Hak Teala’dan muradını istemiştir. Özkul Çobanoğlu inancı şöyle değerlendirir:

“Adı sanı olsun olmasın bütün yatır ve evliyaların ister çok eski zamanlarda isterse yakın zamanlarda yaşamış olsunlar sağlıklarında gösterdikleri olağanüstü hallerine herkesi inandırmış “ermiş”ler olduklarına inanılır. (...) Bu gibi şahsiyetlerin ölümlerinden sonra da hayatîyetlerini devam ettirdiklerine insanların çeşitli istek ve dileklerini Tanrı’nın “sevgili kulları” oldukları için ve onun yardımı ve rızasıyla kendisini iletebileceklerine ve “yüzleri suyu hürmetine” kendilerine müracaat edenlerin müşküllerini halledebileceklerine inanılır. Bu nedenle gömüldükleri yer bir türbeye veya ziyaretgaha dönüşür.” (Çobanoğlu 2003: 165).

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)’nin övgüsüne mazhar olmak için İslam dünyasında birçok hükümdar ve mahiyetindeki kudretli kumandanlar -Fatih’e kadar- İstanbul’u almak istemişler fakat bunu başaramamışlardır. Peygamberimizin sahabelerinden Eyüb’el Ensarî’de bu uğurda şehit olanlardandır. Fatih İstanbul’u fethedince hocası Akşemsettin’in himmetiyle bu yaşlı sahabenin kabri bulunur, makamı tanzim edilir. Tahir “Zehra’nın Defteri” adlı eserinde Eyüp Sultan Türbesi ile ilgili şu ifadeler yer verir:

“ Eyüp Sultan türbesi önünde durduk. Senelerin yeşilimtırak bir renge boyandığı pirinç parmaklıkların ortası, şöyle biraz eğilmekle öpülebilecek yeri parıl parıldı. Buraya kim bilir kaç yüz bin hatta kaç milyon dertli, yüzünü gözünü, elini sürmüş, şu karanlık odanın ortasında sanduka sulak bir bıçak sırtı gibi sertleşmiş adama yardım için yalvarmışlardı.” (ZD. s. 45).

Bu kabirlere karşı saygıda kusur edenlerin içinde yatanlar hürmetine Allah tarafından türlü belalara uğradıkları “Damağası” adlı eserde şöyle hikâye edilir.

“Söylemesem günah! Bu binanın arsası eski kabristandadır. Burada nice nice dedeler, ermişler yatmış. Bir namussuz vali hepsini kaldırdı da kendisine yaradı mı?

Eli ayağı burkuldu. İstanbul'a yetiştirememişlerde yolda gebermiş. Sen kabristanda ne oynuyorsundur.

—*Kabristanla oynanmaz.*

—*Değil mi kardeşim burası bir müddet o halde kaldı. Hitamında bir başka vali geldi. Adını belki işittiniz. 'Bardakçı' diyorlar. Alevi mi idi, Kızılbaş mı idi bir dinsiz imansız herif. Başka iş kalmamış gibi bu seferde yarı kalmış kabristanın gerisini de o düzledi. Burasını etrafına duvar çekip mal pazarı yaptı. Eşek alınıp eşek satılan Pazar. Dedeler ermişler ona da öfkelenmişler. Bardakçı geldiği gibi yallah... Ankara da' ki büyükleri gece uykularında rahatsız etmişler. Rüyalarına girmişler. 'Bu adamı götürün yoksa siz bilirsiniz ötesini!' demişler. Herif gitti. Gel gelelim Çorum' un eski kabristanına... Alınan hayvanlar döl tutmaya başladılar. Hepsi dölleri bırakı bırakıverdi. Kürt hafız Hoca' ya okutmadan, bu illet hayvanlardan defolmalı.*

—*Vay canına! Eee?*

—*E' si bir müddet de öyle boş kaldı. Hitamında Hızır Şeyh' e danıştılar. Mahpushane olursa olur, zira Hz. Yusuf makamıdır buyurdu.*

—*İyi buyurmuş.*

—*Lakin bizde Hz. Yusuf'luk ne arasın! Alevilerin birisi bile gusül abdesti nedir bilmez. İşte o sebepten biraz korkuludur. Jandarmalar da susvaylık bırakmazlar, çıkarırlar. Şurada ki kulübelere karı, oğlan getirirler. İşte böyle bir halt ettiler mi işler fenaya varır.*

—*Ne olur?*

—*Ne olacaktı? Sanırsın ki Erzincan zelzelesi kopuyor. Biraz temelinden sarsılır. Uzun külahlı çocuk gelir. Hele geri kıza hiç dirlik vermez. Daha geçen hafta şurada ki jandarma kulübesine elinde mumla girmiş oturmuş. Jandarmanın akli çıkayazdı. Dili dişi kitlendi. Başçavuş tabancasıyla sesine seyirtmiş. Mahpus kaçıyor sandım diye hikâye etti. Karşıdan görünce ayakları yere çivilenmiş... Kurşunu sıkacak, ne mümkün. Tetik şıp şıp gelip gidiyor. İğne düşüyor, ateş yok. Ertesi güne baktık ki kapsül üç yerinden delinmiş. Bizim Lütfü Bey akıllıdır. 'Hele şunu havaya bir sık bakalım.' Dedi. Sıkınca Top gibi patlamasın mı? İşte orada laz başçavuş ' tövbe yarabbi!' diyerek tekrardan Müslüman oldu. Meğer hala inanmamış. Bir de mübarekler bu münferitlere meraklıdır. Karanlık bir hücre buldular mı, tövbe*

yarabbi oyun bırakmaz çıkarırlar. Kaç kişinin boynu boğazı şişti. O sebepten bir ışık uyduralım dedim.” (D. s. 145-146-147).

9.3. Muska-Büyü-Fal

Muska, büyü, fal insanoğluna her zaman cazip gelmiş korkulan bir durumdan emin olma ihtiyacı geleceğin istenilen ölçüde dizaynı ve hepsinden önemlisi “merak” dürtüsü insanları bu batıl itikatlara yönlendirmiştir. Bu kavramlar çeşitli kaynaklarda açıklanmıştır:

“ Türk Halk Kültüründe yaygın fal çeşitlerinin başında suya bakma, aynaya bakma, kürek kemiğine bakma, bakla falı, iskambil falı ve tarot falı gelmektedir. Fal bakılarak yapılan yorumlar ve bunların sonucu karşılaşılan durumlara taşıdığı olağanüstü iletişim değerine inanış, memoratlaşmayı sağlamaktadır. (Çobanoğlu 2003: 219)

İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü diyoruz. (Boratav 1994: 106).

Muska, içinde dinî ve büyüleyici bir gücün olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne veya yazılı kağıt, hamaylı.(1998: 1594).

Büyü, tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, sihir, fusun. (1998 : 369).

Fal geleceği öğrenmek şans ve kismetini anlamak amacıyla oyun kâğıdı kahve telvesi, el oyası gibi şeylere bakarak anlam çıkarma. Fala bakmak: Bakla, su, iskambil vb. ne bakarak gelecekte olacak şeyleri anlamaya çalışmak. (1998: 758).

9.3.1. Tılsım

Tılsım doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güçtür. K. Tahir’in eserlerinde de bu gizemli mistik güçler hayli yer bulmuştur. Toplumdaki hak etmediğini alma geleceği istediği şekle sokma isteği insanı bu yollara sevk etmiştir. Mustafa’nın tılsımlı kemikten medet umması da bunun bir göstergesidir.

“Topal İsmail tılsımlı kemiği hatırladı. Elini dizine vurdu

—Aman Mustafa kemiğe su değirmedin ya?

—Değirmedim... Şu pisin lafını etme!... Tövbe hey Allah!...

—Dur bakalım! Pis dedin! Bizim kemiğe dedin! Yanılmaktasın arkadaş! Bakalım sonradan sonraya ne çıkar! Yarasa kemiğine kötü söylemeyeceksin... Sakın ha...

—Biraz düşündü sakın sen bunu... Yanlış mı sürdün! Hele düşün! Bir yanlışlık yaptınsa... Hangi tarafı sürdün? Eyvah! Acele kemiği çıkarıp mı şambayı açtı. Kalın başı soğutarak yani... Kalın başı karının etine değdirdinse... Tüü Ayşe seni görünce domuz görmüşe döner... Anladım, şaşkınlıkla soğutacak yanı sürdün, gitti. Kız senden buz gibi soğumuştur.

—Hep kendi kendine konuşursun İsmail... Soğutacak yanı hiç sürülür mü? Dediğin gibi: okudum, okudum şurasını sürdüm. Sirtına sürdüm iyice sürdüm hayretmedi.

—Edecekti ya... Neden etmedi? Cıgarayı kasketin altından çıkarıp birkaç nefes çekti... Mustafa'ya uzattı. Buyur!... Allah Allah! Bu kemiğin önünde hiç durulmaz. Karı milletin Ezrail peygamberi bu kemik. İnanmazsan Reşit Hoca'ya sor! Mustafa'nın derin derin esrar içişini gizlice seyretti. Cıgarayı soğumaması için tekrar kasketinin altına koydu. Soracaksın ama bende kemik olduğunu reşit hoca'ya söylemeyeceksin. Bu kemik bildiğin kemik değil!... Yarasa kuşunun kemiğidir bu. Yarasa kuşunu tutmuşlar. Hiç kullanılmamış altınla kesmişler, karınca yuvasının altına koymuşlar. Karınca deyip geçiyor musun efendi! Karınca et yer ki kurt kaç para... Karıncanın etten soyduğu kemiğin akan dereye suyun içine bırakırsın... Bıraktığın yere iyi nişan koyacaksın. Yoksa kaybolur. Akan suyun fendine akıl ermez. Yarasa kuşunun kemiği suyun içinde ikiye ayrılır. Bir takımı akıntıyla baş aşağı akar, ikincisi mutlak akıntının tersine yukarı çıkar. Allah'ın bir işi canım! Tılsımlı kemik akıntının yukarısına çıkan kemik. Bendekini ayrıca Reşit Hoca okudu. İpeğe ibrişime okuya okuya sarılmasının sebebi: Bir daha hiç ıslanmayacak... Acaba verdiğimiz herif elinden suya mı düşürdü?

—Orasını bilmem

—Nasıl bilmezsın! Biz bunu Köprülü'den birine verdik. Herif üç karıya birden sürmüş. Şimdi karıların üçü de çıra gibi yanıyormuş.

—Yalancı! Biz suya sokmadık. Soğutacak yanını da sürmedik. Ayşe sonunda, Hakkı'nın koynuna girdi. Allah hey Allah! Mustafa biraz düşündükten sonra sesini alçalttı. Laf aramızda, İsmail nikâhları kıyılırken satı da kapadım. Bıçağı da kınına soktum. Kızın bineceği hayvanın üzengisinden vahit kırk taş geçirdi... Hiçbiri fayda vermedi. Hani, herif karıya yaklaşamaz, utanır da utancından çatlar! mış diyordun hep yalan! Murat Ağam: “böyle şeyler yalan” derdi. Murat Ağam haklı. Bütün yalan dolan bunlar.” (S. s. 153).

9.3.2. Muska

Muska yazmak, yiyecek içeceklerin üzerine okumak, bunu arzu edilen kişiye yedirip içirip o kişiyle ilgili düşüncelerin istenen şekilde sonuçlanmasını sağlamak amacıyla başvurulmuş bir yöntem olarak bilinmektedir.

“Eskiden muska da yazarmış. Lakin mahkemeye el yazısı delil oluyor diyerek kaç zamandır bu âdeti terk etmiş. Artık şeker okuyuveriyor. Bildiğimiz çay şekerine... Bir tek çay şekerine nail olup bunca yıllık cin tutmalarına, göğüs darlıklarına, kısırlıklara çare bulmak bulmak için Anakara'dan, İstanbul'dan nice nice beylerin ya bizzat geldikleri yahut mutemet bir adamlarını saldıkları malumdu. Hatta bir keresinde Elaziz Paşasının karısı mı, baldızı mı bir bayan derde uğramış. Şeyhi götürmekten başka çare bulunamamıştı. İşte o sebepten son yedi senedir Şeyh hazretlerini Hükümet rahat bırakıyordu.” (N. s. 352-353).

9.3.3. Ruh Falı

“Geleneksel olarak suya bakma veya tırnağa yazılan yazılı formüllerle tırnağa bakarak cinlerle iletişim kurma geleneğine adeta alfabeyi yazıp fincan üzerine parmakları tutma tekniği yeni bir varyant gibi eklenmiştir. İşlemin adı her ne kadar “ruh çağırma” olarak adlandırılrsa da geldiğine ve iletişim kurulduğuna inanılan güç veya güçler cin veya cinler olarak adlandırılmaktadır.” (Çobanoğlu 2003: 230).

Masanın etrafına oturup kâğıdın etrafına rakamlar, harfler yazıp, ortaya kahve fincanı yerleştirip çağrılan ruh ile irtibata geçip gaybı öğrenme isteği de (ruh çağırma-ruh falı) “Kurt Kanunu” adlı eserde görülmektedir.

—Ey ruh geldiysen üç kere vur!

Sofanın karanlığında Doktor İhsan Bey'in biraz kalın ama yumuşak sesini bağıdadili duvarlar, işlemeli tavan sanki ruhlar dünyasına hiç yalnızsız ışıttirmek istiyormuş gibi en son, en hafif titreşimlerine kadar havada tutuyordu. Masada oturanlar doktorun dul baldızı Nesibe, ev sahibi Perihan, Yeğeni gazeteci Murat elleri masada soluklarını kesmişlerdi.” (KUKA. s. 15).

9.3.4. Kahve Falı

Tözey'in cezaevinde kahve falına bakması da gaybı öğrenme, bakan kişinin neyi ne kadar söyleyebildiğini tartma merakından başka bir şey değildir.

“Şimdi efendim... Bu büyük fincanın sahibi dinlesin. Vay vay vay... Nasıl anlatmalı... Hay ölmeyesin herif. Senin yüreğin pek fesat... Şimdi bir kız var. Güzel bir kız. Şimdi seni bekliyor. Ah gelse de saçını başını yolsam diyerek...

Başgardıyan itiraz etti:

—Ayşe karı halt etti. Fincanın benim olduğunu söyledi.

—Ne münasebet efendim. Fala bakıyoruz. O kadarını bilmesek ayıp... işte şuradan belli. Senin yüreğin yanıyor başefendi. Sen hapi yutmuşsun. Şimdi gelelim kırmızı fincana... Bunun sahibi merak etmesin... Yakında dardan kurtulacak. İlerisi pek ferah... Dur ana... Durun bayanlar... Gülmesene hanım... Bunun sahibini bir kalabalık bekliyor. İşte gelin görüyorum. Önümüzde düğün var. Gelin hanımı gördün mü Ayşe ana... Tamam... Duvağı başında bir gelin. Hacı Abdullah'ın fincanın gelin görünce Ayşe karının oyunbazlık ettiği anlaşılmıştı. Tözey İstanbullu için de pek münasip şeyler söyledi.

—Bu bey dedi, pek yalnız... Hem de mektup bekliyor. Kendisine yol var. Birisi kendisini daima düşünüyor. Uzun boylu bir hanım.

—Olmadı Tözey Hanım... İşte orası yanlış. Beni hiçbir hanım düşünmüyor

—Ne biliyorsunuz?

—Canım bilmez miyim? Ben biliyorum.

—İstediğiniz kadar inkâr edin. Kahve falı yalan söylemez. İşte duruyor. Eli başında... Kalbiniz de biraz dolu.

—Yani fesat mı?

—Orasını bilemem. Yoksa siz fala inanmaz mısınız?

—İnanmaz olur muyum? İnaniyorum. Şimdi beni düşünen bir uzun boylu hanım yok ama belki ilerde olur. On iki sene sonra... Tabi ölmeden çıkarsam.

—İnşallah çıkarsınız. Falınız iyi... Ben beğendim.

—Eksik olmayın.” (KAKO. s. 83).

9.3.5. Remil Dökmek

Remil, kumda birtakım çizgiler çizerek fala bakma, bu biçimde bakılan fal. (1998: 1853).

Zekeriya'nın remil dökme yeteneği bir nevi usta-çırak ilişkisiyle elde ettiği eserden anlıyoruz; fakat o bunu dua gücüyle! elde ettiğine iman etmektedir. Yaptığı iş (remil dökerek savaşın gidişatını, sonucunu söyleme) “Esir Şehrin Mahpusu” adlı eserde şöyle dile getirilmiştir:

“Meğerse yüreğimizi kibir gizliden kaplamış. Gerim gerim gerilmişiz. Allah'ın gönlüne güç verdi besbelli “Yaa öylemi Zekeriya? Ben sana bir bela vereyim ki hey köpek! Dedi kurban olduğum.

—Neden kibirleniyorsunuz?

—Nedeni var mı? İstanbul milleti kapımıza üşüştü. Dünyanın altında, üstünden, olmuşundan, olacağından haber veriyoruz çünkü...

—Fala bakarak mı?

—Töbe de! Fal dinimizde yasaktır. Bizimkisi dua gücü. Bilgi işi. Hocamın öğüdünü sıkı tutaydım, bana hiçbir şey yoktu. Derin derin içini çekti. Öldüyse Allah rahmet ede, ölmediyse ömrü uzun ola, benim hocam Bağdat'tan Basra'ya nam salmış bir hocaydı. Ne öğrendimse ondan öğrendim. Öğrendiklerimin başında “Bilgine güvenip kasılmayacaksın” yazılıydı. Elindeki kitabı çocuk başı gibi okşayarak anlatıyordu. Herifin uykuda sayıklaması bile Kur'an üzerindeydi. Tam yedi yıl abdest suyunu koşturdum, ocağını yakıp çorbasını pişirdim. Bizden hoşlandı. Biraz biraz “remil” biraz “cefir” biraz da “düş yorumu” öğretti. (...)Zekeriya Hoca kayıpta haber alma bilgisinin ham kişilerden saklaması gerektiğini bunu yapamadığından başını derde girdiğini anlatıyordu.(...)Biz gizleyemedik okuma yazma bildiğimizden bizi askerde bölük eminliğinde ayırdılar. Bizimkisi sözüm buradan dışarı adam kıtlığında bir bölük eminliği.

—Rica ederim!

—Elbet adam kıtlığında. Akıl olsaydı yüreğimizdekini dışarı döker miydik? Bir gün bizi tabur kumandanı istedi. Gittim. Baktım ki alay kumandanı da orada. Bu dediğim mesele seferberliğin ikinci yılı. Bizim tabur kumandanı sırtımı sıvazladı: “Haydi göster bakalım bilgini oğlum Zekeriya! Bu savaşın sonunu nasıl görmektesin?” dedi. Gizlimizi ağzımızdan alan boşboğaz gidip hepsini bir bir anlattığından “Bizde işler yok! Töbe yalan!” diye direndikse de söz geçiremedik. Allah’a sığınıp remile çöktüm rakamları kâğıda döktüm. Bakmamla bende bet beniz kalmamış. Çünkü remilde gördüğümü saklamak olmaz. Kıvranmaya başladım. Tabur kumandanımız senden iyi olmasın gayette sezgiliydi. Gözlerini belertti de ne dedi bakalım? “Beri bak bölüm emini!” dedi doğrusunu demedin mi bittin bil! Dedi. “Yalanını tutarsam Kafkas Cephesini boyladığın gündür! Dedi.

—Kâğıtta ne gördünüz.

—Çok korkunçlu şeyler gördük. Savaşta Osmanlı yenik düşüp paralanmakta ki her tüyü bir dağda kalmacasına. Hık mık ettik az birazını bildirdik. İnanmadılar. O sıra biz Çanakkale’de düşmanı denize dökmüşüz. Alman Rus’u iyice kötületmişiz. Coşmuş ki güç yeteceği kalmamış. Fransız’ı ha bitirdi ha bitirecek derken Rus’un içi bozuldu. Biz çöl harbine gittik. Tabur kumandanı şurda burada rastladıkça bizimle gönül eğlendirmekte... Senin remil de remilin padişahıymış ulan bölük emini! Hani biz bu savaşı kaybettiydik, nerde? Diyerek gülmekte kıkır kıkır. Aradan zaman geçti bir gün beni yerinden istediler. Gittim ki bu kez Alaman’ın koca paşası da yanlarında. Bizim Binbaşı Alaman’ın koca paşasına fan fun fan fun bir şeyler söyledi, iki de bir durup bizi göstererekten... Sonunda oğlum Zekeriya Peygamberimiz sen peygamber olmasa ben senin elini öper son peygambermişsin derdim, dedi. Bu sendeki bilgi gücüne biz şaştık, dedi. Hele şu remili bir daha aç ki Allah ne gösterir, dedi. Remili kâğıda döktüm. Bakmamla gözlerimi yaş bürüdü. Beni bir titreme sardı. Bu remilin dedikleri öncekinden daha kötü. Dilimizin döndüğü kadar anlattık. Kumandan da bizden aldığını Alaman’ın koca paşasına aktardı. Meğer gâvurun aklındakini ucu ucuna söylememiş miyim? Ben bu bölük emininin dediklerini raporuma geçirip kralıma göndersem gerek dedi. Bize beş altın bahşiş verdi. Bozgundan sonra tabur kumandanı bizi bırakmadı. Ardına alıp İstanbul’a getirdi. Benim niyetim birkaç para peydahlayıp Konya’ya geçmek. Ne fayda! Anadolu’yu Kuvuai Milliye eşkıyası kesti! Bu Mustafa Kemal’in bana ettiklerini

hiçbir gâvur, hiçbir Müslüman'a etmemiştir. Bre zibidi sen kurtuldun mu ki yedi kralına kılıç çektim, desem koca Osmanlı Padişahı'nın pes dediği yerde senin gözüne görünen nedir? Desem..." (EŞM. s. 48-49-50).

Yine aynı eserde malum kişi yaptığı işi şöyle anlatır.

"—Benimkisi yerde sürünmek... Düşleri açıklamaktayım ve de remil döküp kaybolan öteberiyi buluvermekteyim. Kocası şeytana uyup baştan çıkmış avratlara sıcaklık muskası yazmaktayım. Arada kısır karılara derman bulduğumuz, kısmeti bağlı kızlara kısmet verdiğimiz de var. Meğer kahpelerde birazı yüreklerini bozmuşlar. Allah billâh sezinlemedim. Yüzlerine bile baktığım yok. Avradın dertlisi konuşkan olur. Kimi kocasından yanıp yakılmakta, kimi dulluktan yalnızlıktan... Kısmeti bağlı körpe kızını getiren hangisi genç yaşında dul kalmış kız kardeşini koşturan hangisi... Gülersin Kamil Efendi oğlum. Gülerdin de günahımı alırsın. Hayır, Allah bana o işi hiç soramaz. Biz de harama uçkur çözmek yoktur..." (EŞM. s. 82).

Devlet Ana adlı eserde şövalyenin Sen-jan papazı olmaktan vazgeçip çingene karısına fala baktırması, kadının geleceğe dair kehanetleri de ilginçtir.

"Kıbrıs manastırında, Sen-Jan papazı olmaktan vazgeçip, tarikatın şövalye adaylarına katılarak, kılıç kuşandığı gün, falına baktırmış, Çingene karısı, arkadan vurulmazsa yüz yıl yaşayacağını, çok şanslı işler yapıp başına çok büyük bir taç giyeceğini söylemişti." (DA. s. 12).

9.4. Ahiret İnancı (Cennet-Cehennem İnancı)

Hiz. Muhammed'in hadislerinde ahiret öldükten sonra başlayan ve mahşerdeki dirilişten sonra ebediyen devam edecek olan bir hayat olarak tarif edilmektedir. İsrailin sur'a üfmesiyle başlayan; kıyametin kopuşu yeniden cesetle birlikte dirilme, mahşerde toplanma, amel defterinin verilmesi, hesap mizan, sırat, havz, şefaât, cennet ve cehennemle ilgili hususlardır. (Güzel 2004: 115).

9.4.1. Cennet

İslam itikadına göre cennette yaratılan insanoğlu Adem(a.s.)'in yasak meyveyi yemesi sonucu Hiz. Allah tarafından imtihan edilmek için dünyaya gönderilmiştir. Bunun sonunda kıyamet kopacak, mizan kurulacak, herkes ilahi

adalet önünde hesap verecektir... Görülen hesap sonunda mükâfat cennet ve Cemalullah olacaktır. Sekiz kapısı olan cennetin tasviri, tefsir, fıkıh, kelam, hadis kitaplarından alınıp uzun uzadıya Şeyh Süleyman Efendi'nin yardımcısı Karadayı tarafından şu şekilde yapılmıştır:

“—Cennet, kardeşler... dedi, cennet Allahın kullarına bir lütfudur... Sekiz cennet var demişler. Lakin cümle mümin kullarına yer vardır. Cennetin kapusu nurdan ve altın ve gümüş kızıl yakut ve yeşil zebercet ve incidendir. Ve toprakları misk ve çakılları inci mercandır. Köşklerinin altında Kevser ırmakları akar. Cennetin sekiz kapusundan yedisi fukaraya birisi zengine mahsustur. Şehitler bizden evvel girecekler, onlardan sonra kulluğunu iyi yapıp, şeyhini, hocasını memnun edenler girecek, daha sonra fukaralar girecek. İlk rastlanan köşk safi gümüşten olup şerefleri altındandır. Şerefeleri yani sedirleri, bundan sonra rastlanan köşk etrafı bahçelik bir köşktür. Yol üzerindeki ağaçlar cennetliklere şenlik eder, her bir ağacın her bir yaprağı bir avaz verip cennetliğe yetmiş hülle giydirebilir. Sonra bir köşk dahi görünür. Kızıl yakuttandır. İçinde bu yalan dünyada nikah ettiğin helalin seni bekler melekler ona müjde götürürler. Helalin ayaküzeri durup seni karşılar. Elbiseleri o kadar latiftir ki vücudu örtüp gizlemez, lakin yüz yıllık yoldan tatlı kokusu burnuna vurur. Orada türlü ipekle işlenmiş döşekler, sırmalı ve incili yastıklar serilidir. Bir sofraya kuruludur ki tabakları nurdandır. Kâselerde türlü şerbetler doludur. Her ne kadar içsen yeniden dolar. Ağaçların meyveleri de yenildikçe gelir, yetişir. Çünkü cennette asla bir şey noksan olmaz ve ağaçların kökleri altın ve gümüş vedaları yeşil yakut ve kızıl yakut ve beyaz incidir. Meyveleri kaymaktan yumuşak, baldan tatlıdır ve çekirdekleri diş altında kolayca erir. Dallarındaki kuşlar makam ile ötüşüp ehli cennete derler ki ‘Biz, bizi cennet bahçelerinde besledik. Selsebil ve kafur pınarlardan, Kevser havuzundan sular içtik. Etimiz semiz ve tatlıdır. Bizi yer misiniz?’ derler, böylece sizi, yemeğe teşvik ederler. Ehli cennetin canı çekerse, akıllarından geçtiği gibi, kebab mı, sığır mı, dolma mı her ne çeşitse pişip, nurdan tabaklarla önlerine gelir. Yedikten sonra kemikleri Haktaalanın emriyle toplanıp, bunlar canlanarak mahallelerine uçar, türlü seslerle türküyü söylerler. Orada öyle ağaçlar vardır ki gölgesi hiç gitmez ve seğırtsen yüz yıl atlı geçemez. Cennet ehlinin kelamı Acemce, Türkçe değil Arapçadır. Orada hepimiz Kur'anı söyleyeceğiz. Çünkü cennete gidecekler, mahşerde birer hülle giyecekler. Yolda iki havuza rastlanacak.

Sırat'tan beride iki havuz. Birinden abdest alınacak, birinden içeceğiz. İçinde bulunanı aklından çıkaracaksın. Melekler orda saf tutmuş, selama durmuşlardır. Atlara ve develere yakut işlemeli eğerler vuruludur. Cennete en önde Muhammet Mustafa aleyhisselam efendimiz girecek. Cennete girecek erkek taifesinin vücudunda kıl kalmayacak. Sakalları çıkmayacak, gözleri sürmeli görünecek. Hepsinin derisi beyaz olup saçları kıvırcıklaşmıştır. Cennet ehlinin erkeği, dişisi 33 yaşında bulunacak. Cennete fukaralar zenginlerden kırk yıl evvel girecekler. Zira dünyada çok sıkıntı çektiler. Cennet ehlinin hali tarife sığmaz. Bir kere yüzlerimiz ayna gibi parlak olacak ki er evradının, avrat erinin yüzünde kendi cemalini göre de aşk duya... Zira dünyada öyle karıcıklar vardır ki saçları ak, gözlerinden yaş ve çapak akar. Sakın benim bahtım ne kara deme... Cennet içinde bir büyük pazar vardır. Bu pazarda suretler satılır. Herkes istediği sureti alıp yüzüne geçirir. Kötü karıya düşenler, eğer sabrederlerse orada karılarına can'u yürekten aşık olacaklar. Karılar da her gece yeniden bakire olup her sabah kız oğlan kız halinde uyanacaklar. Eğer bir avrat, kocası ölüp yahut boşanıp başka bir kişiye varmışsa ona sorulacak. Hangisini gönlü çekerse onunla oturacak. Bundan başka Rabbim her mümine huriler ve gulmanlar ihsan edecek. Her evrede, her minderde, kamer yüzlü, şeker sözlü güzeller bulunacak, bunlar temiz saçlı, hilal kaşlı, kara gözlü, işveli, nazlı, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, sevi boylu huriler ve gulmanlardır. Her birinin üzerinde bir saatte yetmiş türlü renk verir ve yetmiş türlü çeşide döner, hülleleri vardır. Lakin bu libaslar cam gibidir. Hurilerin ve gulmanların vücudu da nurdan halk edilmiştir. Nurdan olduğu için kemikleri, kemiklerinin içindeki ilikleri dahi görülür. O kadar güzeldirler ki birisinin parmağı dünyaya çıksa güneşin nurunu mahveder. Bunlardan birisi denizlere tükürse deniz tuzu kaybedip şerbet gibi tatlılanır. Rabbimin beher mümine vereceği huri ve gulman beşer yüzdür. Bundan başka dört bin kız, sekiz bin dul kadın, kaffesi on iki bin beş yüzdür. Ayrıca Peygamberimiz efendimiz de ümmetine yetmişer huri, yetmişer gulman hediye edecek ki yüzleri güneş ve ayı utandırır. Dudakları şekerli ve ballıdır. Gulmanlar ab'ı hayat gibidir. Bunların içinde öyle huriler vardır ki belinden yukarısı oğlan, belinden aşağısı kızdır. Aşağı yerleri misk'ten, ortaları amberden, yukarıları kafur'dan halk edilmiştir. Her gece cima edip bakireliğini size bırakıp sabahleyin tekrardan bakire olurlar. Her müminin ayakucunda ikisi her daim oturup saz çalarak türkü söyleyeceklerdir. Bundan başka

her mümine seksen biner tane hizmet oğlanı verilecektir ki güzellikleri akıllara hayrettir. En adi kimseye on bin kul verilecektir. Bunlar karşımızda el kavuşturup hizmet bekleyeceklerdir. Çünkü bunlar gavur çocuklarından akıl baliğ olmadan ölenlerdir. Bizim kölelerimizdir. Bir gün bir Arabî gelip Resulü kâinat Muhammet Mustafa aleyhisselama sordu. ‘‘Ya Muhammet, sen diyorsun ki cennette her mümine yetmiş bin huri, yetmiş bin gulman verilecek. Ve huriler ve gulmanlar nur’dan yaratılmışlardır. Öyle mi?’’ Resulü kâinat, ‘‘Evet öyle’’ buyurdu. Arabî sordu, ‘‘Nurdan yaratılmış bir mahlûk nasıl öpüp koklanır?’’, ‘‘Çünkü nur can’dır. Öpüp koklamak mümkündür.’’, ‘‘Pekâlâ biz bu kadar bakirenin hakkından nasıl geleceğiz?’’, ‘‘Çünkü rabbilerbab öyle emir buyurdu ki cennet içre her müminin yüz erkek kuvveti kadar fetehal’bab kudreti ola. Cümlesinin visaline erecek ve sahifeyi muhabbete eriştirecek.’’ (N. s. 365-366-367).

9.4.2. Cehennem:

Cenneti istemeyip günaha gark olanların gideceği yer de elbet cehennem olacaktır. Cennetle şad olmayan cehennemle korkutulacaktır. Kurulan mizanda nefesine ve şeytana uyup Hz. Allah’ın yasaklarını çiğneyenler hesabı görüldükten sonra yedi kapısı olan cehenneme gideceklerdir. Cehennem ise eserde şu şekilde tasvir edilmiştir.

‘‘Cehennemin yedi kapısı vardır. Ve yedi kattır. Her katta ateşten yetmiş bin şehir vardır ve her şehirde yetmiş bin mahalle vardır, her mahallede ateşten yetmiş bin bahçe vardır, her bahçede yetmiş bin kuyu vardır, her kuyuda ateşten yetmiş bin akrep vardır. Ve her akrebin ateşten, hurma ağacı kadar kuyruğu vardır ve her tabutun üzerinde bin zakkum ağacı vardır. Ve her birinin uzunluğu yetmiş arşındır ve her birinin yanında yetmiş yılan vardır, her yılanın ağzında bir zehir deryası vardır. İşte bunların hepsi gavurlar içindir. Bir de namaz kılmayanlar, oruç tutmayanlar, zekata mani olanlar, zina ve livata, livata yani oğlancılık edenler, şarap içenler ve zulmedenler ve yetim malı yiyenleri içindir. Lakin Müslüman kısmı dünyada tövbe edip gitmişse, Rabbin merhameti hadsiz, hesapsızdır. Onu cehennemden kurtarır. Gavurların derisi cehennemde o kadar kalın olacak ki üç günlük yol kadar. Bu deri kamilen yanıp tükenecek ateş etine ve kemiğine dayanınca yeniden deri peydahlanacak. Kafirlerin bir dudağı başının üzerine, bir dudağı göbeğine inecek.

Boyunlarına ateşten birer değirmen taşı asılacak ki ateş bu taşı sağa sola savurup göğüslerine çarpacak. Gavurlar cehennemde her zaman aç olacaklar. Ama dayanılmaz derecede aç olacaklar... Ekmek diye çığrıştıklarında zebaniler, zakkum ağacının meyvesini verecekler. Bu ağacın meyvesi şeytan başına benzer. Her tarafı dikenli ve boynuzludur. Bunlar küffarın gırtlığına takılır. Aşağı zorlasalar gırtlakları paralanır. Kendilerini bir hararet sarar. Su diye yalvarırlar. Zebanilerin verdikleri su kan ve irindir. Gayya deresinden gelir. Gayya deresi cehennemin öteki derelerinden hararetçe o kadar fazladır ki öteki dereler onun sıcaklığından ve pisliğinden günde bir kere Allah'a sığınır. Cehennem ne zaman sakinleşse Haktaala o dereden su serper, ateşi hızlandırır. Suyunu içenin bağırsakları dolandır. Arş'tan cehenneme beş dere daha akar ki bunlar erimiş kurşun ve erimiş bakırdır. İkisi gündüz üçü gece akar. Cehennemden bir katra katra yani damla su çıkarıp, dünya ağalarının üzerine bıraksalar cemi sular ve taamlar onun pisliğinden maazallah fasit olurlar.

—*Karadayı kocaman bir körük gibi içini çekti.*

—*İşte kardeşler, cehennem böyle biri cehennemdir. Müslüman kısmı cehenneme gitse bile günahı kadar yanıp cennete gidecektir. Lakin küffar için cehennemden çıkmak yoktur. Ebedi... Yalnız cehennemden gelen Müslüman'ın alnı ortasında bir siyah damga bulunacaktır ki ehli cennet o nişaneden cehennemliği tanıyacaktır.” (N. s. 369-370-371).*

Ancak Kemal Tahir bu çizilen tasvirlerin ahret inancının boş söz olduğunu bunlara inanmadığını Hz. Allah'ın varlığından şüphe duyduğunu “Karılar Koğuşu” adlı eserinde kendi benliğini konuşturduğu Murat Bey'in ağzından şöyle aktarır:

“On iki sene geçmiş, on iki sene dile kolay... Hocalar mahşerde tekrar dirilmek var diyorlar. Tekrar, kıyamet günü dirilsek bu günleri o zaman hatırlayacağız.

—*Keşke hatırlasak...*

—*Gene başladın beyim. Eğer cennette yoksa vallaha biz bütün yandık. Adam umutlanıyor.*

—*Kendini kandırmaktan ne çıkar Hacı?*

—*Demek ahret falan yok mu?*

—*Yok*

—Sus beyim dinden çıkıyorsun

—Dinden çıkmak da yok Hacı.

—Sahi mi söylüyorsun beyim?

—Vallaha.

—Öyleyse, yahu sen adam vurmaktan korkmazsın... Adam dolandırmaktan korkmazsın... Fenalıktan korkmazsın. Neden fenalık etmiyorsun?

—İşe yaramaz ki... Fenalık dediğimiz şey her ne ise yapana zarardır. Hani Nasrettin Hoca bindiği dalı kesermiş... Fenalık işte ona benzer. Ben bir insanım. Dünyada iki milyon adam var. Eğer ben fenalık edersem bu şu demektir: Ey Hacı Abdullah, ey Sefer, ey başgardıyan, ey müdür, ey müddeiumumi, işte ben fenalık ediyorum. Fenalık etmek ayıptır, günah değildir. Siz de canınız isterse, kârlı bulursanız bol bol fenalık ediniz. Bu sizden sonra ne olur? Ben bir tek adam, hepinizin çeşit çeşit fenalıklarınıza karşı gelemem. Zarar ederim.

—Şimdi de fenalık edenler var.

—Var ama onları ayıplıyoruz. Doğru yola getirmeye çalışıyoruz. O zaman kimse kimseyi ayıplamaz, kimse kimseyi doğru yola getiremez. Zaten doğru yol kalmaz. Zaten Allah'tan korkup yahut da cennete gideyim ne olacaksa deyip iyilik etmekte değil ki. Allah'a cennete-cehenneme inanmadan iyi olmak marifet. Öteki türlü alışıveriş oluyor, pazarlık oluyor. Yani Allah bile kullarına boş boşuna söz geçiremeyeceğini anlamış da "Ey kullarım iyi olursanız sizi cennete koyarım" demiş. Analarımız da bize böyle demezler miydi? Uslu dur sana şeker alırım. Yaramazlık edersen babana söyler akşama dövdürürüm. İşte bundan da belli bir şey Allah'ı adamlar uydurmamışlar. O da tıpatıp bize benziyor. Mükâfatıyla, mücazâtı da.

—Töbe de beyim.

—Doğru söze töbe olmaz. Korkma Hacı keşki var olsa. Keşki var olsa da gazap etse. Bana sıra iki milyon sene sonra gelirdi...”(KAKO. s. 98).

Aynı düşünceler “Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde de terennüm eder. Ölümle her şeyin biteceği cennet ve cehennemin olmadığı yönündeki ateist yaklaşım sergilenmektedir.

—“Yahu! Biz öyle mi diyoruz? Namaz bizim borcumuz... Lakin cennet bahsi... Ulema bu meselede ikiye pay olmuş efendim. Bir kısmı, "Hakikatte cennet-cehennem var. Kuran'ı Kerimin buna mütedair ayetleri ayet-i sahihedir," diyor. Diğer kısmı

"Hayır! Cennet vicdan huzuru, cehennem, vicdan azabıdır. Bu husustaki ayetler, ayet-i müteşabihe olsa gerek" buyuruyor. Biz bu ikinci içtihadı daha akla, mantığa ve dine uygun görüyoruz.

—Zındık" herif! Dinden çıkıp halt ettin... Hem de halt-ı azim ettin... Bre Moskof kırması lâin!" (BMK. s. 252).

Yazarı itikatsızlıkla suçlamak haddimiz değildir. Bu yaratanla kendisi arasındadır. Nihayetinde o da bir beşerdir. Kendini savunduğu düşünceye iten dinden soğutan sebepleri marjinal dünya görüşüne sahip bir gurubun içinde olması ve de şu sözlerde aramak gerekir kanaatindeyim. Zira otobiyografisi niteliğindeki “Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde Allah’a inanan bir aile ortamından geldiği görülmektedir. Bu içtihatla baktığımızda arkadaşının annesinin cenazesinde Yasin okuyanların bohem, pejmurde ve pis hallerinin ayetleri kıraatlerine de sirayet etmesini böylesine eleştirmesi söz konusu olmazdı:

“O Kur’an okuma faslı kılıklarına baktım o kadar paçavra o altı adamın sırtında nasıl duruyor. Sanki üstünde zamka batırmışlar. Her batırıpta didiklemişler paçavraların içinde yuvarlamışlar. Kur’an da ağızlarında aynı hale gelmiş. O ne telaş. O ne haset. Daha birisi besmeleyi yarılamaadan öteki havadan kapıyor. Kavıyor, pençeleriyle muncıklıyor. Hüsniye teyze mahvolmuştur. Pisliğin hiçbir çeşidine tahammül edemezdi. Ben zengin cenazelerinde de bulundum onlara kravatlı kelli felli hafız efendiler geliyorlar içlerinde besteler yapanlar bile var...” (HŞİ.I s. 95).

9.5. Karanlık Dünya ve Hz. Âdem Türbesi Hacılığı İnancı

Bazı hacı hoca takımının kendisini din konusunda oldukça derin ve de bilgili göstermek amacıyla anlattıkları yer yer gerçek hayatla irtibata geçen genelinde ise uydurmalarla dolu ütöpik bir anlatma. Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından Hz. Hızır’ın hayırlamasıyla (hacılığın kabulü müjdesiyle) nihayet bulan bir macera. Yazar bu inancı şöyle hikâye etmektedir:

“Uzun İmam fazla bekletmedi, derekap bağdaşı çözüp iki dizi üstüne geldi. Gözlüklerini düzelitti. Öksürdü. Nereden başlayacağını araştırır gibi bir zaman ellerine baktı:

Bu, dediğim mesele eski en azından yirmi, yirmi beş yıl oluyor. Çin'den Hindistan'a, oradan Serendip Adası'na geçtim. Niyetim Hazreti Adem türbesi halıcılığı... Yollar gayet korkunçlu... Arslanlar dağı, kaplanlar dağı geçilecek... Orada ki arslan kaplan bildiğimiz orman mahlûku değil, cin peri arslanları... Kurşun işlemez ki yanına tüfekli zeybek ala da gidesin. Haklarından dua kuvvetiyle gelinirse gelinir. Duası da ayrı bir dua... İyice ezberine alacaksın. Öünü kestiler mi, yüreğini bozmadan, sırasını şaşırmadan okudun ne güzel! Okuyamadın de pepelemeyi düştün mü paralandın gitti. Bize de bu yolun duasını Semerkan'taki şeyhler şeyhi belletmişti. Uzatmayalım Hazreti Adem türbesine salimen gittik, salimen döndük. Serendip'e gidiş serencamını nakledersen ayrı bir kitap olur.

Seyfettin Bey bilir ya, Hazreti Adem türbesi halıcılığından sonra kendini koyuvermezsin. Çileye gireceksin. Yetmiş gün dünya lafı edilmeyecek, oruç tutulacak! Bu zaman içinde yüreğine doğanı işleyeceksin. Biz de Hindistan'a döndük. Bombay'ın büyük camisine postu serdik. Bir köşeyi dönmüşüm, dünya ile aramıza bir perde çekmişim. Yetmiş günde yiyeceğin günde üç öğün birer zeytin tanesiyle üç sokum kara ekmek... Yetmiş günün sonunda birde baktım, bizim yüreğimize karanlık dünya doğmuş...

Macit Bey bilmezden gelip yavaşça sordu:

—Nasıl doğuyor bu karanlık dünya?

—Üç gece üst üste rüyalandım. Bir derviş gördüm. Derviş. 'Karanlık dünya... Karanlık dünya!' diyerek üstüme yürüdü.

—Nerde bu karanlık dünya?

—Hey yarabbi! Bilmez gibi... Böyle bir karanlık dünya vardır Macit Bey, kitaplarda yazılı... Ondan ilerisi buzlar dünyası... Karanlık dünyada üç ay gece üç ay gündüz... Yetmiş gün tamam olunca Bombay'dan bir gemiye bindik. Basra'ya çıktık. Arkamızda iki şakirt...

—Ne şakirti?

—Bildiğimiz şakirt... Bombay şeyhi yanımıza iki şakirt kattı. Bunları Fatih Medresesi'ne yerleştireceğim!

—Bu şakirtler nasıl bakalım? İşe yarar cinsten mi?

—Ne gibi?

—Yani zülüflü şakirt mi? Yoksa zülüfsüz mü?

—Sen işin şakasındasın Macit Bey! Biz can kaygısına düşmüşüz! Bizi telaşe almış ki Rabbim bir Müslüman kuluna vermesin!

Ben sıkıntıdan tere gark olmuşum... Zırıl zırıl terlemekteyim ki denize düşmüş gibi.

—Ne teri?

—Yahu karanlık dünya dedik ya... Bize karanlık dünyaya gitmek görünmedi mi?

—Baba çıksın! Gitmeyiver.

—Gitmeyiver dile kolay! Pekiyi biz nerden geliyoruz böylece? Hazreti Adem türbesinden gelmiyor muyuz? Kitap ne yazıyor bakalım? ‘‘Hazreti Adem türbesi dönüşü yetmiş gün çile gerektir ve de yüreğine doğan yere gidip hizmet etmek gerekir: Ey kulum, yüreğini saniyede yetmiş bin kere yokladığımı bil! Ayağını sıkı bas!’’ Karanlık dünyaya insanoğlundan gidip gelmiş bir tek kişi var. O da Peygamberlerimizin baştatarı Ebu Vakkas... Karanlık dünyada ki ecnebiler şahına peygamberin namesine götürdü, Hak dinine çağırıp döndü. Ne diyorduk, evet, biz şimdilik Basra’dayız! Dediğim gibi, Bize dehşet elvermiş. Can pazarına düşmüşüz. Akıl baştan zıplamış gitmiş. Gözümün önünde ‘‘Karanlık dünya’’ diye nara salan koca derviş... Benim soluğum ağzıma sığmamakta... ‘‘Medet ya pir! Medet hey bre medet’’ diye inildemekteyim. Basra’nın bezirgân hanında bize kim imdat edebilir?

Macit Bey gene sordu;

—Sakin yol parasına sıkışmış olma? Navlunu kaç bu karanlık dünyanın?

—Para ne demek Macit Bey? Basranın bezirgân hanı nasıl bir yer? Basranın bezirgân hanında paradan kolay ne var? Bir mendil gezdir, dakikasında bin ruپیye topla! Ruپیye, yani Hint kuruşu... Sana şimdi bin kuruş sadaka çok görünür, ama oraların bezirgân hanların bizim Çorum’umuzun Veli Paşa Hanı’na benzetmeyeceksin. Şurda yatan miskin herif altını deve katarıyla taşır, berideki dilenci kılıkli bedevi katır yüküyle... Görünüşe hiç aldanmayacaksın, sıra hepsi namli birer bezirgân!

—İyi imiş!

—İyi olmaz mı? Lakin bizim derdimize para derman olamaz. Gecenin bir vakti millet rahatça uyumuş. Ben:

—*Senin Hazreti Adem türbesinde işin neydi sakalına tükürdüğüm... diyorum. Senin bildiğimiz, Kâbe hacılığı neyine yetmezdi ki başına bu belayı sardın hey uzun kavat, diye kıvranıyorum.*

Bunalmışım da iyice şaşırtmışım! İşte tam bu sırada kapı dibinde yatan heriflerden biri kalktı. Bizi doğrulayıp geldi, karşımıza dikildi.

—*Tanıdık mı? Nasıl bir herif?*

—*Bildiğimiz dilenci... Han bekçileri sevaplarına kondurmuşlar. Tepeden tırnağa çiban kaplamış bir herif ki saldığı pis koku adam öldürür. Böylesinin, bezirgân hanlarında işi yoktur amma bekçibaşı, besbelli acımış da:*

“Şuraya kıvrıl! Yarın da erkenden def ol! Seni gözüüm görmesin,” demiş.

—*İşte bu dilenci karşıma dikildi de ne dedi bakalım?*

—*Ne diyecek! “Allah rızası için biraz ekmek...” demiştir.*

—*Bilemedin Macit Bey. Arapça üzerine: “Ya Nurettin Hoca!” dedi, “Karanlık dünyayı aklından çıkar. Allah seni buraya kadar güzelce sınadı. Bu sinamadan yüz aklığı ile çıktın. Buradan doğruca İstanbul’a gideceksin. İstanbul’da sana hizmet var!” demesin mi? İşte oracıkta bana bir hal oldu Macit Bey, say ki başıma balta sapıyla vurdular. Gövde mi başımın altından geçti gitti, başım mı gövdemden üzerinden uçtu bilemem! Kendimi yokluyorum, yüreğimde bir ferahlık... Yokluyorum, ayaklarımı yere vursam kuş gibi uçacağım! Uçmaya uçacağım amma gel gör ki bedenim erimiş... Kaba yel yemiş kar da, öyle değil... Davranıyorum, ah ah... Bir zaman sonra fikrimden kara duman biraz kalkmış olmalı... “Bre bedevi! Sen bizim adımızın Nurettin olduğunu nasıl bildin? Şu kadar zamandan beri karanlık dünya korkusuyla boğuştuğumuzu nereden kestirdin?” diyerek herifin yakasına sarılmak için sıçrayacağım. El kol kalkmadıktan başka, dil diş de kitlenmiş... Senin anlayacağın Macit Bey akıl başa geldi amma bu sefer de güç yetmiyor. “Bu herif yüzde yüz Hızır peygamber!” diyorum, “aman elini yapışıp başparmağına bak alçak Uzman İman diyorum!”*

—*Başparmağında ne var?*

—*Bilmez gibi, hey Allah! Hızır peygamberin başparmağı kemiksiz olur.*

—*Macit Bey elini kaldırdı:*

—*Sen her kemiksiz başparmağına ne diye saldırırsın namussuz!*

Uzun İmam ayıplamış gibi başını salladı:

—*Dini bütün Müslümanlar. Hızır uğradığı bu kemiksiz parmaktan bilirler de ondan... Bunlar hep aklıma geliyor, lakin dediğim gibi, hoplayamıyorum, Sonunda bizi bir uyku bastırdı. Hırpadak dalmışım.*” (ZD. s. 196-197-198-199-200).

9.6. Kıyamet Günü İnancı

Kıyamet İslam inancına göre sonun başlangıcı desek yalan olmaz. Allah’ın insanlara ve şeytana verdiği sürenin dolduğu gün dört büyük melekten İsrail’in Sur’a üfmesiyle yaşanacak olanlar, öncesinde neler yaşanacağı kısacası kıyametin tüm alametleri Hz. İsa’nın ikinci kat semadan Mehdi-i Resul olarak tekrar yeryüzüne dönmesi deccalın çıkması vs. itikatlar halkın bakış açısı ve imanı eserde uzun uzun tasvir edilmektedir.

—*Dinle Mustafa! Kıyametten evveli var. Mehdi resul gelecek. Mehdi Resul, şimdi bir yerdedir. Hint’te mi, Çin’de mi, Arap’ta mı bilinmez. Sancak-ı Şerif yok mu? Sanak-ı Şerif, şimdi yüzünün üstüne toprakta yatar. Vakti zamanı gelince kendi kendine kalkıp dikilecek. İşte o alamet, ‘‘Mehdi Resul göründü’’ alametidir. Mehdi, Sancak’ı eline alacak. Acele Müslümanların önüne düşecek. Büyük bir muharebe olacak... bütün kafirler kılıçtan geçirilecek.*

Mustafa, sözlerine akıl erdirebilmek için şüpheli şüpheli Hamdi’nin yüzüne bakıyordu.

İbrahim ara yerden kayıtsızca sordu:

—*Mehdi Resul’ün harbi, kılıçla mı olacak Hamdi?*

Hamdi:

—*Kılıçla olacak elbet... Ne sandın?*

—*Gavur, mitralyöz, tayyare kullanırsa?*

Bu cihet, Hamdi’nin hiç aklına gelmemişti. Böyle vaiyetlerde tereddüdün iman zayıflığına geleceğini bildiğinden, acele acele cevap verdi:

—*Öyle şey olmaz, Mehdi resul devrinde mitralyöz işler mi?*

Şişer kalır vallaha... İş kılınca Dayanacak. Atların üzengisinden kan akacak. Ama sonunda insanlar rahat edecekler. Fakir zengin kalamayacak. Kurtla kuzu kardeş olacak.

—*Şu halde kıyamet dedikleri kılıç harbi öyle mi Hamdi?*

—İbrahim'den soluk bulsak anlatsak... Kıyamet dünyanın sonudur. İsrâfil Peygamber, borusunu çalınca yeryüzündeki canlılar, hayvan,, insan sizlere ömür. Dünya dümdüz olacak. Ağazade öylesine ki, nah, avucumun içi. Maşrıktan yumurta yuvarla, mağribe kırılmadan varsın. Dünyada bir Hakteala, bir de kurt kalacak. Rüzgar, kurdun derisini ayaklarından başlayıp yüzecek. Derisi yüzülen kurt, silme yara olup geberirken: 'Eyvah, bende bu kuvvet varmış da kedini bilmemişim.' Diyecek ama iş işten geçti.

Ağazade Mustafa:

—Masal gibi yahu! dedi.

İbrahim ciddiyetle başını sallıyordu:

—Masal olmasına, halis kurt masalı... Lakin kurdun yüzülmüş pösteksi ne olacak, kimin hissesine düşecek? Orası belli değil.

Hamdi, Bulgaryalı'nın dinsizliğine artık kızmıştı. Ayağa kalktı:

—Ölürsen görür anlarsın, zındık herif!

Kurubacak Mehmet, boş çay fincanını yere bıraktı. Mustafa'dan bir sigara istedi:

—Bizim oraların hocası kıyamet gününü böyle anlatmaz, dedi, güneş tepemize bir mızrak boyu alçalırmış, hepimizi cayır cayır yakarmış. Cümlemizin günahı, vebali tartılacak. Sıratın geçeceğiz.

Recep tasdik etti:

—Öylesi de olacak, böylesi de... İkisi de hak." (Gİ. s. 25-26).

9.6.1. Kıyamet Alametleri

Şeyh Süleyman Efendi'nin yardımcısı Karadayı, cezaevindeki kader mahkûmlarına kıyamet alametlerini sündüre sündüre nakleder. Deccalın nerde nasıl çıkacağı hükmünün ne kadar olduğu, Mehdi'nin ne zaman nerden geleceği vs. anlatılır. Daha sonra sur'un üflenip kıyametin kopacağı hikaye edilir.

"Karadayı henüz zuhur etmeyen alametleri geçmişti. İnandırıcı sesiyle çok iyi bildiği bi meselede rahat rahat konuşuyordu:

—Deccal çıkacak. Evvela 30 yalancı Deccal çıkacak yalancı Deccallar çıktı. Bir kısmı Sultan Mehmet devrinde zuhur eyledi. Kavukları, Şalvarları, Yeniçerileri kaldırdılar. Bir kısmı Sultan Murat devrinde zuhur edip, ol Padişahı tahtından

indirdiler. Bir kısmı Sultan Hamid efendimiz zamanında zuhur ettiler. Bunlara Cön Türk denildi. Reisleri sakallı bi papas'tı. İngiliz içinde yaşırdı. Onlar da Bulgarya ve Rum eşkıyasıyla birlikte gelip Abdülhamid efendimizi hallettiler. Hürriyet diye bir bid'at çıkardılar. Hürriyet yani, bugün ki serbestlik. Karıların çıplaklığı... Bid'at... Yani küfür... Bunlar kıtlık getirdiler. Abdülhamid zamanında biz şekerin okkasını iki kuruşa yerdik. Lakin bir köyde ağanın evine şeker ancak bulunurdu. Şimdi şeker inci değerine yükseldi. Lakin her yerde var. Zira kitabın kavlince otuz Deccalın en sonundaki üç Deccal diğerlerini ortadan kaldıracak. Bu üçten birincisi geldi. Gözleri gök, benzi sarı, Kitap bunun bir zaman adını da değiştireceğini söyler. Adını değiştirdi. Kafir içinen gelecek idi. Rumeli'nden geldi. Rumeli Kâfiristan'dır. Bu Deccal halka mal verecek. Halka dediyse kendi taifesine mal verecek. Dünyayı apartmanla doldurdular. İşte dünya malı, dünyayı tuttu. Kendisini mal fitnesinden kurtaranlara ne mutlu... Ey kardeşler, üçüncü Deccal da helak olunca Mehdi Resul yetişecek. Mehdi'nin devri kırk sene... Bu kırk yıl içinde deve ile aslan, kurt ile kuzu beraber yürüyecek. İkinci Deccal on beş sene hüküm sürecekti. On beşinci senede geberdi. İkincisi yedi sene hüküm yürütecektir. İşte bunun da dört senesi geçti. Şurada üç sene bir sıkıntı kaldı. Sonrası selamet... Mehdi bir rivayete göre mağripten, bir rivayete göre şarktan gelecek. Bir de Yecüc, Mecüc var. Bunlar sedleri yıkıp Şam'ı Şerif'i geçecekler. Tabariye denizinin suyunu kamilen içip tüketecekler... Gökyüzüne, haşa sümme haşa, ok atacaklar. Okların ucu, Haktaala tarafından kana batırılıp geri çevrilecek. İşte o zaman kıtlık olacak. Bir sığır başı, yüz dinara çıkacak. Yüz dinar, yani yüz altın... Bunlar mahvolunca bir rahmet yağacak, dünyada bolluk olacak. Bir nar yiyenler doycak. Kaat kebabı yemiş gibi... Bu esnada birden bir canavar çıkacak, başı öküz başı, hınzıra benzer gözleri. Fil kulaklı, boynuzu var keçi gibi... Boynu devekuşuna göğsü aslana benzer. Derisi kaplan derisi, kuyruğu koç kuyruğu, ayakları deve ayağı, iki kanadı var ve Arapça konuşur... Türkçe bilen cemaat korkunç bir kederle içini çekince dil bilmez Kürtler de korkuyla birbirlerine bakiştılar. Silo ağa meseleyi onlara Kürtçe anlattı. Bu esnada Karadayı: "Nasıl... Ben size demedim mi?" Manasına gelen kibirli bir duruşla Silo ağanın tercümesini bekledi. Sonra parmağını ıslatıp kitabın sayfasını çevirdi.

—Alametler tamam olunca, kardeşlerim, Sur'u İsrail Sur'unu öttürecek. Bu öyle bir avaz ki evvela cemadata, yani cansızlara tesir edecek. Halk yerinde

dururken dağları gitmiş görecek. Yeryüzü dümdüz olacak. Acı denizler kalmayacak. Şehirler, köyler harabeye dönecek. Cümle yıldızlar güz yaprağı gibi dökülecek, gökyüzü kuru toprak gibi yarılacak... Şimdi gelelim Mahşer'e: güneş bir mil miktarı mahşer halkının başı üzerine yakın gelecek. Bazı ulema bir mızrak boyu yaklaşacak buyurdu. Lakin harareti, yalnız kafirlere tesir edecek. Kafirlerden bir kısmı boğazı çukuruna kadar, bir kısmı göğsüne kadar, bir kısmı göbeğine kadar ve bir kısmı dizine ve biri kısmık topuğuna kadar ve kimi hamamda oturur gibi baştan ayağı terleyecekler. Figan edecekler. Lakin ne fayda... Ama müminlere bir bulut gölge salacak. Müminler kürsülerde oturacaklar. Mahşer'e yalın ayak başıkabak çıkılacak.” (N. s.361-362-363).

9.7. Cin-Peri İnancı

“Türk Halk Kültüründe cinler iki gruba ayrılır. Bir kısmının İslamiyeti kabul ettiğine ve bunların Müslümanlara karşı iyi sayılabilecek davranışlarda bulundukları kabul edilir. İslamiyet'i kabul etmeyenler ise “ şeytan” olarak adlandırılır ve bunların insanlara onları yoldan çıkarmak, korkutmak ve cezalandırmak için çeşitli oyunlar oynadıklarına ve faaliyetlerde bulunduklarına inanılır.” (Çobanoğlu 2003: 83).

Üç harflilerin bazı insanlara musallat olduğu onları anormal davranışlara sevk ettiği hatta bazılarının insanoğlundan oynaş tuttuğu inancı Kemal Tahir'in bazı eserlerinde şöyle zikredilir.

“—Aman ne demiş İstanbul'un ablacı ebe Hanımı'nı yaman söylemekte yolunun yolcuları...

—Demiş ki... “Bunun ere avrada yakınlık vermemesi, Peri oğlunun pençesine girdiğindendir demiş!”

—Hangi Perioğlu'ymuş? Ya biz neden duymadık?

—Bir karının hovardası âdemoğlu olmayınca duyula mı bilir? Ablacı Ebe Hanım demiş ki, “Cin tutmasından belli” demiş,” erkeklerin cin tutmasını peri kızı bağlamıştır, karıların cin tutmasını acinnioğlu...” (BM. s. 413).

9.7.1. Cin Tutması

İnsana musallat olan üç harflilerin kişiye yaşattığı, yaşayan kişinin ağzından şöyle rivayet edilir. Ancak anlatıların ışığında bu rahatsızlığın “Epilepsi” olduğu muhtemeldir. Halk arasında “cin tutması” olarak adlandırılmıştır.

“Toprak Hatun’a, sezmek te mi cinlerin tutacağını önceden... Nasıl sezmede? Karışık şeyler anlatmıştı Toprak Hatun,akıl almaz şeyler...” nefsin uyanır ya...er açlığından...Kudurur kavrar.Sıkıntı,gelir boğazına düğümlenir.Beklersin gözlerini yumup...Belkemiğinde başlar ürpermenin domuzu...Gerinir kemiklerini kütürdetirsin.Ürperme yürür iliklerine Düşerin şeytan aldatması kavrar gövdeni...Bilirsin ki alacaklar seni senden...Direnmek boşuna ...Dizlerin seni taşımaz ki direnesin!Sonrası Emey Hanım,bildiğin küçük ölüm...Sonrası?Sonrası yok!Yok bişey...Ecinni mecinni gördüm diyen,yalan söyler.Evet varmıştır bişeyler, bişeyler olmasa debelenir mi adam bunca?.. Ağzından ak köpükler yürüyüp el-ayak bükülür mü? Ben bunca bayılırım hiç bişey seçemedim. Yalan mundar... Hiç... Ayılmasına geldi mi kötüdür gayet... Sanki damdan düştün, üstünden taksiler geçti, kemiklerin kül-ufak oldu. İnişe ki bulabilsin sen seni... Yittin gittiymiş çünkü... Öte dünyaya gitmedinse de, kapısına vardın geldin” (BM. s. 496).

9.7.2. Cin Çıkarma

Cinli denilen insanlardan cini uzaklaştırmak fikri fetva ile köyün en ileri âlimi olan imamdan gelir. Parpar Ahmet’e uygulanan vahşet cehaleti gözler önüne sermektedir. Sözde âlimin muhteşem fikri! Parpar Ahmet’in canına mal olmuştur. Artık Parpar Ahmet için yapacak bir şey yoktur. Cin çıkarma şöyle aktarılmaktadır.

“...Ecinni tayfası birine bulaştı mı karnına girer oturur. Orda düğün dernek kurar. Alevi derneğine benzeyen bir dernek diyelim de sen anla: işte o sıralar herifin böyle bir öfke kaplar. Bence haklı senin de karnında ecinni derneği kurulsa öfkeden sen de göklere çıkarsın, dediğim gibi bunun ilacı: sopa.

—Biz buna meydan dayadı atmadık mı? Rezili köylü kasabalı az mı tepeledi?

—Ecinni derneğine her sopa kâr etmez. Bunun yolu başka... Müslüman’ın bir bölüğü sopalarken bir bölüğü Allahu Ekber diyerek kafasından başka günlün nere dilerse vurursun.

Uzun Hoca oğulların koşturduğu değneklerden en uygununu kendisine ayırdı, ötekileri de yardımcılarının dağıttı.

Kafaya vurulmayacak dedi. Her Allahu Eber’de sopalar iki kere inecek, sevabı büyüktür. Bu sebeple acımayacaksınız. Çünkü dama değil ecimiye vurulmaktadır. Avucuna tükürdü. Yallah Bismillah! Başlayalım! Allahu Ekber!

Sopalayanlar da seyirciler de Allahu Ekber sözünü var kuvvetiyle tekrarladıklarından akşamın alaca karanlığında gürültü dağları tutmuş, herkesin yüreğini ölüm ahret ürpertisi kaplamıştı. İlk vuruşta biraz şaşırان Parpar Ahmet canı yanınca bir kere aygır at gibi kişneyip davrandı. Sopalayanlarla seyirciler bilek kalınlığı zinciri kırıp boşanacak, bağlandığı direği söküp ahırın damını başlarına yıkacak sandılar. İçlerinden birisine korku el verip ateşe düşmüş gibi haykırdı.

—Medet Uzun Hoca! Bre Medet!Bu nara öyle bir parlamıştı ki sopalayanların ödleri yarılayazdı. Az kalsın bırakıp savuşacaklardı. Bereket Uzun Hoca gayreti elden koyvermedi. Kesmeyin Uşak! Allahu ekber diye kükredi. Vurup sevaptır. Allahu ekber. Ne olabilir ki... Allahu ekber! Bu da bizim bir... Allahu ekber! Din kardeşimiz! Allahu ekber!...Vurdukça coşmaya başlamıştı. Sopayı her yerleştirişte sanki ayakları yerden kesiliyor koca gövdesi kara cübbesiyle beraber havalanıyordu. On dakikanın sonunda Uzun Hoca’nın sopası parçalandı. Ama Parpar’ın da çırpınması gittikçe azaldı. Sesi büsbütün kesilmeden önce dövüş horozları gibi pürüzlü, yorgun bir ötüş salıverdi. Bu ötüş bir cigara içimi uzadı. Sonra gövdesini bir titreme sardı. Buna titreme bile denmez bir çeşit damar seyirmesi... sopalayanlar durdukları için ortalığa sessizlik çökmüştü. Ahmet’in karnında toplantıyı yapan cinler birden meydana çıkacakmış gibi hepsi gözlerini kırpmadan bakıyorlardı.Parpar kendini bir kere kasti, bir kere dizlerini göbeğine kaldırıp toparladı, sonra kuzacak gibi öğürdü. İşte bu sırada ahırı berbat bir koku kapladı. Altına pislettiğini anladılar.(...) Uzun imam bir vakit baktıktan sonra kibirle konuştu. Gördün ya muhtar nasıl temizledik. Sopa gibi var mı yahu? Cinlerin anasını bellemek için sopadan hiç şaşmayacaksınız.

—Çıkıtlar mı ha ne dersin?

—Çıkmadılar da herife bu rahatlık nereden geldi. Çıkıtlar hamdolsun. Onlara da sıkıntı verdik. Zira ecinniler de Allah’ın kulları...

...Nasılsın Ahmet rahatladın ya?

Ahmet yüzünü buruşturdu. Uzun İmam gülümsemesini sandı. Müjdelersun diye sevindi ve de hepimize geçmiş olsun. Belayı kökünden söktük. Bunu tutan cinlere kenef ecinnisi derler. Bu tayfa birinin karnından çıkarken öyle bir koku bırakır ki, bildiğimiz pislik kokusu değildir. Cehennemın meyil deresindeki katran kazanı kokusudur...” (KÖKA. s. 37).

9.8. Nazar Nazarlık İnancı

“Nazar belli kimselerde bulunduğuna inanılan; insanlara özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala mülke, hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güç”.(1998: 1635).

“Kimi insanların bakışlarındaki zararlı güce “ nazar” denilmektedir. Bu niteliklere sahip bir kişinin bir insana, hayvana veya nesneye bakmasıyla bunlar üzerinde, canlıysa hastalanma sakatlanma, ölüm; cansızsa sakatlanma ve kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesine “nazar değmesi” denir. Türk Halk Kültüründe mavi, açık renkli gözleri olan insanlarda nazar gücünün çok kuvvetli olduğuna inanılır. Kıskançlık duygusunun nazara yol açacağı inancı da son derece yaygındır. Nazara uğramaya en uygun kimseler çocuklarla, güzellikleri hünerleri herkesin hayranlığını kazanmış kimselerdir. (Çobanoğlu 2003: 197).

Halk arasında kıskançlığı, hasetliği, birinin madden güçlenmesini çekememeyi ifade eden bir inanış nazar. Bakışlardaki gizemli gücün karşısındakini un ufak etmesi “Rahmet Yolları Kesti” adlı eserde Kemal Tahir bu inancı en çarpıcı şekliyle şöyle anlatır.

“... Yarın sabah gün doğmadan yola çıkacaksın; uyur muyur üzerine gün doğdurursan artık sonunu sen düşün. Bu sefer danayı pazara çektiğimizi köylüden bir fert görmeyecek hayvanımızı göze getirdiklerinden hiç şüphelen olmasın. Yahu bu da benim kara bahtım! Biz kapımıza bir uyuz it dadandırsak: “Çerçi domuzun bir iti var, atlıyı atından indirir” denilmekte... biri de şaşırıp “Maşallah!” demez. Bu “Maşallah!” lafı da mı parayla reziller? Bizim köylümüz göz hasediyle ordu bozan bir millet...” (RYK. s. 131).

9.9. Canlı-Cansız Varlıklarla Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanışlar

9.9.1. Kurban Bayramında Yağmur Yağacağı İnancı

Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah'a kurban adaması ile başlayan kurban inancı günümüze kadar gelmektedir. Halk arasında, kesilen kurban kanları yağın rahmet ile yıkanır inancı mevcuttur. Kemal Tahir bunu şöyle dile getirir.

“Hava sıkıntılıydı. Koparan dağlarını duman basmıştı.”Sağır aylarda rahmet basmaz ya...Kurban bayramında yağdırır yağdırır yüzde yüz kurban olduğum Koca Tanrı.Yağdırır çünkü kurban kanları yerde kalmasın!”(BM. s. 495).

9.9.2. Terkos Gölü'nün Oluşumuna Dair İnanış

Terkos Gölü'nün oluşumuna dair inanış ise şöyle aktarılır.

“—Öyle ya, toplarlar. Terkos Göl'ü evvel eski var mı dersin?

—Yok canım... Terkos Göl'ü yenidir. Bizim ihtiyarlar buranın serencamını anlatırlardı: vaktiyle gölün yeri düzlük, ovalıkmış. Ortasında bağlı bahçeli, davarı sığırı saymakla tükenmez büyük bir köy varmış.

—Ne olmuş? Su mu basmış?

—Su basmış. Allah'a asi olmuşlar. Namusu, havayı unutmuşlar. Bir gece, yatsı vakti köye yeşil sarıklı bir hoca gelmiş. Milleti hak dinine davet etmiş. Hocayı bir eve misafir etmişler. Yarı gecede yanına, on dört yaşında güzel mi güzel bir kız göndermişler. Hani baştan çıkarsın diye. Yeşil sarıklı hoca sabaha kadar tespih çekip dua etmiş, dayanmış. Lakin horozlar öterken şeytana uymuş, elini kızın şalvarına götürünce bir top patlamış, sular “gürr!” diye boşalmış, köyü basmış. Kırk gün, kırk gece yağmur yağmış; köyden, hayvan olsun insan olsun, bir can kurtulmamış. Bahar üstü açık olursa, suların dibinde köyün beyaz minaresini gören olur. Bundan başka, bazı bazı horoz sesleri duyulur, dağ taş çınlar. Sarıcaköy yok mu? Eskiler: “Batan köyün gurbete gezenleri gelip kurdu. Mezhep genişliği oradan kalmalıdır” derler.” (Gİ. s. 40).

9.9.3. Ters Dönen Ayakkabının Uğursuzluk Getireceği İnancı

“Sağırdere” adlı romanda ters dönen ayakkabının uğursuzluk getireceğine dair inanış şu şekilde ifade edilmiştir.

“Kapı dibinde yedi çift kundura kalmıştı. Muhtarla üyelerinki bir sırada. Beride üye değilken dışarı çıkmayan jandarma Nail’in her zaman çamursuz her zaman boyalı şehir potinleri duruyor. Vahit’in kunduralarından bir teki tersine dönmüş. Mustafa uğursuzluk getireceğini düşünerek bunu eğilip düzeltmek istedi; ama odanın sessizliği içinde göze alamadı. “Uğursuzluk Pelvan’a...” (S. s. 41).

9.9.4. Kadınlara Dair İnanış

Güzel konuşan, güzel şarap mayalayan ve işvesi cilvesi nazıyla herkesi kendine meftun eden kadınların esrarı şöyle anlatılır.

“Bilinen meseldir: Üç karı gidermiş... Bakmışlar ki karşıdan Yusuf peygamber gelmekte... Yusuf peygamber mahpus milletinden önce zampara milletinin piri... Karılar: “Hey peygamber Yusuf Ağa! Bize bir hediyen yok mudur?” diye çığırışmışlar. Yusuf peygamber zamparanın piri olduğundan, kuşağının arasında her zaman boyalı şeker bulundururmuş. Çıkarıp bunlara birer şeker vermiş. Karılardan biri şekeri hemen ağzına atmış. Bu karı İstanbul karısı... Dili o sebepten baldan baygın... Karşına oturup bir yıl durmadan konuşsa açlığını tokluğunu, uykunu muykunu sana hemen unutturur. Soyunup koynuna girse o harekete girişmeyi aklına getiremezsin. İkinci karı Yusuf peygamber şekerini götürmüş kızıl şaraba atmış. Bu da reaya karısı... Kendi on para etmez ama kurduğu şarap ekmek kısmına gayet yarayışlıdır. Amber macunu gibi bele kuvvet verir.

—Ya üçüncüsü?

—Üçüncüsü... Hey Davavekili, evine gitmiş de şekeri bedeninin her yanına sürmüş. Bu çeşit karının etine doyum olmaz. Etinin tadı cennet aşında yoktur. Bir kez alıştırın mı, bitti. Gebereceğini bilsen zorlatırsın.” (YY. s. 62).

9.9.5. Tilki İle İlgili İnanış

Tilkinin neden öldürülemediğine dair inanış şu şekilde açıklanmıştır:

“Tavuğun asıl düşmanı tilki değil mi?

*Tilki başka öğretmenim. Bizim oralarda tilkiyi vurmazlar avcılar
Neden?*

Günah çünkü... Tilki de evet hırsızdır ama Uğru Abbas gibi insaflı hırsızdır. Fazladan günahı sevabı değme adamdan iyi bilir tilki. Görenler var; ezan okunurken ön ayaklarını kaldırmış da dinlermiş güzelce... ”(BÇ. s. 282).

9.9.6. Güvercinlerle İlgili İnanış

Cezaevi avlusuna inen güvercinlerin renklerine göre uğur veya uğursuzluk getirdiklerine dair inanış şöyle anlatılır:

“Zekeriya Hoca ayaklarının ucunda yükselmiş, elleriyle gözlerini gölgelemişti:

—Dur hele! Bakalım ak güvercin inecek mi? Bunların içinde bir ak güvercin var bir de kara güvercin... Ötekiler bütün boz... Ak güvercin yalağa indi mi mahpuslardan birini ikisini salıverirler. Kara güvercin inerse kötü... Birkaç kişi ağır cezaya çarpılır. Ya da içeride biri vurulur. Aman iyi! Mübarek bayram günü, işte ak güvercin indi. Peki, kara domuz nerede? Nah şurada karşısındaki saçakta... Jandarma karakolunun saçağında tünemiş. Demek bela bizden savuştu da zaptiyenin başına çöktü. Tamam. Bu yakınlarda zaptiyeler ellerinden bir mahpus kaçırsalar gerektir.” (EŞM. s. 121).

9.9.7. Başakla İlgili İnanış

Buğdayın neden tek başak olduğuna ve makinenin uğursuzluğuna dair inanış “Körduman” adlı eserde şu ifadelerle hikâye edilmektedir:

“...Sen bilir misin köylü toprakta ölür. Şehirli hazır ekmeği yer. Kadrini bilse... Şehirliler kaşıkları ekmek içi ile silip temizlemiş... Sen görmedin mi?

Gördüm, Cemal Usta çatalı öyle silerdi.Tüh yüzüne! Hele pavvar! Sen bilir misin eskiden sapı aşağıdan yukarıya başakla doluydu buğdayın. Bir sapta ben diyeyim otuz başak sen de elli başak...Sonra neden bir başak kalmış?

Bir şehir karısı, tarla kıyısında çocuğunu abdeste tutmuş sonra bebeği başakla temizlemiş... Allah o dakika gazaba gelmiş. Sapı dibinden tutup sıyırmış. Niyeti bütün başakları inadına gökyüzüne çekmek... derken yeryüzündeki bütün itler bağrıışmaya, ağlaşmaya, ulumaya başlamış. Bunu üzerine kurban olduğum Allah sapın tepesinde bir başak bırakmış senin haberi var mı? Biz şimdi itlerin kısmetini yemekteyiz. Demek o yüzden mi şimdi saplarda bir başak var?Ondan... Bazı bazı bir

sapta üç dört başak görünür. “İşte o tarlalara Hızır uğramıştır. O yıl eski zamandan kalma bir rençper yılı olur. Allah bize acır da: “Hadi biraz yüzleri gülsün mülevveslerin” der. Anladın mı neden makine uğursuz? Köylü kısmı kara sığırdan şaşmayacak...” (K. s. 120).

9.9.8. Okunmuş Sakalın Kesilmeyeceği İnancı

Dinimizce sakal bırakmak sünnettir. Sünneti yaşamaya azmetmiş biri Allah’a, Resulullah’a söz vermiştir. Sakalı kesmesi bu sözden döneceği manası taşıyacağından bu davranışı doğru bulmamaktadır. Bu durum şöyle ifade edilir:

“—Sakalı burada mı salıverdin;

—Burada binbaşım.

—Senin gibi cenk görmüş, düşman kellesi almış sakal istemez. Birazdan görmeyeceğim bıyık yeter!...

—Duasını ettirivereydik hocaya... Günahı varmış ki, duadan sonra sakal kestirmenin... Adam gider cehenneme direk ölmüş.” (YS. s. 341).

9.9.9. Cennetten Çıkarılmaya Dair İnanış

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in cennetten çıkarılma sebebi malumdur. Hz. Allah’ın emrine uymaz nefesine, şeytana uyar yasak meyveden yer; ancak eserde bu farklı bir sebebe bağlanmıştır:

“Geçen yıl, bizim köye bir Ramazan hocası geldi, kitapta yerini gösterdi. Fukara Adem babamızın cennetten sürülüp çıkarılması avrat şerrindenmiş ve de avrada sopa çalmadığı yüzündenmiş... Bizde bir ipsiz Recep vardır. İçkici, kumarcı, az biraz şunun bunun malını uğrulayan can yakıcı... “Sonrası hoca?” dedi, “Ya sonrası... Cennetten dünyaya sürülünce Adem Baba’mız öcünü aramamış mı bakalım?” hoca kitabı çevirdi bir zaman, araştırdı, sonunda parmağını bastı: “Nah yeri bura... Sonrasının zagonu bildiğimiz köye yerinin sopa zagonudur ağa... Adem Peygamber’imizin köylü milletine pir olması da, bu avrat sopalamak meselesindendir” dedi. Avrat sopalamak evet, kitabın buyruğudur ama kurban olduğum Gazi Paşa’mıza, hadi gel de, bunu anlatabil!” (Gİ. s. 236).

9.9.10. Yemekten Önce El Yüz Yıkamaya Dair İnanış

Temizlik imandan gelir, İslam dinî hem maddi hem manevi temizliğe büyük önem vermektedir. Ayrıca tıbben de temizliğin insan sağlığı için önemi tartışılmaz. Bu durumun önemine binaen halk arasında yerleşen, yaygınlaşan ve de yaşatılan inanış eserde şu şekilde ifade edilir:

“Haydi, Murat ağabey, Mahpusu yere bırakın. Bırakın diyorum. Kedinizi döverim ha... İkiniz de ellerinizi, yüzünüzü yıkayacaksınız. İnsan yüzünü yıkamadan yemek yerse şeytan da onunla beraber yemek yemiş. Adamın karnı doymazmış.” (N. s. 256).

9.9.11. Kürtlüğe Dair İnanış

Yazarın eserlerinde Kürtlere, Kürtlüğe dair bir tepki görülmektedir. Yer yer ironiye varan diyaloglar görülmüştür. Kürtlerin yaradılışıyla ilgili trajikomik düşünceler ise dikkat çekicidir.

“Avukat Hulusi Bey:

—Arama, diye muzafferane bağırdı. Dinle beni Kürt oğlu... Musa Peygamber Tur-ı Sina’ ya çıkmış. Allah ile dertleşiyor. Lafın aralığında aklına gelmiş. Sormuş : ‘ Yarabbi! Sen Müslüman kullarını neden yarattın!’ ‘ Cennetim şenlensin diye! ‘ Kafir kullarını neden halk ettin?’ , ‘ Cehennem şenlensin diye’ , ‘ Ya Kürt kullarını neden dünyaya getirdin!’ Allah’ tır, sakallarını biraz sıvazladıktan sonra ‘ Benim Kürt’ ten haberim yok!’ demesin mi?

—Bir kere bu söz nereye gider!...

—Ya ne sandın!... Hak Teala, akıllı... Elbette Kürt’ e sahip çıkmayacak...

Sebebini sual edersen, bütün ümmeti Muhammet mahşer günü çığırısacağız.

“Hey Allah, hey Allah, Kürt’ü yarattın, kurdu ne demeye yarattın!” diyerekten...” (ZD. s. 154-155).

9.9.12. Namaz Oruç İnancı

Ramazanın nasıl karşılandığı nasıl geçirildiği hatta cezaevinde bile ihya edildiği “Esir Şehrin mahpusu” adlı romanda anlatılmaktadır.

“Sırada ışıklar yandı ışıkların yanması iftar topunun atıldığına işaretti. Faryap Ömer Faytoncu Osman Ağa’ya küçük bir tabak içinde iki zeytin tanesiyle bir

lokma pide kavuşturmuş. Seringil bir bardak su yetiştirmişti. Koruyuculardan Tonaş cigara verdi. Laz Ali ateş tuttu.

Kamil Bey'de üste çektiği sigarayı hemen tablaya bastırdı:

—Yemek kaçmaz ama akşam namazı kaçır. Önce namaz borcumuz aradan çıksın. Doğru muyum Montçu?

—Keyfin bilir Osman Ağa!

—Keyfim bilirse böyle. Allah'ın gönlüne güç varmasın, şu Ramazanın gitmesine keyfolmuşum. Neden mi? Senin gibi herifin geçip önümüze imamlık etmesinden bezdim. Ne demişler “Kılavuzu karga olanın” demişler. Koğuş bu lafa çok güldü. Zekeriya Hoca sarığını düzelterek yürümüş imamlığa hazırlanmıştı...”
(EŞM. s. 60).

9.9.13. Yaratılanın Sevilmesi İnancı

Tasavvufta, Allah yarattığı için kötü veya zararlı da olsa her şeye muhabbet duyma söz konusudur. Çünkü asıl sevicek olan onu sevip yaratmıştır. Zira sevmese, dilemese O yaratmazdı. Bu durum “Esir Şehrin mahpusu” adlı romanda şöyle izah edilir:

—Dediğim gibi biz kibir getirdik. Harisi Muhasibi Efendimizin, Şibeli Efendimizin kitaplarını yutmuşum. Bunlar öyle kitaplar ki tam tekine değme şeyhülislamın gücü yetmez. Şeytanla çok pençeleştim. İlk zamanlar beni yerlere çaldı. Sonra boynuzunu elime geçirdim. Kör şeytanın görür gözünü söndürdüm. Dua gücüyle... Şeytan gözü söndürmek kolay değil haa! Çok sıkıntı çekeceksin, dilin dışın kilitlenecek. Şeytanı yere çalınca sana yalnızlık safhası görünür. Yalnızlık safhası yani adam aramaz oluyorsun. İşte o sırada kasılırsın. Bana gayrı ecinniden, şeytandan bir kötülük gelemes, dersin. Çünkü gözüne melekler enbiyalar görünür. Öyle bir yere varmaktasın ki biraz daha zorlatsan ilerisi Tanrı yakınlığı... Orada olmuşlar, olacıklardan haberin olur. Yalnızlık safhası demek “ibadet basamağını aştın” demektir. Namaz kıl, oruç tut. Çekmezse hiç umursama... Âdemoğlu bu kafa erişti mi dalgalı deniz olur. “Deniz” ne demek. Pislik tutmaz demek. Bu yüzden yalnızlık safhasına erişenler içki içer, oğlan sever, karı severler. Bilmeyenler ayıplar. Oysa bunların sevdikleri karı, oğlan aslında Tanrı sevgisidir. Aman haa! Bu lafları

ben bana etmekte değilim. Ben beni bilenlerdenim. Ben beni öylelerle bir sayamam. Ağzım eğilir. Dediğim ulular nerde, benim gibi uyuz it nerde?” (EŞM. s. 81).

9.9.14. Kurban Adak İnancı

İslam inancının bir gereği olarak sürdürülen kurban Hz. İsmail’in zamanına uzanan bir meseledir. Hz. İsmail’in babası Allah’a olan adağını yani oğlunu hazırlar vaadini yerine getirmek üzere yola koyulurlar. Şeytan ikisini de aldatamayınca anasına koşar oradan da sonuç alamaz. Vaat gerçekleştirilecektir. Bıçağı oğlunun boğazına dayar son kertede Hz. Allah lütfünü gösterir, bıçak kesmez, ardından bir koç gönderir Yüce Mevla o gün bu gündür insanoğlu canının sadakası olarak kurban keser. Kurban, Türkçe Sözlükte “D:inin bir buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan.” (1998: 1409). şeklinde tanımlanmıştır.

Kemal Tahir “Karılar Koğuşu” adlı eserde Tözey’in cezaevinden çıkması sonucu adağını yerine getirmek için kestiği kurbanı, Murat Bey’inde kurtulunca keseceğini vaat ettiği kurbanları şöyle anlatır:

“İstanbullu yere atladı. Takunyalarını sürterek yürüdü. İki kapıdan başka ışık alacak yeri olmayan koridoru yapayalnız geçti. Binanın merkezine yaklaştıkça abdesthane kokusu ve rutubet fazlalaşıyordu. Gardiyan Abdullah sırtarak kapıyı açtı.

—Seni bekliyorlar beyim.

—Kim?

Cevap beklemedi dış kapının önünde Tözey duruyordu. Biraz hızlandı:

—Sefa geldiniz, içeri buyursanıza.

—Yok girmeyelim. Kurban getirdim. Şurada kessinler de...

—Kurban mı?

—Evet, vaadim vardı. Bir münasip hayvan bulamadılar da üç dört gün geçti kaldı. Etini fukaralara dağıtıverin.

—Dağıtmak kolay, neden masraf ettin?

—Masrafın sözü mü olur. Sesini alçalttı. Allah sizi kurtarsın. Eğer çıkarsanız iki kurban daha kesicem.

—Eksik olmayın.

Karşı duvarın dibindeki su arkının kenarına siyah bir koyun yatırmışlardı. İki koyun kesmeye hazırlanıyorlardı.(...)Daha şimdiden üç dört çocuk hayvanın etrafını çevirmişti. Kasabın çırağı olan çocuk ustasının dalgın bakışları önünde çevik bir hareketle diz çöktü. Uzun parlak bıçağını kurumuş kanla mosmor olmuş tahta kından efece sıyırdı. Çenesinden tutup koyunun başını geriye bükerek gırtlakı gerdi. Bıçağın işlemesiyle tüylü gövdede titremeler başlamıştı. İlk kan fiskiyesi karşı duvara çarptı. (KAKO. s. 241).

Tahir kurbanla ilgili eskiden uygulanan günümüzde uygulanmayan dediği birtakım uygulamalardan bahseder:sarık tütsü kurbanın gözünü bağladıkları beyaz tülbent ve dua gibi geleneklerin uygulanmamasından yakınır.

“Bu boğazlamanın artık mukaddes şeylerle hiçbir alakası kalmamış, asırlarca namına gerek hayvan gerekirse insan kanı dökülen uydurma kuvvetin bütün mehabeti belki de kaybolup gitmişti. Kurban bayramında bazı İstanbul konakları bu kârlı işe bir parça sarık, tütsü, kurbanın gözünü bağlayan beyaz tülbent ve dua ile bir şeyler ilavesine çalışırlardı. İçtimai kıymetini tüketmiş her âdet gibi bu da nihayet gittikçe komik bir hal alıyordu.

Kasap çırağı hayvanın art ayaklarından birini delerek şişirmişti. “Mezarın taşı / Urfa’ya karşı” diye yeni moda olan bir kötü türküyü tutturarak acele yüzdü, parçaladı. Bacakları mafsallardan kırıp ayırdı. Kelle bağırsaklar ve içkembesiyle beraber bunları deriye sardı. Sirtını vurup ustasının arkasından önlüğü ve yamalı çizmeleri taze kan lekesi içinde defolup gitti.” (KAKO. s. 241).

9.9.15. Miraç İnancı

Recep ayının yirmi yedinci gecesine rastlayan Hz. Muhammed’in göğe çıkıp Hz. Allah ile görüştüğüne inanılan geceye Miraç Gecesi denilmektedir. Bu olay “Göl İnsanları” adlı eserde şöyle rivayet edilir.

“Meğer o gün Sultan Hamit, Miraç kıssasını dinlemek istemiş. ‘‘Miraç’’ deyince on dakika düşüneceksin! Koca son peygamber, adı güzel, kendi güzel Muhammed, gecenin birinde gökyüzüne çıkıp Allah’la yüz yüze konuşmakta... Din ulusu geçinenlerin çoğu: ‘‘Çıktı, konuştu, geri geldi!’’ der, keser. Öyle değil... Ben bu mesele üzerine tam yedi yüz yetmiş cilt kitap okumuşum. Her biri gün görmemiş

kitaplar ki, Osmanlı toprağına hiç uğramamış Serendip Adası kitapları... İstanbul şehrine nam salmamız da Miraç meselesinden olmadı mıydı?

Hemen iki dizüstüne geldim, besmeleyi çektim. Hak peygamberi göğe nasıl çıkmış, nasıl uçmuş, neye binmiş, nereye varmış, perde ne biçim açılmış, nasıl görmüş, ne demiş, ne karşılık almış, bir bir anlattım. Sultan Hamit: ‘‘Ulan beraber miydin namussuz? Ulan bu nasıl bir bela? Ulan, görmüş gibi... Ha! ne dersin bre Ebülhüda? Yabanın taşra hocasında bu derinlik neyin nesi?’’ diyerek, ellerini dizlerine vurmakta... Arap dersin, beli kırılmış karayılan gibi kıvranmakta... Sonradan duyduğum doğruysa, herifi o gece evine eşekle götürmüşler. Sultan Hamit’in keyfinden ağzı kavuşmaz oldu: ‘‘Nasıl, Osmanlı’daki bu din kuvveti?’’ diyerek Hristiyan paşaları sıkıştırmasını görmeli... Sonunda sözü bitirmemizi bekleyemedi, gelip başucuma dikildi: ‘‘Anladım yeter! Amini çek!’’ diye sırtımı sıvazladı, ‘‘Çok yaşa Uzun İmam! Benden sana izin! Bundan böyle camilerimde dilediğini söyle! Hafiyelerim katiyen karışmasın! Keyfin kaçırın oldu mu, Hasan Paşa’ya koş!’’ Hacı Hasan Paşa Efendi’mize döndü: ‘Bu Uzun İmam’ı, sana ısmarladım. Gecenin birinde yüreğimiz sıkılırsa, nefes etmeye istesem gerektir. Kaybolmasın. Kendisine yüz altın ihsan ettim. Gönlü çekerse camilerde menzil gezdirip bahşış de toplar, çünkü fermanlı hocamdır!’’ dedi.” (Gİ. s. 352-353).

9.9.16. Her Şeye Duayla Başlama İnancı

Besmelesiz duasız başlayan işin hayır getirmeyeceğı İslam inancıdır. Osman Bey kayınpederi Şeyh Edebalı’dan savaşa girmek için destur almak amacıyla yapmasını istediğı dua ‘‘Devlet Ana’’ adlı eserde şöyle anlatılır:

‘‘—Karacahisar üstüne yürüsek gerektir, Şeyh Baba... Fatiha’sını çekseniz gerektir.

—Ne zaman?

—Duanız gücüyle bu gece yola çıkarız, koca Tanrı’nın izniyle bahtımızı deneriz.” (DA. s. 497).

9.9.17. Atın Yaradılışına Dair İnanış

At Türk milletinin asırlar boyu en iyi yardımcısı en güvendiğı varlık ve en sevdiğı hayvanlardan biri olmuştur. Konar-göçer bir hayat süren ecdadımız atın

hızından gücünden taşımacılıkta olsun, savaşlarda olsun büyük yararlar sağlamıştır. Birçok atasözüne özlü söze konu etmiştir, bu sebepten atı. Asil bir hayvan olduğu için yüceltmıştır.

Hasan Basri Öngel, atın doğuşuyla ilgili oluşturulan efsaneleri özetle Göktenrı, rüzgar, toprak ve su kökenli atlar olmak üzere sınıflandırır. Kemal Tahir'in eserlerinde geçen Tanrı'nın rüzgara emretmesiyle yaratıldığına inanılan atın orjinin rüzgar kökenli olduğu görülmektedir. Rüzgarın; sürati, hızı, ısıyı sesi ifade etmesi atın da uzun mesafeleri kısaltması, zaman tasarrufu böyle bir efsanenin oluştuğunu düşünmek yanlış olmamalıdır. (Öngel 2001: 121-123).

Atın yaradılışına dair olan inanış Osmanlı'nın kuruluşunu anlatan “Devlet Ana” adlı eserde şöyle ifade edilir:

“Evet, koca Tanrı, "Atı yaratsam" demesiyle, elini uzatıp güney yelinin yakasını kavradı. "Dur eğlen, iki çift sözüüm var. Senden atı yaratsam gerek," dedi. Fukara güney yeli, at nedir bilmezse de, karşısındaki koca Tanrı olduğundan, gerisini kurcalamadı, "Keyfin bilir," diye boyun eğdi. Tanrı'dır, aldı bir avuç yel, yoğurdu avucunda, atı meydana getirdi, saldı çayıra...” (DA. s. 417).

9.9.18. Baykuş Ötmesine Dair İnanış

Halk arasında baykuş ötmesi uğursuzluk kabul edilmektedir; ancak burada baykuşun üç kez ötmesi uğursuzluk değil “uğur” kabul edildiği görülür.

“Bir baykuş ötmeye başladı. Delikanlılar soluklarını kesip dinlediler. Üç kez ötüp susunca, asık suratları körpeliğin iyimserliğiyle rahatladı. Baykuşun üç kez ötmesi uğurlu sayılıyordu. Daha az, daha çok öterse berbattı.” (DA. s. 355).

10. HALK TİYATROSU

Karagöz, meddah, ortaoyunu, köy seyirlik oyunları şeklinde sayabileceğimiz halk tiyatrosundan sadece “karagöz”ü Kemal Tahir'in eserlerinde görmekteyiz.

10.1.Gölge Oyunu (Karagöz)

Karagöz, cansız aktörlerle oynanan bir gölge oyunudur. Aktörleri ile dekorları deriden kesilmiş boyalı suretlerdir. Karagözcü gerilmiş ve arkadan ışıklandırılmış bir beyaz perdenin gerisinde bu suretleri perdeye yapıştırarak seyircilere gösterir. Aktör yerini tutan suretleri, varlıkları her birine özgü hareketlerle kımıldatır, konuşturur.

Konuşmanın bir aktörden diğerine geçişi, başların oynatılmasıyla belirtilir. Çeşitli gürültüleri ses ve şive taklitlerini karagözcü tek başına yapar.

Pertev Naili Boratav oyunun geçmişi hakkında “Seyahatname”de geçen birtakım rivayetlerden ve yazılı kaynaktan bahseder:

“Karagözcülerin arasında anlatılan menkıbeye göre ise gölge oyunun icadı Sultan Orhan Çağına çıkar. Bu padişah Bursa’da bir camii yaptırtıyormuş. Karagöz’le hacivat’ta birincisi demirci, ikincisi de duvarcı olarak bu yapıda çalışırlarmış, gevezelikleri ve maskaralıkları ile öteki işçileri çalışmaktan alıkoydukları için padişah onları öldürtmüş. Sonra da yaptığına pişman olmuş. Şeyh Küşteri Padişahı teselli için Karagöz’le Hacivat’ın birer suretini yapıp onların konuşmalarını canlandırmayı düşünmüş.

Başka bir yazılı kaynakta rastlandığı rivayet edilen bir menkıbenin anlattığına göre de Karagöz’ün adı Kara Oğuz imiş. O, aslı Kara-Keçili aşiretinden bir köylü imiş adını “Kara Öküz”e çevirmişler. Onun Hacı Evhad adında bir de ahababı varmış. Birlikte düzenledikleri oyunları Şeyh Küşteri beğenmiş. Kara Öküz adını bu sefer “Karagöz” biçimine sokarak bu oyunları işlemiş ve onların ün kazanıp yayılmasına ön ayak olmuş.” (Boratav 1992: 194-195).

Saim Sakaoğlu ise “Karagöz” adlı eserinde karışıklığı önlemek için önce “Karagöz” kavramına açıklık getirir, dar ve geniş çerçeveden kavramı tanımlar. Buna tanımlara göre: *“Karagöz”: Birincisinde gölge oyununun baş kişisi olan Karagöz adındaki karakteri içine alır; geniş çerçeveden bakılan ikincisinde ise gölge oyunlarının tamamına verilen genel bir addir.* (Sakaoğlu 2003: 13).

Sakaoğlu oyunun nerde doğup nasıl yayıldığı konusunda bilim adamlarının yaklaşımlarını da ikiye ayırır: Birincisi; Asya’da doğmuş oradan Batı’ya geçmiştir, ikincisi; Batı’da doğmuş oradan Asya’ya geçmiştir. Sakaoğlu, çeşitli kaynaklarda geçen bilgileri, bilim adamlarının görüşlerini mütalaa ettikten sonra gölge oyununun Asya kıtasından çıktığı konusunda şüphe söz konusu olmadığını; fakat hangi ülkeden çıktığının kesinlik kazanmadığını belirtir. (Sakaoğlu 2003: 13-19).

Sakaoğlu’nun Anadolu’ya bir şekilde gelen gölge oyununun kahramanları Hacivat ile Karagöz ile ilgili sorulan “Ne zaman yaşadılar?” sorusuna; yaptığı araştırmalar ve karşılaştırmalarla vardığı sonuç oldukça manidar görünmektedir.

Neticede yaptığı tespit şudur: *"Karagöz'ün yaşayıp yaşamadığı bir yana, yaşadysa hangi asıl ad altında yaşadığı da ayrı bir araştırma konusudur."*(Sakaoğlu 2003: 35).

Sakaoğlu'nun Şeyh Küşterî'ye dair değerlendirmeleri ise şöyledir:

"Bize göre Küşterî gerçek bir kişidir.Kaynakların verdiği bilgilere göre Bursa'ya gelip yerleşmiştir.Belki de geldiği yerde veya konakladıkları yerlerde gölge oyununa benzeyen eğlenceleri görmüştür.Yüzyıllarca sonra kendisinin adeta Anadolu'da gölge oyununun kurucusu olarak gösterilmesine yol açacak faaliyetleri olmuştur. Bunda onun ruh özelliklerinin de önemli rolü olabilir.Bursalılar onu nasıl bir şeyh olarak kabul etmişlerdi?Niye başka şeyhe değil de Küşterî'ye gölge oyununun kurucusu gözüyle bakılıyor?O eskilerin söyleyişiyle, meşrebi sebebiyle bu şekilde adlandırılmıştır.O bu özelliğiyle adeta Karagözcülerin pîri olarak kabul edilmiş ve adı daima iki arkadaşla, Karagöz ve Hacivat'la, birlikte anılır olmuştur. (Sakaoğlu 2003: 42).

Kemal Tahir "Bir Mülkiyet Kalesi" adlı eserde "karagöz"le ilgili olarak şunları aktarır:

"Ali Karagümruk, bölüğün, hatta taburun biricik karagözcüsüydü. İstanbul'dan, dört tane Karagöz getirmişti. Deve derisinden yapılmış sahici Karagöz, bir Hacivat, bir Tarçın Bey, bir de kanlı Nigar... Üst tarafını muvakkaten kendisi yapar, ilk fırsatta perdeyi bir köşeye kurardı.Ali, karagözdeki umumi taklitlerden başka, bütün arkadaşlarını, bilhassa zabitleri perdeye çıkarıyordu. Farkına varmadan kendisini Napolyon'a benzeten, Napolyon gibi bir elini üniformasının göğsüne sokup ötekini, yumruğu sıkılmış olduğu halde arkasına koyan mukavva binbaşı beyin, "Düşman karşısındayız efendi, hepimizi kurşuna dizerler!" diyerek bir çıkışması vardı ki bizzat kendisi bile kahkahalarla gülmüştü.

Karagöz acemi asker olarak kıtaya geliyor. Hacivat Onbaşıya teslim ediliyordu.Zavallı Karagöz, bunca senelik, daha doğrusu birkaç asırlık aziz arkadaşını karşısında görünce:

- *Vay Hacivat'ım! Diye sarılmaya davrandı.*
- *Sus terbiyesiz! Ben senin onbaşınım...*
- *Yahu!*
- *Yahu babandır. Tokadı yersin. Hazır ol!*
- *Neye hazır olayım Hacivat?*

— Esas vaziyeti al...

Karagöz hepsiyle alay etti. Bazısını tokatladı, bazısını sürüp perdeden çıkardı. Nihayet Mustafa Kemal Paşa görününce, oyunun başından beri, bir türlü beceremediği "hazır ol" vaziyetini alıp durdu.

Büyük Millet Meclisi reisi:

— Nasılsın Karagöz? diye sordu:

— Sağ ol paşam.

— Yunan'la aranız nasıl?

— Sayende iyiyiz paşam.

— Bu sefer ne yapacağız?

— Yeneceğiz.

— Muhakkak mı?

— Muhakkak.

— Ne biliyorsun?

— Söz verdik.

— Kime söz verdiniz?

— Şehitlerimize... Takım kumandanımız merhum Selami

Efendi'ye...

Kopan alkışla beraber, hemen aynı zamanda "şem'a" söndürüldü. Karanlıkta, alkış ağır ağır dindi. Keder ve öfkeyle karışık derin bir mırıltı halinde, şehitlere ve takım kumandanı Selami Efendi'ye Fatih okudular." (BMK. s. 460-461-464-471-472).

11. OYUN EĞLENCE SPOR

Türk dünyasında "oyun" kavramını ifade etmek için eskiden olduğu gibi bugün de "oyun" kelimesi kullanılmaktadır. (...) Türkçe'de oyun kelimesi "çocuk oyunu; dans; kağıt, zar ve şans oyunları; spor faaliyetler; tiyatro metni veya gösterisi; aşk oyunu" gibi pek çok anlamda kullanılmaktadır. (...) oyun genel anlamıyla sonucu düşünülmeden, herhangi bir amaca ulaşmaktan çok zevk almak amacıyla girilen, görünürde pratik bir sonucu olmayan bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Daha dar anlamıyla, önceden belirlenen kurallara göre yürütülen ve yarışmacıların gücüne, becerisine veya şansına bağlı olarak bir sonuca ulaşan

etkinlik anlamına gelmektedir. (...) Türk Halkbilimi alanında çalışan pek çok araştırmacı ve derleyici de oyun ve çocuk oyunu kavramını değişik açılardan tanımlamıştır. Bu tanımlar da pedagog ve psikologların tanımlarından çok farklı değildir. Oyunun, çocuğun fiziksel, bedensel, ruhsal ve ahlaki gelişmesini sağlayan bir araç olduğunun belirtilmesi dışında farklı bir açıdan kavram analiz edilip tanımlanamamıştır. Batıda Antropolojinin bir alt dalı olarak gelişen “oyun antropolojisi” nin ülkemizde gereken ilgiyi görmemesi, oyunun kültürel açıdan tanımlarının Türk halkbilimcileri tarafından yapılmasının engellemiş olabilir. (Özdemir 2006: 21-22-30-31).

11.1. Çocuk Oyunları

Aşağıdaki metinde geçen “taş atma oyunu” Nebi Özdemir tarafından “Oyuna katılan çocuklar ellerindeki belirli sayıdaki taşları en uzağa ve en yükseğe fırlatma yarışmaları yaparlar. Taşlar kol kuvvetiyle atılır. Herhangi bir atış aracı kullanılmaz. En yükseğe ya da en uzağa taşı fırlatan çocuk oyunu kazanır.” (Özdemir 2006: 404). şeklinde açıklamaktadır. Özdemir güreş oyunu için: “Çocuklar özellikle bahar mevsiminde yapılan sahra günlerinde güreşirler. Bir çocuğun rakibini yenebilmesi için rakibini yere yatırıp üzerine abanması yeterlidir. Yetişkinler galipleri “aferin tosunum, yaşa aslanım” diyerek okşarlar” (Özdemir 2006: 165). değerlendirmesini yapmış cirit hakkında ise Özdemir şu ifadeleri kullanmıştır: “ Cirit oyunu eşit sayıda iki takıma ayrılan çocuklar belirli bir mesafeden “gelme oyunuma, gelme oyunuma” diyerek birbirlerine değnekleri fırlatırlar. Değnekle vurulan çocuk oyundan çıkar” (Özdemir 2006: 67).

11.1.1. Aşık Oyunu

Aşık kemiği ile oynanan bir oyundur. Koyun, keçi, oğlak ve küçük danaların ayaklarından çıkan aşıklar çocuklar için birer oyun aracı olur. Aşıklar genelde boya ile boyanır. Sağaların belleri bakır telle sarılır. Ağır olması için ortaları delinerek kurşun akıtılır. Sağa tabir edilen ağır ve büyük aşıklar oyuncunun elindeki seçilmiş aşıklardır. Her oyuncunun bir sağası vardır. Sokaklarda ve evlerin damlarında oynana aşık oyunları sadece erkek çocuklar oynar. Aşıkların yüzleri çiğ, şeg, tög, mire, alçı gibi isimler alır. Bir daire içine dizilen aşıklar birkaç metre uzaktan atılan

sağalarla dışarı çıkarılmaya çalışılır. Çizgi dışına çıkarılan her aşık çıkaran oyuncuya aittir. Oyun aşıkların tamamı daire dışına çıkarılıncaya kadar devam eder.Faruk Çolak oyunun çeşitlerini şu şekilde açıklar:

“Aşık oyununun Enek Dövmeli, Çizgili (Cızılı), Çırak Çıkarmalı, Bali Dökmeli, Duvara Vurmali, Mireli, Kusturmali, Katmalı, Kırmızlı adı verilen çeşitleri vardır.”(Çolak 2009: 197).

Bu oyun Osmanlının kuruluşunu anlatan “Devlet Ana” adlı eserde zikredilmiştir.

“Nerde Orhan Bey, görünmedi, sabahtan bu yana?

—Bilmem... Ben de görmedim.

—Köslük meydanında aşık oynamaya oturmalı... "Cuk atayım" diye çabalarken başına dikilmeliyim ki... Bak bakalım...” (DA. s. 102).

11.1.2. Ahi Derneği Kurma Oyunu

Çocukların değnekten atlarla cirit oynayarak, takma sakal, takma bıyıklarla Ahi derneği kurarak, güreş tutup, üç adım oynadıkları “Devlet Ana” adlı eserde şöyle ifade edilmektedir.

“Küçük çocuklar, kebab sevinciyle bağrışarak değnekten atlarla cirit oynarken, daha kabacaları takma sakallar takma bıyıklarla Ahi derneği kurmaya hazırlanıyorlar; taş atmada, güreşte, üç adımda çekişiyorlardı.” (DA. s. 436).

Ahi teşkilatı çocuklar tarafından çok güzel bir şekilde taklit edilmiştir.Yukarda da belirtildiği gibi takma sakal, bıyık uyduran çocuklar fırsatını buldukça Ahi derneği kurup oynamaktadırlar.Yazar da Ahilik ile ilgili açıklamalarını bu vesileyle yapmış olur.

“Ey can, kulağını aç! Yola girmek dileğindesin. Şöyle bil ki, Ahilik ince yoldur ve de çetin yoldur ve de gayet sarp yoldur. Yüreğine, bileğine güvenmeyen girmemek gerekir. Çünkü yüceleyim derken batağa batmak vardır. Yolumuz anlamaklık yoludur ve de inanmaklık yoludur ve de tutmaklık yoludur. Töreleri tutmaya gücün yeter mi? Yüreğin ne demekte?

—Beliii...

—Sınavlanmaya da beli mi?

—Beliii...

—Beli dedin, günah gitti bizden... Yallah bismillah! De bakalım.
—Ahiliğin açığı kaçtır?
—Dörttür.
—Say gelsin!
—Eli, yüzü, gönlü, sofrası...
—Kapalı kaçtır?
—Üçtür.
—Say gelsin!
—Gözü, beli, dili...
—Gözü kapalıktan murat nedir?
—Kimsenin suçunu, ayıbını görmemektir.
—Ekmek yemekte kaç edep vardır?
—On iki...
—Say gelsin!
—Oturduktan sağ dizi dikip sol dizi altına ala... Lokmayı önce sağ avurduyla
çiğneye... Küçük lokma ağızlaya... İki elini yağlatmaya. Ağzından akıtmaya...
Ahi adayı biraz duraklayınca Kerim Çelebi fısıldadı: "Yere dökmeye..." Bunu
herkes gibi Ahi Baba da işitmişti. Ayıplayarak tersledi:
—Kerim Çelebiiii... Çelebilik böyle değil!..
Melik Bey atıldı:
—Yere dökmeye, ağız dolu iken konuşmaya...
Kerim Çelebi parmaklarıyla gizlice saymayı bıraktı:
—Yedi...
—Kimsenin lokmasına bakmaya...
—Sekiz...
—Başını kaşımaya...
—Dokuz...
—Sözü kısa söyleye ve de hiç gülmeye...
—On...
—Yemeğin iyisini konuğa bıraka...
—On bir...
—Yemekten sonra elini yıkaya...

—Tamam! Ya söz söylemekte kaç edep vardır?

—Dört edep vardır.

—Say gelsin!

—Sert söylemeye ki ağzından tükürük saçmaya... Bir kişiyle söyleşirken başka yere bakmaya... "sen-ben" demeye, "siz-biz" diye... Elini, kolunu sallamaya...

—Peki, yol gitmekte kaç edep var?

—Sekiz.

—Say gelsin!

—Katı katı kasılarak yürümeye... Canavarcıkları ezmeye. Dört yanına bakmaya... Taştan taşa hoplamaya... Yoldan ayrılmaya... Kimsenin ardından gözlemeye... Büyüğün önüne geçmeye. Biriyle giderken bekletecek iş tutmaya...

—Ya nesne satın almakta kaç edep vardır?

—Üç... Yumuşak söyleye... Tadına azla baka... Aldığını geri vermeye...

—Gelelim, beyler katına varmanın kaç edebi var?

—Beş...

—Say gelsin.

—Vakitsiz gitmeye... Büyüklerin hepsine ayrıca ayrıca selam vere... Uzak otura... Çok söylemeye... Öğüt vermeye...

Kerim Çelebi, Ahi Baba'ya döndü:

—Ne dersiniz? Daha sınavalım mı biraz?

Ahi Baba yargıyı erkâna bıraktı.

—Uygun...

—Elverir...

—Yontulmuş yeterince...

—Ak etti yol atasının yüzünü, aferiiiin!

Kerim Çelebi, Melik Bey'in eline bir yağlık örttü. Yol kardeşleri, ellerini bunun üstüne koydular." (DA. s. 92-93-94-95).

Yukarda bahsi geçen oyunlar hakkında şu dikkatimizi çekmektedir: İster güreş olsun ister cirit ister gelin kadın isterse ahi derneği kurma hepsinin de ortak yanı çocukların büyükleri bu denli taklit etmeleri bir an evvel büyümeye çalışmalarındır. Bu da bize çocukların bir birey yerine konulmadığını, onların çabucak

büyüyüp “adamdan sayılma” hesabı içinde olduklarını düşündürmektedir. Eserlerinde bu sosyolojik olguya parmak basan Tahir bu durumu ironik bir şekilde eleştirmiştir.

11.1.3. Gelin-Kadın Oyunu:

Gelin-Kadın Oyunu (Evcikler/ Komşucuk) adıyla Nebi Özdemir’in eserinde “Kız ve erkek çocuklar birlikte oynarlar. Büyük çocuklar anne, baba olurlar. Evcikler yan yana veya karşı karşıya yapılır ve içleri çuval, post, halı, kilim parçaları ve yastıklarla donatılır. Dövmüş kiremit tozları biber olarak kullanılır, aileler birbirine gezmeye giderler.” (Özdemir 2006: 150). bu şekilde tarif edilir. Ancak Kemal Tahir’in eserinde biraz formatı değiştirilmiş komşular iptal edilmiş, kız ve erkek baş başa kalınca oyunu amacından saptırmışlardır.

Metinden de anlaşılacağı gibi gelin-kadın oyunu bir kız ve bir erkeğin birlikte oynadıkları, ileriye dönük bir ilişkinin temelini attıkları, ebeveynlerin onaylamadığı bir oyundur.

“İçerisi sıcak ve loştu. Kuru ot ve saman kokuyordu. Sultan kuşağını çözmüş, fermenesini çıkarmıştı.(...) Bekir gömleğini çıkarmak için başına toplamıştı.

—Sultan!

—Buyur.

—İyi oldu ne dersin? Ötekilerle beraber olmuyordu, tadı çıkmıyordu.(...)Sultan çömelerek entarisini çıkarmış, samanlara uzanmıştı. Bekir pamuklu bezden yapılan beyaz şalvarından kurtulmak için tepindi. Samanlardan kalkan toz gözlerini yakıyordu. Nihayet o da Sultan’ın yanına yattı.

—Konuşsana Sultan!

Sultan sesini çıkarmadı. Loşlukta yeşil gözleri parlıyordu.

—Haydi konuş! Bak sana çerçiden beşibirlik alırım, boncuk alırım. Kuru üzüm leblebi alırım.

Bekir yanağını öpmek üzere uzanınca Sultan başını geri çekti...” (Gİ. s. 103-104-157-158).

İfadelerden anladığımız o iki çocuk ana babasından ebeveynlerinden çevresinden ne görürse onu işlemektedir. Kemal Tahir’in birçok eserinde “Kadın” değersiz bir varlık bir eşya gibi gösterilmiş. Erkekler tarafından kuru üzüm, boncuk, leblebi vs. ile kandırılarak ihtiyaç giderilmiş bir yaratık olarak gösterilmektedir.

Çocuk yaştaki kız çocukları para, öküz, inek vs. karşılığı satılmaktadır. Bu kültürde yetişen çocukların da oyunlarına bunu yansıtmaları yadırganmamalıdır.

Bu ifadelerle örnek verecek olursak:

“—*Aman essah mı Vahit?*

—*Essah ki ne kadar. Fadik işini oldu bil! Yarın üzümü inciri mendile sar yolla...*

—*Anasına derse.*

—*Demez! Dese şimdi derdi.*” (K. s. 67).

(Fadik Ayşe’nin on bir on iki yaşlarındaki kızkardeşi)

“*Karılarla ne söylesen doğrudur, kuru üzüm, kuru incir, leblebi göndermeyi kim bulmuşsa iyi bulmuş. Karı milletin pisboğazlığına bakıp da bulmuş.*” (K. s. 69).

“*Mendili üzümle doldurup uzaktan gösterdin mi, neden karı milleti dayanamaz, aç kırsığın yem torbasına geldiği gibi koşar gelir? Çünkü bilir üzümün kuvvetini...*” (K. s. 93).

“*Battal gençlere yüz vermemek için ağır davranıyordu. Başını çevirdi. —Mal sizin, alın, götürün. Biz kendimiz için getirdik, sizin için getirdik.*” (K. s. 249).

(Burada mal Diye bahsedilen kişi Hacer adında bir kadındır).

“*Yüz lira başlıktan geçemedi benim kahpe anam! demiş. Öküze eş alacak, kart öküzü satıp... demiş. İnek alacak demiş. Bizim aş kazanına yılda sekiz ay yağ girmediyini bilmez misin orospu; diye bağırdı benim anam, demiş.*” (S. s. 155).

11.2. Geleneksel Sporlar

11.2.1. Güreş

Kökü tamamen dinsel ve komografik olan güreş oyununun, eski inançlar içinde önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. (...) Güreşin teknikleri bir yandan totem hayvanlarının içgüdüsel hareketleri ilham alınarak taklit yoluyla ortaya çıkarılıp geliştirilirken, tekniklerin adları da doğrudan o totem hayvanlarının adlarıyla anılmıştır. Dana bağı, Tilki kuyruğu, Kaz kanadı, Kurt kapanı vs. gibi teknikler bugün bile geçmiş izleri taşıyarak günümüze ulaşabilmiştir. (Öngel 2001: 320).

İki kişinin kaba kuvvet kullanıp çeşitli oyunlarla (kle, kafakol, elense, künde, sarma vs.) birbirinin sırtını yere getirmek amacıyla yapılan spor, ata

sporumuzdur. “Türk gibi güçlü” sözünü dünyaya ilan ettiğimiz spor dalıdır. Ata sporumuz güreş Kemal Tahir’in Kelleci Memet adlı eserinde teferruatlı bir şekilde yer bulmuştur. Cazgırlığı Cinci Nezir’e vermiş, peşrev çekmeyen Kelleci’ ye kızmıştır. Göğüs çaprazı, peşkebza, ters kepçe, iç paça, künde, kılçık, kolbastı, sarma gibi güreş oyunlarını sıralamış ata sporuna yabancı olmadığını adam akıllı göstermek istemiştir.

Güreşler başlamadan “cazgır” diye tabir edilen şahsın er meydanında yüksek sesle okuduğu güreş duası hem pehlivanları hem seyircileri coşturur.

“Sen bu lafı bizim şeker Emine Cinci Neziri alıp gelmediğinden söyledinse doğrusun! Ulan niye sırita kaldın avanak Şeker? Böyle bir GÜREŞ duasız muasız açılır mı? Koş Cinciye bul, dükkandaysa al getir. Şu yiğitleri budasın güzelce. Cinci Nezir koşarak geldi. Yan yana durup biraz önce eğdirdiği çocukların sırtlarına yavaş yavaş vurarak pehlivan duasına başladı.

—Allah Allah bismillah... Burası er meydanıdır maşallah! Güreşimiz kıran kırana. Hasanın Kelleciye de ey Recep pelvan el elden demişler üstün... Karamanın koyunu acı kuvvet bozar oyunu! Sakın kendini tırpandan, kaz kanadından... Gücün yetmezse ayıp değil, pes et geç inadından... Çengeli, kılçığı, sarmayı, kündeysi unutma... Karşındaki pelvandır, baş gösterirse de gevşek tutma Peşkire, kazana bakmak yok. Üstteyim diye gerinme, alttayım diye yerinme Er meydanına saldıran iki can Pirleri Hamza Pelvan hayde bre yiğitler hayda Tanrı yardımcınız ola”. (KM. s. 81-82).

Davul zurna özellikle yağlı güreşlerde izleyenleri ve pehlivanları coşturan bir unsurdur, kendine has güreş havalarıyla cazgır gibi güreşlerin vazgeçilmez bir motifi olarak karşımıza çıkar.

“Recep sırtına inen son şaplaqla fırladı, çırpınarak dört beş adım koştu. Kelleci biraz sağa çekilip sol dizinin üstüne çökmüş zipkasının paçalarını sıvamaya başlamıştı. Murat deminki ceket çekişmesini hatırlayarak seslendi:

—Hiç korkma Kelleci! Bir yerin yırtılırsa yenisini alacağız. Kelleci bakıp gülümsedi. Suratı büsbütün sararmış altdudağını bir titreme almıştı. Söyleneni anlamadığı belliydi. Cinci Nezir toplanan sanatkârları görünce keyifle bağırdı.

—Bize bugün davul zurna isterdi Başefendi... Davul zurna olmalıydı da ‘*Çalın ulan Çingenler*’ diye ben şimdi baş pelvan havasını vurdurmalydım.(KM. s. 82).

Pehlivanlar sahaya çıkınca hem ısınmak hem de rakibine gözdağı vermek amacıyla güreşten önce peşrev denilen birtakım hareketler yaparlar, birbirlerinin güçlerini denerler, eserde peşrev çekmeyen Kelleci’ye şöyle kızarlar:

“—Ulan Kelleci beri bak! Beri bak dedim! Biraz da sen çırpın der! Çırpınmak er meydanının bayram namazıdır. Ortaya gelen Kelleci elleri birkaç kez isteksiz isteksiz vurunca Etem Efendi enikonu kızdı. Çırpınma böyle midir rezil? Hele iki dolan, Murat’a döndü. Ben bu senin başpelvanda pelvanlık görmemekteydim. Bu pisin kökü resmen gübredeymiş... Sana dedim avanak Kelleci, şaplak geliyor. Beri bak oğlum. Güreş dediğim mekik gibi atılacak. Sen kazık gibi kakıldın kaldın.

Hatip Hoca ayıpladı:

—Güreşte pelvan kısmını hatalamak var mıdır? Şuncacık zagonu bilmedin: “Pelvan Etem” adını alana ne demeli?

—Höst Gavur Hoca! Bu iş senin ölü yıkamana benzemez! Ha babam ha! Tosunlara hele! Hele kara kömüşlere!... Ulan aman! Ulan bu nasıl tetiklik! Aldın mı Hoca Hatip? Ulan aferin ipsiz Recep! Hayda bre!...(KM. s. 82-83).

Bunca girizgahtan sonra artık güreş başlar, dengeler yeniden kurulur. İlk etapta birbirlerini deneyen pehlivanlar kıyasıya bir mücadelenin içine girerler. Tüm maharetler bir bir gösterilir. Rakibin boş bulunup açık vermesine göre çeşitli oyunlar pehlivan tarafından uygulanır.

Meydancı Recep ilk saldırışta Kelleci’nin kafasını kapmış, Kelleci de sol bacağını Recep’in bacakları arasına sokarak onun beline sarılmıştı. Recep, pazı gücüyle Kelleci’nin soluğunu kesip bu yoldan gücünü kırmaya çalışıyordu. Kelleci bir yandan kafasını kurtarmaya uğraşırken bir yandan da topuğu kolluyordu. Güreş’in ağırlığını anlamak için Kelleci’nin yere sımsıkı basan ayağına, bu ayağın hantal kundurasına bakmak yeterdir. Yüzü renk renk sahtiyanlarla yamanmış, topuğu sonuna kadar aşınmış bu kundurada, Kelleci’nin arada bir sezilen ruh hantallığı, elle tutulur, gözle görülür gibiydi. Kelleci şimdi bu hantallıktan sanki yararlanıyor, tembelliği sanki yenilmesini önliyordu. Recep çelme takmak istedi,

yetiştiremeyince iç tırpanı denedi. Boynu sıkıldığı için hurlayan Kelleciyi ileri geri birkaç adım sürüdü. Başgardıyan iyice keyiflenmişti:

—Kelleci bunaldı Murat Bey! Bırak bunaldığı iyi... Güreşte boğmak vardır ama oyundur. Beriki boğacak ki öbürü boğulmamaya bakacak. Etem Efendinin sesi titriyordu. Güreşin hızına kapılarak sesinin yapraklandığı belliydi. Bunlar güreşe zorunlu girerler Murat Bey, bize geriden “Maaşallah!” demek düşer. Şeker Emin de güreşin yürek oynatan yeline kapılmış, ileri çıkmıştı. Recep’in ardından hırıl hırıl öğüt veriyordu.

—Ulan Recep! Ulan Recep dedim alçal! Dış tırpan oğlum... Dış tırpanı çal ki kütük gibi devrilsin. Neredeyse Recep’in bir türlü beceremediği dış tırpanı kendisi atacaktı. Hatip Hoca çıkıştı:

—Bu ne arkalaması Şeker Emin? Bu en rezilinden çingen arkalaması geri dur! Geri dur! Kötü söylerim! Bu sırada Recep zorlanmış, Kelleci’yi tek ayağının üzerinde zıplata zıplata sürüp duvara dayamıştı. Başgardıyan Etem Efendi ellerini dizlerine vurdu:

—Ulan aferin Recep! Karakucak güreşte aferin çekmenin alkışlamayı yasak olduğunu biliyordu; ama başgardıyana güveniyordu.

—Meydanı tükettin aferin namussuz! Tükettin ama göğüs çaprazıyla tüketmek gerekirdi. Çaprazı önceden toparlayacaktır ki ben sana “pelvan” diyecektim. Senin Kelleci’nin Hesabı tamam Murat Bey. Senin pelvan bu vartadan kurtulamaz. Bitti bilakis... Başgardıyan lafını tamamlayamadan Kelleci bir zorlayışta kafasını kurtarıp Recep’in ardına dolamış hasmını önüne çökmüştü. Etem Efendi buna çok şaşıtı:

—Vay başıma! Budadı oğlanı! Biçti ekin gibi bilakis... Ulan sakın bunun niyeti “peşkabza” mı? Değil “ters kepçe” aman “iç paça” olmasın uşak. —Askerlikte biraz yağlı güreş öğrenmişti. Karakucakta olmayan oyun adları yerli yersiz sıralanıyordu. —Ulan rezil kelleci aferin! Ulan bunun sonu künde... Evet, bu oğlan doğruca kündeğe gidiyor. Peki, bu kelleci kafayı nasıl boşalttırdı. Gavur hoca? İşte kıran kırana güreş diye ben buna derim. Sefil Şeker geri dur! gerekirdi. Kelleci’nin niyeti başka... Geri dur sefil şeker, geri dur da güreş neymiş gör! Tüh ulan Kelleci omuzdan aşıracaktın avanak. Aşıracaktın da kabak gibi yere vuracaktın. Recep deminden kafayı boşaltıp birden aşağı süsüleydi. Topukları yoklanaydı, başına bu rezillik gelmezdi. Güreşte hasmının iki dirhemcik boş yeri aranacak hey akılsız!

Aman aman! Hele şuna hele... Ulan kelleci yuf olsun; ben künde diyorum, bu oğlan yokuşa vurmuş koca kömüş hesabı dizliyor. Dur töbe! Şimdi anladım, dizlemezse kılçığa geliyordu. Kılçığa geldin mi dağ olsa savrulursun. Boyundurukla... kayır kolbastıya geç. Biz kolbastı diyoruz, bu gözünü sevdiğim sormaya gidiyor. Sormayla bunun göbeği düşene döner mi alçak? Sardı evet, sardı da iyi yaydı. Buyur bakalım bilakis. Evet, sen haklıymışsın Gavur Hatip. Şimdi iman ettim bu Kelleci sonunda recep rezilini sonunda dağıtsa gerektir. Kelleci yüz yüze bozacak. Bozdu bile... Güreşin böylesi de mi olurmuş namussuz Şeker? Maşallah demedin mi seni çiğnerim alçak, gök gözleri söndürürüm! Tamam! Nah sana yılan sarması... Buna bir sözün var mı Şeker Ağa? Beri bak buna bir sözün var mı Çingenelerin yüz karası? Buna dağlar dayanmaz Şeker, buna eskinin cihan pelvanı Kel Aliço yıkılır. Ulan aferin domuz Kelleci. Ulan bilakis aferin! (...)Meydancılığı Kelleciye kaptırmamak için çare arayan Şekerci Emin, Recep'in giyim merakını hatırladı, yanaşıp bağırdı:

—Ulan davran da sıçra miskin Recep! Şu kadar kuruşa aldığın gömlek gitti! Şunu kündeleyip aşırı sana... Davran kahpe dölü. Nasıl geceleri şuranı buranı kurcalar mısın çokça? Al bakalım mor çiçekli gömlek gitti gider. Recep son bir davranışla biraz kalkıp gömleğine baktı. Bakmasıyla suratına ağlamaklı bir konuşma geldi. Kelleci yeniden kollarını çekip yeniden gövdesini taşa toprağa sürtünce belkemiği kırılmış gibi bağırdı:

—Bırak ulan bırak!

Kelleci duymazdan geldi.

—Bırak namussuz! Bırak dedim! Gömlek gittiyse ben sana sorarım! Bırak koyver!

Hatip Hoca hayan gibi bir keyifle sordu:

—Bırak ne demek Recep pelvan? Yoksa pes mi ettin?

—Bıraksın Hatip Emmi... Gömlek gitti.

—Güreşte gömlek gitti yoktur yiğit. Pes ettin mi pes

—Ulan Kelleci ben seni... Ulan ben seni sopaya...

Kelleci ağır bir sesle sordu:

—Pes mi?

—Pes namussuz bırak!

Kelleci çift sarmayı çözüp ağır ağır kalktı. Mintanı zıpkasından kurtulmuş göbeğinin çıplaklığı meydana çıkmıştı.” (KM. s. 83-84-85).

11.2.2. Cirit

At binerek birbirine değnek atarak topluca oynanan bir oyundur. Geleneksel sporlarımızdan “cirit” de Kemal Tahir’in kaleminden kaçmamıştır. Çakırların Ömer Usta bir binici meydanı rakiplerine dar eden yaman bir ciritçidir. Cirit oyunundaki maharetleri “Yediçınar Yaylası” adlı eserinde şöyle anlatılmıştır.

“O sıralarda Çakırların Ömer on dokuz yaşında... Kızana gelmiş kurt gibi kudurgan... Arkasında dev gibi varyet. Babası Halil Efendi, altına Arap atını beş yaşındayken çekti, on dördünde beline sedef saplı Karadağ lüverini kendi eliyle bağladı. Martinle turnayı gözünden vurmak her günkü işi kalıbı pek iri değil ama bilek kuvveti bütün akranlarından üstün... Ama asıl hüneri cirit oyunu. Ciridi Ömer zibidisi gibi oynayan o zamana kadar görülmemişti. Çakırların Ömer cirit meydanına çıktı mı, oğlu bir tane olanların yüreğini ölüm korkusu alıyordu. Giderek sağ kolunu dirseğinden bağlayıp meydana öyle salar olmuşlardı. Neden mi? Değneği atın Ömer Masuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, İstanbul, 1975. çiftesine denkleştirip savurunca mızrak gibi ete geçiriyordu da ondan...” (YÇY. s. 46).

11.2.3. Boks

Boks Türkçe Sözlük’te belirli kurallara uyularak yapılan yumruk dövüşü, yumruk oyunu.(1998: 324). olarak verilir Tahir’in eserinde ise Murat’ın arkadaşı olan Ertuğrul Hikmet’in paralı boks maçlarına çıktığı keskin zekasına! maledilmiştir.

“Ertuğrul hikmet azametle yürüdü, hem şair hem boksördü. Şiiri aruzla yazar, şair olduğu için çok zaman sızıncaya kadar içerdi. Boksu da keyif için spor kulüplerinde değil para kazanmak için tulûat sahnelerinde yapıyordu. Devamlı bir iş tutmasına mani olacak kadar keskin bir zekaya malikti.” (HŞİ. I s. 15).

11.3. Büyüklerin Oyunları Eğlenceleri

11.3.1. Sinsin Oyunu

Düğünlerde geniş bir alana büyük bir ateş yakılıp o ateş sönünceye kadar oynanan vurmali, danslı, ritmik bir oyundur. Boratav oyunu şöyle açıklamıştır:

“ Bütünöyle ancak törelık oyunlar bölüminde yer alacak gösterilere en iyi örneği “sinsin oyunu”nda buluruz. Bu oyun Samsun, Sinop, Amasya, Çorum, Yozgat, Ankara, Kozan gibi Anadolu bölgelerinde ve yalnız düğün geceleri bir meydanlıkta yakılmış ateş çevresinde oynanır. Oyun başlangıçta yığılmış olan odunların alevi sönünceye kadar sürer. Oyuncular ve seyirciler ateşin çevresinde halka olurlar. Bir oyuncu ortaya çıkar; davulla zurnanın çaldığı havaya uyarak bir defa bir ayağı üzerinde sonra öteki ayağı üzerinde sıçrayarak seyircilerle ateş arasındaki olanda döner. Bir yandan da seyircileri kollar. Oyunculardan biri orta dönene yetişip vurmak için en uygun gördüğü zamanda fırlar ve aynı ayak hareketlerini yaparak önceki oyuncuya yumruk vurmaya çalışır. Vurulan halkaya geçip oturacaktır. Oyun böylece alev sönünceye kadar sürer.(Boratav 1994: 240).

Kemal Tahir’in “Sağırdere” adlı eserinde gençlerin başağası Battal’ın düğününde oyundan şöyle bahsedilir:

“Aşağı mahallede, Himmet Çavuş’un odası önündeki meydana geldikleri zaman “Sinsin Oyunu” epey kızıışmıştı. Orta yerde çam dallarıyla yakılan kocaman ateşi Yamören’in yakın köyleri delikanlıları çevirmişti.

Pelvan Vahit bu oyunu pek seviyordu. Kolumun altındaki bohçayı kimseye fark ettirmemek için geride durmak isteyen Mustafa’yı iterek öne geçti.Davul zurna sesine ayak uydurarak ateşe doğru koştu. Sağ elini arkasına koyuğu. Bazen bir ayağının bazen öteki ayağının üzerine yükseliyor, iki yana sallanıyordu. Oyunda arkadan saldırmak yoktu. Bunun için ortaya çıkan delikanlı yalnız önüne bakıyor yanlarını kollayarak ayak oyunları yapıyordu. Mavi çuhadan daracık zıpkısına göğsündeki gümüş kösteğine çamların kırmızı ışığı vurmuştu. Candarma Nail arkadan fişek gibi fırladı. Ateşin üzerinden sıçradığı için oyuncu şaşırmış sıraya yetişinceye kadar sırtına üç tokat yetiştirmişti. Çocuklar sevinçle bağrııştılar. Pelvan Vahit ortada meydan okur gibi salınan Nail’e bakarak titreyen bir sesle Mustafa’nın kulağına fısıldadı.

—Ne dersin şunun üzerine gidip bir pelvan sillesi yapıştırıyım mı?

—Bırak Vahit. Şimdi dövüşürüz. Bir kabile arasında sinsi dövüşü ayıptır. Sen ona vurursun, o sana vurur. Yaban köyün delikanlısı gibi... Rezillik...” (S. s. 117).

11.3.2. Avcılık

Bazı yörelerde kimi insanlar tarafından bir zanaat (geçim kaynağı) olarak yapılmaktadır; ancak Kemal Tahir'in eserlerinde avcılık bir spor bir eğlence olarak zevk için yapıldığı görülmektedir. Bu sebepten dolayı avcılığı “meslekler” başlığı altında incelemeyi uygun görmedik.

“Bağımsız boylar döneminde oğuşlar, iki amaçla ava giderlerdi. Birincisinde, yılda bir kez oğuşun üyeleri kutsal totemlerini avlaması gerekirdi. Bu av, ayini bir anlama sahip kutsal bir avdı. İkincisinde ise, sırf ekonomik bir amaçla gerçekleştirilirdi. Avcılar, av etleriyle gıdalanırlar; derilerinden, pöstekilerinden; elbise, kalpak, çizme, eğer takımı, çadır ve sergi yaparlardı. (Öngel 2001: 393).

Tazıyla tavşan avı, ve keklik avı, “Namuscular” adlı eserde şöyle anlatılmıştır.

—*Aman beyim sizde de avcılık var mı?*

—*Biraz...*

—*Bu derdin azı, çoğu olmaz. Hangi avı seversiniz.*

—*Yaban ördeği.*

—*O da iyidir ama ille tazıyla tavşan avı... Tazıyı saldınız mı? Peş peşe takılırlar. Tazı aman yetiştirdersiniz. Tavşan şaşırtma verir. Tazı ileri doğru yirmi adım fırlar. Döner. Tavşan gerisin geriye yolu tutmuş, elli adım ara bırakmıştır. Tazı toprağa kapanır. Sanki tavşanda bir ip var, tazıyı kendisine çekiyor mübarek. İşte o sırada, beyefendi, ömür çarkı durumuş derler eskiler... Ömür çarkı deveran etmezmiş. Tazının nefesi körük gibi işler beyim, nefesin hışırtısı yaklaşınca tavşana Rabbim bir gayret verir. Hayvan sanki kopar. Tavşana aptal derler. İnanmayın. Çok akıllıdır. Mahsustan, tazının ayakları yorulsun diye, taşlı yerlere, ağaçlara doğru kaçar. Tazı düz yerde avı alır. Tavşan şaşırtma verince kendini taşa, ağaç gövdesine, vurup parçalayan tazıyı çok görmüştüm. Yani, beyim tavşan avı erkekçedir, yaz tazı kazanır ya tavşan. Sizin o tarafta keklik avı yokmuş, öyle duydum.*

—*Yoktur.*

—*Tavşandan sonra av keklik avı. Bende şimdi bir keklik var. Cezam belli olsun buraya getireceğim. Siverekli kahveci Hacı dayıyı duydunuz mu? Meşhur keklik avcısıdır.*

—Hayır duymadım.

—Bir kekliği vardı. Olursa o kadar olsun... Dükkanı kapatıp memlekete gidecek. Satmaya kalkmış. Bir Malatyalı dört kırmızı lira vermiş. Hacı dayı beş lira istemiş. Adam ne bilsin... Pazarlık edecekler sanıyor. Hal buysa keklik beş liraya bedava. “Dört liraya bırak Hacı ağa...” diye etrafına toplanmışlar. “Şu kekliğe bir lire kıydınız ha...” diyerek gülmüş. “Al beş kırmızı...” demişler. Bu sefer de, “Ben işi anladım. Siz avcı değilsiniz. Hem cebinizde fazla para var, hem de kekliğime pazarlık ediyorsunuz,” diye satmamış. Ertesi gün bana geldi. Odaya girince bir de baktım kafes elinde. Selam verip oturdu. Artık bilmem, bir saat mi, iki saat mi kekliği konuştuk. Nihayet gideceği zaman... Kekliğe biraz baktı. Islık öaldı, hayvanın kınalı başını sıvazladı. Kafesi düzeltti. “Eyvallah” dedi, gidiyor. “Yahu kafesi bıraktın!” dedim. “Sana hediye getirdim Şimşek’i... Avcılık fukara harcı değil. Şunun tren parasından aciz kaldık,” dedi. “Olmaz. Hiç olur mu Hacı dayı... Al şunu...” dedim. Navlun parasını vermeye davrandım. “Sen aklını mı kaçırdın dayı... “Geçti, gitti. Keklik tabi adam gibi, arkasından bir ötsün, ciğerim parçalandı.” (N. s. 246-247-248).

11.3.3. Şans Oyunları

Bunların dışında oyun ve eğlence olarak Kemal Tahir’in eserlerinde şans oyunlarını görmekteyiz. Poker, bataklık, dama, satranç oyunları eserlerde geçmektedir.

11.3.3.1. Poker

Poker terimleri ve oyuna başlarken koyulan kurallar şöyle anlatılmıştır.

“Gürültü istemez iki seans oynayacağız. Her kav bir lira valör on kuruş. Bob yok. Yani sözde bob denilecek. Bir saatten sonra turlar, sonra 16 pot... ikide son pot Kudögras ve kuje...”

—Olur

—Peki

—Her zaman böyle oynuyoruz ya!...” (HŞİ. I s. 35).

11.3.3.2. Dama

Dama oyunu ve güncel sohbetle birleştirilerek şöyle verilmiştir.

“Atölyenin köşesinde Hacı Abdullah’la Ankaralı Gazi başlarına birer mendil örtmüşler, güneşin altından dalgın dalgın dama oynuyorlardı. Yanlarına gidip ayakta durdu. Kırmızı taşlar (kiremit parçaları) kazanmak üzereydi. Gazi beyaz taşları yenilmekten kurtarmak için alt dudağını çekiştirerek düşünüyordu. İstanbullu:

—Ne düşünüyorsun? Damada süren, tavlada vuran... dedi.

—İyi ama bey bu habis Malatyalı bizi bu hale neden getirdi? Hep sürmemizden... Biz de öyle bilirdik. Nah işte ne oldu? Alman’a döndük.

—Allah göstermesin Alman’a dönmek nasıl söz. Düşman başına sen şimdi yenilsen taşları yeniden dizer belki ikinci partiyi alırsın. Hitler için böyle bir ihtimal kalmadı. Zukaflı dolmaya çıktı mı, yani Berlin’e girdi mi, Hitler efendimiz kıyamete kadar mat oldu demektir.

—Öyleyse Berlin daha uzakta.

—Tayyare devrindeyiz Ankaralı, şimdi uzak yok

—Orası da doğru. İşte oynadık bakalım Malatyalı... Buyur...

—Tamam... Onu mu oynadın? Ben de o taşı bir oynatsa diyordum. Şu taşı al.

—Allah’ım ne olacak?

—Şu iki taşı da al... Hadi al düşünme...

—Vay canına hepsini toplayacak.

Toplayacağım elbette. Hacı Abdullah günleri azaldıkça üzerine çöken müthiş asabiyetin gayri tabi kahkahasıyla güldü. Bu Polonya, bu Norveç, bu Danimarka, bu Hollanda, bu Belçika, işte bu da Fransa taş kalmadı daha var mısın?” (KAKO. s. 95-96).

11.3.3.3. İskambil Oyunları

İsmail’le Nail’in iskambil oyunu “Körduman” adlı eserde geçer.

“Gençler odasında altı kol iskambil oynuyorlardı. İsmail’in çırağı yanındaki oyuncunun elini gözetleyerek duralayınca topal herif kükredi.

—Kır dedim kır! Hiç korkma bey kozlusu şurda kaldı. Üçüncü defadır ki bey kozlusunun yerini sezip ikili kozu zamanında kırarak kazanıyordu.(...) Kağıt yapan oyuncu –Hocaların Remzi- büsbütün şaşırıldı. Kağıtları verdikten sonra arkalarından uzanıp eksik fazla olmamasına bakmaya başladı. Seyirciler gülüşürken Topal İsmail sayı yazılan tütün kağıdını kibirli kibirli süzüyor parmağını rakamlar üzerinde

gezdiriyorken keyifle ıslık çalıyordu. Mustafa baktı baktı “Yürü mülevves” diye güldü. İsmail’in ne biçim bir adam olduğu oyun oynarken büsbütün ortaya çıkıyordu. Kağıdı kesmeden önce parmaklarıyla desteyi şöyle büsbütün bir yakalamış, sanki en yararlı yerini bulmuştu. Önüne bırakılan üç iskambili hemen topladı, başı hizasından biraz yukarıda tutarak altından hem kendi çıraklarına baktı hem de nail’in arkadaşlarını gözetleyip yalandı.

—Koz sinek!... Sinek bizi sever. Biz tatlı adamlarız. Bal gibi... Gözlerini karşısındaki oyunculardan ayırmadığı için ortada duran kağıt destesini el yordamıyla aralayıp keserken, papaz koz kendisinden olduğundan Nail’i şaşırtmak maksadıyla çenesini oynatıyor, arkadaşlarına papaz koz sizde mi? Diye soruyordu. Mustafa’ya göre belli şey, İsmail hain bir herifti ama hem kurnazdı hem de yürekli(...)İsmail iki sayı daha alıp oyunu kazandı. Kasketini geri iterek alnını kaşıdı.

—Olursa bu kadar olur canım! Al şu kağıdı, sağ duvara çivile, altına yaz: “Yamörenli İsmail Usta!” yazacaksın.

Nail küfrediyor, papaz koz gelmedi, papaz koz, diyordu...” (K. s. 325).

11.3.3.4. Satranç

Satranç, Hindistan’da icat edildiği rivayet edilen bir zeka oyunudur. Rivayet edilir ki raca bu oyunu içine bir pusula koyarak İran’a şaha gönderir ve onu aşağılar ,bu oyun zeka işidir her şey akılda başlar ve biter diyerek İranlıların akılsız olduğunu söylemeye getirir. Bunun üzerine şahın adamları da tavlayı icat eder şah da tavlayı racaya gönderir pusulaya da şöyle yazar akıl için söylediklerinize katılıyorum ama biraz da şansın olmalı salla zarları, der...

Patriyot’un şahı sıkışınca mat olacağını anlayıp oyundan çekilmesi “Yorgun Savaşçı” adlı eserde geçmektedir.

“Halil Paşa, Patriyot’un şahını sıkıştırmıştı. Üç el sonra mat edeceğini kesinlikle anlayınca oyunu bıraktı.” (YS. s. 158).

12. HALK DANSLARI

12.1. Zeybek Oyunu

Harmandalı, efe oyunu diye de bilinen oyun “Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde af çıkınca teslim olan eşkıyalar tarafından oynanır.

“Sonra curalar çalmaya başladı. Bütün çete efelerinin arkasına tek sıra olarak zeybek oyununa kalktı. Sahici eşkıya, sahici zeybek olduklarından mıdır nedendir, oyun Canseza'ya pek ürpertici hisler verdi. Her diz vuruşta sanki toprak sallanıyordu.” (BMK. s. 170).

Servet eniştesi Mahir Bey ile sevdiği kızın babası Şükrü Bey'in evine misafir olur gece ise şenlik eğlence yapılır; gençler değnekle ritim tutup, akordeon çalıp, şarkılar söyleyerek, oynayıp eğlenirler.

“Daha birer cigara içmeden delikanlılar yan yana oturup uzun tahtayı dizleri üstüne koydular. Elleri birer kısa değnek alarak hazırlandılar. En baştaki kız akordeonu indirip ev sahibi kızın ayağı dibine bıraktı. Yukarda misafirlerine ehemmiyet vermeden uyumaya hazırlanan ihtiyar ne kadar hürse, burada gürültü yapmaya hazırlanan gençler de o kadar hürdüler. İptidai cemiyet, hürriyeti küçük ve ölmek üzere olan bir zümreye mahsus bir imtiyaz saymıyordu. Değneklerle tahtaya vurulan Kafkas tamtacı ve akordeonun bu tahta gürültüsüne nasıl yakıştığına insanı şaşırtan baygın ses başladı. Servet iyi oynuyordu. Geniş ve kuvvetli vücudu, dudaklarından hiç eksilmeyen mesut tebessümü oyuna yaraşıyor, karşısında, evin kızı akordeon çalarak delikanlıya refakat ediyordu.” (BMK. s. 347-348).

12.2. Ferfene

Kızların köyde kendi aralarında ve kadınlardan topladıkları paralarla düzenledikleri çalgılı, müzikli, yemekli eğlencedir. Yamörenli kızların ferfene gecesi “Sağırdere” adlı eserde şöyle anlatılır.

“Tef çalanlar “Genç Osman” havasını bırakıp “Trenyolu” türküsüne başladılar. Pelvan Vahik üstünde eşelenerek sordu:

—Havayı çevirdiler Mustafa! Hep Ferde mi bu oynayan?

—İyi bildin...

—İyi bildikse... Oynasın bakalım. Başı gözü örtülü değil mi kahpenin? Töbe, töbee...

—Değil. Bunlar ateş basmış soğun gözünde. Tere batmışlar ki gömgök. Örtüleri çoktan attılar. Saçları el gibi sallanmakta.

—Bize bakmak olmaz öyleyse.

—Hiç olmaz... Karı kısmı tüm rezil arkadaş. Göbek atmak bunlarda göğüs titretmesi bunlarda. (...)

—Feride oturmadı mı?

—Yok.

—Darılma ama arkadaş, sizin gelin köçekmiş iyice...

—Köçek evet... Böyle topuk vurmayı, Çankırı'nın şehir karıları hak edemez."

(S. s. 10).

13. GİYİM KUŞAM

Bu bölümde erkek giyimini; setre, reye pantolon, sako, şalvar, külot pantolon, Türkmen erkek giysilerini, kadın giyimini; üç etek entari, fes, çarşaf tayyör tuvaleti Kemal Tahir'in eserlerinden tespit edip değerlendirmeye çalıştık

13.1. Erkek Giyimi

Anadolu'da fakir insanların giyim kuşamına örnek Kelleci Mehmet'in kıyafeti olsa gerek:

"Kelleci Mehmet merdiven başında göründü. Ellerini kuruladığına bakılırsa ayakyolundan çıkmıştı. Bizi kim sesledi, diye sormaması angaryaya salacaklarını bildiğimdendi. Mendilini uzunlamasına katlayıp ceketinin altından omzuna soktu. Mavi bezden ceketinin etekleri, diz kapaklarından dört parmak aşağıya iniyordu. Mavi bezden yamak pantolonu armonik körüğü gibi buruştu. Çorapsız ayaklarında ki pabuçlar otomobil dış lastiğinden pençeleriyle budaklı bir kütükten oyulmuşa benziyordu." (KM. s. 61).

Fakir bir delikanlı olan, Kelleci Mehmet'in hapishaneye gelen fotoğrafçıya, resim çektirmek için cezaevi arkadaşlarından toplayıp giydiği kıyafetler şöyle anlatılır:

“...Kelleci adamakıllı süslenmiş süslenince de çok değişmişti. Başında Terzi Bekir Usta’nın yeni kasketi, göğsünde koyun hırsız Cemal’in gümüş kösteği vardı. Marangoz Şükrü Usta’nın külot pantolonu, bacaklarının çarpıklığına usta binicilerin çevikliğini vermiş, biraz dar gelen ceket gövdesinin her zamanki hantallığını enikonu saklamıştı. Gazeteye sardığı hediyeleri, babasının yanında duran heybeye yerleştirip doğruldu. Ellerini nereye koyacağını bilemiyor gözlerini yerde utangaç utangaç gülümsüyordu.” (KM. s. 253).

13.1.1. Reye Pantolon ve Setre

Reye pantolon, çizgili kumaştan yapılmış pantolon. Setre ise düz yakalı önü ilikli bir tür ceket olup Emekli Rüştü Bey’in giyim kuşamıdır ve eserde bu kıyafetler şöyle anlatılmaktadır. (1998: 1860-1953).

“Kumarbazlar birer ikişer toplanıyorlardı. Tekaiüt Rüştü Bey geldi. Kısa boylu zayıf ilk bakışta sinirli zannedilen bir ihtiyardı. İstanbul ine yakın siyah setre, düz reye pantolon, yanların lastikli çekme rugan patikler giyer, bir de gümüş saplı abanoz baston taşırdı.” (HŞİ. I s. 16).

Mustafa Kemal Paşa’ya suikastın azmettiricisi olarak aranan ve kaçak hayatı yaşayan Kara Kemal Bey’in Semra hanım’ın evindeki misafirliğinde geçen şu ifadeler gece yatarken erkeklerin şimdiki gibi pijama yerine gecelik entari giydiklerini açıklamaktadır.

“Elindeki gazeteleri karyolaya bırakırken gecelik entarisini gördü çocuklar gibi sevindi. Yerini artık daha az yadırgayacaktı.” (KUKA. s. 69).

Cumhuriyetin ilk yıllarında şimdiki gibi konfeksiyon mağazaları ve bol çeşit olmadığından insanlar bazı ihtiyaçlarını yün eğirtip ördürerek gidermektedirler. Tözey’le Murat Bey’in şu diyalogu çorap, fanila, kazak ihtiyaçların bu yolla giderildiğini göstermektedir.

—Bir şey söyleyeceğim

—Buyrun

—Yün almışsınız, kürt karısı eğirmiş. Gördünüz mü?

—Hayır, görsem de aklım ermez ki! Herhalde iyi eğirmiştir.

—Hiç de iyi eğirmemiş. Bir kere kalın... Sonra sert... Zaten yünü alırken fena yünden almışlar. O kazak olmaz. Ben ondan size çorap yaptıracağım.

—Alakanıza teşekkür ederim ama ben kazak istiyorum. Sebep şu; iki tane yün fanilam vardı. Uzun kollu fanilalar. Birisini geçen kış sonunda kaybettik.

—Buradan çalmışlardır.

—Herhalde. Şimdi önümüz de kış, değiştirmek lazım geldikçe yardımı olur diye düşündüm. Bir kolsuz kazağım var. Anladınız mı?

—Anladım. Lakin kazak yaptırmak istemiyorum. Kaşlarını çatmış yüzüne pek inatçı ve biraz da şımarık, kendisini haklı görmekten gelen bir kibir manası vermişti. Kazak dursun... Çorap daha iyi.” (KAKO. s. 91).

13.1.2. Sako

İtalyanca bir kelime olup paltoya benzer bir tür kaban diye adlandırabileceğimiz kıyafettir.

13.1.3. Şalvar

Ağı çok bol olan bele bir uçkurla bağlanan geniş üst donu. (1998: 2071). Cemil Cahit Güzelbey’in eserinde ise şalvar şöyle açıklanmaktadır: “Bugün şehirlerde ve köylerde kimilerince, özellikle işçilerce kullanılan, pantolonun yerini tutan bir giysiydi. (...)Çuhadan yapılanları, çıkma denilen din bilginleriyle zenginler ve eşraf tarafından kullanılırdı.(...)Çuha şalvarların iki yanında ibrişim veya sırmadan kalın bir şerit bulunurdu. Bu şeritler iki yanındaki ceplerin kenarında görülürdü. (Güzelbey 1986: 119).

Çullunun Hacı’nın kıyafetleri aksesuarları değme insanları kışkandıracak şekilde ballandırılarak anlatılmıştır.

“Çullunun hacı yere bakarak dalgın dalgın tesbih çekiyordu. Böyle yan duruşu Bellini’nin tablosundaki Fatih Sultan Mehmet resmini hatırlatırdı. Kıyafeti eğer Malatya elbiseleri için bir müze açılmak istense yakın tarihin bura külhanbeylerine ayrılan köşesine şu üzerindikilerler –ne bir şey ilave etmek ister, ne bir şey çıkarmak- tamamıyla doldurulabilirdi. 180–200 katır 50 beşli ile Halep’ten kervan kervan kaçak kumaş getirildiği devirde moda en ağır, siyah çuhadan şalvarı vardı. Yelek lacivert kumaştan yapılmıştı. Bunu üzerine pardösüye benzeyen uzun bir sako giyiyordu. Bütün bu parlak şeyler sanki asla güneş görmemişlerdi. Üzerlerine bir tanecik bile toz konmamıştı. Çullunun Hacı’nın bütün mintanları suni ipektendi.

Belinde kuşağı hakiki Buhara şalıydı. Güneşte parladığı zaman bakmamak imkansızdı. Elindeki tesbih ve ağızlığı sahiden siyah kehribardı. Tesbihin kamçısı, ağızlığın –Malatyalılar buna emzik derler- işlemeleri Dağıstan gümüşü ile yapılmıştı. Tabakası da Van işi savatlı gümüştü. Ayağında altı kağıt kadar ince Fransız köselesi ve üzeri sanki eldiven güderisinden yapılmış bir çift yemeni vardı ki çorap gibi hafif, yumuşak ve ayakların nasıl görmemiş küçük tenasüplerini çorap gibi meydana koyuyor, insana bunları giyerse artık yürüyemezmiş de daima koşmaya mecbur olurmuş gibi bir yorulmazlık hissi veriyordu...” (KAKO. s. 160).

13.1.4. Külot Pantolon

Türkçe Sözlük’te, *daha çok binicilerin giydikleri, paçası dar üst bölümü geniş pantolon.* (1998: 1436). şeklinde açıklanan külot pantolon Cemil Cahit Güzelbey’in eserinde: “*Dar ve ayakları düğmeli bir tür pantolondur.*” (Güzelbey 1986: 119). diye tarif edilir.

Taş ustası Mustafa’nın bol para kazanıp köye döneceği vakit yaptığı ilk iş köyde eşe dosta hava atmak için kıyafetleri yenilemek olmuştur.

“Elbisecide Mustafa, haki kilot pantolon, avcı biçimi lacivert takım arasında biraz düşündü. Düz pantolonlu lacivert elbiseyi giydi, beğendi. Omuzlar biraz dar geldiği için dükkanın arkasındaki terziler koştular. Ceketini Mustafa’ya uydurmak için omuzlarındaki pamukları söküp çıkardılar. Bunun için kağıda yirmi iki lira yazıldı.

Kunduracı da, Nail’in canlandırmaktan getirdiği sivri burunlu kunduralara benzeyen uzun konçlu siyah potinler seçildi. Sonra şal taklidi bir kuşak, başkaca bir Tosya kuşağı, kurdelaşı pırıl pırıl, keçesi kaskatı bir siyah fötr şapka, kırmızı, sarı çizgili, mavi cam düğmeli iki gömlek alındı. Mustafa birçok aradıktan sonra kolları uzun, yakası kalkık bir kazak buldu. Çifte pilli bir elektrik feneriyle tamam yüz yetmiş beş kuruş saydı. Dalgalı ağızlık taşlarından yapılmış yuvarlak cep aynaları, mini mini şişelerde çeşitli koku yağları, üç kilo leblebi, üç kilo kuru üzüm, çekilmemiş kahve, sakız, çay şekeri, boyalı şeker, üstü sarı çiviler, küçük aynalarla süslü bir İstanbul sandığına doldurdu.

Mustafa bunlardan başka elbisenin göğüs cebi için kenarları pembe işlemeli bir ipek mendil, kancasıyla bunu cebin ağzında tutacak mavi saplı kalem gibi bir küçük bıçak, boncuktan yapılmış bir saat kesesi üzerinde boncukla “yadigar” yazılı

bir püskül, üstünde yeşil boncuk bulunan bir gümüş yüzük, sarı haneli 33'lük bir tesbih, bir kendisine bir de Vahit'e iki kırmızı ağızlık beğendi.” (S. s. 305).

Gidişi suskun olan Parpar Ahmet'in köyüne dönüşü gayet muhteşem olmuştur. Eserde Parpar ve kıyafetleri şöyle tasvir edilir:

“Köylü, Allah'ın işine bir zaman şaştı. Buradan donsuz giden oğlanın sırtında, şimdi İngiliz çuhasından yeni elbise, göğsünden yarım okkalık gümüş köstek, ayaklarında kırmızı meşinden Laz çizmeleri vardı. Yanına bıraktığı heybenin iki gözü de tepeleme dolu. Fesine sardığı oyaly yazmanın bir ucu belindeki şal kuşağa değıyor. Üç katlı gayret kemerinin arkasından sariağızlığın seratlı başı, koca taneli tesbihin siyah ipekten püskülü görünüyor. Bu çalım ki Çorum'un Başibozuk Dilaver Paşa'sı bunun yanında halt etmiş.” (KÖKA. s. 8).

“Devlet Ana” adlı eserde Alişar Bey'in bayramlıkları şöyle tasvir edilmiştir:

“Alişar Bey, tam sırasını kollamış da Hophop Kadı'sının imdadına koşmuş gibi, kasıntıyla girdi. Bayramlıklarını giydiğinden görünüşü gerçekten etkileyiciydi. Sırtına sarı çuhadan kara kaytan işlemeli bir kaftan, bunun altına Bilecik'in kırmızı karanfil işlemeli mor kadifesinden entari giymiş, beline halis Buhara şalından kuşak dolayıp buna gümüş kını firuze kakmalı, sapı yeşim işlemeli bir Bağdat cenbiyesi sokmuştu. Kavuğunda elmas iğne, ayağında sarı meşinden çizme vardı.”(DA. s. 304).

13.1.5. Kuşak Bağlama

“Kuşak bağlamanın geçerli olduğu günlerde Gaziantep'te gelişmiş bir şal sanayi vardı. Renkli iplerden çeşitli türleri dokunurdu. Bu imaj malı olarak değer kazanmıştı. Şalların kuşak olmaktan başka görevleri de vardı: (...) Burada para, ve tütün kesesi, tütün tabakası, karlı çakmaklar, yaylı bıçaklar, tabancalar kıvrımları arasında yer alırdı. (Güzelbey 1986: 120).

Gaziantep işi kuşak “Namuscular” adlı eserde Kürt Hamo'nun giyim kuşamıyla beraber şöyle anlatılır:

“Kat katıyla alır derken” Hamo üç parmağıyla doksan dokuzluk tesbih tutan elini boşluğa bıçak atar gibi vuruyordu. Başında yün örme külah, sırtında ham ipekten bir uzun entari, belinde ayıntap işi bir kuşak, bacaklarında uzun paçalı beyaz don, çıplak ayaklarında ince yemeniler vardı. Bu sebeple voltada ayak sesi yerine

kuru otlar arasında tembel tembel sürünen kalınca bir yılan hışırtısı çıkarıyordu.”
(N. s. 50).

Parayı bulan Pırağanın Mıstık da tıpkı adaşı taş ustası Mustafa gibi ilk iş olarak kıyafetlerini yenilemiştir.

“Pırağanın Mıstık sarhoşluyordu. Parmağıyla Günah Bibi’ yi gösterince bir şey parladı. Yanık’ın Cennet, oğlanın takındığı kırmızı taşlı yüzüğü ilk kez fark etti.N’olmuştu bu zibidiye birden...Giyimi dipten doruğa yeni...Körüklü çizmeler...İngiliz fitilisinden boz kilot, beli kemerli avcı kesimi ceket...lacivert lenger şapka...”Dur aman!Gömlek sakın ipekten mi? İpek olmayınca , ayna gibi şavklanır mı debelendikçe..” (BM. s. 265).

13.1.6. Türkmen Erkek Giysileri

“Üç etek beyaz zıbın ile üzerine sırmalı siyah kordonlu mavi ya da mor cepken yaygındır. Bunun altına uzun gömlek giyilirdi.Uzun ağzı kırmalı, sarı ibrişimle işlemeli olarak kullanılırdı.” (1981 C.I.: 152)“Yorgun Savaşçı” adlı eserde Cemil’in müzeyi dolaşırken düşündükleri hayli enteresandır. Geçmiş günümüzle yargılamak ne kadar doğrudur acaba? Karı giyimleri! Giyen Osmanlının yadırgaması sonra bu kıyafetlerin rahatlığından dolayı onlara hak vermesi görülmektedir. Metinde geçen “karı giyimi” diye nitelenen kıyafetlerin ne olduğunu yukarda ifade ettik. Şimdi bu metni aktaralım:

“Askeri rüştiyeden beri Osmanlıların kılıklarını yadırgamış, yüzyıllarca dünyayı titreten savaşçılara karı giyimlerini yaraştırmamıştı. Bunun da biraz lapacılıktan, biraz da, giyimli yatmak zorunluluğundan ileri geldiğini şimdi anlıyordu. Gâvur giyimi pantolon karşısında yeniçerinin irkilmesi, içinde rahat edemeyeceğine inandığından olmalıydı.Ağaları yerlere sürünür şalvarlar giyen Malatya, Urfa, Mardin, Maraş erkeklerinin askerde pantolona ne kadar zor alıştıklarını, nasıl acemilik çektiklerini biliyordu.”(YS. s. 209).

13.2. Kadın Giyimi

13.2.1. Üçetek Entari ve Fes

Neriman Görgünay üçetek entari için *“Üçetek entarilerin önleri boydan boya açık belden bir veya birkaç düğmeli etekleri yanlardan yırtmaçlı ve etek uçları yere*

değecek kadar uzun entarilerdir. Yırtmaçlar bele kadar olduğundan etek iki ön bir arka olmak üzere üç parçadır.” (Görgünay 1989: 126). açıklamasını yapar. Fes’i şöyle tanıtır. “Anadolu’nun çeşitleri bölgelerinde başa önce fes giyilir.(...) Bölgelere ve ekonomik duruma göre fesin ön kısmına sıra sıra altın ya da gümüş ve boncuklar dikilmiştir. Başlıklar, çeşitli renklerde örtüler fes üzerine özel şekillerde sarılıp bağlanarak ya da örtülerek düzenlenir. Bölgelere göre başlıkların üzeri çeşitli takılarla süslenir. Fes başlığın taşıyıcısıdır.” (Görgünay 1989: 127).

Kemal Tahir eserlerinde kadınların başlarına fes üzerlerine üç etek entari şalvar, sıkma giydikleri şu sözlerle ifade eder:

“Kadınlar sapları sol elleriyle tutup sağ ellerindeki orağı uzaktan aynı zamanda keyifli ve öfkeli mert ve geniş bir cehtle sallıyorlardı. Tarla dikenli olduğundan ayaklarında kunduraları vardı. Feslerinin önüne, kasket siperliği gibi gözlerini güneşten muhafaza eden bir çıkıntı yaparak bağladıkları beyaz örtüler, yüzlerinin yarısını kapattıktan sonra sarık gibi başlarına sarılmıştı. Sıcaktan fazla rahatsız olmamak için adamakıllı giyinmişlerdi. Önlerine, arkalarına renkli peştamallar kuşanmışlar, üç etek entarilerin uçlarını kuşağa sokmuşlardı. Geniş şalvarlarının aksine entarinin üstüne geçirdikleri uzun kollu sıkmalar daracıktı.(Gİ. s. 127).

Reçina’nın Murat’ı kendisine hayran bırakan seksapelitesi yüksek kıyafeti şöyle tasvir edilmiştir.

“Murat barın antresindeki aynada Reçina’ya hayatında ilk defa görüyormuş gibi hayretle baktı. Kurşuni bir eteklik üzerine ince yünden alev renginde bir kazak giymişti. Bu kırmızı kazak dolgun memelerini şiddetle germiştir. Sarı saçları rüzgarın dağıttığı haldeydi. Çorapsız baldırların biraz kalınca pembe güzelliği ise fevkaladeydi.” (HŞİ. II s. 571).

13.2.2. Tayyör ve Tuvalet

Türkçe sözlükte *tayyör*, *ceket* ve *eteklikten* oluşan kadın giysisi. *tuvalet* ise kadınların gece toplantılarında giydikleri gösterişli giysi. (1998: 2159-2260). şeklinde tanımlanır. Kemal Tahir’in şehir romanlarında daha modern kıyafetler göze çarpmaktadır.Safo’nun zarafeti ise sevgilisi Murat’ın gözüyle şöyle dile getirilmiştir.

“Safo belli belirsiz tuvaletiyle bu akşam bir başka türlü güzeldi. Çalışırken giydiği mektep önlüğüne benzeyen koyu renk entarileri ve boyasız yüzüyle pek ufak gösterdiği halde şimdi hafif pudra, hafif ruj, bir de omuzlarını olduğundan daha geniş göğsünü daha kabarık gösteren toy yönü bilhassa geniş kenarlı hasır şapkası ve eldivenleri onu yeni evlenmiş bir genç kadın haline getirmişti.” (HŞİ. II s. 371).

13.2.3. Çarşaf

Kadınların kullandığı ve baştan örtülen pelerinli etekli sokak giysisidir. İslam inancının bir gereği olarak kadınların el, ayak ve yüz hariç vücudunu tamamen örtmesi, namahreme göstermemesi icap eder. Örtünme konusunda bazı kadınların yukarda tarif edilen çarşafı tercih ettikleri görülür“Kurt Kanunu” adlı eserde de kadınların çarşaf giyip peçe takarak bedenlerini ve yüzlerini kapatmak suretiyle sokağa çıktıklarını şu ifadelerden anlıyoruz.

“...Meraklı bir polis soruşturmaya kalkarsa, Gurbet Hala'yı kargada yalnız bırakmayayım –Kurnaz bir gülümsemeyle gözlerini süzdü- Yaşasın peçeler... Halkçıların kadınları niçin çarşaftan çıkarmaya çalıştıkları anlaşıyor.(...)Karar verilince Semra Hanım eline yazılı kağıt verip arabacısını Tophanedeki bitpazarına yolladı. Çiftlikteki yanaşmalar için az kullanılmış çeşitli boyda dört tane kilot pantolon, dört tane köylü ceket, bunlara uygun gömlekler, iç çamaşırları, çoraplar, kunduralar, yazma mendiller, kasketler ısmarladı. Bunların dört kat olması iki katın belki de dikkati çekeceğinden ayrıca kırk ikişer numara, mümkün olduğunca yüksek topuklu iki kadın pabucu mutlaka bulunup getirilecekti.” (KUKA. s. 109).

Yapımı tamamlanan barajın açılış töreninde baraj inşa eden teknik ekibin tören organizasyonu, özellikle törende giyilecek kıyafetler hakkındaki düşünceleri ; bu işin ne kadar abartıldığını menfaat sağlamak için aşağıının bayağısı bir şekle büründüklerini gözler önüne sermektedir.

“Nihayet günlerden bir gün “Baraj tamam!” müjdesi Anakara'ya telefonlarla, telgraflarla ulaştı. Ankara'dan, bütün yurt yüzüne ajansın gayretiyle yayıldı.Açılma töreni, mayıs ortalarında bir Pazar günü yapılacak, vanalardan geçen su, kanala alınarak türbinleri döndürecek, ampulleri yakıp filtrelerin temizlediği içme sularını, yakın köy çeşmelerinden akıtacaktı.Elçiliklere, gazetelere, bazı kurumlara davetiyeler yazıldı.Konukları, stepin ortasında yaratılmış kocaman

gölde gezdirecek sandallar, kamyonların sırtında dağdan aşılarak baraja getirildi. Büfede kuşsütünden başka her şey hazırdu. Müteahhittin, başmühendisin, genç mühendislerin içleri içlerine sığmıyor; ‘Aman bir aksilik olmasın’ diye çavuşlar, şirketin demirbaş işçileri, sağa sola seğırtiyordu. Müteahhit Amerikan Koleji’ni bitirmiş, Amerika’da mühendis olmuştu. Taahhüt işlerine girişi, devletin dış dostluklarına denk düşmüş, az zamanda, rakiplerine yetişip hepsini geride bırakmıştı. Kendisiyle yakın iş arkadaşlarının, açılma gün, smokinler, hanımların uzun etekli tuvaletler giymelerini kararlaştırdığı halde, üç gün önce bundan caymış, törene katılacağını umduğu, Amerikan Elçisi’ne onur vermek için, mühendis takımının kovboy kılığına girmesini, kadınların da sırtlarına birer alacalı gömlek, bacaklarına birer soluk blucin geçirmelerini istemişti. Ayaklarda, Teksas çobanlarının yüksek ölçekli bıçkın çizmeleri olacak, boyunlarda çiğ renkte mendiller dolanacaktı. Kenarları birer karış genişlikte, sivri tepeli, rengarenk, şapkalar iyi bir rastlantıyla bir Amerikan pazarında ele geçmişti, bu kılığa, kalçaları döven topuğu nagant tabancaları da isterdi ama, hem bulunması zordu, hem de çoğu mühendislerin taşıma izni yoktu. Müteahhit Şaban Bey ayanda, sarılı kırmızılı koca mendili boynuna bağlarken, tıpatıp kendisi gibi giyinmiş yedi yaşındaki oğlu Türker Yurdakuler’e sevgiyle baktı. Oğlanın belinde bir kalın kemer, kemerde iki oyuncak tabanca asılıydı. Bileklerine meşin bileklikler geçirmiş, ayağına mahmuzlu çizmeler giymişti. Bunların hepsinde kabartma öküz kafaları vardı.” (Gİ. s. 191-192).

14. HALK SANATLARI VE ZANAATLERİ

Türkçe Sözlükte “Sanat, bir duygunun, tasarının veya güzelliğin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bir anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık.” Diye tanımlanırken “Zanaat, insanların maddeye dayanan, ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan, öğrenimle birlikte tecrübe ve ustalık gerektiren iş, sınaat. Demircilik, marangozluk birer zanaattir.” (1998: 1901-2497).

Türkçe sözlükte geçen “sanat” ve “zanaat” maddelerinin anlamlarını verdikten sonra Kemal Tahir’in eserlerinde zikredilen “meslekler” şunlardır:

14.1. Meslekler

14.1.1. Marangozluk

Kemal Tahir eserlerinde işinde oldukça mahir marangozlardan bahsetmektedir. Damağası adlı eserde geçen şu ifadeler oldukça ilgi çekicidir.

“Yüzbaşı Bey’de ufak tefek insanların yüzde doksan beşi gibi üşenmek, yılmak, yorulmak nedir bilmezdi. Kocaman yamru yumru elleri son derece hamarat, işe yatkın, hazarifen şeylerdi. Saat, gramofon, kilit tamir eder; elektrik tesisatı yapar, her çeşit yün örgüleri becerir, çamaşır yıkamayı değme kadından iyi hak eder, yamar ütülerdi. Bilhassa marangozluğu dillere destandı. Köylümüz sanki: “Tahtadan şeytan arabası yapar da susa yoluna doğru koşturur gezer.” sözünü Yüzbaşı Bey için söylemişti. Çorum Cezaevi’nin atölyesi Yüzbaşı gelmeden evvel rüyasında bile görmediği şeyleri onun marifetli ellerinde gördü. Çeşitli kutular, insanın bir bakışta muhabbetini kazanan komodinler, konsollar, orta masaları, açılır kapanır iskemleler yaptı. Hele kilitli bir çekmece meydana getirdi ki günahı o çırakların boynuna yedi yüz parçadan ibaretti. Dünyanın en akıllı adamları yüz yıl düşünseler nerden açılacağını bilmezlerdi. Yüzbaşı Bey işte bu akıl durduran çekmecenin içine bir af istidası koyarak vekaletle yollamıştı da af verilmese bile hiç değilse beş yüz lira beklerken Adliye Vekili Hasan Epçioğlu’ndan bir kuru teşekkür ve tebrik telgrafıyla on lira –evet yalnız on liracık- alabilmişti. Mahpushane bir hafta vekilin hasisliğine sövdü, nihayet ikinci hafta çekmeceyi orada bir türlü açamadıklarına karar verdi.” (D. s. 51-52).

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde Sultan II. Abdülhamit’in de marangozluk yaptığı, kendisine ait hususi bir marangozhanesi olduğu orda usta marangozlarla birlikte çalıştığı rivayet edilir.

“Hasan Kahraman Abdülhamit’i çok seviyordu. Bir gün marangoz-hanede beraber çalışırlarken, bir yere bir çivi çakmak icabetmiş, Hasan Usta çekice uzanmaya lüzum görmeden çiviye tahtaya yumruğuyla mıhlamış. Bunu seyreden padişah, kendisine o günden sonra “Kahraman” lakabını takmıştı.” (BMK. s. 12).

14.1.2. Arabacılık

At arabasıyla yük taşıyarak geçimini sağlayan kişilere arabacı bunların yaptığı işe arabacılık denirmiş.

“...Ağam da benim gibi arabacıdır. Lakin benden ziyade malı var. Dört çift beygir, iki yaylı... Treni o da sevmez: ‘Ekmeğimizi bir gün elimizden alacak’ der.

—Allah göstermesin, arabacı kısmının ekmeğini kimse alamaz.

—Ben de öyle diyorum. İki senedir hat boyunda kiracılık ederim. Geçiniyoruz. Tren işlerse arabaya iş kalmaz mı? Kamyonlar için de böyle denildi.” (Gİ. s. 168).

14.1.3. Askerlik

Askerlik mesleğinin zorluklarını “Yorgun savaşçı” adlı eserde şöyle açıklanır.

“—Bahriyeliyim ben... Güverte yüzbaşısı... İstibdat yıllarında deniz askerliği tulumbacılıktan farksız olduğu için bilirim. Bunlar bilek gücünden, usta nişancılıktan, gözü karalıktan anlar.” (YS. s. 263)

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde askerliğin ne kadar zor fakat bir o kadar da kutsal ve şerefli bir meslek olduğu şu sözlerle ifade edilir:

“Asker! Askerlik çok şerefli fakat çok zor bir meslektir. Çünkü vatani, milleti, milletin ırzını, namusunu, hayatını, malını sen koruyacaksın... Bu korumayı, sırasında açlığa, susuzluğa, uykusuzluğa, yorgunluğa katlanarak yapacaksın. Burada, sana öğretilcek, gösterilecek vazifeler senin iyi bir asker olmana yarayacaktır. Askerlik mesleğinin zahmet ve meşakkatinden yılgınlık gösterenler, askerlik hizmet ve vazifelerinden yan çizip üstelik fena fikirler saçanlar, yurdunu, milletini sevmeyen alçak kimselerdir.” (BMK. s. 462).

14.1.4. Demircilik

Delikli demiri (tüfeği) icat etmek için uğraşan bu uğurda türlü belalar atlatan silah ustası Kaplan Çavuşun çalışma alanı malzemeleri şöyle aktarılmıştır.

“Silah ustası Kaplan Çavuş’un arka avlusu çok geniştir. Bir büyük sundurmanın altında, kocaman bir demirci ocağı, tavana asılı bir iple işletilir kocaman bir körük, irili ufaklı örsler, balyozlar, çekiçler, döküm kalıpları,

yuvalarında boy sırası dizilmiş daha ince, demirci, tesviyeci avadanlıkları vardı.” (DA. s. 206).

14.1.5. Vatmanlık (Makinistlik) ve Biletçilik

Cumhuriyet’in ilk yıllarından bahseden “Yol Ayrımı” adlı eserde tramvay şoförü ve yardımcısının görevi şöyle aktarılmıştır.

“Vatmanın yanı, tramvay zagonunca, sivil-resmi polis takımına, belki ümeradan emekli takımına bir de pasolulara mahsus olmakla, akılsız vatman merhabayı almamakla kalmayıp, Dadal Efendi’yi katı hasır şapkalı başıbozuk sanıp başkaca tramvay zagonunu da yürütürüm umup birkaç kez, “İçeri girelim” dediyse de, Dadal Efendi “Selbes rezilliğidir bu, böyle olur” diyerek umursamadı. Derbeder vatman bu kez, iyice kızıp, katı hasır şapkalıya haddini belletmek gayretiyle zil ipini çekti, biletçiye yanına istedi. Biletçi, yakında bulunmakla hemen gelmeli olup, “Buyur” diyerekten dikildi. Vatmandır, daha, belanın irisine kaşık tuttuğunu ve kırılasi parmağını eşekarısı deliğine soktuğunu kestiremeyip, göz ışımarıyla Dadal Efendi’yi göstermekle, biletçi işi kavrayıp, “Bilet” dedi. Buna karşı, Dadal Efendi, “Eh, Selbest dönemidir, böyle olur” diyerekten, sesini gayetle yumuşatıp, “Paso” karşılığını verdi. Bu kez biletçi, “Napalım?” anlamına vatmana bakıp, vatman tramvaycı ışımarıyla, “Görülsün” buyurdu. Biletçi ki, tramvay arabasında vatmanın astıdır ve de askeriye töresince emir kuludur, “Görelim” dedi. Dadal Efendi, “Ah Selbes ah... Aslanı tilkiye boğduran Selbes! Yürü!” diye sırtarıktan pasoyu kulağından tutup çekti, “Buyur yavrum” diye gösterdi. Biletçi pasoya bakıp üstündeki resmin aynen Dadal Efendi’nin resmi olduğunu görüp, ürküntüyle patayı çaktı, fırt diye dönüp içeri girdi, gözden kayboldu.” (YA. s. 68-69).

14.1.6 Antikacılık

Halim efendi’nin antikalari meraklılarına nasıl pazarladığı geçimini nasıl sağladığı şu ifadelerden anlaşılmaktadır.

“—Bir şey mi getirdin doktor beye, yoksa kendine baktırmak için mi geldin?

—Allah şükür, benim bakılacak derdim yok... Turp gibiyimdir, şeytan kulağına kurşun... Şehname getirdim. Doktor Lütfü Bey’inki merak değil, ciltten de anlar, tezhipten de... Sahtecilik buna hiç sökmez. Bazı bazı biz şaşırırız da, doktor

bey şaşırmaz. Geçenlerde Amerika'dan bir antikacı geldi. Görüştürdüm. Lütfü Bey'in topladıklarını gördü. "Bizim devlet müze hanemizden daha zengin" dedi. Dünyada eşi bulunmaz parçalar vardır doktor beyde... Cilt deyip de geçmeyeceksin. Bakarsan, aslı hayvan derisi ama insanoğlu deriyi cevahir taşı gibi işleyince, iş değişiyor. Cilt demek, Arapçada bildiğimiz "deri" demek... Cilt sanatını, biz Acem'den almışız ama Acem'i çoktan geçmiştiz. Kur'an'a geldi mi, en makbulü, en makbulü, altın çizgili, içi hurda süslü Yakutumüstesami Kur'an'lardır. Yeri cennet olsun Abdülhamit Efendi'mize böyle bir Yakutumüstesami Kur'an vermiştim, hediyesi, o zamanın parasıyla on beş bin altındı.

—Aman Halim Efendi!.. Bin beş yüz olmasın?

—On beş bin altın... O Da padişahlığı hatırına... Boru değil, Alman İmparator'una armağan ediyor! İmparator görmesiyle neye uğradığını şaşırmış, az kalsın ki, imana gelip Müslüman ola... Abdülhamit Efendi'miz çok sevindilerdi de: "İmparatorun karşısında bizi yere baktırmadınız" diyerek gayret madalyası, liyakat madalyası taktılardı. Evde durur! Şehnameler, ejderha, yılan, kuş, aslan, geyik resimleriyle süslü olur. Ciltleri ufak ufak yakutlar, elmaslar, zümrütler, renk renk başka taşlar, firuzelerle donatılmıştır. Böyle şehnamelere paha yetişmez. Tutturabildiği nedir. Çünkü dünyada bir benzeri daha yok...

—Ne getirdin doktor beye bugün?

—Şehname getirdim. Yüksek şemseli... Türk hattıyla yazılmış, Herat işi. Kaç zamandır, "Bir tane uydursak" diyordu. Ele geçirdik.

—Kaçadır?

—Başkasına bin liradan aşağı vermem ama doktor bey yabancımız olmadığından, neyi uygun görürse, "Eyvallah... Hak, bereket..." deyip alırım. Bir insan, gerçekten kazıklanmak istemezse, başkasını da kazıklamaya yanaşmaz." (YA. s. 229-230).

14.1.7. Berberlik ve Halk Hekimliği

Sör doktor Cankatar'ın usta bir berber olduğu aynı zamanda her derde derman bulan bir doktor olduğu ardından da anlaşılmaktadır.

"Bizim SÖR DOKTOR CANKATAR'ın babası berberdi. Anadan yana Arnavut, babadan yana Boşnak olduğu için, çarşılı, çıraklığından beri, (şu ünlü

Arnavut çocuğu fikrasından dolayı) Arnavut oğlu diye çağırıyordu. Usta berberdi Arnavut oğlu... Her sakala göre tarağı, her başa göre traşı vardı. Ustura yaralarına uyuza, her çeşit çibana merhem karar, frengi bile bu kardığı merhemlerlerle üç aya bırakmadan sağaltırdı. Ayrıca zorda kalanlara bel gücü macunu ezer, diş eker, çıkık yerleştirir, kırık sarardı. Basur memelerini döken, kelliğin döktüğu saçları yeniden bitiren, karın ağrılarına, kulunçlara, kısırlıklara, soluk tıkanmasına, hafakana, iç sıkıntılarına bire bir gelen ilaçların sırrı da bu Arnavut oğlu 'n daydı. Dükkânı arı gibi işler, Arnavut oğlu elindeki derman çantasıyla koca İstanbul şehrine fırtına gibi dönerdi.” (ZD. s. 147).

14.1.8 Rençberlik

Tarlayı ekip biçme işi çiftçilik... Onun zorlukları “Göl İnsanları” adlı eserde şöyle anlatılmaktadır.

“Rençperliği hiç sevmiyordu. Tarla kısmı, adamı kıymık kıymık doğruyor, kırk yaşına varmadan çökertiyordu. Hele buralarda arazi inadına aç gözlü, inadına kısırdı. “Bir evleğe beş el tohum saçmalı... Ah! Canına yandığım Çubuk Ovası toprağı! Üç el saçıldı mı, ekini atlı sökemez.Üzümlle beraber ağzına giren çöpü tükürdü.Yarın öbür gün, tohum, tarla, emek kendisinin olduğu halde, öküzlere karşılık Muhtar Reşit Ağa'nın tarlalarında çalışacağı aklına geldi. “Öküzü yoksa, çiftçi ölmeli!” diye düşündü. Fazla değil, şunlar gibi iki çift hayvanı, Çubuk Ovası'nda beş yüz haklık arazisi olsaydı, ölünceye kadar ayaklarını uzatıp oturacak, sabahının da, harmanının yanına uğramayacaktı.Avucundaki üzümler, hiç beklenmediği bir sırada, çabucak bitti. Parmaklarının yapışkanlığını, yeşil bezden eski zıpkasına sildi. Tohum önlüğünü beline ağır ağır kuşanıp içini doldurduktan sonra, ikinci evleğin başına geldi. Taneyi, toprağın yüzüne öfkeyle saçarak yürümeye başladı. Tohumu her savuruşunda, uçları yukarı kalkık siyah kaşları çatılıyor, kalın ve kırmızı dudakları kısılıyordu. On beş yaşından beri, yani sabana gücü yetti yeteli, kasımdan zemheriye kadar güz çifti, marttan nisan sonuna kadar yaz çifti sırasında arpa, buğday, fiğ, mercimek, nohut etliği için bu işe artık elleri de, ayakları da alışmıştı. Adımlarını hep aynı genişlikte atıyor, sağ eliyle avuçladığı tohumu, şahadet parmağının yardımıyla savuruyordu.” (Gİ. s. 109-110).

14.1.9 Bekçilik

Asıl mesleği duvarcılık olan Musa Çavuş'un ayağına taş düşürünce “ambar bekçiliğine” terfisi şöyle anlatılır.

—*Tanır mıydın Müteahhit Şaban Bey'i, eskiden? Yanında çalıştın mıydı, bundan önceleri?*

—*Yok!..*

—*Doğruca ambar bekçiliğine mi aldı seni?*

—*Yok!*

—*İşçi girdim, sonra güvenini sağladın üstlerinin... Ambarda bekçi oldun?*

—*Olduk sayende... Aslına bakarsan, duvarcı yanındaydı bizim işimiz... Söktüktü epey zanaatı... Çabaladık, gönyeye, şavula akıl erdirdik az biraz, malaya güç yetireceğimiz sıra, taş düştü ayağımıza... Hastaneden çıkınca, Allah razı olsun, Şaban Bey ambara alıverdi bizi...*” (Gİ. s. 219-220).

14.1.10. Cellatlık

Herkesin yapamadığı veya cesaret edemediği bir meslek. “Yorgun savaşçı” adlı eserde cellatlık şu şekilde anlatılmıştır.

—*Bize zanaatının ustası bir cellât ister” deyip durmuştu. Deneye deneye, İbrahim Çavuş'u buldu.*

—*Usta mı gerçekten*

—*Değme Çingene, namussuz herifin eline su dökemez. Anadan doğma cellât... “Adam asacaksın!” demiyorlar mı, iki eli kanda olsa, yalanarak seğirtiyor.”* (YS. s. 447).

14.1.11. Kahvecilik

Çay, kahve, nargile içilen sohbet edilen yer kahvehane. Asıl adı “kıraathane” yani “okuma evi” olan kahvehaneler günümüzde kulüplerden farksız bir hal almış boş gezenlerin, kumarbazların meskeni olmuş durumdadır. “Üstadın Ölümü” adlı eserde kahvecilik şöyle rivayet edilir.

—*Ahmet bir müddete Eyüp sultan'daki dükkanda kahvecilik etti. İşe başlangıçta heyecanla girmişti. Ahmet'in kahve ocağı başlangıçta dillere destan oldu Nargileler parıl parıl, fincanlar dizi dizi, semaver tertemizdi. Tavana yenidünyalar,*

duvarlara Fenerbahçe'nin, Kağıthane'nin kahramanı palabıyıklı Niyazi Bayi'in çerçevesi resimleri asılmıştı. Oğlu Eyüp sultanın en meşhur kahvecisi oldu ama, Hanife Hanım için adam olmadı. Ona bazıları Dülger Selim derlerdi, bazıları Selim Usta. Hiç işsiz kalmadığına, yapı kalfalarını sık sık arayıp sorduğuna ve kimseye muhtaç olmadan ferah ferah geçindiğine bakılırsa, zanaatının erbabıydı." (ÜÖ. s. 61).

14.1.12. Dülgerlik

Kaba ağaç işleri yapan kimseye dülger denilmektedir. "Üstadın Ölümü" adlı eserde şöyle anlatılır.

"Ona bazıları Dülger Selim derlerdi, bazıları Selim Usta. Hiç işsiz kalmadığına, yapı kalfalarını sık sık arayıp sorduğuna ve kimseye muhtaç olmadan ferah ferah geçindiğine bakılırsa, zanaatının erbabıydı." (ÜÖ. s. 83).

14.1.13. Taşçılık

Yamörenli Mustafa'nın taşçılığı nasıl öğrendiği, malzemelerinin neler olduğu "Sağırdere" adlı eserde şöyle ifade edilmektedir.

"Bana bak Yamörenli! Zanaata hevesin varsa gözünü açacaksın. Avuçlarına çekiç nasırı yerleşmeden öğrendim bitti, dersin. Taşçılığa çıkarsın. Ustan kim, diye sorarlar. Cemal usta benim ustam dersin. Cemal usta gibi ustanın anasını avradını... derler. Anama avradıma sövdürürsün. Mustafa tövbe, diye bir şeyler söylerken Cemal usta elini kaldırıp susturdu.

—Lafı uzattın Yamörenli!... Zanaatta aptal kurnazlık istemem. Mustafa öğlene kadar taşçı avadanlıklarının adlarını öğrenmişti. Ağırlıkları bir okkadan üç okkaya kadar değişen bir çekiç adı "Madırğa" temel çivisi gibi iki demir parçası: ucu yassı olan "kalem" ucu sivri olanı "murç"... Bir çekiç daha var: Dört köşe... bu da demirden... iki yanı dişli dişli: "Mucarta"... Bir de gönye... Üç parmak genişliğinde iki tahtayı birbirine uçlarından eklemişler, olmuş sana gönye... Gönye kullanmayı iyi belleyeceksin. Taşların köşeleri eğri mi doğru mu gönye bilir. Gönyesiz taşlar on para etmez, çünkü duvar tutmaz.(...)Mustafa önce Cemal ustanın köşelerini kalemle çizdiği taşların "kabasını dökmeğe" alışmış daha sonra düzlemeye de girişmişti. Taşın kabası murçla dökülüyor, murcun üzerine madırğa ile

vuracaksın; Ama elini terazileyerek vuracaksın!...)Cemal usta okuma yazma bilmeyen çıraklara rakam öğretmek için bozuk paralarla açılır kapanır metre kullanıyordu. Bu sebeple Mustafa rakamları iyice tanıdığı zaman, metre hesabına da aşağı yukarı akıl erdirmiş oldu. Yapılmış taşları hiç üşenmeden nasıl gönyeliyorsa fırsat buldukça da metre ile ölçüp biçiyor, boş zamanlarında tıpkı Cemal usta gibi işçilere: *şu taşı kaldıralım arkadaş, hele döndürelim şu taşı, diye emirler veriyordu.*” (S. s. 236).

14.1.14. Rençperlik ve Odunculuk

Parpar Ahmet’in baba yurduna döndükten sonra ekinini nasıl hasat ettiği mahsulü nasıl değerlendirdiği boş zamanlarında -kışın-ikinci bir iş olarak odunculuk yaptığı “Köyün Kamburu” adlı eserde şöyle anlatılır.

“O yıl Allahtan ekim yılı oldu Ahmet’in dinlenmiş tarlaları bire on verdi. Herif, tohumluğu yeterince ayırdı. Bulgurlukla, yarmalığı komşu karılarına el sürdürmeden kendisi yıkayıp kaydattı. Unu vaktinde öğüttü. Kışlık yengisini havalarda bozmadan evine biriktirdi. Bir de icat çıkarıp fazla ekinini Aşar mültezimi Çakır Kâhyaların Ömer Efendiye satmamış “Biz bunu kışın pazarda değeri pahasına veririz” demişti. Köylüler kış aylarını ocak başında aylak geçirirken, kasabaya kağı yükleriyle odun çekiyor, sözün kısası dev gibi çalışıyordu.” (KÖKA. s. 10-11)

14.1.15. Kalaycılık

Çalık Kerim’in köye getirdiği kalaycılar, işlerini insanı imrendirecek kadar güzel yapmaları “Köyün Kamburu” adlı eserde şöyle anlatılır.

“Köyümüze kalaycı geldi! Ekini olmayanlar da kaplarını getirsin. Çalık Hafız’ın bulduğu kalaycılar öyle Çingene takımından bir kalaycılar değildi. Çifte atlı arabayla gezen Laz kalaycılar. Bir körükleri var. Harman zamanı çalıştırsan, ekini samandan güzelce ayırırsın da şuraya biriktirirsin!Lazlar cevizin gövdesi dibine kap temizlemek için bir çukur kazıp sıkıca bastırmışlar dereden sekin on bakraç kum taşımışlardı. Öğle namazında sonra besmeleyle sonra besmeleyle işe giriştiler. Koca körük hırıl hırıl hırlamaya başladı. Uzun boylu laz belinden aşağısını ırgalayarak kap temizlerken kap temizlerken daha kısası daha koca burunlusu birisine fena öfkelenmiş gibi suratını asıp kapları önüne aldı. Herif bu seferlik kıtlığında kalaya

hiç acımıyor kıpkızıl bakırları nişadıyla tüttürerek ayın on dördü gibi parlıyordu. Seyredenler parmak ısırıldılar. Hüner olur da bu kadar mı olur. Bunlar anadan doğma kalaycı. Anadan doğma evet...

—Benim bildiğim Laz kısmı biraz arsızdır. Bunlar bu saray terbiyesini nereden almışlar. Bunca karı kız gelmekteyken başlarını bile kaldırmayışları şaşılacak iş!

—Herifler hemi terbiyeli, hemi de işe yatkın. Böyle giderse köyün kabını on günde bitirip şuraya atıverecekler...” (KÖKA. s. 289).

14.1.16. Çerçilik

Çalık Hafız ile Petek’in ortaklaşa yapmaya kara verdikleri işin günümüzdeki karşılığı markettir. Türkçe sözlükte her ne kadar tuhafiye malzemesi satan kişi diye ifade edilse de bunun böyle olmadığı aktaracağımız metinden de anlaşılmaktadır.

“Dünyanın işleri öyle karışmış öyle akıl almaz şeyler duyulup görülmüştü ki Narlıca’da köyün en güzel en zengin karısıyla en çirkin en fakir herifinin ortak olup çerçiliğe başlamaları kimseyi şaşırtmadı. Abuzer Ağa’nın eşkiyası rahmetli Musa Çavuş’u vaktiyle it hesabına almayan gönderdiği beşibirlikleri suratına çarpan Petek karı, şu Çalık’ı nasıl adamdan saydı da ortaklığa razı geldi?

—Gölgede karnı doysun köpeğin... Demiştir. Eşkiya Musa Çavuş meselesinden köye iyiliği dokunmadı mı?

—Öyle de ki aklım yatsın. Aç ite biraz kemik atmak hesabı...

—Çalık Hafız köy yerinde tarla işlerini hak edemez. Allah’ın bir saf adamıdır. Çerçiliği çevirebilirse varsın bir ekmek de bu yesin, dedi besbelli.

Aslında bu lafları arkadan arkaya Çalık Hafız’ın kendisi çıkarmıştı. Önceleri Narlıcalılar Hafız’ı uyarmaya çalıştılar:

—Bre Hafız, darılma ama senin işlerin de büsbütün ters kardaş. Dünyanın bakır olduğu zaman çerçiliğe sıvandın. Dünyada malın namı çekildi. Sen bu düzeni neyle çevireceksin hani ya mal?

—Çorum’un koca tüccar dükkanlarında “yok” satılmakta hey Hafız senin eline gaz yağı, tuz, sabun nereden geçecek diyenlere Hafız Ağa gülümseyerek:

—Çerçiliği şimdi yapmak hünerdir ağa, diyordu. Malın çokluğunda herkes becerir. Sen Çalık aklını maskaralık mı sandın? Çalık’ın başka akılda olduğu şurdan

belli ki dükkanı götürdü köyün sonuna, yokuşun başına kurdu. Oysa köy yerinin çerçi dükkanı ortada gerek... Muhtar odasının tam karşısında... İşte sana Çalık herifin ilk tersliği. Sonra garip yolcu hanı gibi arkasına bir samanlık bir ambar, bir de hayvan bağlayacak bir dam yapması üzerine iki oda çıkması neyin nesi. Bu da ikinci tersliği. Rezil Çalık'ın. Hele dükkana bir avuç tuz getirmeden iki hizmetkar tutmasına, bunların altına birer Merzifon eşeği çekmesine ne demeli? İki hizmetkar ki Allah göstermesin bir oturuşta bir tabur askerin yiyeceğini silip süpüren dördüncü ordu açları. Eşekler de ev yıkan, ocak söndüren bir cins. Bunları besleyeceğine iki yarış atı besle daha iyi.(...)Çalık Hafız köye tellal çağırttı. Bundan böyle köylünün pazara götüreceği bütün malı pazardaki değeriyle olacağını pazardan satın alınan öteberiyi de gene pazar fiyatına satacağını eğer o hafta fiyat değişikliği olmuşsa bunun farkını da hemen ödeyeceğini bildirdi. Böylece erkeksiz evlerin karısı kızı şuncacık şey için kasaba yerinde itin köpeğin ayağı altında kalmaktan kurtulacaktı. Ayrıca harman zamanı ekinle bağ bozumunda üzümle kırkım ayının keçi kılı yapağısı ile ödenmek üzere isteyen defterine yazıp dilediğini verecek. Paradan yana sıkışanlara borç defteri açıyor. Çalık Hafız bunları böylece komşu köylere de bildirmiş her zaman adam yollayacağını haber vermişti. Kürt hizmetkarlarından biri üç kötü diğeri dört köyü durmadan dolaşıyorlardı. Çalık Hafız böylece mal dağıtmaya başladı. Batmaktan, bataklıkdan hiç korkmuyor sen bu işin altından kalkamazsın Hafız diyenlere: Kalkarız sayende emmi n'olmuş, diye boynunu bükerek gülüveriyordu.” (KÖKA. s. 332-333).

14.1.17. Avukatlık

Hayret Bey'in baldızı onun avukatlığını şöyle değerlendirir.

“... Sahi ben enişte beyimin nasıl avukatlık ettiğine şaşardım. Şairdir, öyleyken parlak konuşmaz. Acaba bizim yanımızda mı böyledir diye çok merak ettim. Sonra başka avukatlara da baktım. Ekseri canından bezmiş gibi...

—Bunda mahkeme usullerinin olduğu kadar, memleketin içinde bulunduğu şartların da tesiri var.” (HŞİ. I s. 339).

14.1.18. Muskacılık

Muska yazarak geçimini sağlayan Nazmi Topçu'nun serencamı şöyle aktarılır.

“Büyücü Hoca'ya bu adı İstanbullu takmıştı. Asıl adı Nazmi Topçu Beydi...Muallimlik, Nahiye müdürlüğü ihtiyat zabıtlığı etmiştir. Muskacılıktan üfürükçülükten bir de (en fazla üfürükçülük macerası olan) hükümete sövmek suçlarından mahkum olur sabıkayı mükerrer hesabından sayılmaya başlayınca kadar da Halk Partisi'nin müntehibi sanilik vazifesini muntazaman ifa etmiştir.(...) Hoca aynı zamanda şairdir. Bir oturuşta dört beş gazel; beş on hicviye kaleme alır. Son defa uygunsuz kadınlardan birine muska yazarken cürm-ü meşrut halinde yakalanıp iki buçuk aya mahkum edilmiştir.” (KAKO. s. 16-17).

14.1.19. Recilik (Bakkallık)

Bakkalın veresiye vermemesi gerektiğini aksi halde köylüyle kötü olup iflas edeceğini babası Yakup Ağa Mustafa'ya şöyle nasihat ediyordu.

“—Gel arkamdan... hele rezil karı kısmına bir şey teslim edilmez. Birer avuç verirsin üst yanını bir güzel saklarsın. Kapıda durdu. Bak köy yerinde Recilik edeni veresiye batırır. Veresiye verdin mi giderek köy sana düşman olur. Köroğlu gazetesi yazdı, ben dinledim “Borç verdikten sonra kötü olacağına, verme de kötü ol daha iyi” demekte yiğit Köroğlu(...)Karılar çuvalları kucaklayamamışlardı. Mustafa sicimleri kesti. Analığıyla yengesine birer avuç şeker babasına da bir köylü sigarası verdi. Yakup Ağa yelek cebinden ufak paralar çıkardı.

—Al şunu siftah edesin,

—İstemez ilk sefer olduğundan bedava verdik

—Olmaz. Asıl ilk sefer bedava verilmeyecek. Al hadi. Siftah benden. Kulaksız Yakup'un eli uğurludur. Siftah parasını Çankırı dükkancısı gibi sakalına sürmeli. Kadınlara çıkıştı.

—Oldu mu şimdi? Şart olsun olmadı. Hele alçaklar. Verin bakalım şeker paralarını... Oğlan bunları satmaya getirdi. Bakkallıktan bedava verdin mi yandın...” (K. s. 179).

14.1.20. Mürekkepçilik

Çalık Kerim'in medresedeki oda arkadaşı Ali Şah civarda eşi menendi olmayan, çok kıymetli mürekkebi nasıl yaptığı, yaptığıının kalitesiyle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır.

"...Kerim'in hırsızlardan korkusu yoktu. Çünkü hücre arkadaşlarından Ali Şah odayı hiç boş bırakmıyordu. Hutbe ezberlemediği zamanlar, çorap, takke örmekte, karınca duası, Ya Hafız, Ya Sabır levhaları yazmaktaydı. Asıl korkusu bezir işi mürekkebin çaldırmaktı. Yaptığı bezir işi mürekkebin namı yedi vilayet toprağını tutmuştu. Keten tohumu yığını bir çanakta fitille yakıp üstüne tuttuğu kapta işini bırakıyordu, buna biraz zamklı su, biraz mazi katıp havanda aylarca dövüyordu. Dirhemi altınla tartılan bir mürekkep ki yüz yıl sonra rengi atmaz, silinse çıkmaz bir mürekkep..." (KÖKA. s. 162).

14.1.21. Dokumacılık (Örücülük)

Örücü Recep'in paçavralardan yatak örgüsü, yer yaygıları, çullar ördüğünü cezaevinde parasını bu yolla kazandığını "Esir Şehrin Mahpusu" adlı eserde Kemal Tahir şöyle hikaye eder.

"Zekeriya Hoca birine kızmış gibi söylendi:

—Namussuz örücü, bayramı bilmez, ramazanı bilmez.

—Kim?

—Nah örücü Recep dedikleri rezil.

—Ne örücüsü?

—Arkasına dağ gibi yığıldıklarını örer.

—Onlar ne?

—Bildiğin paçavra. Buranın paçavrasını toplar. Mehterhaneden getirir. Zaptiye'nin yetimhanenin paçavraları da yetmez de yollarda yangın yerlerinde paçavra toplayıcılar topladıklarını hep buna taşırlar. Kamil Bey bu kadar mahpusun kapatıldığı bir yere nereden toplandığı bilinmez paçavraların ütü mütü görmeden getirildiğini duyunca kafasını bunlara gömmüşler gibi tıkandı

—Ne yapar bu kadar paçavrayı?

—Önce çeşit çeşit ayırır. Yamalıklarını, patikliklerini şu yana minder, döşek yorgan içi olacakları bu yana geri kalanı ince şerit gibi keser, ucu ucuna düğümler,

yatak örgüsü yer yaygıları bildiğin kötü çulları örer. Örucü demeleri bundan.” (EŞM. s. 107).

14.2. Halk Resmi

Kamil Bey, eşi Nermin Hanım'ın resmini bir karakalem çalışması olarak yapar. Yaptığı resim çok beğenilir. Bu diyalog eserde şöyle nakledilmektedir.

—Doktor Lütfü Bey yaptığınız resmi çok beğendi.

Kamil Bey dalgın sordu:

—Hangi resmi?

—Nermin Hanım'ın resmini... Buraya gelmeden önce yapmıştınız ya... Doktor Lütfü Bey görmeden yaptığınıza inanamadı. Sabriye Hanım'a: “Benimle eğleniyorsunuz!” dedi.

—Nasıl yapmışım?

—Fotoğrafa bakarak yapmışsınız! Sabriye Hanım yemin etti. Büyük Hanım'da Nermin'in bu kadar kederli fotoğrafı neden olsun, dedi. Doktor Lütfü Bey:

—Kim bu Doktor Lütfü Bey?

—Büyük Hanım'ın doktoru... Boğaz ağrıdığı zaman Ayşe Hanım'a bakmıştı. Yaptığınız resmi başka hanımlar da çok beğendiler. Bizimkiler de yapsın dediler.” (EŞM. s. 148-149).

Yamörenli Mustafa ümmi olmasına rağmen öğrenmeye açık bir gençtir. Eli işe yatkındır. Kısa zamanda taş ustası olması, bunun kanıtıdır; Ayrıca gizli bir yeteneği olan ressamlık cezaevine düştükten sonra ortaya çıkmıştır. Yaptığı “Sırrı Ya Ali” levhaları çok beğenilmektedir:

“...Duvardaki “Sırrı ya Ali” levhasına daldı. Resmi cam üstüne yağlı boya ile yapılmıştı. Çerçevesi som cevizdi. Resim de hani resim. Gavurun kitabındakiler kaç para, resimdeki herifler neredeyse dükkanın ortasında hoplayacaklar. Ulan namussuz Yamörenli... Biraz zorlasan can vereceksin rezil! Kaç zamandır bu resimlerden bir tane uydurup da ne olacak, tenekeci dükkanında. Resmin tam ortasında sırtına yeşil bir tabut yükletilmiş kocaman bir deve gibi görünüyordu. Tabuta ucu çatal bir kılıç bağlanmıştı. Hz. Ali'nin kanlı kılıcı ki gavurların kıldığı Zülfikar kılıcı. Resimdeki gökyüzünde bir kara kartal uçuyordu. Kelleci Virankale'nin yatır bekçisi yalnız kuşu hatırladı. Yüreğine bir ürperme vurdu. Deveyi

yeden kara sakallı herifin Arap olduğu başındaki poşudan belliydi. Herif bir çalım, rahmetli Tuz Gazisi Osman Ağa'sına çok benziyordu. Yamörenden Taşçı Mustafa Devenin yuları altına bir geyik kondurmuşu nedense. Arkadan da yalınayak, başıkabak iki oğlan koşuyordu. Karşıda iki çadır. Çadırın tepesi esintiyle iyice açılmış iki Türk bayrağı... Yamörenli Mustafa devenin deve, kılıcın Zülfikar, geyiğin geyik, kuşun kartal olduğunu ayrıca üstlerine yaldızla yazmıştı. Yazdığı iyi. Bilen olur, bilmeyen olur. Kendisi de ilk günler bu resimden bir şey çıkaramadıydı ya... Meğerse tabutta yatan da Hz. Ali'ymiş deveyi yeden de... Ardı sıra koşan bebelerin adları da Hasan, Hüseyin... Peki, nereye çeker götürür kendi tabutunu bu Hz. Ali? Höst oğlum sonrasını Allah bilir.” (KM. s. 174-176).

İşlamiyet inancına göre resim hoş karşılanmamıştır. Gerekçesi ise İşlam öncesi inançlara (putperestliğe) insanların yeniden dönme endişesindendir. Bu yüzden resim ve heykeltıraşlık İşlam ülkelerinde fazla gelişmemiştir.

Kemal Tahir'in eserlerinde resme ressamlığa bu iki örnek dışında rastlamamaktayız. Bunun sebebini; halkın resme bakışını, bu konudaki inancını yine kendi eserlerinden birinde (Bir Mülkiyet Kalesi) görmekteyiz. Resmin günah olduğu şu şekilde açıklanmıştır.

“Hayır! Hakan-ı Mahlû bile olsa, resmini asmak icap etmiyordu. Melaikeyi kuram hazeratı her çeşit insan tasvirinden bilakaydışart müteneffir idiler. Nitekim bazı din kitaplarında, bilhassa Siyer-i Nebevi'de peygamber efendimizle sahabelerine ait resimler beyaz yuvarlak halinde, gayri müşahhas olarak tersim edilmemişler miydi? Peygamberimize bahşolunmayan müsaade, haşa sümme haşa, tahtından indirilmiş bir padişaha elbette verilemezdi.” (BMK. s. 111).

15. HALK MİMARİSİ

“Halk mimarlığı, “anonim mimarlık” olarak da bilimi gelişmiş toplumlarda egemen sanat anlayışının ürünü olarak seçkin için yapılanların dışında kalan mimarlık ürünlerinin tümü. Halk mimarlığının en önemli özelliklerinden biri, bu kapsama giren yapılarda üretim sürecini oluşturan karar verme, tasarlama ve uygulama aşamalarının birbirinden ayrışmamış olmasıdır. Bir halk mimarlığı ürünü ister kullanıcının kendisini ister, bir usta ya da ustalar gurubu tarafından yapılıyor olsun, birbirinden farklı emek türleri gerektirmez. Yapıyı gerçeğeştiren bir yandan

yapacaklarını aklında oluştururken bir yandan da yapımı yürütür. Bu nedenle “halk mimarlık” olarak da tanımlanır. Yapıyı yapan içinde bulunduğu kültür çevresinin gelenekselleşmiş şemalarından birini seçerek uygular. Kişisel katkısı daha çok ayrıntı düzeyindedir. Halk mimarlığının başlıca örnekleri konutlarla ortak kullanım için gerçekleştirilen basil, sivil ve dinsel yapılarıdır.” (1998 C.X: 308-347).

Görüldüğü gibi bu kapsama gelişmiş toplumların egemen sanat anlayışının dışında kalan, halkın belirli kurallar ve kalıplar çerçevesinde yaptığı veya yaptırdığı konutlar, ibadet yerleri girmektedir. şimdi Kemal Tahir’in eserlerinde geçen Halk Mimarlığına ait örneklere geçelim.

15.1. Yapı Teknikleri ve Yerleşik Konutlar

Kara Abuzer’in getirdiği Sülük Bey’in arkaladığı göçmenlerin kendilerine kurdukları mahallenin tıpkı bir köstebek yuvası gibi yer altından, gizli geçitlerden birbirine zincir halkası gibi bağlı olduğu etrafının kale gibi duvarlarla çevrildiği eserde şöyle naklediliyor.

“Göçmen mahallesi az vakitte kalın bedenlerle çevrili bir kale haline gelmişti. İçeriye, iki atlının yan yana zor geçeceği  sokak ağzından giriliyor, beş on adım sonra akıl almaz karışıklıklarıyla daracık aralıklar başlıyordu. Kaçakçılık alınmış hayvan ticareti alıp yürüyüp gittikçe daha büyük sermayelerle döndürülmeye başladıktan beri evlerden evlere, ahırlardan ahırlara, ambarlardan ambarlara gizli kapılar, yeraltı geçitleri yapılmıştır.” (BM. s. 393).

Dülger Selim Usta karısını mutlu etmenin yolunu evi baştan aşağı yenilemekte bulur. Vakıt kaybetmeden tadilata girişir. Eve balkon ekler, olukları, döşemeleri, gacırdayan merdivenleri, kapıları yeniler, sıvasını tazeler, böylece ev yepyeni olur. Sonunda amacına nail olan Selim Usta artık çok mesuttur. şimdi Selim Usta’nın evde yaptığı değişiklikler şöyle anlatılır:

“Evvela bahçe üstündeki odanın orta penceresini bozdu, bir kapı haline getirdi. Döşeme hatıllarını dışarı doğru uzattı. Evin önüne bir haftada küçük bir balkon yaptı.Sonra yavaş yavaş fakat sırasıyla merdivenler gacırdayıp sallanma huylarından vazgeçtiler. Sokak kapısı yalnız günlerinde Emine’ye korku vermeyecek derecede sağlamlaştı. Cumba sade içeriden değil, dışarıdan da yeni bir hale geldi. Kaplamaların aşırı çürükleri birer birer ayıklandı. Damın kenarına kurşuni bir

çerçeve gibi yeni oluklar geçirildi. Emine'nin denizaşırı oturan bir akrabasına günübirliğine misafir gittiği bir gün bir sıvacı arkadaşla duvarların badanaları tazelendi, çatlaklar kapatıldı, yağmur sularının boşu boşuna akıp zayi olmaması için bahçeye iki şişman fiçı yerleştirildi. Daha sonra her pencerenin önüne saksı koymaya mahsus çıkıntılar yapıldı. Çerçeveler yenilendi, döşemelerle tavanlar düzeldi.” (ÜÖ. s. 85-86).

Hanife Hanım ve oğlu Ahmet'in birlikte yaşadıkları ev şu şekilde anlatılmaktadır.

“Rami’de doğmuş, orada büyümüş, orada evlenip ihtiyarlamıştı. Pencereleeri saksılı, cumbası kafesli, iki kat küçük ahşap ev, kendi malları idi. Kapının önündeki asmayı kocası kendi eliyle dikmiş, kendi eliyle aşılamış, seneden seneye kendi eliyle çardaklamıştı.” (ÜÖ. s. 59).

15.1.1. Konak

Büyük gösterişli evlere konak denilmektedir. Bunlar genellikle cumbalı şahnişli olarak inşa edilen paşa konaklarıdır. Cumba, yapıların üst katlarında ana duvarların dışına sokağa doğru çıkıntı yapmış balkondur. Şahniş ise eski Türk mimarisinde odanın karşı ön cephesinde yer alan üç yanı pencerele çıkma yani cumbadır. “Kurt Kanunu” adlı eserde bir şehzadenin yaptırdığı ahşap konaktan bahsedilmektedir. Mimarisiyle ilgili fazla bilgi verilmemiştir. Aktarılan bilgiler şunlardır:

“...Konağın yapımına hiç abartısız koca bir orman harcanmıştı yaptıran şehzadenin aşırı meraklı olduğu kulelerden cumbalardan şehnişinlerden anlaşılıyordu.” (KUKA. s. 68).

“Bir Mülkiyet Kalesi” adlı eserde Mahir Efendi'nin aldığı kagir ev “konak yavrusu” olarak verilmiştir. Ev taştan yapılmış dört katlı, onbir odalıdır. Sultan Abdülhamit Han'la birlikte yaptıkları mobilyalar bu evde hak ettiği yerini bulacak, karısı mesut olacaktı.

“... Bütün cehdine rağmen müstakbel evinin hayalini bu kadar güzel ve mükemmel hale getirememişti. Tramvay yolundan bir hane! Dört katlı. Önünde birkaç soloş dükkân var ama ha yıkıldım ha yıkılacağım diyorlar. Onları def edince altına bir dükkân yapılır. Bir de caddeye kapı açılır. Şimdilik kapısı arka sokakta

olsun varsın. Arka sokağa saptı. Aman yarabbi! Küçük bir selamlık kısmından, ağaçlardan belli, bir bahçeye geçiliyor. Sonra konak gibi ev.(...)Üstü açık mermer döşeli küçük bir aralık göründü. İkinci bir kapı bu kısımdan asıl haneyi ayırıyordu. Katrancı gidip anahtarı getirdi.

—Haydi, bismillah diyerek kilidi açtı. Küçük fakat cennet gibi bir bahçeye girdiler. Yer renkli çakıllarla döşeliydi. Sağ tarfta üç tane erik ağacıyla kuyu bileziği, sol tarfta komşu duvarına yapışık bir güzel havuz vardı. Bakımsız çiçek tarhlarında her şey susuzluktan sararmıştı. Demir basamaklı bir merdivenden ikinci kata çıktılar.

Evin her tarafı toz içindeydi. Katrancı:

—Refika çocuklu olduğundan buraları süpüremiyor efendim dedi. Merdivenden aşağısı mutfığa kilere iner. Ayrıca iki tane hizmetçi odası vardır. Bu kat işte görüyorsunuz üç odalı. Camları, menteşeleri, kapıları çerçeveleri sağlam üç adet oda. Bize teslim edildiği gibi muhafaza ediyoruz.

—Yukarıda.

—Buyrun. Yukarıda üç oda var. İki bahçe üzerinde birisi caddeye nazır! Caddeye nazır olanı büyük bir salon. Dördüncü kat yarı tavan arasıdır. Yaptıran canına rahmet meraklı adammış. Tam on bir oda yapmış, mevkii pek şerefli. Her tarafı gezdiler. Mahir Efendi daha şimdiden nereleri tamir ettirip nereleri düzeltereğini, hatta mutfığı karanlıktan kurtarmak için hangi taraftan pencere açacağını tasarlıyordu.” (BMK. s. 66-69-70).

15.1.2. Köşk

Bahçe içinde yapılmış süslü müstakil ev kasırdır. Hali vakti yerinde olanların ikamet ettiği gösterişli yapılardır. Zehra yasak aşk yaşadığı kendisinden çok çok yaşlı eski müzik hocası Münir Bey’le onun köşkünde bir hafta kalır.Zehra izlenimlerini şöyle anlatır:

“Fener yolu’ndaki köşkün bahçesi o kadar gölgeliydi ki demir parmaklıklı kapıdan içeri girince kocaman bir şehri ve insanları tamamiyle kaybetmiş gibi acayip ve rahat bir his duydum. Bahçe bakımsızdı. İnce kum döşeli yollarında ancak bir kişinin gezip dolaştığı belli oluyordu. Köşkün camlı kapısını şaşı ve ihtiyar bir Rum hizmetçi açtı. Her taraf hususi bir hastane kadar temizdi. Odalara kalın perdelerden kımıldılınmaz bir loşluk silinmişti. İtina ile seçilmiş halıların üzerinde

hazla yürüdüm. Camekânları tıklım tıklım doluydu. Münir Bey müsaademi isteyerek fesini çıkardı. Beyaz saçları ve ciddi ağzıyla illüstrasyon sayfelerinden çıkmış bir Fransız asilzadesine benziyordu. Hiçbir zaman bu kadar ince bir zevkle döşenmiş bir ikametgah görmedim.” (ZD. s. 18).

15.1.3. Hanlar

İş hanları çeşitli meslek guruplarının temsilcilerini içinde barındıran kompleks yapılardır. Murat’ın çalıştığı avukat yazıhanesi de bir iş hanında bulunmaktadır. Murat bu hanı şöyle anlatır:

“Hanın dışarıda manzarası yeni bir bina gibi görüldüğü halde içerisi bir kurun-u vusta kervansarayı tesiri bırakıyordu. Merdivenler döşemeler taşı. Yazıhanelerin dış kapılarını kalın demir kepenkler örtüyordu. Tavanlar yüksek, koridorlar loştu.” (HŞİ. I s. 169).

Yolcu hanları ise ticaret veya seyahat amaçlı yolculuk eden kervanların güzergahı üzerine kurulan, konaklama yerleridir. Yolculuğa dahil olan insanların ve hayvanların konaklama süresince her türlü ihtiyaçları bu hanlarda karşılanır. Gülen Azap Hanı’nın aslında Battal Gazi ve Yunus Emre tarafından gayri müslimlerden alınan bir kale olduğu rivayet edilir. Kalenin mazisi ve hali şöyle anlatılır.

“—Kaleyken çevresi bir baştan bir başaymış buranın... Yıldan yıla göçüp buncacık kalmış... Yerin altında odaları, koğuşları, ekin ambarları var ki bunun, üç gün üç gecede gezemezsin... Merdiveni kırk basamak... Yollarını bilmeyen yiter gider. Kuyuları var ki, attığın taş gümleyerek iner gider de dibini bulamaz ebedi... Dereye inen merdivenin kemeri göçmeseymiş, suyu ortadan taşırılmışın canın çekerse... Derviş askerler kocayıp ölmüşler...” (ZD. s. 181-182).

15.1.3. Camiler

Cemil’in Ayasofya Cami’ni gezerken gördükleri onu düşüncelere sevk eder. Ayasofya Cami’nin Bizans’ın elindeyken kilise olarak yapıldığını, ne tür malzemelerin kullanıldığını, bunların nerelerden temin edildiğini sesli düşünmeye başlar. Böylece eser aracılığıyla okuyucu Ayasofya hakkında bilgi sahibi olur.

“Ooooh! Nur içinde yatsın da Cennet bahçesinde yan gelsin Fatih efendimiz... Nasıl da çekmiş almış, keferenin elinden şunu... Kostantin bin işçiyle,

yetmiş yılda yapmış böylece... Ak medreseleri Marmara Adası'ndan, yeşil somakileri Egriboz'dan, pembe kayaları Afyonkarahisar'dan, sarı taşları Cezayir'den, Tunus'tan getirmiş. Temelleri, gövde dayanakları, döşemesi taştandır bunun... Arası tuğladır... Küherçileyle dondurulmuştur. Mihrap kapıya kadar 148 adım çeker... Kubbenin yüksekliği 100 arşındır. Duvarları silme gavur melekleridir ama kireçle körelmiştir. Allah'a şükür. Şu Allah Muhammed yazıları Kazasker Mustafa İzzet Efendi hattıdır. Her birinin boyu 10–15 arşın.” (YS. s. 194-195).

Kamil Bey cezaevindeki caminin nasıl olduğunu merak eder ve camide gördüğü çiniler ona ünlü bir ressamın “Ak Güller” adlı tablosunu hatırlatır. Kamil Bey izlenimlerini şöyle aktarır:

“... Birdenbire mahpushane camisini merak etti. Doğruca yürüdü. Caminin kapısından hiç duraklamadan girdi. Girdiği yer ili metre genişliğinde tabanı dört köşe büyük taşlarla döşeli uzun bir koridordu. Tam karşısında bir başka avluya açılan demir parmaklı bir kapı vardı. Caminin penceresinden içeri baktı. İçerisi biraz loştu. Serindi. Tertemiz olduğuna insanı hemen inandırıyordu. Mihrap baştan aşağı çinilerle kaplıydı. Deniz yeşili üstüne lacivert yapraklı ak çiçekler... Van Gogh'un Ak Güller tablosunun on kat büyüğü... İki yanında kalın mumlarıyla iki iri şamdan... Duvarda güzel büyük yazılarla levhalar... Yerde bol kırmızılar çiğ sarılarıyla Türk kilimleri, tavanda pırıl pırıl bir küçük avize.” (EŞM. s. 124-125).

16. HALK MUTFAĞI

Bu bölümde Kemal Tahir'in eserlerinde geçen mutfak araç gereçlerini, yemeklerin yapılışını; tandır kebabı, kabak yemeği, bulgur aşı, kaygana, kuru fasulye pilav ve yufka ekmeğini, sofrada adabını ve belirli günlerde yenilip içilenleri tespit edip incelemeye çalıştık.

16.1. Mutfak Araç ve Gereçleri

Kemal Tahir'in eserlerinde mutfak araç ve gereçlerinden pek fazla bahsedilmemiştir. Rastladığımız birkaç örneği nakledip yiyecek içecek türleri ve yapıları hakkında geçelim. “Göl İnsanları” adlı eserde işçilerin dinlenme ve çay molasında kullandıkları mutfak eşyaları şöyle anlatılır.

“Kulübenin önüne, yere devrilmiş kütüklerin üstüne oturarak çayın kaynamasını bekliyorlardı. Dibi is bağlamış çaydanlığın burnundan duman çıkmaya başlayınca, Salih bardakları hazırladı. Çay bardakları iki küçük reçel kavanozuyla iki sırçalı maşrapa bir de kenarı çatlak yoğurt kâsesinden ibaretti. Hamdi şeker külahını getirdi. Küçük Salih daima birisi bitirdikten sonra içiyordu. Hamdi herkese üçer tane şeker dağıttı.” (Gİ. s. 24-25).

Çam ağacından yapılmış bardaklar, kaşıklar, topraktan yapılmış ibrikler, güveçler, küpler şöyle anlatılmaktadır.

“—Göynüklü bardak alır gelirdi ki, su sızdıran bardaklar... Burcu burcu çam kokulu... Kaşıklar ki sapının kırıldığı hiç görülmemiş...

—Ya gezgin demirci abdalının kazması küreği, tırpanı, orağı, nalmıhı, sacayağı, maşası...

—Kütahya'nın un tın öten kızıl testileri, burunlu ibrikleri, cam gibi pişmiş güveçleri...

—Küpleri demedin küpleri... Pekmez küpleri, turşu küpleri, şarap küpleri, demedin!” (DA. s. 437).

16.2. Yemeklerin Yapılışı

16.2.1. Tandır Kebabı

Gazi Mustafa Kemal Paşa onuruna İbrahim Bey'in ziyafet vermesi tandır kebabının yapılışı eserde şöyle anlatılmaktadır.

“Vardığımız gün ikindiye kavuştu kavuşacak... İbrahim Bey bir sofraya dökmüş ki, Sultan Süleyman dökemez. Fazladan, kuzu kebabı çukuruna bildiğin cehennem ateşini yaktırıp tokluyu uzatmış... Tere batmış çeviriciler kazanda erittikleri tuzsuz yağı dönen toklunun üstüne kaşıkla değil, bildiğin pilav kepçesiyle atmaktalar, alafını minare boyuna salmaktalar. Gazi Paşa'mız boğazlı sayılmaz. Bundan alacağı bir cimcik et, bilemedin iki cimcik... İbrahim Bey bilmez mi? Bilir. Toklu boğazlatıp kebab çevirmesi handanlığı belası...” (YS. s. 84).

16.2.2. Kaygana (Sahanda Yumurta)

Bacıbey'in, oğlu Kerim evlatlığı Mavro ve Adem ejderhası Pir Elvan için kaygana yapmıştır, gelinliği Aslıhan bunu onlara sıcak sıcak getirir. Yufka ekmekle birlikte afiyetle yerler.

“Aslıhan buram buram tereyağı kokan bir koca lenger yumurtayla geldi. Kel Derviş sözünü kesip naralandı:

—Diri durun kardaşlar! Kayganadır buuu... Halisinden Bacıbey kayganasıdır(...)Âdem Ejderhası, yufka ekmeğini, Konya'nın imaret kepçesi büyüklüğünde külâhlayıp yağda yüzen yumurtalardan birini olduğu gibi avladı, "Yallah bismillah" diye göçürdü.” (DA. s. 502).

16.2.3. Kabak Yemeği

Mahir Efendi evlendikten sora eşi Canseza Hanım ile birlikte kabak yemeği pişirirler. Canseza Hanım yemek yapmayı bilmediğinden Mahir Efendi ona yemek yapmayı öğretir. Yaptıkları yemek şöyle tarif edilmiştir:

“Beraber mutfağa indiler.Mahir Efendi, süt gibi nazik turfanda kabakları, patlıcanlardan, domateslerden ve diğer sebzelerden ayırıp bir tarafa koydu.

—Siz bunların kabuklarını sıyırın, ufak ufak keserek su dolu bir kaba atın. Suyu biraz tuz koyarsanız iyi edersiniz. Ben de ateşi yakar, soğanı yağda kavurmaya aşlarım. Sonra domates doğrayacağız... Bu seferlik etsiz pişecek. Aklınızı karıştırmayalım. Malum ya, siz kurşunlu kubbenin altından geldiniz! Aklınız şu kadarcıktır.” (BMK. s. 54).

16.2.4. Kuru Fasulye-Pilav

Yıllar geçmiş artık yemek yapmayı öğrenmiştir. Canseza Hanım kocası ve çocukları için kuru fasulye, pirinç pilavı pişirmektedir sofada.

“Canseza Cemal'i emzirip yatırdıktan sonra mutfağa inmiş orada kendi kendisine bir türkü mırıldanarak akşam yemeği hazırlamak için maltızı yakmıştı. Fasulyeyi bir güzel haşladı. Pirinci yukarıya çıkmaya üşenerek oracıkta ayıklamaya daldı.Neden sonra, ateşi kuvvetlendirip her şeyi yukarı taşıdı. Sofada kışın üstünde yemek pişirmek için bir küçük masa duruyordu. Maltızı, tencereleri bunun üzerine koydu.” (BMK. s. 186).

16.2.5. Bulgur Aşı

Fakir bir köy delikanlısı olan Kelleci Memet cezaevine kendisini görmeye gelen babasına bulgur aşı pişirir. Pişirirken Murat Beyle aralarında şu konuşma geçer, aşın tarifi de böylece ifşa olur:

—*Köyde yemek pişirir miydin Kelleci?*

—*Yok! Köy yerinde yemekleri karılar pişirir. Erkekler kısmına biz ayıp sayarız.*

—*Pilav pişirmeyi burada öğrendin öyleyse...*

—*Bulgur aşının ölçüsü neymiş? Soğanı doğrarsın yağda biraz çevirirsin, sonra içine biraz mercimek katarsın biraz kırmızıbiber, yağ eridi mi bulguru koy iki üç karıştır. Kararıyla su, el kararıyla tuz, kapat kapağını... Bir taşım kaydadı mı oldu sana bulgur aşı.*

—*Hani kemik yok!*

—*Kemik uzun iş. Kemik koydun mu suyu önceden bir zaman kaynatacak. Aşağıdan yukarıya baktı. Siz İstanbul'da bulgur aşı yemezsiniz öyle ya? Bulgur aşını köylü millet yer."* (KM. s. 123).

16.2.6. Yufka Ekmeği

Kürt Haydo'nun misafirine açtığı sofraya misafirine ne kadar değer verdiğini göstermektedir.

—*"Hay anan öle sefil Haydo, neyin nesi?" demeye kalamadan, Haydo önümüze yemek sofrası açtı. Oğlak boğazladı, ardından kuzunun boynunu burup kafasını aldı. Ardından horozu, tavuğu toptan kesti."Dur yahu kudurdun mu?" dememize bakmadan, kaymağı, peyniri önümüze tepe gibi yığdı. Karıları sopadan geçirip tazedden yufka ekmeği pişirtti. Karıları dedik, çünkü aslan Haydo'da karı üç..."* (Gİ. s. 250).

16.3. Sofra Gelenek ve Göreneği

16.3.1. Yemeği Hızlı Yeme

Kemal Tahir'in eserlerinde sofraya gelenek-göreneği ile ilgili, cezaevinde bir ramazan akşamı kurulan iftar sofrası dışında herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır. Yazar bu alışkanlığı, yani mahkumların yemek yerken ağızlarını

şapırdatmalarını, yemeği çok hızlı yemelerini ve görgüsüzlüklerini, Kamil Bey aracılığıyla ironi bir şekilde eleştirir:

“Namazdan sonra koğuğu hemen ağız şapırtıları kaplamıştı. Kamil Bey’e babasının köşküindeki av köpeklerinin karın doyuruşlarını hatırlatan bu şapırtı dayanılır gibi değildir. Evet, bizim milletin yemek yiyişinde ayıp bir şey yapılmıymış da, elden geldiği kadar kısa kesmek kimseye gösterilmemek isteniyormuş gibi soluk soluğa bir acele vardı. Yemeklerini tek başlarına yiyenler tabaklarını bacalarının arasında almışlardı. Birkaç kişi bir arada yiyenlerse hiç konuşmuyorlar, dargın insanların asık suratlarıyla tahta kaşıkları hızla çalışıyorlardı.” (EŞM. s. 61).

Sonrasında ise Kamil Bey bu insanların böyle geri kalmışlıklarının nedenini kendisinde kendisi gibi Osmanlı aydınında bulur.

16.3.2. Sofraya Buyur Etme

Örf ve adetlerimize göre sofra kurulduğunda başta misafirler olmak üzere herkes sofraya davet edilir. Gelmek istememesi veya çekinmesi durumunda gelmesi için ısrar edilir. Faytoncu Osman Ağa da Türk töresince Kamil Bey’i ağırlar karnı doyunca kahvesini ısmarlar Kamil Bey ona karşı minnet duyguları içindedir:

“Faryap yemek örtüsünü serdi. Orasına küçük bir iskemle koydu. Siniyi getirdi. Osman Ağa orada bir kapıya bakıp dalıyor can sıkıntısıyla bıyıklarını sıvazlıyordu. Peynir, zeytin, sucuk, reçel gibi iftarlıklardan hiç olmadı. Kayık biçimi ayaklı bir kaseyle çorba gelince koruyuculardan Laz Ali Oğlanı çağıracağız! Kapıda it gibi dolaşıyor! Deyince Faytoncu Osman Ağa kaba etine iğne batırılmış gibi sıçradı.

—Hangi Oğlanı? Pandeli tayıncısını mı? Şunun lafını bana açmayın demedim mi yahu?

—Yemeği yesin deheriz. Kumarda temizlenmiştir. Zildir sabahtan beri sigarasızdır.

—Oh! Hoşafıma gitti. Gözüm görmesin getirir metirirsen bak hatırını kırarım. Kamil Bey’e kederle gülümsedi:

—Buyursana misafir. Sen daha başlamadın mı? Gövdelemeye bak... Ne demişler “Dayak gelirse tez ol, yemek gelirse yumul” demişler.

Çorbadan sonra kimyon kokularıyla sahanda köfte geldi. Kamil Bey şu kaba saba Osman Ağa'nın mahpushanede bile konukseverliği böyle sürdürmesini gittikçe beğeniyordu. Evet, buradakilerin hepsi iyi insanlardı. Hiç değil iyilikleriyle kötülükleri denk insanlar... Kötülük bize... Bunları böyle yüzüstü bırakan biz Osmanlı Aydınlarında...

...Pirinç pilavı ile ırmik helvasından sonra Osman Ağa sordu:

—Kahveyi sade mi içersin misafir?

—Siz bilirsiniz

—Benim bileceğim tatlının üstüne sade gider. Kamil Bey'in minnet duygusu gittikçe artıyordu. İlk fırsatta ben de Osman Ağa'yı yemeğe çağırırım diye düşündüm." (EŞM. s. 62-63).

16.4. Belirli Günlerde Yenilip İçilenler

Kurban bayramında kurban kesmeyenlerin kesenler tarafından-parasıyla!-et yemeye davet etmeleri hiç de Türk; örf, adet, gelenek ve göreneklerine uygun değildir. Kelleci Memet'in Murat Bey'e anlattıkları ne inancımıza ne de Türk töresine uygun bir davranıştır.

"Ortaklaşıp öküz keserler. Kart öküz. Ya da birkaç kesilir. Kabilesi toplanmayanlara tellal çağırırlar. Şu evde et yenecek... Ekmeğini alan gelsin, derler.

—Parasız mı?

—Parasız iş yok... Payına düşeni vereceksin. Kurban etini biz ekmekle yeriz az biraz... Açık gözler ekmeği ufak sokum yerler. Karnın ekmek olmazlandı mı elle, kaşıkla ete yumulursun. Köylü milletin fukarası ete alışık olmadığından bayram günü karnı bozulan çok olur. Etin yağı adamın karnını gevşetir beyim! Çünkü kurban fukara kısmı kavurmanın yağını kaşıkla içer." (KM. s. 230).

SONUÇ

Kemal Tahir, Çankırı, Çorum, Malatya, Kırşehir, İstanbul'da cezaevlerinde mahkum olarak yatmış; orda tanıdığı hayatlar, suçlar, suçlular, fukaralık, yoksulluk, acziyet, savaş kendisine bambaşka bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Açılan kapı halk kültürünün halk biliminin kapılarıdır. Yıllardır içinde yaşadığı toplumun değerinin farkına varan Kemal Tahir bu cevheri ince ince, nakış nakış eserlerine dokumasını bilmiştir. Bu vesileyle halkı, halk kültürünü çok iyi tanıyan, onu gözlemleyen Kemal Tahir, halkın günlük hayatında kullandığı kelimeleri eserlerinde kullanmaktadır. Onun akıcı üslubuyla birleşen kelimeler adeta zamana meydan okurlar. Halkın kullandığı, belli anlamları olan haberleşme yöntemleri: davulla, mektupla, silah sesiyle ulakla haberleşme Tahir'in eserlerinde görülmektedir.

Edebiyata şiirle başlayan Kemal Tahir'in ,elde edilen bulgular sonucunda halk şiirini, âşıklık geleneğini ve halk şiirinin türlerini de eserlerinde işlediği; halkın nesilden nesile aktardığı ninni, ağıt ve türkü gibi halk edebiyatı ürünlerini eserlerinde kullanarak bunları kalıcı kıldığı görülmüştür.

Yine halk edebiyatı geleneğinin önemli ürünlerinden olan anlatmalar (destan, efsane, masal, fıkra halk hikâyeleri, evliya menkıbeleri) Kemal Tahir'in eserlerinde yalnızca sözlü geleneğin dilden dile aktarılan ürünleri olarak değil; bir yaşam biçimi, inanış, töre, iç dünyasını dışa yansıtan ayna olarak kullanıldığı görülmüştür.

Bir toplumda mitler destanlarla anlaşılabilir.. Kemal Tahir eserlerinde Ergenekon Destanı'ndan bahseder. Destandaki kurt ve bayrak motiflerinden hareketle destan kısaca anlatılır. Bu durum, toplumun ve o toplumun içinden çıkan sanatçıların, gelenekten gelen bu anlatıları özümseyip benimsediğini, kabullenip unutmadığını ortaya koyan bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.. Elbette ki bu anlatmalar sadece sözlü kaynaktan gelmemekte, Çin-İran arşivleri buna tanıklık etmektedir. Atalarımız destansı bir yaşam sürmekten destanlarını yazmaya vakit bulamamışlardır. Geleneklerimizin ve araştırmacılarımızın ortaya koyduğu tespitler ışığında Tahir'in aktardığı masallar karşılaştırıldığında farklılığın olmadığı göze çarpar. Yazar bu yönüyle de halk bilimini halk kültürünü yaşatmaktadır. Yazarın, çalışmada incelenen efsanelerle; toplumun görüş, duyuş, düşünüş, inanışlarını korumaya ve yaşatmaya çalıştığı görülmüştür. Keşiş Düzü, Aynın Aslı, Fukara Çoban, Kadın Şerri, Alamut Efsanesi, Tek Başak, Üç Kadın efsaneleri hep bu

yaşatmaya çalışılan kültürün ürünleridir. Yazar efsaneleri, halk hikayelerini, evliya menkıbelerini bu anlamda eserleriyle besler, taşı gediğine koymak, adına bunları anlatmadan önce bunları anlatabileceği olaylar zincirini kurgular. Yanmadan bahsederken artık deyimleştirdiği “Kerem”i, zorluklardan bahsederken “Ferhat”ı örnek gösterir. Köroğlu’nu ve Battal Gazi’yi anlatır.

Günlük hayatın bir parçası, hayatla iç içe olan atasözleri, deyimler, dua-beddualar, yeminler, selamlar, argo ve küfürler, nasihat ve satıcı sözleri onun eserlerinde o kadar doğal o kadar sade kullanılmıştır ki asla yadırganmaz. Sanki her gün neyi nasıl yaşıyorsak yaşadığımız olay içinde kullanılması gereken kalıp sözler kullanılıyormuş gibisine halka mal olmuş sözler ve kalıplar ustaca kullanılmıştır.

Ahilik, tarikatlar, komşuluk, zekat hayır işleri, gelenekteki işleyişi içinde verilmiştir.

Geçiş dönemlerinden doğum, çocukluk çağı, sünnet özellikle evlenme, ölüm günlük hayatla ilgili gelenek görenekler halk kültürünün halkın aynaya bakması gibidir eserlerinde. Doğum, doğumla ilgili örf adetler, öncesinde gebe kalmak için yapılan davranışlar, sonrasında çocukluk dönemleri eleştirel yaklaşımla gözler önüne serilir. Evlenme geleneği, Kemal Tahir’in eserlerinde en fazla üzerinde durduğu bir gelenektir. Halk kültüründe yer alan şu an yaşayan yaşamayan evlenme düğün adetlerini en ince ayrıntısına kadar açıklar. Kız görme, dünürçülük, nişan, başlık, gibi ön hazırlıklardan sonra kalbur hazırlama, gerdek cuması, sinsin oyunu, dibekte buğday dövme, kırkım, gelin sandığı, şerbet ikramı ve gerdekle son bulan zorlu bir o kadarda heyecanlı törenleri sanki bir yakınımız evleniyormuşçasına bizden ifadelerle onun eserlerinde okuruz. Ölüm ve sonrasında yapılan işlemler aktarılır.

Tahir’in halk biliminden en fazla üzerinde durduğu işlediği konulardan birisi de halk hekimliğidir. Bu konudaki halk arasında uygulanan sağaltma yöntemlerini sık sık işlemiştir. Bazı otların faydaları ve zararlarını anlatmıştır. Halk veterinerliğinden, halk meteorolojisinden, halk takviminden eserlerinde kısa kısa bahsetmiştir. Hayvanın öksürme nedenleri, havaya bakıp hava şartları hakkında şaşmaz tahminler yapma, baba hesabını kullanma gibi halkın araç gereçlerini kullanmıştır. Onun hukukunu yine onun şekillendirdiği sistem içinde ifade etmiştir. Yaptırımlarını belirlemiştir. Halk botaniğinde halkın o yıllarda ki modern tarıma bakışını, köylünün toprağı anası gibi sevdiğini şehirlinin ise onu dışlayıp horladığını

“Tek Başak” efsanesinde görmekteyiz. Halk taşıtlarını ve taşıma tekniklerini, kağnı, eşek, at, at arabası yanında kamyon cip (Jeep) tramvay, vapur, otomobil gibi motorlu taşıtlardan da bahseder.

Kutsal aylar, günler Millî-dini bayramlar onun eserlerinde samimiyetini kaybeder, kurbanı et yeme günü, ramazanı bayramdan saymama şeklinde aktarılır bayram- Millî bayramlar tam bir şenlik olur.

İnanışlar özellikle batıl inançlar büyü, tılsım, muska, fal çok sık başvurulmuş yöntemlerdir. Halkın bunlara inanması, itibar etmesi, eski şaman kültürüne kadar dayanmaktadır. Canlı cansız varlıklarla ilgili inanışlar, Nazar-nazarlık, kurban-adak inançları gelenekte anlatılan halkın yaşadığı, yaşattığı şekliyle yansıtılmıştır.

Halk tiyatrosunda ise “ Karagöz” yazar tarafında değerlendirilmiştir.Köy seyirlik oyunları, ortaoyunu ve meddah yazarın unuttuğu konulardır.

Oyun eğlence spor başlığı altında; çocuk oyunları aşık oyunu, gelin kadın oyunu vs. büyüklerin oynadığı “sinsin” “cirit” “güreş” etrafıca anlatılmıştır.

Halk dansları adlı bölümde efe oyunu (zeybek oyunu) ve “ferfene” eğlencesi anlatılmıştır.

Kadın ve erkek giyimi üzerinde ısrarla duran Kemal Tahir yemeni, yazma, şalvar, üç etek, kilot pantolon vs ile halk kültüründe önemli yeri olan kıyafetleri eserlerine almıştır.

Marangozluk, arabacılık, askerlik, makinistlik, biletçilik, demircilik, antikacılık, hekimlik, rençperlik, berberlik, bekçilik, dülgerlik, taşçılık, kalaycılık cellatlık, kahvecilik, odunculuk, çerçilik, avukatlık, muskacılık, recilik, mürekkepçilik, dokumacılık eserlerde adı geçen mesleklerdir. Bu mesleklerin getirisi götürüsü yazar tarafından gözler önüne serilmiştir. Yazar, halkın resme bakışını ise dinî görüşler ve inanışlar çerçevesinde açıklamıştır.

Konut çeşitleri yapı teknikleri yazar tarafından unutulmamış; fakat aşırı detaylandırılmamıştır. Birkaç örnekle sınırlı bırakılmıştır Camilerin, evlerin, konak ve köşkların mimari özellikleri, iş ve yolcu hanlarının kullanımı, tadilatlardan kısaca bahsedilmiştir.

Çalışmanın son kısmında Kemal Tahir’in eserlerinden bazı yemeklerin tarifi, mutfak araç gereçleri ve sofrada adabı aktarılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Güzel (2002), *Hacı Bektaş Veli ve Makalat*, Ankara.
- Abdurrahman Güzel (2004), *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara.
- Ali Berat Alptekin (1990), “Ninni”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul.
- Ali Berat Alptekin (1999), *Kirmanşah Hikâyesi*, Ankara.
- Ali Berat Alptekin (2002), *Taşeli Platosu Masalları*, Ankara.
- Amil Çelebioğlu (1995), *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (1998), Halk Mimarlığı Maddesi C. 10, Ankara.
- Bahaeddin Ögel (1987), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. VIII, Ankara.
- Bilge Seyidoğlu (1995), “Masal”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul.
- Cem Dilçin (2004), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Cemil Cahit Güzelbey (1986), *Gaziantep’te Cumhuriyet’ten Önceki Giyim Kuşam, Türk Folklorundan 70. Derlemeler*, 1986/1 Kültür ve Turizm Bakanlığı MİFAD Yayınları, Ankara.
- Dehri Dilçin (2000), *Edebiyatımızda Atasözleri*, Ankara.
- Doğan Kaya (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Ankara.
- Erman Artun (1996), *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966–1996) ve Âşık Feymani*, Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları 3, Adana.
- Erman Artun (2001), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara.
- Esmâ Şimşek (2001), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tıp Araştırması*, C. II, Ankara.
- Faruk Çolak (2009), *Geleneksel Kayseri Çocuk Oyunları ve Halkbilimsel İncelemesi*, Konya.
- Faruk Sümer (1999), *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları I*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Ferit Devellioğlu (1993), *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara.
- Fuat Köprülü (1986), *Edebiyat Araştırmaları*, C. I, Ankara.

- Hasan Basri Öngel (2001), *Türk Kültür Tarihinde Spor*, Ankara.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Tahir (12.12.2010).
<http://www.stratejikboyut.com/haber/mum-sondu-olayinin-tarihi-kokeni-44469.html> (08.02.2011).
- İslam Ansiklopedisi* (1960), C. 8, İstanbul.
- Kilisli Rıfat Bilge (1996), *Maniler*, (hızl. Ata Çatıkkaş), İstanbul.
- L. Sami Akalın (1980), *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- M. Öcal Oğuz (2008), *Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Mahir İz (1997), *Tasavvuf*, İstanbul.
- Mehmet Yardımcı (1999), *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara.
- Muammer Uysal (1997), *Rüya Tabirleri Ansiklopedisi*, Konya.
- Nedim Bakırcı (2006), *Niğde Masalları*, Niğde.
- Neriman Görgünay (1989), “Şavak Türkmenlerinde geleneksel Kadın Giyimi”, *Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu*, Fırat Üniversitesi, Elazığ, s. 125-129.
- Nevzat Gözaydın (1989), “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III*, Ankara.
- Nihat Sami Banarlı (2001), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, İstanbul .
- Osman Kibar (2005), *Türk Kültüründe Ad Verme Kişi Adları Üzerine Bir Tasnif*, Ankara.
- Ömer Asım Aksoy (1981), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara.
- Ömer Nasuhi Bilmen (1975), *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul.
- Özkul Çobanoğlu (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, Ankara.
- Pertev Naili Boratav (1946), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara.
- Pertev Naili Boratav (1992), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul.
- Pertev Naili Boratav (1994), *100 Soruda Türk Halk Folkloru*, İstanbul.
- Saim Sakaoğlu (1980), *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu*, Ankara.

- Saim Sakaoğlu (1989), “Türk Saz Şiirine Genel Bir Bakış”, *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı III*, Ankara.
- Saim Sakaoğlu (1992), *Efsane Araştırmaları*, Konya.
- Saim Sakaoğlu (1999), *Masal Araştırmaları*, Ankara.
- Saim Sakaoğlu (2003), *Türk Gölge Oyunu Karagöz*, Ankara.
- Saim Sakaoğlu–Ali Berat Alptekin (2009), *Nasreddin Hoca*, Ankara
- Sedat Veyis Örnek (1995), *Türk Halk Bilimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Şemsettin Sami (1996), *Kamus-i Türki*, İstanbul.
- Şükrü Elçin (1990), *Ağıtlar*, Ankara.
- Şükrü Elçin (1993), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (1998), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Umay Günay (1992), “Masal”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. 3, Ankara.
- Umay Günay (1993), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi* (1994), C.13, İstanbul.
- Yeni Türk Ansiklopedisi* (1985), C. 6, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi* (1981), Adana Maddesi, C. 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.
- Ziya Gökalp (1998), *Kızıl Elma*, İstanbul.